

รายงานการวิจัย

เรื่อง

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา
อุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย
Certificate Program in Sangha Administration (Cert. in Sangha
Admin): Problems Obstacles and Trends of Thailand
Sangha Administration Development

โดย

พระครูวาทีวรวัฒน์, ดร. (กล้า วีรรัตน)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759094

รายงานการวิจัย

เรื่อง

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา
อุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย
Certificate Program in Sangha Administration (Cert. in Sangha
Admin): Problems Obstacles and Trends of Thailand
Sangha Administration Development

โดย

พระครูวาทีวรวัฒน์, ดร. (กล้า วีรรัตน)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759094

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Certificate Program in Sangha Administration (Cert. in Sangha
Admin): Problems Obstacles and Trends of Thailand
Sangha Administration Development

By

Phrakhruwateeworawat, Dr. (Klar Weraratano)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Ratchaburi Buddhist College

B.E. 2559

Research Project Founded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610759094

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา อุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย

ผู้วิจัย : พระครูวาทีวรัณห์, ดร. (กล้า วีรตโน)

หน่วยงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

ปีงบประมาณ : ๒๕๕๙

ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (๒) วิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ และ (๓) วิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสมวิธี โดยในส่วนของ การวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูล และในส่วนของ การวิจัยเชิงคุณภาพ มีการวิเคราะห์เอกสาร และใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า

๑. ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ พบว่า (๑) เชิงคุณภาพ ได้แก่ ด้านบริบท พบว่า ประชญาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรสอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์ ชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติ ด้านปัจจัยนำเข้า พบว่า รายวิชาครอบคลุมภารกิจงานคณะสงฆ์ ๖ ด้าน และมีสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้มีมาตรฐานเทียบเท่าการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา แต่ยังคงขาดการกำหนดมาตรฐานคุณวุฒิของอาจารย์ และผู้เรียนยังคงมีความหลากหลายของช่วงวัยและพื้นฐานความรู้เดิม ด้านกระบวนการพบว่า บริหารหลักสูตรโดยเคร่งครัดตามรายละเอียดของหลักสูตรที่อนุมัติโดยสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และด้านผลผลิต พบว่า บัณฑิตเป็นผู้มีคุณวุฒิ คุณภาพ และคุณธรรม มีศักยภาพในการทำงานเป็นทีม และทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์ (๒) เชิงปริมาณ พบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๔ และเมื่อพิจารณาในรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ดังนี้ ด้านบริบท มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ ด้านปัจจัยนำเข้า มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ ด้านกระบวนการ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ และด้านผลผลิต มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗

๒. สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ พบว่า (๑) จุดแข็ง คือ ความพร้อมทางกายภาพของหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรไปเปิดสอน และมีพระสังฆาธิการระดับสูงที่มาช่วยสอนและเป็นแม่แบบที่ดี

ในทางปฏิบัติ (๒) จุดอ่อน คือ การจำกัดผู้เข้าศึกษาเฉพาะกลุ่มพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม และขาดการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าศึกษาให้แก่ผู้เรียน (๓) โอกาส คือ กระแสความต้องการในการพัฒนาคุณวุฒิทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน และองค์คณะสงฆ์ให้การสนับสนุน และ อุปสรรค คือ ทศนคติในเชิงลบต่อหลักสูตรที่นอกเหนือจากการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีและแผนกธรรม และสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและวิทยาการสมัยใหม่

๓. แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ พบว่า (๑) ด้านการปกครอง ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ของรายวิชาในหลักสูตรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง และเพิ่มเติมวิชาเลือกที่มีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน (๒) ด้านการศาสนศึกษา ได้แก่ ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมฉบับปัจจุบัน และเพิ่มเติมรายวิชาที่เป็นภาษาที่สามเพื่อรองรับการจัดการศาสนศึกษาแก่ศาสนิกชนที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา (๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงไปโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านศึกษาสงเคราะห์ และเพิ่มเติมการเรียนรู้ภาคปฏิบัติที่ส่งเสริมการสร้างคามเข้มแข็งของเครือข่ายการจัดการศึกษาสงเคราะห์ในเชิงพื้นที่ (๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ ปรับปรุงเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก และเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ภาคปฏิบัติที่บูรณาการร่วมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกตามบริบทของพื้นที่โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านเผยแผ่ (๕) ด้านการสาธารณูปการ ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้เพื่อรองรับการพัฒนาาระบบสารสนเทศและนวัตกรรมเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณูปการ และเพิ่มเติมกิจกรรมนอกชั้นเรียนหรือการศึกษาดูงานนอกสถานที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของไทย (๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชาที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตอาสาแก่ชุมชนและสังคม และเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายสาธารณสงเคราะห์ที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณสงเคราะห์ และ (๗) ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล ได้แก่ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธอุทยาน ๓ มิติ คือ อุทยานการศึกษา อุทยานการท่องเที่ยว และอุทยานศิลปวัฒนธรรม และสร้างกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายในการทำงานเพื่อเป็นฐานในการขับเคลื่อนภารกิจโดยสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาพุทธมณฑลตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

Research Title : Certificate Program in Sangha Administration (Cert. in Sangha Admin): Problems Obstacles and Trends of Thailand Sangha Administration Development

Researcher : Phrakhruwateeworawat, Dr. (Klar Weraratano)

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University (Ratchaburi Buddhist College)

Fiscal Year : 2016

Research Scholarship Sponsor : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The objectives of this research were to (1) evaluate the certificate program in Sangha administration, (2) analyze the state, problems, obstacles of the certificate program in Sangha administration and (3) analyze the trend of Thailand Sangha administration development through the certificate program in Sangha administration. The research methodology was the mixed research method that the quantitative research used the questionnaire as the tool of data collection and the qualitative research used the documentary analysis and interview as the tool of data collection.

The Findings of the Research were as follows:

1. The evaluation result of the certificate program in Sangha administration found that (1) the quality such as the content aspect found that philosophy and objective of the certificate program matched with the demand of Sangha organization, local community, society and the country. For the input factor aspect found that the subject content covered the six missions of Sangha organization and had the learning support to have the standard equivalent to university education management, but lack of lecture qualification standard and learners still have variety of age cap and background. For the process aspect found that certificate program management was so strict as the detail of program that approved by Mahachulalongkornrajavidyalaya university council and the production aspect found that the scholars have the qualification, quality and morality, have the team work and have good attitude to mission to respond the mission of Sangha organization. (2) The quantitative aspect found that in overall was the highest with an average at 4.54 and when considered in each aspect found that was the highest for all aspects as follows the content aspect with an average at 4.55, the input factor aspect with an average at 4.50 and the process aspect with an average at 4.55 and the production aspect with an average at 4.57.

2. The state, problems, obstacles of the certificate program in Sangha administration found that (1) the strength is the physical readiness of each unit under Mahachulalongkornrajavidyalaya

university that took the certificate program opening and had the high Sangha administrators came to help for teaching and being as the good practice model. (2) The weakness is the limit of students that focus on Sangha administrator and Phrapariyattidhamma teachers and lack of student preparation before studying enter. (3) The opportunity is the trend of Buddhist monks and novices at the present would like to develop the education qualification and the support from Sangha organization, and the obstacle is the negative attitude to certificate program out of Phrapariyattidhamma study in Pali section and Dhamma section and the change state of the world society and modern academy.

3. The trend of Thailand Sangha administration development through the certificate program in Sangha administration found that (1) The administration aspect: should improve the learning content of the subjects in the certificate program to respond the change of Sangha Act. , rules, orders , regulations and other laws and to add the optional subject that has the learning content about psychological content. (2) The religious education aspect: should match with the present Phrapariyattidhamma education act. and should increase the third subject for responding to religious education management for Buddhists who have many races and languages. (3) The educational welfare aspect: should improve the learning content to respond the mission on educational welfare from the change of Buddhism reform on educational welfare and should increase the practical learning to promote the strength creation of network of educational welfare management in each area. (4) The Buddhism propagation aspect: should improve the content to match the modern technology and approach Buddhism propagation and should increase the content of learning in the practice to integrate Buddhism reform on propagation. (5) The construction aspect: should improve the learning content to respond to information system development and innovation for religious assets management of the temple to match with Buddhism reform on the construction and should increase the activity out of the class like academic trip about arts, culture and Thai local wisdom. (6) The public welfare aspect: should increase the learning content subject to make the public convince or public mind to community and society and should increase the learning content subject to create the network of public welfare to match with Buddhism reform on public welfare and (7) The Buddhamonthon development aspect: should increase the learning content concept about Buddhamonthon in three dimensions such as educational park, tourism park and arts and culture park and to create the special activity of certificate program for working network creation forwards mission movement to match with Buddhamonthon development along with Buddhism reform strategy.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นทุนสนับสนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๙ ภายใต้แผนงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ผู้วิจัย ขอขอบคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการและคณะกรรมการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่พิจารณาให้การอุดหนุนการวิจัยครั้งนี้ และขอขอบคุณคณะผู้เชี่ยวชาญของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อนุเคราะห์คำปรึกษา แนะนำ ในการปรับปรุง แก้ไข การวิจัยครั้งนี้ให้สำเร็จได้ด้วยดี

ทั้งนี้ ผู้วิจัยหวังว่า การวิจัยครั้งนี้จะก่อประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษางานวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนา สืบไป

พระครูวาทีวรวัฒน์, ดร. (กล้า วีรรัตน)

๓๐ เมษายน ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๖
๑.๔ กรอบแนวคิดการวิจัย	๘
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๘
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๙
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๐
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับกิจการคณะสงฆ์ไทย	๑๐
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์	๗๕
๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการประเมินหลักสูตร	๘๕
๒.๔ สถานศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ภาคตะวันตก) ที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์	๑๑๑
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๑๓
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๒๒
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๑๒๒
๓.๒ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๑๒๒
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย	๑๒๖

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย	๑๓๐
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๑๓๑
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๑๓๓
๔.๑ ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)	๑๓๓
๔.๒ ผลการวิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตร ประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)	๑๕๕
๔.๓ ผลการวิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตร ประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)	๑๖๕
๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย	๒๑๐
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๒๑๓
๕.๑ สรุป	๒๑๔
๕.๒ อภิปรายผล	๒๑๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๒๒๔
บรรณานุกรม	๒๒๕
ภาคผนวก	๒๓๖
ภาคผนวก ก บทควมวิจัย	๒๓๗
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์	๒๖๒
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรม ที่ดำเนินการมา และผลที่ได้รับของโครงการ	๒๖๔
ภาคผนวก ง แบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์	๒๖๗
ภาคผนวก จ รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย	๒๘๐
ภาคผนวก ฉ ประวัติผู้วิจัย	๒๘๓
แบบสรุปโครงการวิจัย	๒๘๖

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๓.๑	จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามหน่วยงาน	๑๒๖
๔.๑	สรุปผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงคุณภาพ ด้านบริบท (Context)	๑๓๖
๔.๒	สรุปผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงคุณภาพ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)	๑๓๘
๔.๓	สรุปผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงคุณภาพ ด้านกระบวนการ (Process)	๑๔๑
๔.๔	สรุปผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงคุณภาพ ด้านผลผลิต (Product)	๑๔๔
๔.๕	ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม	๑๔๕
๔.๖	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยภาพรวมและรายด้าน	๑๔๗
๔.๗	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านบริบท (Context)	๑๔๘
๔.๘	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)	๑๔๙
๔.๙	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านกระบวนการ (Process)	๑๕๒
๔.๑๐	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านผลผลิต (Product)	๑๕๓
๔.๑๑	สรุปผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะ สงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดแข็ง (Strengths)	๑๕๗
๔.๑๒	สรุปผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะ สงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดอ่อน (Weakness)	๑๕๙
๔.๑๓	สรุปผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะ สงฆ์ (ป.บส.) ด้านโอกาส (Opportunities)	๑๖๒

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
๔.๑๔	สรุปลผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะ สงฆ์ (ป.บส.) ด้านอุปสรรค (Threats) ๑๖๔
๔.๑๕	สรุปลผลการวิเคราะห์เป้าหมายดั้งเดิมของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ (ป.บส.) ๑๗๐
๔.๑๖	สรุปลผลการวิเคราะห์จุดเน้นของการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตร บริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ๑๗๓
๔.๑๗	สรุปลผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการปกครอง .. ๑๗๗
๔.๑๘	สรุปลผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศาสน ศึกษา ๑๘๒
๔.๑๙	สรุปลผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศึกษา สงเคราะห์ ๑๘๖
๔.๒๐	สรุปลผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ๑๙๑
๔.๒๑	สรุปลผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการ สาธารณูปการ ๑๙๕
๔.๒๒	สรุปลผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณ สงเคราะห์ ๑๙๙
๔.๒๓	สรุปลผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการพัฒนา พุทธมณฑล ๒๐๔

สารบัญญภาพ

ภาพที่	หน้า
๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย	๘
๒.๑ การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	๓๐
๒.๒ การพัฒนาหลักสูตร ๗ ขั้นตอน	๙๘
๒.๓ วงจรคุณภาพ (PDCA)	๑๐๑
๒.๔ วงล้อเดมมิ่ง (Deming Cycle)	๑๐๔
๒.๕ การพัฒนาหลักสูตร ๗ ขั้นตอน	๑๐๗
๔.๑ องค์ความรู้จากการวิจัย	๒๑๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

งานวิจัยฉบับนี้ ได้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลักในการอ้างอิง ซึ่งจะระบุ เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น วิ.มหา. (ไทย) ๑/ ๑๘/๒๓ หมายความว่า ระบุถึง พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๑๘ หน้าที่ ๒๓ เป็นต้น ทั้งนี้ โดยใช้ระบบคำย่อ ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)

วิ.จ. (ไทย) = วินัยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)

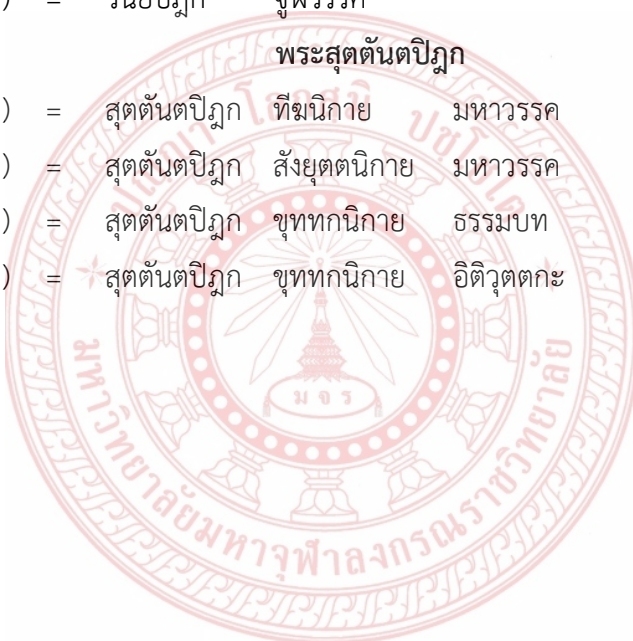
พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)

ส.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)

ช.ธ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)

ช.อิติ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คณะสงฆ์มีขึ้นเป็นรูปธรรมตั้งแต่สองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาจึงเกิดมีคณะสงฆ์^๑ กระทั่งต่อมาราวเดือน ๑๒ พุทธศก ๒๓๕ คราวที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระธรรมทูต (สายที่ ๘) ซึ่งประกอบด้วย พระโสณะ พระอุตตระ พร้อมคณะ มาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ และได้รับการต้อนรับจากพระเจ้าสุวรรณภูมิราชาเป็นอย่างดี (ปัจจุบัน คือ ประเทศไทย เขมร พม่า เป็นต้น) สำหรับประเทศไทยนั้น เมื่อคนส่วนใหญ่ได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ไทยแต่ละพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ เอกลักษณ์ของชาติและวัฒนธรรมทุกสาขาจึงได้รับอิทธิพลและผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา ตั้งแต่เกิดจนตาย และเมื่อผ่านช่วงเวลาผ่านไปกว่าปี พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทต่อการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและประชาชนเป็นอย่างมาก ตั้งแต่สุโขทัย อยุธยา กรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ และมีพัฒนาการโดยต่อเนื่องมาโดยลำดับ^๒

ปัจจุบัน คณะสงฆ์ไทยมีความเป็นรูปธรรมในทางกฎหมาย ตามที่ตราไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๕ ทวี ความว่า “คณะสงฆ์ หมายความว่า บรรดาพระภิกษุที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือตามกฎหมายที่ใช้บังคับก่อนพระราชบัญญัตินี้ไม่ว่าจะปฏิบัติศาสนกิจในหรือนอกราชอาณาจักร”^๓ ทั้งนี้ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ยังได้ระบุดำเนินการถึงการคณะสงฆ์หรืองานพระศาสนาที่จำเป็นต้อง “ควบคุมและส่งเสริมให้ดำเนินการไปด้วยดี” รวมทั้งสิ้น ๖ ภารกิจ ประกอบด้วย

---

^๑พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓.

^๒คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ประวัติพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๐๘-๒๐๙.

^๓สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **คู่มือพระสังฆาธิการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๓.

การรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการศึกษาสงเคราะห์^๔ โดยวิธีดำเนินการทั้ง ๖ ประการนี้ บางประการมีกำหนดไว้ในระเบียบกฎหมายตราสามดวง แต่บางประการคงเป็นไปตามจารีตที่ถือปฏิบัติตามจารีต ก็มีอยู่^๕ ดังนี้

๑. การรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม เป็นภารกิจที่วัดโดยพระภิกษุผู้เป็นเจ้าของอาวาส หรือเจ้าคณะปกครองดำเนินการสอดส่อง ดูแล รักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดหรือในปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคม หรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นเจ้าคณะปกครองทุกระดับนับตั้งแต่ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาคเจ้าคณะใหญ่ (หน) นอกจากนี้ ยังรวมถึงการที่พระภิกษุทำหน้าที่เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ในการอุปสมบทกุลบุตร

๒. การศาสนศึกษา เป็นภารกิจด้านการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ทั้งแผนกธรรม-บาลี แผนกสามัญ การอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุทำหน้าที่เป็นครูสอน เป็นกรรมการตรวจข้อสอบธรรมบาลีสนามหลวง เป็นเลขานุการสอบธรรม-บาลีสนามหลวง เป็นผู้อำนวยความสะดวกหรือเป็นประธานจัดสอบธรรม – บาลีสนามหลวง และเป็นเจ้าสำนักเรียนในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส นอกจากนี้ ยังรวมถึงการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมทุก ๆ วิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น มอบทุนการศึกษา แก่พระภิกษุสามเณรที่สอบไล่ได้ จัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นต้น

๓. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นภารกิจด้านการดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้รับทราบในทุก ๆ วิธี ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจ ในหลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ หรือวีดิทัศน์ ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระภิกษุจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นในวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนเข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพระพุทธศาสนา เช่น การจัดงานเทศน์มหาชาติ การจัดงานในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การจัดงานในวันที่กำหนดเป็นวันสำคัญของไทย การจัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การจัดโครงการ บวชนกขัมมจารีณี

^๔พระธรรมสุธี (นรินทร์ นรินโท), *คู่มือศูนย์ปฏิบัติการพระวินยาธิการ คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

^๕กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๗๑.

การจัดอุปสมบทหมู่หรือจัดให้มีการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ การจัดพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การจัดให้มีการแสดงธรรมในวันอัมมสวนะ การจัดส่งพระภิกษุไปสอนศีลธรรมแก่นักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการเผยแพร่ธรรมที่คณะสงฆ์ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจัดให้ดำเนินการในรูปแบบหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) การอบรมจริยธรรมนักเรียนข้าราชการและประชาชน การอบรมครูจริยศึกษา การส่งเสริมหน่วยเผยแพร่ศีลธรรม การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เป็นต้น

๔. การสาธารณูปการ เป็นภารกิจที่วัดหรือพระภิกษุดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม การบูรณปฏิสังขรณ์ในเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส หรือกล่าวง่าย ๆ ก็คือ ภารกิจด้านการก่อสร้าง การซ่อมแซม การจัดให้มีการบำรุงดูแลรักษาถาวรวัตถุหรือสาธารณสมบัติของวัด เช่น การสร้างอุโบสถ วิหาร อาคารเรียน ศาลาการเปรียญ หอธรรม กุฏิ เเมรุ การจัดการศาสนสมบัติให้เป็นไปด้วยดี การจัดทำบัญชีเสนาสนะและศาสนสมบัติของวัด เป็นต้น

๕. การศึกษาสงเคราะห์ เป็นภารกิจด้านการดำเนินการจัดการศึกษาที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน ให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นพลเมืองที่มีความรู้คู่คุณธรรมของประเทศ ภารกิจด้านนี้ ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาสได้ บริจาคทุนทรัพย์ส่วนตัวเพื่อการศึกษาแก่เด็กในระบบโรงเรียนของรัฐหรือของเอกชน หรือสร้างหรือซ่อมแซมอาคารสถานศึกษาหรือการดำเนินการใด ๆ ของพระภิกษุที่มีความสามารถโดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยที่เป็นไป เพื่อการส่งเสริมการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียน จัดว่าเป็นภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ทั้งสิ้น

๖. การสาธารณสงเคราะห์ เป็นภารกิจที่วัด หรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ทั้งนี้ โดยมุ่งเน้นเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ประชาชนเป็นสำคัญ ได้แก่ การสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน การให้วัดเป็นสถานที่ประกอบกุศลเกี่ยวกับเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่น การสวดศพ การเผาศพ การทำบุญอุทิศ การถวายสังฆทาน การให้วัดเป็นสถานที่จัดฝึกอบรมประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคร้ายหรือผู้ป่วยยากไร้ การจัดให้มีโรงทาน การบริจาคทรัพย์ส่วนตัว หรือชักชวนญาติโยมบริจาคทรัพย์จัดสร้างโรงพยาบาล การให้ความรู้ข่าวสารแก่ชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา การสาธารณสุขมูลฐาน การปกครอง การช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยหรือการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เป็นต้น^๖

^๖กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๕-๘.

ประการสำคัญ คือ การปฏิบัติภารกิจเกี่ยวกับการดำเนินงานทำนุบำรุง ส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา เพื่อให้การอุปถัมภ์คุ้มครองและส่งเสริมพัฒนางานพระพุทธศาสนานั้น จำเป็นต้องให้การสนับสนุนส่งเสริมพัฒนาบุคลากรทางศาสนาเป็นอันดับแรก” トラバドที่เรายอมรับความจริงว่า ทรัพยากรบุคคลนั้นสำคัญยิ่งกว่าปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ซึ่งแม้จะมีเครื่องจักรกลเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานมากขึ้น ใช้วิทยาการสูงขึ้น และมีความสามารถยอดเยี่ยมเพียงใด ก็ยังไม่สามารถเข้ามาแทนที่คนที่มีวิสัยทัศน์ซึ่งเป็นผู้สร้างและผู้ใช้เครื่องได้” ดังวลีว่า “คนเป็นทรัพยากรการบริหาร (Administrative Resources) ที่สำคัญที่สุดเหนือทรัพยากรอื่นใด”^๙

การพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย จึงจำเป็นต้องเริ่มต้นที่ การพัฒนาศักยภาพบุคลากรทางพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันการศึกษาระดับสูงแห่งหนึ่งของคณะสงฆ์ไทย ได้กำหนดวิสัยทัศน์ไว้อย่างชัดเจนว่า “ผลิตคนดีและเก่งอย่างมีสมรรถภาพ จัดการศึกษาและวิจัยอย่างมีคุณภาพ บริหารวิชาการดีอย่างมีคุณภาพ และบริหารดีอย่างมีประสิทธิภาพ”^{๑๐} และมีพันธกิจหลักในการผลิตบัณฑิตให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ๙ ประการ ได้แก่ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีความใฝ่รู้ใฝ่คิด มีน้ำใจเสียสละเพื่อส่วนรวม มีโลกทัศน์กว้างไกล มีความเป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา มีความมุ่งมั่นพัฒนาตนให้เทียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม^{๑๑}

โดยนัยนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้จัดให้มีการเรียนการสอนในหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ให้เป็นส่วนหนึ่งของพันธกิจหลัก โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยสนองงานคณะสงฆ์ในการให้การศึกษอบรมงานในส่วนที่เป็นการบริการกิจการของคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์^{๑๒}

^๙สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **คู่มือพระสังฆาธิการ**, หน้า คำนำ.

^{๑๐}บรรยงค์ โตจินดา, **การบริหารงานบุคคล**, (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐.

^{๑๑}ธงชัย สันติวงษ์, **การบริหารงานบุคคล**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

^{๑๒}คณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **๕ ปี พุทธศาสตร์มหัศจรรย์ บริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๑๓}คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๘๙.

^{๑๔}คณาจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และวิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส ร่วมกับสำนักงานเจ้าคณะภาค ๑, ๒, ๓, ๑๔ และ ๑๕, **หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาจุฬาบรรณการ, ๒๕๔๘), หน้า สารอธิการบดี.

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) (Certificate in Sangha Administration) จัดระบบการศึกษาแบบหน่วยกิตภาค (Semester Credit System) โดยแบ่งเวลาการศึกษาในปีการศึกษาออกเป็น ๒ ภาคการศึกษาปกติ คือ ภาคการศึกษาที่หนึ่ง (First Semester) มีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า ๑๖ สัปดาห์ และภาคการศึกษาที่สอง (Second Semester) มีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า ๑๖ สัปดาห์ โดยกำหนดให้ลงทะเบียนเรียนในภาคการศึกษาที่ ๑ จำนวน ๑๒ หน่วยกิต และในภาคการศึกษาที่ ๒ จำนวน ๑๒ หน่วยกิต ส่วนรายวิชาที่ลงทะเบียนเรียนโดยไม่นับหน่วยกิตให้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของการจัดแผนการสอนของแต่ละแห่ง โดยโครงสร้างหลักสูตร ๒๔ หน่วยกิต ประกอบด้วยวิชาบังคับ จำนวน ๑๘ หน่วยกิต และวิชาเลือก จำนวน ๖ หน่วยกิต

ผลผลิตของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) มี ๔ ประการ คือ (๑) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (๒) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้สามารถนำความรู้ด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาพระพุทธศาสนาและสังคม (๓) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้อุทิศตนและสามารถนำหลักทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ (๔) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมให้มีคุณวุฒิทางการศึกษาที่สามารถศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีได้^{๑๓}

อย่างไรก็ตาม หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) นี้ ได้เปิดจัดการเรียนการสอนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ กระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๒) แม้มีพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมให้ความสนใจเข้าศึกษาจำนวนมาก แต่ยังไม่ปรากฏมีการประเมินหลักสูตร และการพัฒนาหรือปรับปรุงตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่วิวัฒน์ไปอย่างต่อเนื่อง กอปรกับ แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ปี ๒๕๖๐-๒๕๖๑ ตามมติคณะรัฐมนตรีในคราวประชุมเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ที่ได้รับทราบผลการพิจารณาหรือผลการดำเนินการตามที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเสนอ โดยมีมติเห็นชอบแผนการการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ตามภารกิจ ๖ ด้าน + ๑ (ด้านการปกครอง, ด้านศาสนศึกษา, ด้านศึกษาสงเคราะห์, ด้านการเผยแผ่, ด้านสาธารณูปการ, ด้านสาธารณสงเคราะห์ + พัฒนาพุทธมณฑล) ดังนั้น หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) จึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาและปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และทิศทางการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ไทย

^{๑๓}คณาจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดหลวงพอสถธรรมกายาราม: พิธีเปิดการศึกษา ๒๕๕๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๕๗.

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงทำการวิจัยเรื่อง “หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา อุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย” เพื่อสังเคราะห์ผลการวิจัยในรูปแบบของเอกสารทางวิชาการ เพื่อเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้นำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาสำหรับการประเมินเพื่อการพัฒนา ใน ๔ มิติ ประกอบด้วย

๑. ด้านบริบท (Context)
๒. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)
๓. ด้านกระบวนการ (Process)
๔. ด้านผลผลิต (Product)

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านประชากร/กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลหลัก

การวิจัยครั้งนี้ กำหนดขอบเขตด้านประชากร (Population) กลุ่มตัวอย่าง (Sample) และผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) โดยจำแนกเป็น ๗ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ นิสิต ได้แก่ พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมผู้กำลังศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๖๑

กลุ่มที่ ๒ บัณฑิต ได้แก่ พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมที่สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีพุทธศักราช ๒๕๖๑

กลุ่มที่ ๓ อาจารย์ ได้แก่ บุคลากรฝ่ายวิชาการของสถานศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๖๑

กลุ่มที่ ๔ ผู้บริหาร ได้แก่ ผู้บริหารของสถานศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๖๑

กลุ่มที่ ๕ ผู้ใช้บัณฑิต ได้แก่ ผู้บังคับบัญชาของพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมที่สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีพุทธศักราช ๒๕๖๑

กลุ่มที่ ๖ พระสังฆาธิการระดับสูง ได้แก่ พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ในระดับสูงของคณะสงฆ์ไทย

กลุ่มที่ ๗ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและการสอนของสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ สถานศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เฉพาะภาคตะวันตก) ที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ประกอบด้วย

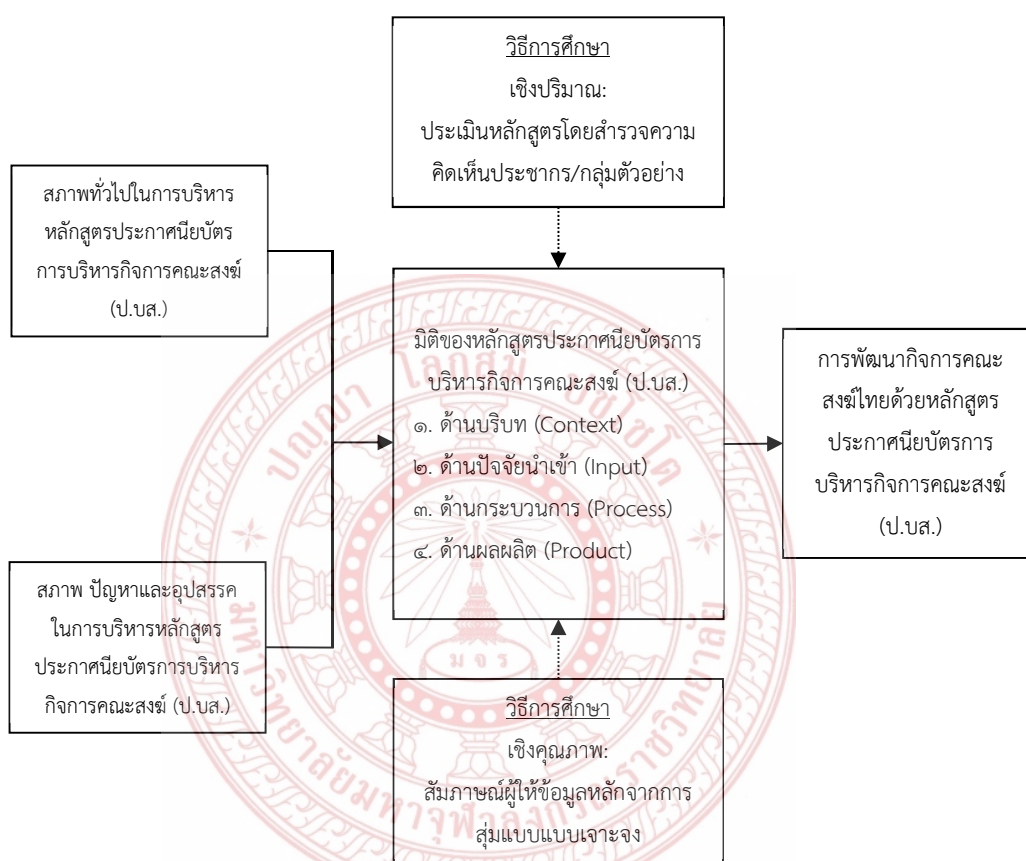
๑. วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส จังหวัดนครปฐม
๒. วิทยาเขตพุทธปัญญาศรีทวารวดี จังหวัดนครปฐม
๓. วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี
๔. โครงการขยายห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์ วัดไชยชุมพลชนะสงคราม จังหวัดกาญจนบุรี
๕. วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี จังหวัดราชบุรี
๖. วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๑ ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ รวมระยะเวลาทำการวิจัย ๑๒ เดือน

๑.๔ กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ กำหนดกรอบแนวคิดสำคัญในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษา ดังนี้

ภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ กำหนดนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัยเพื่อสร้างความเข้าใจตรงกัน ดังนี้

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) หมายถึง หลักสูตรระดับประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่สภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกาศใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๗ โดยกำหนดคุณสมบัติของผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรนี้ในระดับเทียบเท่ากับผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

การประเมินหลักสูตร หมายถึง การวัดคุณภาพของการดำเนินงาน โดยกำหนดตัวชี้วัดหลักเกณฑ์ และวิธีการที่เหมาะสม เพื่อใช้ประเมินผลของการบริหารจัดการ โดยในการวิจัยครั้งนี้ โดยเฉพาะ การประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใน ๔ ด้าน ประกอบด้วย

๑. ด้านบริบท (Context) หมายถึง การพิจารณาความเหมาะสมของปรัชญา วัตถุประสงค์ของหลักสูตร ตลอดจนความต้องการของคณะสงฆ์ ความต้องการของท้องถิ่น และความต้องการของประเทศ

๒. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) หมายถึง การพิจารณาความเหมาะสมของโครงสร้างของหลักสูตร รายวิชาในหลักสูตร คุณลักษณะของผู้สอน ความพร้อมของผู้เรียน และสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้

๓. ด้านกระบวนการ (Process) หมายถึง การพิจารณาความเหมาะสมของกระบวนการบริหารการจัดการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผล

๔. ด้านผลผลิต (Product) หมายถึง การพิจารณาประสิทธิภาพของการผลิตบัณฑิตในหลักสูตร โดยพิจารณาจากผลการเรียนรู้ และอัตตลักษณ์ที่กำหนดไว้

กิจการคณะสงฆ์ไทย หมายถึง กิจการตามภารกิจ ๖ + ๑ ของคณะสงฆ์ไทย ได้แก่ การรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ และการพัฒนาพุทธมณฑล

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ได้ทราบผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๑.๖.๒ ได้ทราบผลการวิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๑.๖.๓ ได้ทราบผลการวิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา อุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย” มีการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ อย่างเป็นระบบและมีความเชื่อมโยงกัน ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับกิจการคณะสงฆ์ไทย

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการประเมินหลักสูตร

๒.๔ สถานศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ภาคตะวันตก) ที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับกิจการคณะสงฆ์ไทย

การศึกษาค้นคว้า “แนวคิดเกี่ยวกับกิจการคณะสงฆ์ไทย” ครอบคลุมเนื้อหาสาระว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๑.๑ การรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “การรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

การรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการปกครอง มีความหมายครอบคลุมถึง วางระเบียบกฎเกณฑ์ให้สมาชิกของสังคมได้อยู่ร่วมกันทำหน้าที่อย่างปกติสุข^๑

^๑คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๖.

การปกครอง คือ การจัดทำกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการตัดสินกรณีขัดแย้งเกี่ยวกับการตีความหมายและการใช้กฎหมาย ซึ่งทุกคนในสังคมจะต้องยอมรับและปฏิบัติตาม หากมีใครขัดขึ้นไม่ยอมรับหรือทำการ บางอย่างในลักษณะที่จะนำความเดือดร้อนมาสู่คนอื่น ย่อมจะได้รับโทษทัณฑ์บางประการตามควรแก่กรณี ทั้งนี้เพื่อการปกป้องมิให้มีใครมาทำความเดือดร้อนวุ่นวายให้เกิดขึ้นแก่สังคม และเพื่อให้เป็นการคุ้มครองคนที่ยอมรับปฏิบัติตามกฎหมายทางสังคมหรือกฎหมายให้ดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข^๒

เมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในช่วงต้นพุทธกาลในการปกครองคณะสงฆ์พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์เพราะพระสงฆ์ชุดแรก ๆ ที่เข้ามาบวชล้วนมีจิตใจเลื่อมใสและตั้งใจประพฤติปฏิบัติตนจากนั้นจำนวนของพระสงฆ์ก็ยังมีไม่มากแต่มาช่วงระยะหลัง เมื่อพระสงฆ์มีมากขึ้นกฎเกณฑ์ต่าง ๆ จึงต้องมีเพื่อให้ภิกษุแต่ละรูปได้ถือปฏิบัติ ในแนวทางเดียวกันทำนองเดียวกับกฎหมายของรัฐที่เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์มาอยู่รวมกันและการกระทำของคนคนหนึ่งอาจจะไปล่วงละเมิดคนอื่นคนหนึ่ง รัฐจึงจำเป็นต้องออกระเบียบกฎหมายที่เราเรียกว่ากฎหมายมาคุ้มครอง

พระพุทธองค์ยอมให้มีกฎหมายที่จะละเมิดสิทธิส่วนบุคคลผู้กระทำความชั่วได้ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทเอาไว้เพื่อเอาผิดกับผู้ฝ่าฝืน ซึ่งเป็นการผิดต่อสังคม ในขณะที่เดียวกัน ก็มีจุดมุ่งหมายอื่น ๆ ด้วย^๓ ดังพุทธพจน์ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลายโดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อชมบุคคลผู้เกื้อยาก ๑ เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลอันดีงาม ๑ เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะเกิดขึ้นในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสของบุคคลผู้เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งศีลธรรม ๑ เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย ๑”^๔

เหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยนั้น ข้อ ๑-๒ มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคณะสงฆ์เอง ข้อ ๓-๔ เพื่อประโยชน์แก่บุคคล ข้อ ๕-๖ เพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์ ข้อ ๗-๘ เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน และข้อ ๙-๑๐ เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนาโดยรวม

^๒แสวง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

^๓สมภาร พรหมทา, “ศีลธรรมกับกฎหมายมุมมองจากพุทธศาสนา”, พุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๔๑): ๕๑-๕๒.

^๔วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙.

ขั้นตอนวิธีการในการบัญญัติกฎหมาย (สิกขาบท) พระพุทธเจ้าทรงทราบดีว่าเมื่อใดควร จะบัญญัติโดยคำนึงถึงหลัก ๓ ประการ คือ สงฆ์ตั้งได้เป็นเวลายาวนานพอสมควร สังคมขยายใหญ่ขึ้น และมีผลประโยชน์มากขึ้น ด้วยแนวทางทั้ง ๓ ประการนี้เอง จึงก่อให้เกิดการบัญญัติพระวินัยหรือ กฎหมายคณะสงฆ์ขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมาย ๑๐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อ ๑๐ นั้น หมายถึงเอาเพื่อการเกี่ยวพัน การปกครอง^๕ สิกขาบทหรือพระวินัยนี้ ถือเป็นธรรมนูญการปกครองที่ภิกษุจะต้องปฏิบัติตามอย่าง เคร่งครัดถ้าหากว่าล่วงละเมิดก็จะได้รับการลงโทษหนักบ้างเบาบ้างตามลักษณะของการกระทำ โดยที่ วิธีการบัญญัติสิกขาบท คือ เมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่ดีไม่งามในสังคมสงฆ์พระสงฆ์โดยประชาชนดำเนิน เติญ พระพุทธองค์จะประชุมสงฆ์และพิจารณาบัญญัติพระวินัยขึ้น ขั้นตอนในการบัญญัติพระวินัย ของพระพุทธองค์จึงปฏิบัติตามลำดับ คือ (๑) เมื่อภิกษุก่อเหตุขึ้นพระองค์ตรัสเรียกประชุมสงฆ์ (๒) ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น (๓) ชี้โทษแห่งการล่วงละเมิดและแสดงอานิสงค์ของการสำรวม ระวัง และ (๔) วางโทษหรือบัญญัติสิกขาบทให้ภิกษุถือปฏิบัติตาม

เมื่อพิจารณาการบัญญัติสิกขาบทจะเห็นว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติให้เสร็จในคราว เดียวกันแต่จะบัญญัติต่อเมื่อมีพระภิกษุกระทำความผิดจากหลักการที่วางเอาไว้พระองค์จะทรง ประชุมคณะสงฆ์ทุกครั้งเพื่อพิจารณาความผิดที่เกิดขึ้นเมื่อประชุมสงฆ์เห็นชอบอย่างไรพระองค์ก็จะ ทรงบัญญัติสิกขาบทและโทษตามความผิดนั้น ๆ

ดังนั้น การลงโทษตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้าจึงมีจุดมุ่งหมาย ๒ ประการ คือ เพื่อให้ ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดี และเพื่อช่วยป้องกันความชั่วร้ายทำนองเดียวกันที่จะเกิดขึ้นใน อนาคต^๖ กล่าวได้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล มีหลักที่ใช้ในการปกครอง คือ พระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์โดยธรรมมาธิปไตย กล่าวคือ ทรงแสดงธรรมบัญญัติ พระวินัย การบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนา และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ของพระสงฆ์ โดยที่พระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชา พระพุทธเจ้าทรงมอบให้สงฆ์เพื่อเป็นสมานสังวาสกัน เป็นไป ตามหลักพระธรรมวินัย และต้องมีมติเป็นเอกฉันท์เป็นสำคัญตามรูปแบบ ดังนี้^๗

^๕พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **นิติศาสตร์แนวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๖๗.

^๖สมภาร พรหมทา, “สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา”, **พุทธศาสนศึกษา**, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม- เมษายน ๒๕๓๗): ๖๑.

^๗ไชย ฦ พล, **การปกครองของพระพุทธเจ้าระบอบธรรมมาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เคล็ดไทย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๒-๑๗๓.

๑. สังคมสงฆ์ มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์ หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ แต่พระวินัยนั้นเป็นพุทธบัญญัติทั้งหมดหาใช่สงฆ์หรือผู้แทนของสงฆ์เป็นผู้บัญญัติอย่างที่รัฐสภาเป็นผู้บัญญัติกฎหมายในระบอบประชาธิปไตยไม่ จุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้พระสงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดี พ้นจากมลทินและกิเลสต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใส และเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

๒. ด้านการบริหาร ในสมัยเมื่อยังมีพระสาวกไม่มาก พระพุทธองค์ทรงบริหารพระศาสนาด้วยพระองค์เองโดยมีพระสาวกที่สำคัญ เช่น พระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะช่วยแบ่งเบาภาระบ้างตามความจำเป็น ต่อมาเมื่อมีพระสาวกเพิ่มมากขึ้น และมีผู้ขอเข้าอุปสมบทในพระพุทธศาสนามากขึ้น ก็ได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกอุปสมบทแก่ผู้เข้ามาขอบวชได้โดยให้ผู้ขอบวชเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุเพิ่มมากขึ้นอีกทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ในการทำกิจกรรมทั้งปวงของพระพุทธศาสนา

๓. ด้านตุลาการ สถาบันตุลาการทางพุทธศาสนามีลักษณะบางอย่างคล้ายกับสถาบันตุลาการทางราชอาณาจักร มีกฎหรือระเบียบที่สังคมาวางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันไม่ให้มีการกระทำ หรือความประพฤติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบสุขของสังคม ฝ่ายอาณาจักรมีกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง ส่วนฝ่ายพุทธจักรมีพระธรรมวินัยเป็นหลัก ทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร มีกระบวนการพิจารณาคดีหรืออิกรณ์และมีวิธีลงโทษตามโทษานุโทษ แต่ลักษณะการลงโทษตามพระวินัยกับโทษของกฎหมายบ้านเมืองมีข้อแตกต่างกันมาก ความผิดร้ายแรงบางอย่างของบรรพชิต เช่น ความผิดทางเพศสำหรับฝ่ายอาณาจักร

การใช้อำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงวางกรอบเพื่อประโยชน์แก่การปกครองจึงทรงบัญญัติไว้ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความเรียบร้อยว่าดีแห่งสงฆ์ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ เพื่อชมบุคคลเพื่อเกื้อยาก เพื่อการอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม และเพื่อถือตามพระวินัย^๔

ปัจจุบัน การปกครองคณะสงฆ์ไทยเป็นการปกครองโดยยึดถือพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญ และใช้อำนาจรัฐและจารีตเป็นหลักอุดหนุนการปกครองคณะสงฆ์ หากมีความไม่เรียบร้อยเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ต้องอาศัยอำนาจรัฐมาช่วยจัดการแก้ไขความไม่เรียบร้อย โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรปกครองสูงสุด คณะสงฆ์และสามเณรต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานและกรรมการโดยตำแหน่งและกรรมการแต่งตั้ง

^๔วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙.

การปกครองคณะสงฆ์ไทยปัจจุบัน จำแนกการปกครองออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนหลัก การกำหนดหน่วยงาน เขตการปกครอง ผู้ปกครองหรือผู้รับมอบหมายงาน หรือผู้มอบหมายงานปฏิบัติ งานคณะสงฆ์ และส่วนย่อย ๆ ได้แก่ แบบแผนการกำหนดอำนาจหน้าที่ การควบคุมบังคับบัญชา การประสานงาน การตั้งผู้รักษาการแทน และการวางระเบียบการปฏิบัติอื่น ๆ^๙ โดยนัยนี้ ระเบียบการปฏิบัติปกครองคณะสงฆ์ไทยกำหนดให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชา วัด และพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้น ๆ โดยมีแบบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค^{๑๐}

ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มีมหาเถรสมาคมเป็นศูนย์กลางรวมอำนาจปกครอง และกิจการคณะสงฆ์ทั้งสิ้นของคณะสงฆ์ไทย เป็นศูนย์กลางรวมเขตการปกครองและเจ้าคณะส่วนกลาง ซึ่งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง โดยกำหนดเขตการปกครองได้แก่ เขตการปกครองบังคับบัญชา เจ้าคณะ เจ้าอาวาสและภิกษุสามเณรในนิกายนั้น ๆ ในส่วนกลาง จะแยกส่วนปกครอง เป็นคณะนิกาย เรียกว่า “หน” มี ๔ หน คือ หนกลาง หนเหนือ หนตะวันออก และหนใต้ ในส่วนของคณะธรรมยุต เรียกว่า คณะธรรมยุต จะรวมเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค และวัดธรรมยุตเป็นเขตเดียวกัน

การปกครองสงฆ์ในส่วนกลาง ได้แก่ เจ้าคณะหนใหญ่ ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการในส่วนกลาง เป็นผู้ประสานงานกับสมเด็จพระสังฆราช มีมหาเถรสมาคม เป็นหน่วยงานในส่วนกลางและประสานงานกับเจ้าคณะในส่วนภูมิภาค ปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน เรียกว่า “หน” มีเจ้าคณะหนใหญ่ ๕ หน คือ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก เจ้าคณะใหญ่หนใต้ และเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต โดยที่อำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ของเจ้าคณะหนใหญ่ ในเขตปกครองของตนมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้

๑. ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช
๒. ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี
๓. วินิจฉัยการลงนาคกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นภาค หรือมีอำนาจหน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม
๔. แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะภาคให้เป็นไปโดยชอบ

^๙พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณีโต), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^{๑๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

๕. ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

๖. ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาค มีกำหนดส่วนหลักไว้อย่างชัดเจนในมาตรา ๒๑ ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ได้จัดเขตการปกครองออกเป็นภาค จังหวัด อำเภอ ตำบลจำนวนตำบล และเขตปกครองให้เป็นไปตามกำหนดในกฎหมายธรรมนูญศาสนา ส่วนมาตรฐาน ๒๒ กำหนดให้พระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้น ตามลำดับชั้น คือ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัดรองเจ้าคณะอำเภอและเจ้าคณะตำบล เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบลเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะชั้นนั้น ๆ ด้วยก็ได้

กฎหมายธรรมนูญศาสนา ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ได้กำหนดจรรยาพระสังฆาธิการซึ่งพระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตามบทบาทของพระสังฆาธิการ ดังนี้

๑. ต้องเคารพเอื้อเฟื้อต่อกฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎหมายธรรมนูญศาสนา ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชสั่งรและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด

๒. ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ซึ่งสั่งโดยชอบด้วยอำนาจหน้าที่ ถ้าไม่เห็นพ้องด้วยคำสั่งนั้น ให้เสนอความเห็นคัดค้านเป็นลายลักษณ์อักษรภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันที่ได้รับทราบคำสั่งและเมื่อได้คัดค้านดังกล่าวมานั้นแล้ว แต่ผู้สั่งมิได้ถอนหรือแก้คำสั่งนั้น ถ้าคำสั่งนั้นไม่ผิดพระวินัยต้องปฏิบัติตาม ต้องรายงานจนถึงผู้สั่งในกรณีมีการคัดค้านคำสั่งให้ผู้ส่งรายงานเรื่องทั้งหมดไปยังผู้บังคับบัญชาเหนือตน เพื่อพิจารณาสั่งการต่อไป ในการปฏิบัติหน้าที่ ห้ามทำข้ามผู้บังคับบัญชาเหนือตน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตพิเศษเป็นครั้งคราว

๓. ต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวัง มิให้เกิดความเสียหายแก่การคณะสงฆ์และการพระศาสนาและห้ามมิให้ละทิ้งหน้าที่โดยไม่มีเหตุอันควร

๔. ต้องปฏิบัติหน้าที่โดยชอบและห้ามมิให้ใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ไม่สมควร

๕. ต้องสุภาพเรียบร้อยต่อผู้บังคับบัญชาเหนือตนและผู้อยู่ในปกครอง

๖. ต้องรักษาส่งเสริมสามัคคีในหมู่คณะและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางที่ชอบ

๗. ต้องอำนวยความสะดวกในหน้าที่การคณะสงฆ์และการพระศาสนา

๘. ต้องรักษาข้อความอันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ที่ยังไม่ควรเปิดเผย

ทั้ง ๘ ข้อนี้ เป็นจรรยาอันพระสังฆาธิการต้องถือปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด

พระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ทุกตำแหน่ง เรียกว่าพระสังฆาธิการเป็นภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดทางคณะสงฆ์ โดยมีอำนาจเต็มแบบรวมตำแหน่งซึ่งนอกเหนือจากตำแหน่งดังกล่าวข้างต้นแล้วยังรวมไปถึงเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส เจ้าคณะ และเจ้าอาวาสเป็นผู้อำนวยการปกครองอย่างมีอำนาจเต็มกฎหมาย และควบคุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด^{๑๑}

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้แบ่งเขตการปกครองคณะสงฆ์เป็น ๒ ส่วนใหญ่ ๆ คือ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ดังที่ตราไว้ในมาตรา ๒๐ ทวิ ว่าเพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ให้มีเจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ การแต่งตั้งและการกำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะใหญ่ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมาย^{๑๒}

กฎหมายธรรมนูญฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วย ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ได้ระบุให้เจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ผู้ปกครองใน ๕ เขตการปกครอง ดังนี้

- (๑) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ ภาค ๒ ภาค ๓ ภาค ๑๓ ภาค ๑๔ และภาค ๑๕
- (๒) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๔ ภาค ๕ ภาค ๖ และภาค ๗
- (๓) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๘ ภาค ๙ ภาค ๑๐ ภาค ๑๑ และภาค ๑๒
- (๔) เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๖ ภาค ๑๗ และภาค ๑๘
- (๕) เจ้าคณะใหญ่หนธรรมยุต ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาคทุกภาค^{๑๓}

อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ ที่ระบุไว้ในกฎหมายธรรมนูญฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วย ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ มีดังนี้

ข้อ ๗ เจ้าคณะใหญ่มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตหนของตน ดังนี้

^{๑๑}คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๑๘๔.

^{๑๒}กนก แสสนประเสริฐ, ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๖.

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นภาคหรือ มีอำนาจหน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะภาคให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะ และเจ้าอาวาส ตลอดจนถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

ข้อ ๘ ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะใหญ่ หรือเจ้าคณะใหญ่ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม รักษาการแทนเจ้าคณะใหญ่ ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะใหญ่ เมื่อได้ปฏิบัติตามความตามวรรคต้นแล้ว ให้ดำเนินการเพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งเจ้าคณะใหญ่ภายในเวลาไม่เกิน ๑ ปี ให้ผู้รักษาการเจ้าคณะใหญ่มีอำนาจ หน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะใหญ่

ข้อ ๙ เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ ให้มีเลขานุการเจ้าคณะ ใหญ่ ๒ รูป ทำหน้าที่การเลขานุการ

ในส่วนของการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค มีระบุไว้ตามความในมาตรา ๒๒ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ว่า การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ให้มีพระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้น^{๑๔} ตามลำดับดังต่อไปนี้

(๑) เจ้าคณะภาค

(๒) เจ้าคณะจังหวัด

(๓) เจ้าคณะอำเภอ

(๔) เจ้าคณะตำบล

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖-๗.

เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะนั้น ๆ ก็ได้

เจ้าคณะภาค มีอำนาจหน้าที่ ดังที่มีระบุไว้ในกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑) ข้อ ๑๐ ว่า เจ้าคณะภาคมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตภาคของตน ดังนี้

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) วินิจฉัยลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นจังหวัด

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะจังหวัดให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณร ผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน^{๑๕}

เจ้าคณะจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ ดังที่มีระบุไว้ในกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ข้อ ๑๕ ว่า เจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดของตน ดังนี้

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช และคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) วินิจฉัยลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าคณะอำเภอ

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะอำเภอให้เป็นไปโดยชอบ

^{๑๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณร ผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน^{๑๖}

เจ้าคณะอำเภอ มีอำนาจหน้าที่ ดังที่มีระบุไว้ในกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ข้อ ๒๐ ว่า เจ้าคณะอำเภอมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอของตน ดังนี้

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชและคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) วินิจฉัยลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่ง คำวินิจฉัย ชั้นเจ้าคณะตำบล

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะตำบลให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณร ผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน^{๑๗}

เจ้าคณะตำบล มีอำนาจหน้าที่ ดังที่มีระบุไว้ในกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ข้อ ๒๕ ว่า เจ้าคณะตำบลมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตตำบลของตน ดังนี้

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชและคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

^{๑๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗.

^{๑๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

(๓) ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าอาวาส

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาสให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าอาวาสและพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน^{๑๘}

เจ้าอาวาส มีอำนาจหน้าที่ ดังระบุใน พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังนี้
มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

(๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

(๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

(๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

(๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล^{๑๙}

มาตรา ๓๘ เจ้าอาวาสมีอำนาจดังนี้

(๑) ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด

(๒) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด

(๓) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิด คำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม^{๒๐}

^{๑๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙-๘๐.

^{๑๙}พระวิสุทธวิภทธานดา (ประสิทธิ์ พรหมรังสี), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎหมายมหาเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๔.

^{๒๐}กนก แสนประเสริฐ, ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์, หน้า ๙.

โดยนัยนี้ ผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการทุกระดับชั้น พึงมีคุณสมบัติตามที่ระบุไว้ใน กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ.๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ได้กำหนดคุณสมบัติทั่วไปของพระสังฆาธิการไว้ ๗ ประการ^{๒๑} คือ

- (๑) มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
- (๒) มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง
- (๓) มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย
- (๔) เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์
- (๕) ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวัณโรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ
- (๖) ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน
- (๗) ไม่เคยถูกถอดถอนหรือถูกปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน และพระสังฆาธิการจะพ้นจากตำแหน่งได้ในกรณีมรณภาพ หรือพ้นจากความเป็นพระภิกษุหรือลาออก หรือย้ายออกไปนอกเขตที่ตนมีสำนักอยู่ หรือให้ออกจากตำแหน่งหน้าที่ โดยถูกปลดจากตำแหน่งหน้าที่ ถูกถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่

นอกจากนี้ ยังมีคุณสมบัติเฉพาะตำแหน่งในการแต่งตั้งพระสังฆาธิการ ตามที่ระบุไว้ในกฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ.๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ^{๒๒} ดังนี้

- (๑) การแต่งตั้งเจ้าคณะใหญ่ นอกจากจะต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้ว จะต้อง มีพรรษาพ้น ๓๐ และมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่ารองสมเด็จพรราชาคณะ
- (๒) การแต่งตั้งเจ้าคณะภาคจะต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพ้น ๒๐ พรรษา และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะภาคนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดในภาคนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือมีสมณศักดิ์ ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นเทพ หรือเป็นพระราชาคณะซึ่งเป็นพระคณาจารย์เอกหรือเป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค

^{๒๑}สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือพระสังฆาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖๔-๒๖๕.

^{๒๒}กนก แสนประเสริฐ,ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์, หน้า ๒๖๕-๒๗๑.

(๓) การแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดจะต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้ว จะต้อง มีพรรษา ๑๐ พรรษา กับมีสำนักอยู่ในเขตจังหวัดนั้น และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะจังหวัดนั้นแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอในจังหวัดนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชคณะชั้นสามัญ หรือเป็นพระคณาจารย์โทขึ้นไป หรือเป็นเปรียญธรรมไม่ต่ำกว่า ๖ ประโยค

(๔) การแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอ จะต้อง มีคุณสมบัติทั่วไปแล้ว จะต้อง มีพรรษา ๑๐ พรรษา กับมีสำนักอยู่ในเขตจังหวัดนั้น และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะอำเภอนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลในอำเภอนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่า ๔ ปี หรือมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าชั้น สฎฺญาบัตร หรือเป็นพระคณาจารย์ตรีขึ้นไป หรือมีเปรียญธรรมไม่ต่ำกว่า ๔ ประโยค

(๕) การแต่งตั้งเจ้าคณะตำบล จะต้อง มีคุณสมบัติทั่วไปแล้ว จะต้อง มีพรรษา ๕ พรรษา กับมีสำนักอยู่ในเขตอำเภอนั้น และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะตำบลนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสในตำบลนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่า ๔ ปี หรือเป็นพระภิกษุมีสมณศักดิ์ หรือเป็นพระคณาจารย์ หรือเป็นเปรียญธรรมหรือนักธรรมเอก

(๖) การแต่งตั้งเจ้าอาวาสที่เป็นพระอารามราษฎร์ จะต้อง มีคุณสมบัติทั่วไปแล้ว จะต้อง มีพรรษา ๕ พรรษา และเป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่นนั้น

(๗) การแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง คือ ต้องมีพรรษา ๑๐ พรรษา เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ สำหรับพระอารามหลวงชั้นเอกต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชคณะชั้นราช สำหรับพระอารามหลวงชั้นโท ต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชคณะชั้นสามัญ สำหรับพระอารามหลวงชั้นตรี ต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอกส่วนพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในจังหวัดอื่นนอกจากกรุงเทพมหานคร ต้องมีพรรษา ๑๐ พรรษา เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์

ปัจจุบันรูปแบบของโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์นั้น พระภิกษุสงฆ์ต้องเอื้อเพื่อ ต่อกฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช โดยเคร่งครัด^{๒๓}

^{๒๓}พระศรีศาสนวงศ์ (มีชัย วีรปณฺโณ), อธิบายกฎหมายมหาเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรศาสน์การพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า อนุโมทนาถา.

สรุปได้ว่า การปกครองเป็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความสงบสุขของการอยู่ร่วมกัน โดยนัยนี้ สังคมสงฆ์มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์ เพื่อความรับทราบ ว่าดีแห่งสงฆ์ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ เพื่อข่มบุคคลเพื่อเกื้อยาก เพื่อการอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม และเพื่อถือตามพระวินัย ซึ่งแต่เดิมพระพุทธองค์ทรงบริหารพระศาสนาด้วยพระองค์เอง แต่ต่อมาเมื่อมีพระสาวกเพิ่มมากขึ้นก็ได้ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ ส่วนการบริหารคณะสงฆ์ในปัจจุบันเป็นรูปองค์กรการปกครองที่มีได้ชัดต่อหลักพระวินัย โดยมีตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกเป็นประมุขสงฆ์ไทยและสงฆ์อื่น และมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรปกครองสูงสุด ทั้งนี้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้แบ่งเขตการปกครองคณะสงฆ์เป็น ๒ ส่วนใหญ่ ๆ คือ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางให้มีเจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ การแต่งตั้งและการกำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะใหญ่ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม และในส่วนของ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคให้มีพระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้น ตามลำดับ คือ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส และเมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะนั้น ๆ ก็ได้ โดยคุณสมบัติพื้นฐานของผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการ คือ มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์ ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวัณโรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ และไม่เคຍต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่เพิ่งรังเกียจมาก่อน แต่สำหรับพระสังฆาธิการที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ยังมีหน้าที่และอำนาจเฉพาะตำแหน่งนี้ ได้แก่ หน้าที่ของเจ้าอาวาส ได้แก่ บำรุงรักษาวัดจัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ และให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล ส่วนอำนาจของเจ้าอาวาส ได้แก่ ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด และสั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติดิเสสเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยหลักพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม และข้อบังคับระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

๒.๑.๒ การศาสนศึกษา

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “การศาสนศึกษา” โดยมีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

ศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์ประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม มาตรา ๑๕ ตีรี มีความตอนหนึ่งว่า ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ของมหาเถรสมาคม ได้กำหนดวิธีดำเนินการควบคุมและส่งเสริมศาสนศึกษาว่า ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี โดยนัยนี้ คณะสงฆ์ได้กำหนดวัตถุประสงค์การศาสนศึกษาไว้โดยชัดเจน แต่โดยหลักสูตรและเนื้อหาวิชาแล้ว คงอนุมานได้ว่า มีวัตถุประสงค์ ๙ ประการ คือ

- ประการที่ ๑ เพื่อพระสงฆ์รักษาตนเองและหมู่คณะ
- ประการที่ ๒ เพื่อใช้อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
- ประการที่ ๓ เพื่อใช้พัฒนาชาติบ้านเมืองด้วยคุณธรรมของศาสนา
- ประการที่ ๔ เพื่อใช้ในกิจการคณะสงฆ์และการศาสนา
- ประการที่ ๕ เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
- ประการที่ ๖ เพื่อสร้างศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา
- ประการที่ ๗ เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา
- ประการที่ ๘ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
- ประการที่ ๙ เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม^{๒๔}

การศึกษาของสงฆ์แต่เดิมนั้นเริ่มต้นมาแต่สมัยพุทธกาลและบุคคลที่เข้ามาสู่สังฆมณฑลในครั้งพุทธกาลตามประวัติความเป็นมาส่วนมาก มักจะได้รับการศึกษาทั้งคฤหัสถ์และคฤหัสถ์มาเป็นอย่างดี ตามลัทธิศาสนาในสมัยนั้น เป็นต้นว่าเรียนจบไตรเพทมาก่อนการศึกษาของสงฆ์ในสมัยพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่มี ๒ ประการ ได้แก่ คันถะธูระ คือ ธูระฝ่ายคัมภีร์ กิจด้านการเรียน และวิปัสสนาธูระ คือ ธูระฝ่ายเจริญวิปัสสนา กิจด้านการบำเพ็ญภาวนาหรือเจริญพระกรรมฐาน^{๒๕}

^{๒๔}พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๔๑.

^{๒๕}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๗๗.

การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยแต่โบราณมา นิยมศึกษาเป็นภาษาบาลี ที่เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ยากสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จึงปรากฏว่า ภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวนน้อย เป็นเหตุให้สังฆมณฑลขาดแคลน ภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยกิจการพระศาสนาทั้งในด้านการศึกษา การปกครองและการ แนะนำสั่งสอนประชาชน

กระทั่ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีพระดำริวิธีการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้น สำหรับสอนภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศเป็นครั้งแรก นับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา โดยทรงกำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ทั้งด้านหลักธรรม พุทธประวัติ และพระวินัย ตลอดถึงหัตถ์แต่งกระทู้ธรรม^{๒๖} เมื่อทรงเห็นว่า การเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทยได้ผล ทำให้ภิกษุสามเณรมีความรู้กว้างขวางขึ้น จึงทรงดำริที่จะขยายแนวทางนี้ไปยังภิกษุทั่วไปด้วย ประกอบกับใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งภิกษุทั้งหมดจะได้รับการยกเว้น ส่วนสามเณรจะยกเว้นให้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรม ราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วยกำหนดเกณฑ์ของสามเณรผู้รู้ธรรม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงกำหนดหลักสูตรรองคัมภีร์สามเณรขึ้น ต่อมาได้ปรับปรุงเป็นองคมนตรีธรรม สำหรับภิกษุสามเณรชั้นนวกะ (คือผู้บวชใหม่) ได้รับพระบรมราชานุมัติ เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ และโปรดให้จัดการสอบไล่ในส่วนกลางขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน โดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตร เป็นสถานที่สอบ การสอบครั้งแรกนี้ มี ๓ วิชา คือ ธรรมวิภาคในนวโกวาท แต่งความแก้กระทู้ธรรม และแปลภาษามคธเฉพาะท้องนิทานในอรรถกถาธรรมบท

พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงปรับปรุงหลักสูตรรองคัมภีร์ธรรมให้เหมาะสมสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไปได้เรียนรู้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยแบ่งเป็นหลักสูตร ๒ อย่าง คือ อย่างสามัญ เรียนวิชาธรรมวิภาค พุทธประวัติ และเรียงความแก้กระทู้ธรรม และ อย่างวิสามัญ เพิ่มแปลอรรถกถาธรรมบทมีแก้อรรถบาลี ไวยากรณ์และสัมพันธ์ และวินัยบัญญัติที่ต้องสอบทั้งผู้เรียนอย่างสามัญและวิสามัญ

พ.ศ. ๒๕๔๖ ทรงปรับปรุงหลักสูตรรองคัมภีร์ธรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยเพิ่มหลักหมวดคติปฏิบัติ เข้าในส่วนของธรรมวิภาคด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการครองชีวิตฆราวาส หากภิกษุสามเณรรูปนั้น ๆ มีความจำเป็นต้องลาสิกขาออกไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เรียกว่า นักรธรรมตรี การศึกษาพระธรรมวินัยแบบใหม่นี้ ได้รับความนิยมจากหมู่ภิกษุสามเณรอย่างกว้างขวางและแพร่หลายออกไปอย่างรวดเร็ว

^{๒๖}สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, เรื่องสอบธรรมของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔๖.

เพียง ๒ ปีแรก มีภิกษุสามเณรสมัครเข้าสอบสนามหลวงเกือบพันรูป เมื่อทรงเห็นว่าการศึกษานักธรรมอำนวยการคุณประโยชน์แก่พระศาสนาและภิกษุสามเณรทั่วไป ในเวลาต่อมาจึงทรงดำริขยายการศึกษานักธรรมให้ทั่วถึงแก่ภิกษุทุกระดับ คือ ทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นโท สำหรับภิกษุชั้นมัชฌิมะ คือ มีพรรษาเกิน ๕ แต่ไม่ถึง ๑๐ และนักธรรมชั้นเอก สำหรับภิกษุชั้นเถระ คือ มีพรรษาพ้น ๑๐ ขึ้นไป ดังที่เป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์สืบมาตราบทุกวันนี้

การศึกษานักธรรมอันเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาหรือธรรมวินัยในภาษาไทย ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระดำริตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้พัฒนามาโดยลำดับ ทั้งในด้านหลักสูตร การเรียนและการสอน เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ในธรรมวินัย ตลอดจนความเป็นมาของพระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึง พอแก่การที่จะเป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพ สามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้ด้วยดี

การศึกษานักธรรมได้เป็นที่นิยมนับถือของคณะสงฆ์และได้รับการจัดให้เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานของภิกษุสามเณรในประเทศไทยควบคู่ไปกับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนับแต่เริ่มต้นมาจนบัดนี้ การศึกษานักธรรมที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงตั้งขึ้นนี้ จึงนับว่ามีคุณประโยชน์ต่อการพระศาสนาในประเทศไทยเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ การศึกษานักธรรมยังได้แพร่ประโยชน์ไปยังพุทธบริษัทฝ่ายฆราวาสด้วย ดังที่ฆราวาสจำนวนมากก็สนใจศึกษาและสอบธรรมศึกษากันเป็นจำนวนมากตลอดมาดังที่กล่าวแล้ว การที่พุทธบริษัทฝ่ายฆราวาสได้มีโอกาสเรียนรู้ธรรมวินัย นับว่ามีประโยชน์ต่อการที่จะช่วยส่งเสริมและดำรงรักษาพระศาสนาให้เจริญมั่นคงได้ทางหนึ่ง

เมื่อทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็ทรงพระนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ สำหรับใช้เป็นแบบเรียนของนักธรรมชั้นนั้น ๆ ด้วย หนังสือบางเรื่องที่ยังทรงพระนิพนธ์ไม่เสร็จก็ทรงใช้หนังสืออื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกันเป็นตำราหรือแบบเรียนไปพลาง แม้นักธรรมชั้นเอกที่ตั้งขึ้นหลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว พระองค์ก็ได้ทรงพระนิพนธ์ตำราสำหรับใช้เป็นหลักสูตรเตรียมไว้เกือบครบทุกวิชา^{๒๗}

ต่อมา มหาเถรสมาคมได้กำหนดหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมชั้นเพื่อกำหนดความรู้ของนักธรรมแก่สามเณร สำหรับยกเว้นการเกณฑ์ทหารตามพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘) ประกอบด้วย วิชาธรรมวิภาค วิชาวินัยบัญญัติ วิชาพุทธประวัติ และวิชาเรียงความแก่กระทุ้ธรรม

^{๒๗}สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, เรื่องสอบธรรมของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑), หน้า ๗.

โดยใช้แบบเรียนนวโกวาท พุทธศาสนสุภาษิต และพุทธานุพุทธประวัติ ซึ่งกำหนดให้เรียกผู้ที่สอบผ่านองค์นี้กรรมตามหลักสูตรนี้ว่า นักธรรมชั้นตรีและขยายในเวลาต่อมาเป็นหลักสูตรนักธรรมชั้นโท และหลักสูตรนักธรรมชั้นเอก ครบบริบูรณ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ หลักสูตรดังกล่าวมีผลบังคับใช้เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๔๘ จึงได้มีการออกระเบียบว่าด้วยการจัดศาสนศึกษาและระเบียบนี้ได้มีการปรับปรุงหลายครั้ง

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งบัญญัติว่าการศึกษาสงฆ์หมายถึง สิ่งที่พระภิกษุสามเณรต้องเล่าเรียนศึกษาค้นคว้าทำความเข้าใจ ส่วนคณะสงฆ์หมายถึง บรรดาพระภิกษุที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัตินี้หรือตามกฎหมายที่ใช้บังคับก่อนพระราชบัญญัตินี้ ไม่ว่าจะปฏิบัติศาสนกิจในหรือนอกราชอาณาจักร ส่วนวิชาการพระพุทธานุศาสน์ หมายความว่า วิชาการซึ่งจัดให้พระภิกษุสามเณรศึกษาตามหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่งดังต่อไปนี้

๑. หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีสนาทมหลวง
๒. หลักสูตรปริญญาศาสนบัณฑิตของสภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
๓. หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{๒๘}

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้มีพระราชบัญญัติกำหนดวิถยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธานุศาสน์ โดยยกเลิกข้อความในมาตรา ๓ และใช้ข้อความต่อไปนี้แทน ความเป็นว่า “มาตรา ๓ วิชาการพระพุทธานุศาสน์ หมายความว่า วิชาการซึ่งจัดให้พระภิกษุสามเณรศึกษาตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีสนาทมหลวงด้วยเหตุผลว่าเนื่องจากได้มีการตราพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย และ พระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเพื่อดำเนินงานด้านการศึกษาวิชาการพระพุทธานุศาสน์ตามหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิตและพุทธศาสตรบัณฑิตขึ้นโดยเฉพาะแล้ว”^{๒๙}

^{๒๘}สุทธิพงษ์ศ์ ดันตยาพิศาลสุทธิ, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฏมหาเถรสมาคม พร้อมด้วยระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคมเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕

^{๒๙}กรมการศาสนา, คู่มือการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๓.

การศึกษาพระปริยัติธรรมในปัจจุบัน จำแนกได้ดังนี้

๑. หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มี ๘ ระดับ ได้แก่ ประโยค ๑-๒ และเปรียญธรรม ๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙ (ป.ธ.๓ ถึง ป.ธ.๙) กระทรวงศึกษาธิการเทียบความรู้ให้ตามประกาศ ลงวันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๒๕ ให้เปรียญธรรม ๓ ประโยค (ป.ธ.๓) เทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนต้น และเปรียญธรรม ๕ ประโยค (ป.ธ.๕) ที่สอนวิชาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมหรือแผนกบาลี หรือโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญไม่น้อยกว่า ๑ ปี โดยมีเวลาสอนไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมง เทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนปลาย ส่วนเปรียญธรรม ๙ ประโยค (ป.ธ.๙) มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรี^{๓๐} และถ้าสามารถสอบชั้นประโยค ๙ ได้ในขณะที่เป็นสามเณรทรงพระกรุณาโปรดให้การอุปสมบทเณรรูปนั้น อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ เรียกว่า บวชนาคหลวง และผู้สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยคถ้าอยู่ในสมณเพศได้รับนิยัตินำเทากับพระราชอาคันตุกะชั้นสามัญ

๒. หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แบ่งออกเป็นหลักสูตรสำหรับพระภิกษุสามเณรมี ๓ ระดับ ได้แก่ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก โดย ก.พ. เทียบวิทยฐานะนักธรรมชั้นตรี ให้เท่ากับประโยคประถมศึกษาดอนต้น (ป.๔) นักธรรมชั้นโท เทากับประโยคประถมศึกษาตอนปลาย (ป.๕) และนักธรรมชั้นเอก เทากับประโยคประถมศึกษาตอนปลาย (ป.๖) และหลักสูตรสำหรับฆราวาสมี ๓ ระดับ ได้แก่ ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโทและธรรมศึกษาชั้นเอก^{๓๑}

๓. หลักสูตรปริญญาตรี ได้แก่ หลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งกำหนดให้นักศึกษาทุกคนต้องศึกษาวิชาแกนพระพุทธศาสนาจำนวน ๕๐ หน่วยกิต ประกอบด้วย วิชาภาษาบาลี พระไตรปิฎกศึกษา พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก ธรรมประยุกต์ ธรรมปฏิบัติและศาสนปฏิบัติ โดยหลังจากจบการศึกษาแล้วต้องปฏิบัติศาสนกิจสนองงานมหาวิทยาลัยในเพศบรรพชิตอีกอย่างน้อย ๑ ปี จึงจะได้รับปริญญาบัตร^{๓๒} โดยการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ดำเนินการใน ๒ สถาบัน คือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์^{๓๓}

^{๓๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕.

^{๓๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

^{๓๒}สุภาพร มากแจ้ง และสมปอง มากแจ้ง, **สภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒), หน้า ๓.

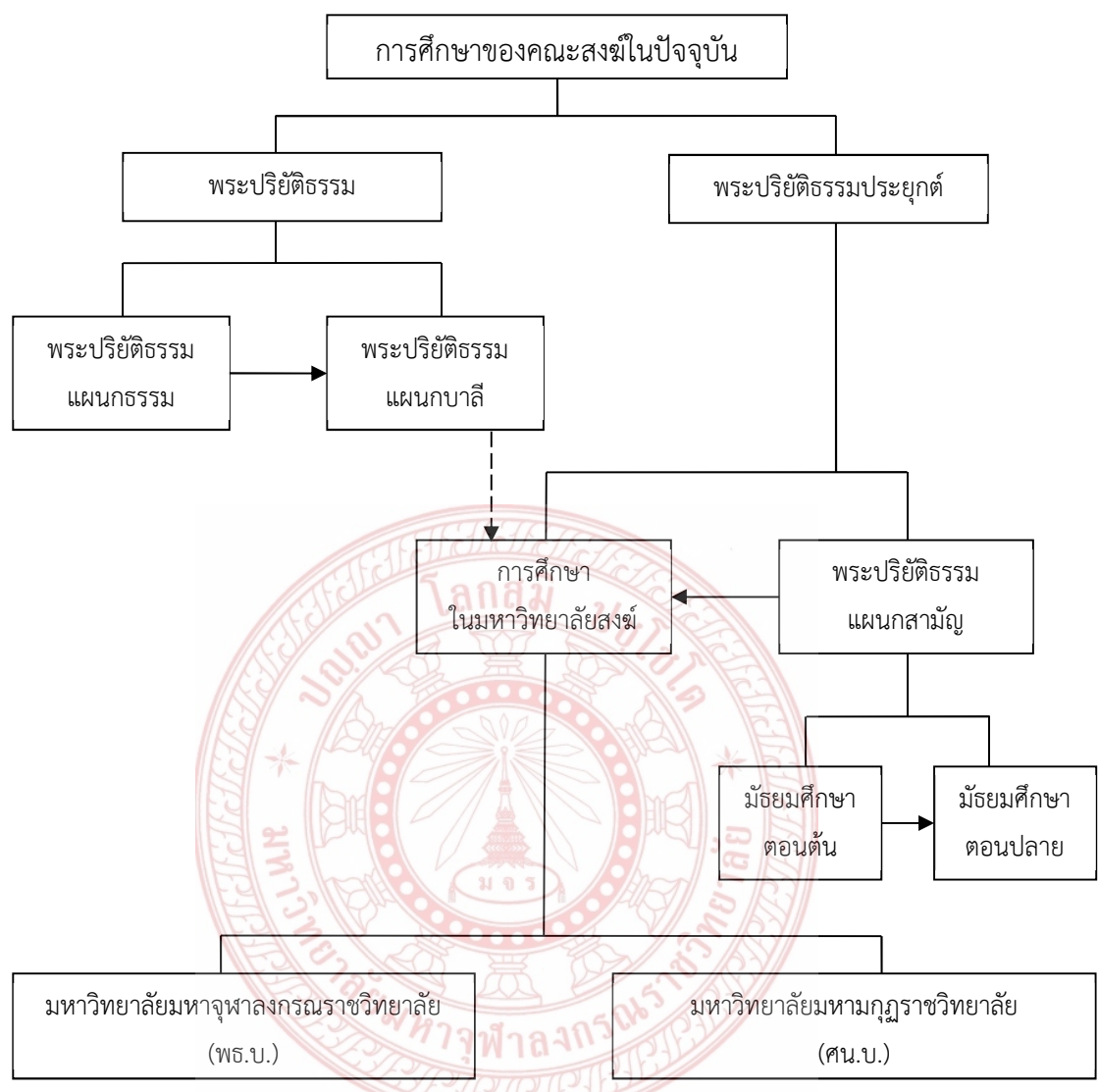
^{๓๓}กรมการศาสนา, **ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓-๑๔.

๔. หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ซึ่งเป็นการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาทั้งตอนต้นและตอนปลายของกระทรวงศึกษาธิการ โดยกำหนดให้เรียนวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศาสนปฏิบัติ ภาษาบาลี และธรรมวินัย เป็นวิชาบังคับแกน ๓๖ หน่วยกิต ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และ ๒๑ หน่วยกิต ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยมีโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ซึ่งเป็นโรงเรียนที่วัดจัดตั้งขึ้นในวัดหรือธรณีสงฆ์หรือที่ดินของมูลนิธิทางพระพุทธศาสนา โดยกรมการศาสนาให้การอุปถัมภ์ จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้การศึกษาแก่พระสงฆ์ สามเณร ทั้งวิชาสามัญและการศึกษาพระปริยัติธรรมควบคู่กันไป เพื่อที่ว่าหากพระสงฆ์สามเณรเหล่านี้มีความประสงค์จะลาสิกขา ก็สามารถนำวุฒิการศึกษาที่ได้รับไปใช้เพื่อการศึกษาต่อในสถานศึกษาของรัฐหรือใช้สมัครงานประกอบอาชีพได้

หลักสูตรทั้ง ๔ ประเภทตามที่กล่าวมา สามารถจำแนกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มหลักสูตรที่ศึกษาเฉพาะวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งจัดเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรม ส่วนกลุ่มที่ ๒ เป็นหลักสูตรที่ศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนา ร่วมกับวิชาสามัญอื่น ๆ ได้แก่ หลักสูตรมหาวิทยาลัยสงฆ์ และหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ

โดยนัยนี้ การจัดการศึกษามีหน้าที่พัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นั่นคือการศึกษาต้องสร้างสังคมฐานความรู้ (Knowledge-based Society) หรือสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) ขึ้นมาให้จงได้ มนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะเป็นฐานสำหรับการพัฒนาทุกส่วนของประเทศ ซึ่งรวมทั้งเศรษฐกิจฐานความรู้ และเศรษฐกิจแบบพหิมิติ มนุษย์ที่พัฒนาแล้ว หมายถึงคนที่มีภาวนา ๔ ได้แก่ กายภาวนา สีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา เทียบได้กับจุดสมดุลของยูเนสโก การจัดการศึกษาที่จะพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องยึดหลักอริชฐานธรรม ๔ ประการ คือ ปัญญา สัจจะ จาคะ และสันติ^{๓๔}

^{๓๔}พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕.

ภาพที่ ๒.๑ การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน^{๓๕}

ปัจจุบัน การศาสนศึกษาเป็นกิจการสำคัญอย่างหนึ่งที่คณะสงฆ์จัดให้มีการดำเนินการ ดังที่ กำหนดไว้ในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมตอนหนึ่งว่า ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาของ คณะสงฆ์ และ ในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางก็ได้กำหนดวิธีดำเนินการควบคุมและ ส่งเสริมศาสนศึกษาว่า ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม และในส่วนของ การปกครอง คณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคได้กำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นว่า ควบคุมและส่งเสริมศาสน ศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี

^{๓๕}สุภาพร มากแจ้ง และสมปอง มากแจ้ง, สภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์, หน้า ๔.

การศึกษาพระปริยัติธรรมในปัจจุบันมีการสอนกันในหลายสำนักตามหลักสูตรที่กำหนดไว้ เป็นไปตามความสามารถของอาจารย์ผู้สอนทำให้ความเข้าใจในพระธรรมวินัยเกิดความหลากหลาย แนวทางความคิด อาจารย์ผู้สอนบางรูปอาจเน้นการสอนในเชิงทฤษฎี ให้นักเรียนได้เกิดความเข้าใจ แล้วนำไปปฏิบัติ อาจารย์บางรูปอาจเน้นการสอนธรรมจากสภาวะการณของสังคัม ชี้ให้นักเรียนได้เห็นถึงคุณค่าของสภาวะการณนั้น ๆ^{๓๖} ดังกล่าวนี้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา ๓๗ ว่า “เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์”^{๓๗} จึงเห็นได้ว่าเจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการศาสนศึกษาและวัดเป็นสถานศึกษา

ดังปรากฏมี คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่อง ให้ภิกษุสามเณรเรียนพระธรรมวินัย พ.ศ.๒๕๒๘ ที่กำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสโดยตรง และให้เจ้าคณะสังฆการีร่วมจัดด้วย ดังนี้

๑. เจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการศาสนศึกษาในฐานะเจ้าสำนักเรียนหรือเจ้าสำนักศาสนศึกษา
๒. เจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้จัดการในฐานะเจ้าสำนักเรียนคณะจังหวัด
๓. ในบางกรณีให้เจ้าคณะเจ้าสังฆการีร่วมจัดด้วย

ทั้งนี้ องค์ประกอบในการจัดการศาสนศึกษาจะดีหรือไม่ประการใดขึ้นกับเจ้าสำนักเรียน และหรือเจ้าสำนักศึกษา และครูอาจารย์ผู้บริหารการศาสนศึกษาที่ได้ช่วยแบกภาระการศาสนศึกษาอย่างเต็มกำลัง อันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระศาสนาและคณะสงฆ์

อย่างไรก็ตาม วัดที่จัดการศึกษาประสบผลสำเร็จนั้น จะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน กิจกรรมที่วัดจัดขึ้นโดยมากจะได้รับความอุปถัมภ์จากชุมชน เช่น พิธีแห่เทียนพรรษา เทศน์มหาชาติ เข้าพรรษา ออกพรรษา เป็นต้น ซึ่งประชาชนในชุมชนจะให้ความร่วมมือด้วยการมาช่วยจัดทำสิ่งต่าง ๆ พร้อมทั้งการบริจาคเงินช่วยเหลืออุปการณที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา และถวายอาหารแก่พระภิกษุสามเณร นอกจากนี้ มีการบริจาคเงินช่วยสนับสนุนกิจกรรม เมื่อเงินเหลือจากการใช้จ่าย ทางวัดก็จะเก็บมาใช้เป็นทุนในการจัดการศึกษาต่อไป^{๓๘}

^{๓๖}สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, เรื่องสอบธรรมของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๕๑, หน้า

๑.

^{๓๗}กนก แสนประเสริฐ, **ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์**, หน้า ๙.

^{๓๘}สุจิตรา อ่อนค้อม และคณะ, **คู่มือกลยุทธ์การบริหารและจัดการศึกษา การเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัด**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

สรุปได้ว่า ศาสนศึกษา เป็นการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ ทั้งแผนกธรรมบาลี แผนกสามัญศึกษา รวมทั้งการส่งเสริมสนับสนุนพัฒนาพระภิกษุสงฆ์และส่งเสริมพระพุทธศาสนา และสามเณรศึกษาพระปริยัติธรรมทุก ๆ วิธีที่ไม่ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัย และการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ถือว่าเป็นหัวใจในการรักษาพระพุทธศาสนาและเป็นพื้นฐานสำคัญในที่จะเผยแผ่หลักพระพุทธศาสนา เพราะคณะสงฆ์จะสามารถเผยแผ่หลักธรรมอันดีงามแห่งพระพุทธศาสนาได้ ก็ต้องศึกษาเรียนรู้และนำไปปฏิบัติให้เกิดผล และเผยแผ่ไปสู่ผู้อื่นได้ต่อไป ทั้งนี้ ปัจจุบัน คณะสงฆ์ไทยจัดการศึกษา ๔ ประเภท คือ (๑) หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มี ๘ ระดับ ได้แก่ ประโยค ๑-๒ และเปรียญธรรม ๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙ (ป.ธ.๓ ถึง ป.ธ.๙) (๒) หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แบ่งออกเป็นหลักสูตรสำหรับพระภิกษุสามเณรและหลักสูตรสำหรับคฤหัสถ์ มี ๓ ระดับ ได้แก่ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก (๓) หลักสูตรปริญญาตรี ได้แก่ พุทธศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และศาสนศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และ (๔) หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เป็นการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาทั้งตอนต้นและตอนปลายของกระทรวงศึกษาธิการ ดังกล่าวนี้ หากพิจารณาเฉพาะหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม พบว่า มีจัดการศึกษา ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายนักธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร และฝ่ายธรรมศึกษาสำหรับคฤหัสถ์ โดยมี ๓ ระดับ หลักสูตรเฉพาะสำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาในแต่ละระดับชั้นไว้ อย่างชัดเจน ประกอบด้วย ๔ วิชา คือ วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม วิชาธรรม วิชาพุทธ วิชาวินัย ซึ่งจะมีขอบเขตการศึกษาแตกต่างกันในแต่ละระดับชั้น เช่น วิชาธรรม ระดับนักธรรมชั้นตรี หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ ระดับนักธรรมชั้นโท หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๒ และระดับนักธรรมชั้นเอก หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓ เป็นต้น และในส่วนของคฤหัสถ์ ใช้หลักสูตรเดียวกันกับนักธรรม แต่เฉพาะในวิชาวินัยจะใช้เบญจศีล เบญจธรรม อุโบสถศีล และกรรมบถ โดยเว้นในส่วนที่เป็นสิกขาบทหรือศีลและสังฆกรรมของพระภิกษุไว้ ทั้งนี้ การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยทุกประเภท กำหนดจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ เพื่อพระสงฆ์รักษาตนเองและหมู่คณะ เพื่อใช้อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ เพื่อใช้พัฒนาชาติบ้านเมืองด้วยคุณธรรมของศาสนา เพื่อใช้ในกิจการคณะสงฆ์และการศาสนา เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม และเพื่อความมั่นคงของประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม

๒.๑.๓ การศึกษาสงเคราะห์

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “การศึกษาสงเคราะห์” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

การศึกษาสงเคราะห์ คือ การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล การช่วยเหลือเกื้อกูล การศึกษาหรือสถาบันการศึกษาอื่นนอกจากการศาสนศึกษา ทั้งนี้ การตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียนเป็นงานหนึ่งของคณะสงฆ์ จัดอยู่ในการศึกษาสงเคราะห์ที่เป็นงานของคณะสงฆ์ ดำเนินการโดยคณะสงฆ์ เพื่อประชาชนมีหลักเกณฑ์และวิธีการไว้ชัดเจนตามประกาศของมหาเถรสมาคมและข้อบัญญัติที่กำหนดไว้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗, พ.ศ. ๒๕๒๙ และ พ.ศ. ๒๕๓๒ ตามลำดับ^{๓๙}

คณะสงฆ์ได้กำหนดการศึกษาสงเคราะห์เป็นกิจการอันหนึ่งของคณะสงฆ์ การศึกษาสงเคราะห์นั้น หากกล่าวโดยลักษณะควรแยกเป็น ๒ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ การศึกษาอื่นนอกจากการศาสนศึกษาที่พระสงฆ์ดำเนินการเพื่อสงเคราะห์ประชาชนหรือพระภิกษุสามเณร และปัจจุบันนี้การศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จัดได้ถึง ๔ ลักษณะ คือ

๑. โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา คือ โรงเรียนที่วัดหรือมูลนิธิวัดจัดตั้งขึ้นก็เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจน บางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย-หญิง และบางแห่งมีนักเรียนพระภิกษุสามเณรเรียนร่วมด้วย นอกจากการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานี่เรียนหนังสือแล้ว ภิกษุสงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนผู้กำลังศึกษาในสถานศึกษาต่าง ๆ ทั่วประเทศด้วย^{๔๐} โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา มีฐานะเป็นโรงเรียนเอกชนตามมาตรา ๑๕ (๑) และ (๓) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ.๒๕๒๕ ที่วัดเป็นผู้รับใบอนุญาต มีเจ้าอาวาสหรือหรือมูลนิธิของวัดซึ่งเจ้าอาวาสเป็นผู้ลงนามแทนมูลนิธิเป็นผู้รับใบอนุญาต^{๔๑}

^{๓๙}พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณโณ), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๕๑.

^{๔๐}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ความสำเร็จในการปฏิบัติการกิจของวัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐.

^{๔๑}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, การพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘.

ตามที่ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๓๒ ระบุไว้ว่า โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา หมายถึง โรงเรียนเอกชนตามมาตรา ๑๕ (๑) และ (๓) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. ๒๕๒๕ ที่วัดเป็นผู้รับใบอนุญาต^{๔๒}

แรกเริ่มเดิมที ในปีการศึกษา ๒๕๒๑-๒๕๒๓ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนได้ดำเนินงานโครงการทดลองพัฒนาโรงเรียนราษฎร์ของวัดเพื่อการกุศลขึ้น โดยได้คัดเลือกโรงเรียนในภูมิภาคต่าง ๆ จำนวน ๑๑ โรงเรียน เข้าร่วมโครงการ ได้แก่ โรงเรียนพุทธมงคลนิมิต โรงเรียนสมานคุณวิทยาทาน โรงเรียนสุวรรณรังสฤษฎ์วิทยาลัย โรงเรียนวัดบ้านโป่งสามัคคีคุณูปถัมภ์ โรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรทอง โรงเรียนวัดมหาพุทธาราม โรงเรียนวินิตศึกษา โรงเรียนพุทธะวิทยา โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา โรงเรียนธรรมราชศึกษา และโรงเรียนพินิตประสาธน์ โดยให้จัดตั้งสภาโรงเรียนราษฎร์ของวัดเพื่อการกุศล ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยมีพระธรรมญาณมุนี ได้รับการคัดเลือกเป็นประธานสภารูปแรก โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้าและเป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพสูงขึ้นจากเดิมมาก อย่างไรก็ตามการพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นนั้นจะหวังเพียงการสนับสนุนจากงบประมาณที่เป็นเพียงเงินอุดหนุนอย่างเดียวเท่านั้นไม่เป็นการพอเพียง ผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูซึ่งเป็นผู้ที่ต้องปฏิบัติงานในโรงเรียน จำเป็นที่ต้องมีแนวความคิดและหลักการทำงานให้สอดคล้องความต้องการของสังคมและการเปลี่ยนแปลงของโลกด้วย จึงจะทำให้การพัฒนาโรงเรียนประสบผลสำเร็จได้^{๔๓}

อย่างไรก็ตาม จากมติมหาเถรสมาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ ทำให้วัดไม่สามารถขออนุญาตเปิด หรือรับโอนโรงเรียนราษฎร์เป็นของวัด ทำให้โรงเรียนราษฎร์ของวัดมีจำนวนลดลง มีการขอจัดตั้งมูลนิธิเพื่อเป็นเจ้าของโรงเรียนแทนวัด และบางแห่งก็เปิดโรงเรียนในนามเจ้าอาวาสเป็นผู้รับใบอนุญาตเป็นการส่วนตัว เพื่อไม่ให้โรงเรียนต้องตกอยู่ใต้ข้อจำกัดของมติมหาเถรสมาคม ตลอดเวลาที่ผ่านมา การดำเนินงานของโรงเรียนราษฎร์ของวัดคงเป็นไปด้วยแรงศรัทธาของเจ้าอาวาสและผู้เกี่ยวข้อง เช่นเดียวกับโรงเรียนราษฎร์โดยทั่วไป ไม่ได้รับการอุดหนุนเป็นกรณีพิเศษจากทางราชการหรือคณะสงฆ์แต่ประการใด^{๔๔}

^{๔๒}ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๓๒ ในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๗๘ ตอนที่ ๕ วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๓๓.

^{๔๓}อุดม ชำนิ, “สำนักงานกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา”, ใน **โรงเรียนพินิจประสาธน์ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา**, รวบรวมและจัดพิมพ์โดยฝ่ายวิชาการโรงเรียนพินิจประสาธน์, (ปราจีนบุรี: เจตนารมณณ์ภัณฑ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕-๖.

^{๔๔}ซุงค์ วงษ์จันทร์, **๗๒ ปี คนตีลพบุรี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๒.

กระนั้น ทางคณะสงฆ์ค้อย ๆ ผ่อนปรน เพื่อเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาวิชา สามัญและได้มองเห็นความสำคัญของสตรีทั่ว ๆ ไป จึงเปิดโอกาสให้ศึกษาในโรงเรียนราษฎร์ของวัดได้ แต่ยังคงป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดแก่พระพุทธศาสนาโดยกำหนดให้พระภิกษุสามเณรที่จะเรียนวิชา สามัญได้ จะต้องตั้งใจเรียนพระปริยัติธรรมก่อนและห้ามมิให้พระภิกษุสามเณรเรียนร่วมอาคาร เดียวกับสตรี เป็นต้น อย่างไรก็ตามภายหลังการบริหารงานของโรงเรียนราษฎร์ของวัดบางแห่งมี ข้อบกพร่อง ไม่อยู่ในระเบียบที่ดีและวัดบางแห่งก็พยายามจะเปิดโรงเรียนราษฎร์ของวัดขึ้นทั้งที่ไม่ เป็นการสมควร ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๕/๒๕๐๙ ลงวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๐๙ จึงมีมติให้ เจ้าคณะจังหวัดถือปฏิบัติว่า ไม่อนุญาติการจัดตั้งและการโอนโรงเรียนราษฎร์ของวัด จนกว่าจะแก้ไข ปรับปรุงระเบียบโรงเรียนราษฎร์ของวัดให้เหมาะสม^{๔๕}

ทั้งนี้ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้มีการประชุมระหว่างผู้แทนกรมการศาสนาและคณะกรรมการ การศึกษาเอกชน เพื่อพิจารณาปัญหาการดำเนินงานตามมติมหาเถรสมาคมเฉพาะส่วนโรงเรียนการ กุศลของวัดที่รับพระภิกษุสามเณร และนักเรียนเข้าเรียนให้แยกประเภทนักเรียนอย่างชัดเจน ไม่ให้ ปะปนกัน และให้พระภิกษุสามเณรที่กำลังศึกษาเล่าเรียน ในปีการศึกษา ๒๕๓๓ เรียนจบในแต่ละระดับ (มัธยมต้นและปลาย) ให้เสร็จสิ้นภายใน ปีการศึกษา ๒๕๓๕ จากนั้นให้โอนเป็นโรงเรียนพระปริยัติ ธรรม แผนกสามัญศึกษา และกำหนดให้โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จัดหลักสูตรเป็น ๒ หลักสูตร คือ หลักสูตรวิชาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญสำหรับพระภิกษุสามเณร และหลักสูตร มัธยมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลายของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง ๒๕๓๓)

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง ซึ่งได้รับอนุญาต ให้จัดตั้งเป็นโรงเรียนตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พุทธศักราช ๒๔๘๘ ซึ่งได้จัดการเรียนการ สอนแบบเดียวกับโรงเรียนสามัญทั่วไป ขณะเดียวกัน ก็มีจุดเน้นที่ต้องการให้นักเรียนนั้น มีคุณธรรม จริยธรรม โดยมีจุดประสงค์ มุ่งเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมซึ่งนำไปสู่การประพฤติ ปฏิบัติตามหลักธรรมและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา อย่างถูกต้องโดยการควบคุมกาย วาจา ใจ ให้ อยู่ในกรอบคุณธรรมจริยธรรมและวัฒนธรรมอันดีงาม ไม่เบียดเบียนตนเองและบุคคลอื่น สามารถ สร้างประโยชน์ให้แก่ตนเองและสังคมได้^{๔๖}

^{๔๕}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, การพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, หน้า ๘-๙.

^{๔๖}สุรภักษ์ ศิวรักษ์ (ส.ศิวรักษ์), ปรัชญาการศึกษาศาสตร์และศิลป์แห่งการปฏิรูปการเรียนรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

๒. โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์

โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งตามพระประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๙) อยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ และอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน โดยปรารถนาเหตุจากการที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๙) ทรงพระกรุณาสงเคราะห์เด็กยากจนชาติที่พืงและเด็กในถิ่นกันดาร ให้ได้รับการศึกษาตามควรแก่อัถภาพ เพื่อให้เป็นพลเมืองที่มีศีลธรรมและวัฒนธรรม ดังนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งคณะกรรมการดำเนินการโดยมีสมเด็จพระสังฆราช (ปุณ ปุณณสิริ) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระวันรัต เป็นประธาน เพื่อดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด เป็นประเภทโรงเรียนราษฎร์

สมเด็จพระวันรัต ในนามคณะกรรมการและประสงค์ให้ผู้ว่าราชการจังหวัด จังหวัดนั้น ๆ เป็นผู้จัดการโรงเรียน โดยขอความร่วมมือจากคณะสงฆ์ช่วยอุปถัมภ์และอาราธนาพระภิกษุ ผู้ทรงคุณวุฒิ มาช่วยสอนในโรงเรียน สำหรับทุนทรัพย์ในการจัดตั้งและดำเนินกิจการโรงเรียนเป็นทุนทรัพย์จากการพระราชทานส่วนหนึ่ง และทุนที่ได้รับบริจาคโดยเสด็จพระราชกุศลโดยทางราชการ องค์กรรัฐวิสาหกิจ และพ่อค้าประชาชน

ปัจจุบันมี ๓ โรงเรียน คือ โรงเรียนมัธยมวัดศรีจันทร์ประดิษฐ์ เป็นโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนในพระบรมราชานุเคราะห์แห่งแรก จัดตั้งขึ้นโดยสืบเนื่องจากวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอสองพระองค์เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคโดยเรือ พระที่นั่งชื่อ “เศษกระดาน” เลียบชายฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยามาถึงหมู่บ้านคลองคอตตอ ตำบลบางปูใหม่ จังหวัดสมุทรปราการ ทอดพระเนตรเห็นเรือประมงแล่นเข้าคลอง จึงเสด็จฯ ตามมาจนสุดคลองพบถนนสุขุมวิท สองฟากคลองมีหมู่บ้านชาวประมงตั้งอยู่ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะยากจนพากันไปเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายสิ่งของที่พอจะหาได้ เช่น กุ้ง ปู ปลา หอย สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มีพระราชเสาวนีย์ถามถึงสภาพความเป็นอยู่และการศึกษาของเด็กในหมู่บ้านนี้ ชาวบ้านกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนมัธยมขึ้นเพื่อสงเคราะห์เด็กขัดสนในหมู่บ้านให้มีที่เรียน ต่อจากชั้นประถมศึกษา จากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะกรรมการจัดสร้างโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจน มีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุณ ปุณณสิริมหาเถร) แต่ย้งดำรงสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระวันรัต เป็นประธานกรรมการพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนสร้างโรงเรียน เริ่มแรก ๔๐๐,๐๐๐ บาท และมีผู้บริจาคโดยเสด็จพระราชกุศลอีกส่วนหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๙) และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินวางศิลาฤกษ์อาคารเรียน เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๒ ปัจจุบันสอนตั้งแต่ ชั้น ม.๑-ม.๓ เก็บค่าบำรุงการศึกษาปีละ ๑,๐๒๐ บาท ผู้ใดขัดสนก็ยื่นเรื่องราวขอทุนโดยเสนอตามความเป็นจริง และมีคณะกรรมการรับรอง

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๕๑๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๙) โปรดให้คณะกรรมการ
รับโรงเรียนนันทบุรีวิทยา อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน และโรงเรียนวัดบึงเหล็ก อำเภอธาตุพนม
จังหวัดนครพนม เข้าอยู่ในโครงการโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจน สำหรับโรงเรียนนันทบุรีวิทยานั้น
ยกเว้นไม่เก็บค่าเล่าเรียน คิดเป็นร้อยละ ๘๐ ของนักเรียนทั้งหมด แจกชุดนักเรียนให้นักเรียนที่ยากจน
และจัดหนังสือให้นักเรียนยืมเรียน รวมทั้งมอบทุนการศึกษาให้แก่นักเรียนยากจนที่เรียนจบชั้น
มัธยมศึกษาปีที่ ๖ แล้ว และสามารถสอบเข้ามหาวิทยาลัยได้ จำนวน ๑๖ คน ส่วนโรงเรียนวัดบึงเหล็ก
จัดการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายให้เปล่าทั้งหมด

๓. ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เป็นองค์กรเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนาองค์กรหนึ่งที่
พระสงฆ์จัดตั้งขึ้น เพื่อเป็นแหล่งอบรมสั่งสอนเยาวชนให้มีความประพฤติดีงาม มีจิตสำนึกที่ดี มีความ
รับผิดชอบต่อตนเองและสังคม เป็นแหล่งให้ความรู้ความเข้าใจตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา
สามารถนำหลักธรรมคำสอนไปใช้เป็นแนวทางการประพฤติในชีวิตประจำวันได้^{๔๗} โดยนัยนี้ ศูนย์ศึกษา
พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จึงจัดได้ว่าเป็นแหล่งสนับสนุน “การพัฒนาคน” ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและเปิดโอกาสให้องค์กรทางศาสนา
เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในชุมชนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒^{๔๘}

ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พ.ศ. ๒๕๕๐ กำหนดให้
ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ หมายถึง หน่วยการเรียนรู้ การเผยแผ่ อบรมปลูกฝังศีลธรรม
ทางพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมไทยอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน มีชื่อย่อว่า ศพอ. ศูนย์ศึกษา
พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ คือ แหล่งผลิตคุณภาพของเยาวชน มีลักษณะเป็นหน่วยงานเผยแผ่
ศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบหนึ่ง จัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นแหล่งในการศึกษาอบรมปลูกฝัง
ศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์
เดิมเรียกว่าโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพราะเป็นสถานที่เปิดสอนศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชน
เฉพาะในวันอาทิตย์เท่านั้น และได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นจนมีการจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนา
วันอาทิตย์มากขึ้น และขยายไปยังวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ^{๔๙}

^{๔๗}กรมการศาสนา, คู่มือการดำเนินงานโครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ปีงบประมาณ
๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย), หน้า ๗.

^{๔๘}กรมการศาสนา, แนวทางการดำเนินงานศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์, (กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๕), หน้า ๓๕.

^{๔๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

เกณฑ์ในการจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ยึดถือตาม ระเบียบกรมการศาสนา ว่าด้วยศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ คือ การจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ให้ จัดตั้งที่วัด มูลนิธิ สมาคม สถานศึกษาหรือหน่วยงานของรัฐ ซึ่งมีสถานที่ตั้งอยู่ใกล้บริเวณบ้านหรือ ชุมชน โดยมีหลักเกณฑ์คือ (๑) เป็นศูนย์การเรียนรู้ การเผยแผ่ อบรม ปลูกฝังศีลธรรมทางพระพุทธ ศาสนาและวัฒนธรรมอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน (๒) มีคณะกรรมการบริหารศูนย์ศึกษาพระพุทธ ศาสนาวันอาทิตย์ (๓) มีครูผู้สอนเพียงพอกับจำนวนนักเรียนในอัตราครูผู้สอน ๑ รูป/คนต่อนักเรียน ไม่เกิน ๓๕ คน (๔) มีสถานที่เรียนเหมาะสมและเพียงพอกับจำนวนนักเรียน สำหรับการจัดชั้นเรียน และหลักสูตรการสอน ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กรมการศาสนา กำหนด ซึ่งแบ่งเป็น ๔ ชั้น คือ ชั้น เตรียมเป็นนักเรียนระดับประถม ๑-๒-๓ ชั้น ชั้นต้นเป็นนักเรียนระดับประถม ๔-๕-๖ ชั้นกลางเป็น นักเรียนมัธยม ๑-๒-๓ และชั้นสูงเป็นนักเรียนระดับมัธยม ๔-๕-๖ และมีหลักสูตรการสอนที่เป็นวิชา บังคับ ๓ วิชา ได้แก่ วิชาธรรม วิชาประวัติพระพุทธศาสนา วิชาศาสนปฏิบัติ และวิชาเลือกอีก ๑ วิชา ตามความเหมาะสมและให้มีการพัฒนาปรับปรุงองค์ประกอบ การสอนและกิจกรรมการให้เกื้อหนุนและ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตรการสอน^{๕๐}

โดยแท้จริง การจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในประเทศไทยนั้น สืบเนื่องจากการ พิจารณาเห็นว่า สภาพสังคมมีความเสื่อมทางศีลธรรมของเด็กและเยาวชนมากขึ้น การจัดตั้งโรงเรียน พุทธศาสนาวันอาทิตย์ จึงได้วางวัตถุประสงค์ไว้ ๕ ประการ คือ (๑) เพื่อให้เด็กและเยาวชนรู้จัก พุทธศาสนาตามสมควรแก่วัยของตน (๒) เพื่อปลูกฝังศีลธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน (๓) เพื่อให้ เด็กและเยาวชนรู้จักดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา (๔) เพื่อให้เด็กและเยาวชนรู้จักบำเพ็ญกุศล สาธารณประโยชน์ และ (๕) เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๕๑}

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นองค์กรทางพระพุทธศาสนาองค์กรหนึ่งที่ พระสงฆ์ได้จัดตั้งขึ้นมา เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์นอกระบบโรงเรียน ให้การศึกษาอบรม ประชาชน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นเด็กและเยาวชนที่กำลังอยู่ในวัยแห่งการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้รู้จักใช้เวลาว่างในวันหยุดเรียน เข้ามาศึกษาหาความรู้ความเข้าใจตามหลักคำสอนทาง พุทธศาสนาแล้วน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันของการพัฒนาเพื่อให้ประเทศมี ศักยภาพในการแข่งขัน และยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคง และมีศักดิ์ศรีในสังคมโลกบนพื้นฐานแห่งความ เป็นไทย ซึ่งในการพัฒนาจิตเจ้านั้นจำเป็นต้องใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาปลูกฝังให้ ประชาชน โดยเริ่มจากวัยเด็กมีคุณธรรมและจริยธรรมอย่างแท้จริง

^{๕๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

^{๕๑}เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ผู้ให้กำเนิดศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://board.palungjit.com> [๖ สิงหาคม ๒๕๖๐].

สอดคล้องกับนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ที่กำหนดให้จัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรมและแนวทางปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ในหลักการที่ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ควบคู่กับมีคุณธรรม จริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (มาตรา ๖) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์นับเป็นการศึกษา ตามอริยาศย ซึ่งดำเนินการโดยพระภิกษุสงฆ์ในความสนับสนุนและให้การอุปถัมภ์ของกรมการศาสนา การมีแหล่งหรือสถาบันพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนในรูปแบบศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จึงนับเป็นอุบายวิธีเชิงปฏิบัติการที่ดีอย่างหนึ่งในสังคมปัจจุบัน เพราะสามารถชักนำเด็กและเยาวชนเข้าสู่ร่มเงาพระพุทธศาสนา เพื่อการอบรมบ่มนิสัย และสร้างจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาแต่แรกเริ่ม นับเป็นวิธีการในรูปแบบประเพณีไทยอย่างหนึ่งที่ได้รักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงมั่นคงอยู่ได้ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน

ภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ เป็นหนึ่งในภารกิจ ๖ ด้านของคณะสงฆ์ที่เด่นชัดด้วยรูปแบบการจัดการศึกษาวิชาทางพระพุทธศาสนาแก่เด็กและเยาวชน โดยการจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ตระหนักรับถึงบทบาทของวัดคือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทอย่างสำคัญยิ่งในการดำเนินงานด้านพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสู่ประชาชนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน จึงส่งเสริมให้วัดทั่วประเทศเปิดดำเนินการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น นอกจากนี้ ยังสนับสนุนให้มูลนิธิ สมาคม สถานศึกษา หรือหน่วยงานของรัฐจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น เพื่อสร้างแหล่งให้การศึกษ อบรม ปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามของไทยแก่เด็กและเยาวชนอีกด้วย^{๕๒}

๔. ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด

ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดเป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรมกิจกรรม ปลูกฝังเรื่องคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามแก่เด็ก ส่งเสริมให้ภิกษุได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเพิ่มมากขึ้น และเป็นศูนย์ประสานความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นมา ดำเนินการรับเด็กที่อายุยังไม่ครบเกณฑ์เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา มาช่วยเลี้ยงฝึกหัดมารยาทให้คุ้นเคยกับวัด กับพระตั้งแต่เด็ก สอนหนังสือง่าย ๆ เบื้องต้น ที่ไม่เกินกำลังของสมองที่เด็กจะเรียนได้ และให้รู้จักสวดมนต์ ไหว้พระ เป็นต้น

^{๕๒}ระบบฐานข้อมูลศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ กรมการศาสนา, ความสำคัญของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://sys.dra.go.th/dra_learn/main.php [๖ สิงหาคม ๒๕๖๐].

ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ภายในวัดเป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรมปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามให้แก่เด็กตลอดจนเตรียมความพร้อมด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ส่งเสริมให้พระภิกษุได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเพิ่มขึ้นและเป็นศูนย์ประสาน ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน โดยรับเด็กวัย ๓-๔ ขวบ งบประมาณดำเนินการโดยกรมศาสนา และเงินอุดหนุนจากโรงเรียนที่ตั้งศูนย์^{๕๓}

ประเภทที่ ๒ การสงเคราะห์เกื้อกูลแก่การศึกษา สถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลัง ศึกษา เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์โดยวิธีอื่นนอกจากการศาสนศึกษา หรือการสงเคราะห์ สถาบันการศึกษา หรือการสงเคราะห์บุคคลผู้กำลังศึกษา พระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะอำเภอ รอง เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะ ดำเนินการทั้งเป็นการส่วนตัว หรือเป็นการคณะสงฆ์ได้ ซึ่งถือว่าการศึกษาเป็นผลดีแก่ประเทศชาติ และ ผลสะท้อนถึงพระภิกษุสงฆ์โดยตรง การสงเคราะห์การศึกษาสามารถดำเนินการได้หลายวิธี ดังนี้

วิธีที่ ๑ ตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษาชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา

วิธีที่ ๒ ช่วยพัฒนาสถานการศึกษา

วิธีที่ ๓ ช่วยเหลือด้านอุปกรณ์การศึกษา

วิธีที่ ๔ ช่วยเฉพาะบุคคลผู้กำลังศึกษา

การศึกษาสงเคราะห์ นอกจากจะจัดแก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือแล้ว ภิกษุสงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนผู้กำลังศึกษาในสถานที่ศึกษาทั่วประเทศ อาทิ ตั้งทุนสนับสนุนการศึกษาแก่นักเรียนและนักศึกษา ที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ทุกระดับชั้น ได้แก่ ชั้น ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ช่วยพัฒนาสถานศึกษา ช่วยเหลืออุปกรณ์การศึกษา และ ช่วยเฉพาะบุคคลผู้กำลังศึกษา วัดและพระสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่มีส่วนในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชน ของชาติในด้านการศึกษา เป็นสถานอบรมบ่มนิสัยเด็กและเยาวชนมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะเด็กที่ ยากจนขาดคนดูแลและกำพร้า ก็ได้อาศัยสถาบันสงฆ์เป็นผู้อุปการะ เป็นเหตุให้เด็กและเยาวชน ได้ ไกล่ชิดพระศาสนาและเป็นโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ได้พัฒนาทรัพยากรของชาติตั้งแต่วัยเด็กเพื่อจะได้เป็น ผู้ใหญ่ที่พึงปรารถนาของสังคมต่อไป^{๕๔}

^{๕๓} ไพบุลย์ เสียงก้อง, “หลักการบริหารงานในวัด”, ใน *อบรมบาลีก่อนสอบภาค ๔ ปีที่ ๓*, รวบรวม และจัดพิมพ์โดยคณะกรรมการฝ่ายเลขานุการ โครงการอบรมบาลีก่อนสอบ, (ปทุมธานี: บริษัทสื่อตะวันออกจำกัด, ๒๕๔๗): ๑๙๓.

^{๕๔} บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ, *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐.

สรุปได้ว่า การศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไปเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เด็กและเยาวชนของชาติทั้งด้านการศึกษาการอบรมสั่งสอน การให้ที่อยู่อาศัย อาหาร รวมทั้งการทำให้เด็กมีความอบอุ่นและมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาประชากรของประเทศให้เป็นกำลังคนที่มีคุณภาพประสิทธิภาพในการรักษาความมั่นคงของชาติอย่างยิ่ง และสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติอย่างยิ่ง ซึ่งพระสงฆ์ไทยได้ทำหน้าที่จัดการการศึกษาและให้การศึกษาแก่คนไทยตั้งแต่อดีตมาแล้ว แต่เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น สภาพการณ์ต่าง ๆ เปลี่ยนไป ทำให้บทบาทหน้าที่ของ พระสงฆ์ลดลง คงเหลือแต่การศึกษาสงเคราะห์เท่านั้น ดังนั้น การศึกษาสงเคราะห์จึงเป็นการให้การสงเคราะห์แก่รัฐในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน โดยงานด้านการศึกษาสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ได้ดำเนินการในปัจจุบัน มีอยู่ ๔ ลักษณะ คือ (๑) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ซึ่งวัดหรือมูลนิธิในวัดจัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจนบางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย-หญิง เรียนร่วมกับภิกษุสามเณร ปัจจุบันโรงเรียนประเภทนี้สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (๒) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ซึ่งตั้งตามพระราชประสงค์และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ และอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ปัจจุบัน มีจำนวน ๓ แห่ง คือ โรงเรียนวัดศรีจันทร์ จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนม และโรงเรียนนันทบุรีวิทยา จังหวัดน่าน (๓) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งเป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งให้การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน สอนเฉพาะวันอาทิตย์ เพื่อให้เด็กนักเรียนนักศึกษาได้มาเรียนพระพุทธศาสนาในวันที่ทางสถานศึกษาของฝ่ายราชอาณาจักรหยุดเรียนตามแบบสากล นอกจากจะสอนธรรมะแก่เด็ก ศูนย์นี้ยังได้ทบทวนวิชาสามัญที่เรียนตามหลักสูตรการศึกษาปกติของตนที่โรงเรียน เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิชาภาษาอังกฤษ เป็นการชักจูงให้นักเรียนได้มาเรียนพระพุทธศาสนา และ (๔) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ซึ่งเป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรมกิจกรรมปลูกฝังเรื่องคุณธรรมจริยธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามแก่เด็ก ตลอดจนเตรียมความพร้อมในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ปัจจุบันศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดยังดำเนินการเพื่อรับเด็กซึ่งเป็นบุตรหลานชาวบ้านที่อายุยังไม่ครบเกณฑ์การเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาตามกฎหมาย มาช่วยเลี้ยงฝึกหัดมารยาทให้คุ้นเคยกับวัด กับพระตั้งแต่เด็ก สอนหนังสือง่าย ๆ เบื้องต้น ทั้งนี้ การสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ ยังรวมถึงการตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียนซึ่งเป็นงานหนึ่งของคณะสงฆ์ จัดอยู่ในการศึกษาสงเคราะห์ที่เป็นงานของคณะสงฆ์ ดำเนินการโดยคณะสงฆ์ เพื่อประชาชนมีหลักเกณฑ์และวิธีการไว้ชัดเจนตามประกาศของมหาเถรสมาคมและข้อบัญญัติที่กำหนดไว้ โดยให้เป็นไปตามกุศลเจตนาของวัดทั้งหลายที่มีกำลังและสามารถจะจัดทำได้ดังเช่นในอดีตที่รัฐบาลให้สงฆ์ช่วยรับภาระจัดโรงเรียนและเป็นครูสอนซึ่งนับเป็นการศึกษาสงเคราะห์ของวัดและพระสงฆ์ตั้งแต่แรกที่รัฐเริ่มจัดการศึกษา นั่นเอง

๒.๑.๔ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “การเผยแผ่พระพุทธศาสนา” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การทำให้พระพุทธศาสนาขยายวงกว้างออกไปให้แพร่หลาย ได้แก่ การดำเนินการเพื่อให้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัยน้อมเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติเหล่านั้น เพราะพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นมาเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก^{๕๕} กล่าวโดยลักษณะของการกระทำ คือ การหีบธรรมะซึ่งมีมากมายหลายหัวข้อไปขยาย เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะต้องเผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๕๖} ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัยน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดการศึกษาและการพัฒนาตนเองไปในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม^{๕๗} การเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ภิกษุสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน เป็นการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยความเมตตาและกรุณาของภิกษุสงฆ์^{๕๘}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยในสมัยปัจจุบันนี้ได้ให้ความสำคัญต่อศาสนทายาท คือ พระภิกษุสงฆ์ผู้ออกเผยแผ่ธรรมเป็นอย่างยิ่ง และต้องพึงพาอาศัยบุคคลภายนอกที่เป็นคฤหัสถ์ เข้ามามีบทบาทใน การสนับสนุน หรือที่เรียกว่า อุบาสก อุบาสิกา คือ ผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นกลุ่มคนที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนาสืบเรื่อยมา^{๕๙} พระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นมาเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก หัวใจสำคัญในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนาก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก โดยให้เกิดประโยชน์สุขตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ ๓ ประการ คือ ประโยชน์ในชาตินี้ ประโยชน์ในชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง (พระนิพพาน)^{๖๐}

^{๕๕}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, การกลับมาของพระพุทธศาสนา “พระเอก” ของการศึกษาใหม่, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ลายสือ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

^{๕๖}พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต), พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๐.

^{๕๗}พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตฺตโน), คนไทยกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๓.

^{๕๘}บุญศรี พานะจิตต์, โครงการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพริกหวานกราฟฟิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑.

^{๕๙}ธีรวิศ บำเพ็ญบุญบารมี, การเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเบญจกนิทาย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๓.

^{๖๐}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, การกลับมาของพระพุทธศาสนา “พระเอก” ของการศึกษาใหม่, หน้า ๑๒.

การที่พระพุทธองค์ส่งพระสาวกออกไปประกาศพระศาสนาเพราะทรงประสงค์ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่มหาชน คือ เกิดเป็นความสุขนั้นทรงหมายเอาลักษณะสุขที่สืบเนื่องจากการดับทุกข์ อาจจำแนกออกเป็น ๓ ประการ คือ ดับอวิชชา (การเกิดญาณทัศณะอันสูงสุด) ดับกิเลส (กำจัดความชั่วร้าย และของเสียต่าง ๆ ภายในจิตใจ หหมดเหตุ ที่จะก่อปัญหาความเดือดร้อนวุ่นวายต่าง ๆ แก่ชีวิต และสังคม) และดับทุกข์ (หมดความทุกข์ บรรลุประโยชน์สูงสุด เกิดเป็นสุขที่เป็นนิรันดร์)^{๖๑}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันดำเนินตามจุดมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักการมาตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาล ได้แก่ เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น เพื่อให้ผู้ฟังไตร่ตรองตามเห็นได้จริง และเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ดังนี้

๑. เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น โดยจุดมุ่งหมายข้อนี้หมายความว่า ทรงสอนให้ผู้รู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะเท่าที่จำเป็นสำหรับสาวกนั้น ๆ สิ่งใดที่ทรงรู้แล้วแต่เห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรือผู้รับการสอน ก็จะไม่สอนสิ่งนั้น ทรงสอนให้ผู้รู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะเท่าที่ควรรู้และจำเป็นเท่านั้น ดังเช่น ในกรณีนี้ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ สีสุภาวัน เขตโกสัมพี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหยิบใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบขึ้นมาแล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความหมายนั้นว่าอย่างไร ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่เราหยิบมากับใบไม้ที่มีอยู่บนต้น อย่างไรไหนดมากกว่ากัน ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ใบไม้ที่อยู่บนต้นไม้นั้นแหละมากกว่าใบประดู่ ๒-๓ ใบ ที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมาเพียงเล็กน้อยพระพุทธเจ้าข้า พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เรารู้แล้วแต่มิได้บอกเธอทั้งหลายก็มีมากเหมือนกัน เพราะเหตุไร เราจึงมิได้บอก เพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะฉะนั้น เราจึงมิได้บอก สิ่งอะไรเล่าที่เราบอกแล้ว คือเราบอกไว้ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เพราะเหตุไร เราจึงบอกเพราะสิ่งนี้มีประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ตรัสรู้เพื่อนิพพานเพราะเหตุนี้ เราจึงบอกภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายพึงทำความเพียรเพื่อรู้ชัด ตามความเป็นจริงนี้ทุกข์ ฯลฯ ทุกขนิโรธ คามินีปฏิปทา”^{๖๒}

^{๖๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๒.

^{๖๒}ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑,๑๐๑/๖๑๓.

๒. เพื่อให้ผู้ฟังไตร่ตรองตามเห็นได้จริง โดยจุดมุ่งหมายข้อนี้เกิดจากการแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพอสามารถไตร่ตรองตามให้เห็นด้วยตนเอง เช่น กรณีที่ พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม้ว่าภิกษุจะพึงจับชายสังฆาฏิกของเรา ติดตามรอยเท้าเรา ติดตามไปข้างหลัง แต่ภิกษุนั้นมีความละโมภ กำหนดยินดีอย่างแรงกล้าในกาม มีจิตพยาบาท คิดประทุษร้าย หลงลืมสติไม่รู้ตัว มีจิตไม่ตั้งมั่น กระสับกระส่าย ไม่สำรวมอินทรีย์ แท้จริงแล้ว ภิกษุนั้นก็ยังชื่อว่าอยู่ห่างไกลเรา เราก็ห่างไกลภิกษุนั้น นั้นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นยังไม่เห็นธรรม เมื่อไม่เห็นธรรมชื่อว่าไม่เห็นเรา... ภิกษุทั้งหลาย แม้ถ้าภิกษุอยู่ไกลเรา ๑๐๐ โยชน์ แต่ภิกษุนั้นไม่มีความละโมภ ไม่กำหนดยินดีอย่างแรงกล้าในกาม มีจิตไม่พยาบาท ไม่คิดประทุษร้าย มีสติมั่น มีความรู้สึกตัว มีจิตตั้งมั่น แน่วแน่ สำรวมอินทรีย์ แท้จริงแล้วภิกษุนั้นก็ชื่อว่าอยู่ใกล้เรา เราก็อยู่ใกล้ภิกษุนั้น นั้นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นเห็นธรรม แม้เห็นธรรมชื่อว่าเห็นเรา”^{๖๓}

๓. เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ได้แก่ การให้ผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน ดังกรณีที่น่าปรากฏในมหาปริณีพพานสูตร เมื่อพระองค์ใกล้จะปรินิพพาน ทอดพระเนตรเห็นมหาชนนำเครื่องสักการะเป็นอันมากมาบูชาพระองค์จึงตรัสกับพระอานนท์ว่า การทำการบูชาอย่างนั้นไม่ชื่อว่าบูชาพระองค์ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง แต่ผู้ใดจะเป็นภิกษุหรือภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ก็ตาม ปฏิบัติธรรมสมควร ปฏิบัติชอบ ผู้นั้นแหละชื่อว่าบูชาด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ดังเมื่อคราวทรงปลงพระชนมายุสังขาร ว่าอีก ๔ เดือนข้างหน้าจะปรินิพพาน มีภิกษุหลายพันรูปเที่ยวแวดล้อมพระองค์อยู่ ปรึกษากันว่า พวกเราจะทำอย่างไรหนอ ภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อ ธรรมมาราม ไม่ยอมร่วมกลุ่มกับภิกษุทั้งหลาย ถ้ามถึงความรู้สึกเกี่ยวกับปรินิพพานของพระศาสดา ท่านมิได้ให้คำตอบว่าประการใด แต่คิดว่า “อีก ๖ เดือนข้างหน้า พระศาสดาจะปรินิพพานแล้ว เราเป็นผู้ที่ยังราคาอยู่ เราจะพยายามเพื่อบรรลอรหัตผลในช่วงเวลาที่พระศาสดายังคงพระชนม์อยู่นั่นเอง เพื่อเป็นการบูชาพระองค์”^{๖๔}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันนี้ เป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนาบุคคลทางด้านจิตใจให้มีความเคารพเลื่อมใส ยำเกรงในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามสมควรแห่งการปฏิบัติ นั้น เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก เป็นศาสนาแห่งสันติภาพของโลกและสันติภาพแห่งโลกสากล^{๖๕}

^{๖๓} ข.อ.ติ. (ไทย) ๒๕/๙๒๑/๔๖๕.

^{๖๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๘/๑๒๖.

^{๖๕} พระพิพิธธรรมสุนทร (สุนทร ญาณสุนทรโร), **คม ชัด ลึก เล่ม ๒**, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑.

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันเป็นการดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ศาสนทายาทและประชาชนได้รับทราบในทุก ๆ วิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถา ในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์หรือวีดิทัศน์ ภารกิจด้านนี้ ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระสงฆ์จัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นในวัดโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพระพุทธศาสนา การดำเนินการใด ๆ ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อการเผยแผ่ธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งในวัดและนอกวัด ชื่อว่า ภารกิจด้านการเผยแผ่ทั้งสิ้น^{๖๖}

บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันจึงไม่ควรเป็นเพียงการแสดงธรรมและประกอบพิธีกรรม เช่นในอดีตเท่านั้น ควรนำสิ่งที่สอนนั้นไปปรับใช้อย่างเป็นรูปธรรมในลักษณะของกิจกรรมร่วมกับชุมชนจนถึงรากหญ้า เพราะโอกาสที่ประชาชนจะเรียนรู้พุทธธรรมอย่างเต็มรูปแบบด้วยตนเองนั้นเป็นการยาก และการเรียนทฤษฎีเชิงปริยัติที่ขาดพื้นฐานทางพุทธธรรมที่ดีพอให้เข้าใจไม่ใช่เรื่องง่ายเช่นกัน พระสงฆ์จึงควรนำหลักคำสอนด้านปริยัติหรือทฤษฎีนั้นไปเสนอแก่ชุมชนผ่านการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่นเดียวกับการสอนผ่านพิธีกรรมของพระสงฆ์ในอดีต^{๖๗}

ปัจจุบัน กิจการเผยแผ่พระศาสนาของวัดและพระสงฆ์ในประเทศไทย มีการดำเนินการอยู่หลายลักษณะ ซึ่งหากจะจำแนกตามรูปแบบของการเผยแผ่ สามารถจัดเป็นรูปแบบใหญ่ ๆ ได้ ๓ รูปแบบ คือ การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน และการเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่^{๖๘} ดังนี้

๑. การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย ได้แก่ การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้านผู้อาราธนาและที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือ เทศน์รูปเดียวหรือเทศน์ปฐกฐา วิสัชนา ๒ รูปขึ้นไป และได้มีการปรับปรุงมีการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือบันทึกลงแผ่นเสียงหรือแถบบันทึกเสียงนำไปเผยแผ่ในสถานที่และโอกาสต่าง ๆ

^{๖๖}กรมการศาสนา, ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน, หน้า ๙.

^{๖๗}พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, “ยุคสมัยของความขัดแย้ง: พระสงฆ์ยุคใหม่ควรตีความและเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างไร”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๒): ๓๖-๓๗.

^{๖๘}สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุณฺโณ) อ่างใน กรมการศาสนา, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๔.

การเทศนาหรือการเทศน์นี้ ถือเป็นรูปแบบของการเผยแผ่ตามประเพณีนิยม มีจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ วิมุตติ ความหลุดพ้นจากกิเลสจนถึงมรรค ผล นิพพาน แต่การเทศน์จนถึงวิมุตตินั้นเป็นเรื่องยากทั้งผู้เทศน์และผู้ฟัง แต่ถึงอย่างไรแล้ว ผู้เทศน์ก็ต้องใช้ความสามารถในการเทศน์อย่างจริงจัง รู้จิตใจของผู้ฟังว่าเขาต้องการฟังอย่างไร ผู้ฟังก็ควรมีอุปนิสัยในการฟังเพื่อถึงวิมุตติด้วยเช่นกัน

๒. การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม ปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ หรือโดยวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ บันทึกลงแผ่นเสียงหรือแถบเสียงไปเผยแผ่ที่อื่นในโอกาสต่าง ๆ รวมตลอดถึงการพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะออกเผยแผ่หรือลงในหนังสือพิมพ์เผยแผ่

เมื่อความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและการสื่อสารในด้านต่าง ๆ วิถีชีวิตประจำวันของผู้คนเปลี่ยนแปลงไป การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงต้องปรับเปลี่ยนวิธีการและเป้าหมายไปตามวิถีชีวิตตามค่านิยมของผู้คนในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อไม่ให้ผู้คนเห็นว่าพระพุทธศาสนานั้นล้าสมัย^{๖๙}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และคณะสงฆ์ถือเป็นกิจการพระศาสนาที่สำคัญที่สุด จุดหมายของการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมประการหนึ่งคือความรู้ความสามารถในการที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชนหรือการเผยแผ่นี้อย่าง คณะสงฆ์ไทยเคยจัดให้มีโรงเรียนพระธรรมกถึก ภิภษุสงฆ์ที่เทศน์ดีจะได้รับการยกย่องมาก ปัจจุบันมีบางวัดสอนวาทศิลป์ในหลักสูตรการศึกษาซึ่งเป็นการส่งเสริมให้ภิภษุสงฆ์มีความสามารถในการเผยแผ่ประเภทนี้^{๗๐}

๓. การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่ หรือเป็นสถานศึกษาเป็นการประจำหรือครั้งคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียงในปัจจุบัน มีดังนี้

๓.๑ งานพระธรรมทูต ดำเนินงานโดยมติมหาเถรสมาคมว่าด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานพระธรรมทูตภายในประเทศ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยจัดพระสงฆ์ผู้สมัครบำเพ็ญประโยชน์แก่พระศาสนา ออกไปจาริกเผยแผ่หลักธรรมแก่ประชาชนทั่วประเทศ เป็นงานที่นำพุทธบริษัทและประชาชนทั่วไปให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรมะและความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรมะ สามารถนำธรรมะไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้อย่างถูกวิธีและถูกต้อง รวมทั้งสามารถใช้ธรรมะแก้ปัญหาต่าง ๆ ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครองและสิ่งแวดล้อม งานพระธรรมทูต เป็นงานพัฒนาทรัพยากรบุคคลและเป็นงานที่เป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของประเทศชาติ

^{๖๙}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, *คู่มืออบรมนักเทศน์*, (ขอนแก่น: คลังนาวิทยา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

^{๗๐}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, *การกลับมาของพระพุทธศาสนา “พระเอก” ของการศึกษาใหม่*, หน้า ๑๒.

๓.๒ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ไทย ตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้พระสงฆ์ในชนบทมีบทบาทและเป็นแกนนำในการส่งเสริมวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น

๓.๓ งานอบรมจริยธรรมนักเรียน ข้าราชการและประชาชน เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติตนตามหน้าที่ของชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและน้อมนำพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

๓.๔ งานบรรพชาสามเณรฤดูร้อน เป็นการจัดบรรพชาเยาวชนชายอายุตั้งแต่ ๑๐ ปี เพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาธรรมในช่วงปิดฤดูร้อนประมาณเดือนเมษายน

๓.๕ การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เป็นหน่วยสงเคราะห์ที่วัดและประชาชนจัดให้มีขึ้นในวัด ในหมู่บ้านเพื่อฝึกอบรมด้านความรู้ ความประพฤติและจิตใจ โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ฝึกอบรมสั่งสอนและบริหารงานทั่วไปของหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เรียกพุทธมามกาจารย์ แบ่งเป็น ๓ คณะ คือ คณะประถมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๗-๑๐ ขวบ คณะมัธยมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๑๑-๑๕ ขวบ คณะอุดมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๑๖-๑๘ ปี

๓.๖ การเผยแผ่ทางสื่อมวลชน เป็นการดำเนินการโดยเผยแผ่ทางวิทยุ โทรทัศน์ นิตยสารเผยแผ่ธรรม วารสาร และการเผยแผ่ในต่างประเทศ อาจมีการตั้งวัดในต่างประเทศ

๓.๗ การเผยแผ่ตามศักยภาพของวัด เป็นโครงการต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพชุมชนตามศักยภาพของวัด ได้แก่ โครงการอุทยานการศึกษา การจัดสวนสมุนไพรในวัด โครงการลานวัดลานใจการกีฬา เป็นต้น^{๗๑}

การเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ภิกษุสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน จึงเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยความเมตตาและกรุณาของภิกษุสงฆ์^{๗๒} รูปแบบของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการ จึงควรมีแนวทางสำคัญ ๔ ประการ ดังนี้

^{๗๑}บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ, **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี**, หน้า ๒๑.

^{๗๒}บุญศรี พานะจิตต์, **โครงการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ**, หน้า ๒๑.

ประการที่ ๑ อบรมพระภิกษุสามเณร ให้เป็นสมณะสัญญา และอบรมเรื่องจรรยา มารยาท ตลอดจน ถึงการปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่าง ๆ

ประการที่ ๒ อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย

ประการที่ ๓ หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอนหรือคำแนะนำที่เป็นประโยชน์

ประการที่ ๔ แนะนำสั่งสอนธรรมประชาชนให้เข้าใจศาสนาพิธี และการปฏิบัติ

ประการที่ ๕ เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม และได้ยินได้ฟังเรื่องที่เกี่ยวข้อง พระพุทธศาสนาโดยถูกต้อง

ประการที่ ๖ หาอุบายวิธีสกัดกั้นสังฆกรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้นหรือบำบัดที่เกิดขึ้นให้หมดไป โดยชอบ

ประการที่ ๗ ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนา และอบรมในทาง ศีลธรรม มีการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น

ประการที่ ๘ ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุดเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรมบาลี เพื่อประโยชน์ แก่ประชาชน หรือขวนขวายจัดหาหนังสือเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปบ้าง ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์ บ้าง ที่เกี่ยวกับศีลธรรมบ้าง ที่เกี่ยวกับประวัติพระบ้าง เพื่อให้ผู้รักาศิลปวัฒนธรรม ตามวัดต่าง ๆ ได้ห้อง ได้อ่านได้ ได้ฟังตามสมควรแก่สถานที่และโอกาส

ประการที่ ๙ ขวนขวายจัดหาอุปกรณ์การเรียนภาษาไทยบางประเภทสำหรับชั้นประถม ขึ้นไว้เพื่อให้เด็กที่ขาดสนได้ใช้เรียน^{๗๓}

ทั้งนี้ ปัจจุบัน มีพระราชบัญญัติ ระเบียบ ข้อบังคับ ให้อำนาจหน้าที่พระภิกษุสงฆ์ และ ฆราวาส ที่เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา มีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

๑. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๑๕ ตรี (๓) กำหนดให้มหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่ควบคุมส่งเสริมพระพุทธศาสนาใน ๖ ด้านคือ การ ปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ ของพระ ภิกษุสงฆ์ ในมาตรา ๓๗ ข้อ ๓ ยังได้กำหนดให้เจ้าอาวาส มีอำนาจหน้าที่ในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์^{๗๔}

^{๗๓}กรมการศาสนา, *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา*, หน้า ๑๔๔.

^{๗๔}กนก แสนประเสริฐ, *ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์*, หน้า ๘.

๒. ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๐ ประกาศ ณ วันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๐ โดยให้ใช้บังคับตั้งแต่ถัดจากวันประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์เป็นต้นไป มีสาระสำคัญของระเบียบที่จะช่วยส่งเสริมให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนา มั่นคงก้าวหน้าดังนี้

ประการที่ ๑ ให้มีศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดนโยบายและแผนแม่บทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สนับสนุน ส่งเสริมการพัฒนาบุคลากรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้มีอุดมการณ์ ความรู้ความสามารถ ทักษะและวิธีการในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปอบรมสั่งสอนประชาชน ให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการประกอบสัมมาอาชีพ และดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขสอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ให้ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติมีสำนักงานกลางตั้งอยู่ที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ประการที่ ๒ ให้มีศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัด เป็นศูนย์ประสานงานกลางประจำจังหวัด มีหน้าที่อำนวยความสะดวก เป็นที่ปรึกษา พัฒนาบุคลากรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้การอุปถัมภ์และปฏิบัติตามนโยบาย ข้อกำหนด ข้อบังคับ วัตถุประสงค์ และอื่น ๆ ตามที่ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนดหรือมอบหมาย ให้ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัด มีสำนักงานตั้งอยู่ที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด

ประการที่ ๓ ให้มีคณะกรรมการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ ประกอบด้วยกรรมการมหาเถรสมาคม ๓ รูป แม่กองงานพระธรรมทูต เจ้าคณะภาค ๕ รูป จาก ๕ หน อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ปลัดกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ปลัดกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ผู้อำนวยการสถานีวิทยุโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจ (ทรท.) อธิบดีกรมการศาสนา ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๕ รูป/คน ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นกรรมการเลขานุการ และมีผู้ช่วยเลขานุการ จำนวน ๕ คน

ประการที่ ๔ ให้มีคณะกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัด ประกอบด้วย เจ้าคณะภาค และรองเจ้าคณะภาคในเขตการปกครองคณะสงฆ์ของจังหวัดนั้นเป็นที่ปรึกษา เจ้าคณะจังหวัดหรือผู้ที่เจ้าคณะจังหวัดมอบหมายเป็นประธาน รองเจ้าคณะจังหวัดเป็นรองประธาน ผู้แทนเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส และเลขานุการ จำนวน ๕ รูป แต่ไม่เกิน ๗ รูป ผู้แทนบุคลากรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๘ รูป หัวหน้าส่วนราชการ และผู้นำท้องถิ่น จำนวน ๕ คน ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๕ รูป/คน ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเป็นกรรมการเลขานุการ และมีผู้ช่วยเลขานุการ จำนวน ๕ คน

ประการที่ ๕ คณะกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีอำนาจหน้าที่ บริหารศูนย์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ กำหนดนโยบายและแผนแม่บทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กำกับ ควบคุมและสนับสนุนส่งเสริมให้ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดได้ดำเนินกิจกรรมตาม นโยบายและแผนแม่บทสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาบุคลากรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้คำปรึกษา และเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแผ่แก่บุคลากรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พิจารณาให้ความเห็นชอบ แผนงานและงบประมาณการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ออกประกาศ มติ คำสั่ง ระเบียบ หรือ และอื่น ๆ เพื่อการพัฒนาบุคลากรการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและส่งเสริมสนับสนุนการทำงานของคณะกรรมการ

ประการที่ ๖ คณะกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัด มีอำนาจและหน้าที่ บริหารศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัด ปฏิบัติตามนโยบายแผนแม่บทการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา กำกับบุคลากรเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดให้ดำเนินกิจกรรมอย่างมีเอกภาพ และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ดำเนินการพัฒนาบุคลากรการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจังหวัด ให้ คำปรึกษาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแผ่แก่บุคลากรการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัด พิจารณาโครงการและเสนอแนะให้ความเห็นชอบงบประมาณต่าง ๆ เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุท- ศาสนา^{๗๕}

การนี้ คณะกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ประกาศใช้ แผนแม่บทการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๕๙ ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ ๔ ยุทธศาสตร์ ที่ดำเนินการส่งเสริม สนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของชาติไทยให้ประสบผลสำเร็จ ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ ๑ อุปถัมภ์ ส่งเสริม สนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๒ กลยุทธ์ คือ กลยุทธ์ที่ ๑ อุปถัมภ์บุคลากรผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ บุคลากรผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา ในการดำเนินงานเผยแผ่พุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นการ ส่งเสริมสวัสดิภาพ สวัสดิการ ให้แก่บุคลากรผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา และ กลยุทธ์ที่ ๒ ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนางานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะภิกษุสงฆ์ มีวัตถุประสงค์ เพื่อ สนับสนุนการใช้กลไกระบบคณะกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทุกระดับในการดำเนินงาน เพื่อ ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาระบบฐานข้อมูล สารสนเทศและด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นปัจจุบัน

^{๗๕} กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๒.

ยุทธศาสตร์ที่ ๒ เพิ่มและพัฒนาบุคลากรผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีศักยภาพและขีดความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๒ กลยุทธ์คือ กลยุทธ์ที่ ๑ ส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรม มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้บุคลากรผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนามีความรู้แตกฉานในหลักพุทธธรรม เพื่อเพิ่มและพัฒนาประสิทธิภาพบุคลากรผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา และ กลยุทธ์ที่ ๒ ส่งเสริมสนับสนุนพัฒนาบุคลากรด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาบุคลากรผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีอุดมการณ์ ความรู้ ความสามารถ ทักษะและวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ยุทธศาสตร์ที่ ๓ จัดกิจกรรมการเผยแผ่หลักพุทธธรรมด้วยรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย แบ่งเป็น ๓ กลยุทธ์ คือ กลยุทธ์ที่ ๑ ส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้วัดมีศักยภาพสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัดกับชุมชน กลยุทธ์ที่ ๒ ส่งเสริมให้วัดมีศักยภาพเป็นศูนย์การเรียนรู้หลักพุทธธรรมและการปฏิบัติกิจกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้วัดมีศักยภาพในการเผยแผ่หลักพุทธธรรม เพื่อเพิ่มและพัฒนาวัดให้มีความพร้อมในการดำเนินงานด้านการปฏิบัติธรรม เพื่อเพิ่มจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และ กลยุทธ์ที่ ๓ ส่งเสริม พัฒนารูปแบบและนวัตกรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในทุกมิติ มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้มีรูปแบบและสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสม เพื่อส่งเสริมการนำนวัตกรรมมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ยุทธศาสตร์ที่ ๔ สร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๒ กลยุทธ์ คือ กลยุทธ์ที่ ๑ จัดตั้งและพัฒนาศักยภาพองค์กรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ เพื่อเพิ่มองค์กรเครือข่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาองค์กรเครือข่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีคุณภาพ กลยุทธ์ที่ ๒ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่องค์กรทุกภาคส่วน มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้องค์กรทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อสร้างความร่วมมือในการขับเคลื่อนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่องค์กร เพื่อระดมสรรพกำลังในการสนับสนุนส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๗๖}

กล่าวได้ว่า ปัจจุบันมีพระราชบัญญัติ ระเบียบ ข้อบังคับ และแผนแม่บท ให้อำนาจหน้าที่เพื่อดำเนินงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๐ และแผนแม่บทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๕๙ โดยได้ให้อำนาจผู้เผยแผ่ทำการเผยแผ่ให้สามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ทุกแห่ง ทั้งในและต่างประเทศ โดยใช้วิธีต่าง ๆ ที่จะทำให้เผยแผ่ให้กว้างไกลทั่วถึง

^{๗๖} กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, แผนแม่บทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๕๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

สรุปได้ว่า การเผยแพร่พระพุทธศาสนา หมายถึง การประกาศธรรมะหรือหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาให้แพร่ขยายออกไปให้ผู้อื่นได้รับทราบ หากผู้รับฟังเกิดความสนใจจะน้อมนำหลักธรรมคำสอนนั้นไปประพฤติปฏิบัติก็ต้องเป็นไปด้วยความเต็มใจ ไม่บังคับ หรือไม่เกิดจากความเชื่อที่ปราศจากปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง เพราะการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นการบอกความจริงแก่ผู้ฟัง มิใช่การโฆษณาชวนเชื่อ โดยรูปแบบการเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้นการนำหลักธรรมคำสอนไปเสนอแก่กลุ่มเป้าหมายผ่านกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่ทำร่วมกัน ในรูปแบบการประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ทางสังคม จารีต ประเพณีในแต่ละท้องถิ่น ดังที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเป็นแนวทาง โดยยึดหลักการ ๔ ประการ (๔ ส.) คือ ชี้แจงให้ชัดเจน ชวนให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น และ บำรุงจิตให้เข้มแข็งเบิกบาน ดังนั้น การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันเป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนาบุคคลทางด้านจิตใจให้มีความเคารพเลื่อมใส ยำเกรงในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามสมควรแห่งการปฏิบัตินั้น โดยลักษณะของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันมีการดำเนินการอยู่หลายลักษณะ ซึ่งหากจะจำแนกตามรูปแบบของการเผยแพร่เฉพาะที่เป็นรูปแบบใหญ่ ๆ ได้ ๓ รูปแบบ คือ การเผยแพร่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย การเผยแพร่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน และการเผยแพร่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแพร่ โดยทุกรูปแบบมีจุดมุ่งหมายโดยคงหลักการตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำหนดไว้ คือ ให้ผู้ฟังรู้แจ้ง เห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น หมายถึง สอนให้รู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ให้ผู้ฟังไตร่ตรองตามเห็นได้จริง หมายถึง สอนอย่างมีเหตุผลสามารถให้ผู้ฟังไตร่ตรองให้เห็นด้วยตนเองได้ และให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร หมายถึง ยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัตินั้น ๆ ของตน และในปัจจุบันมีพระราชบัญญัติ ระเบียบ ข้อบังคับ และแผนแม่บท สนับสนุนการดำเนินงานเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ อาทิ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการเผยแพร่พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๐ และแผนแม่บทการเผยแพร่พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๕๙ อย่างไรก็ตาม บุคคลผู้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน คือ พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ หรือพระสังฆาธิการ ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ในการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ตามที่ระบุในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และกฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) โดยต้องดำเนินการควบคุมและส่งเสริมการเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้ดำเนินไปด้วยดีและเป็นไปด้วยความเรียบร้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสถือเป็นพระสังฆาธิการที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นผู้อยู่ใกล้ชิดกับพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา และประชาชน จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์

๒.๑.๕ การสาธารณูปการ

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “การสาธารณูปการ” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

สาธารณูปการ หมายถึง การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ทางศาสนา^{๗๗} ทั้งนี้ งานสาธารณูปการที่จัดเป็นระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนกลางและระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง เรียกว่า “การสาธารณูปการ” หมายถึง (๑) การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนวัตถุและศาสนสถาน (๒) กิจการอันเกี่ยวกับวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุจำพรรษาและยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง (๓) กิจการของวัดอื่น ๆ เช่น การจัดงานวัด การเรียไร และ (๔) การศาสนสมบัติของวัด^{๗๘}

ตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ บัญญัติให้ศาสนสมบัติแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมิใช่ของวัดใดวัดหนึ่ง และศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง^{๗๙} ตามความในมาตรา ๔๑ ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกลาง ด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วใช้งบประมาณนั้นได้ ดังกล่าวนี เป็นการให้คำจำกัดความของศาสนสมบัติกลางว่า ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนา ซึ่งมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง คือ เป็นทรัพย์สินส่วนกลางของพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย ทรัพย์สินที่จัดเป็นศาสนสมบัติกลาง ได้แก่

๑. วัดร้างที่ได้ประกาศยุบเลิกวัดตามกฎหมายแล้ว
๒. ทรัพย์สินที่มีผู้ถวายให้แก่พระพุทธศาสนา
๓. ทรัพย์สินที่คณะสงฆ์จัดซื้อด้วยทุนศาสนสมบัติกลาง
๔. ดอกผลอันเกิดจากทรัพย์สินเหล่านี้ (ข้อ ๑ ข้อ ๒ และข้อ ๓)
๕. ผลประโยชน์อันเกิดจากทรัพย์สินและการจัดการทรัพย์สินเหล่านี้

^{๗๗}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๑,๒๑๔.

^{๗๘}พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปโล), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๕๔-๕๕.

^{๗๙}กรมการศาสนา, พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า ๒๙-๔๐.

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันสำคัญของประเทศไทยในสามสถาบันหลัก คือ ขาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แต่ศาสนาหรือพุทธศาสนาไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคลเหมือนวัดมีพระสงฆ์ ดังนั้น ทรัพย์สินที่เป็นศาสนสมบัติกลางไม่มีกฎหมายใดคุ้มครองไว้โดยชัดแจ้ง ด้วยเหตุนี้ มาตรา ๔๐ วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ จึงบัญญัติไว้ว่า การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลางให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เพื่อการนี้ให้ถือว่าสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางนั้นด้วย

ตั้งที่ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา (คณะกรรมการร่างกฎหมาย กอง ๕) ได้พิจารณาถึงปัญหาการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลาง ตามมาตรา ๔๐ วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ตามบันทึกเรื่องอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน ในการตรวจสอบบัญชีโรงพิมพ์การศาสนาในขณะนั้น (ปัจจุบันคือโรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) เห็นได้ว่า กฎหมายมีหลักการให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลาง แต่เนื่องจาก ศาสนสมบัติกลางไม่เป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย บทบัญญัติมาตรา ๔๐ วรรคสอง ดังกล่าว จึงให้ถือว่า สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางเสียด้วย ทั้งนี้ เพื่อเป็นการตัดปัญหาเกี่ยวกับสิทธิในการทำนิติกรรม และการดำเนินคดีทางศาลเกี่ยวกับศาสนสมบัติกลาง แต่ก็หาได้มุ่งหมายที่จะให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางอย่างแท้จริงไม่ ดังเห็นได้จากการที่กฎหมายใช้ถ้อยคำว่า เพื่อการนี้ ให้ถือว่าสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางนั้นด้วย ฉะนั้น จึงเห็นว่า ศาสนสมบัติกลางไม่ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติหรือของกรมการศาสนาในขณะนั้น

อีกทั้ง ตามมาตรา ๔๖ (๓) แห่งพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้กำหนดให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับกิจการพระพุทธศาสนา ส่งเสริมพัฒนาพระพุทธศาสนา และดูแลรักษา ศาสนสมบัติตามกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์ และอำนาจหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย ประกอบกับพระราชกฤษฎีกาแก้ไขบทบัญญัติให้สอดคล้องกับการโอนอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการ โดยให้แก้ไขคำว่า กระทรวงศึกษาธิการ และ กรมการศาสนา เป็นสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นผู้จัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกลางในนามของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเจ้าของที่แท้จริงของศาสนสมบัติกลาง คือ พระพุทธศาสนา อันได้แก่ สถาบันคณะสงฆ์ซึ่งมีมหาเถรสมาคมเป็นผู้ปกครองและดำเนินกิจการของคณะสงฆ์ตามมาตรา ๑๘ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งบัญญัติว่า มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย เพื่อการนี้ให้มีอำนาจตรากฎมหาเถรสมาคมออกบังคับ วางระเบียบหรือออกคำสั่งโดย ไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้ การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติอันเป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติตามกฎหมาย จึงควรปรึกษาหารือและรับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมด้วย

การที่กฎหมายกำหนดให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกลางด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม ก็เป็นการให้เจ้าของศาสนสมบัติกลางที่แท้จริง ท่านได้ให้ความเห็นชอบในหลักเกณฑ์วิธีดำเนินการดูแลรักษา บริการศาสนสมบัติ ควบคุมศาสนสมบัติวัด ทำบัญชีรักษาศาสนสมบัติวัดและเงินผลประโยชน์ของวัดแต่งตั้งบุคลากรที่ดูแลรักษาและดำเนินการจัดทำบัญชีให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสม และจัดการศาสนสมบัติกลางประจำปีนั่นเอง

กฎกระทรวงฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖ และมาตรา ๔๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกกฎกระทรวงไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ การได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ให้ลงทะเบียนทรัพย์สินของวัดไว้เป็นหลักฐานและเมื่อต้องจำหน่ายทรัพย์สิน นั้นไม่ว่าด้วยเหตุใด ให้จำหน่ายออกจากทะเบียนนั้น โดยระบุเหตุแห่งการจำหน่ายไว้ด้วยการได้มาซึ่งที่ดินหรือสิทธิอันเกี่ยวกับที่ดิน เมื่อได้จดทะเบียนการได้มาตามกฎหมายแล้ว สำหรับวัดในเขตจังหวัดพระนคร และจังหวัดธนบุรี ให้ส่งหลักฐานการได้ไปเก็บรักษาไว้ที่กรมการศาสนา สำหรับวัดในเขตจังหวัดอื่น ให้ส่งไปเก็บรักษาไว้ ณ ที่ทำการศึกษาศึกษาธิการจังหวัดนั้น

ข้อ ๒ การกันที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ จะกระทำได้อีกต่อเมื่อกรมการศาสนาเห็นชอบและได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม

ข้อ ๓ การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ให้เจ้าอาวาสจัดให้ไวยวัจจร หรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำทะเบียนทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ ทะเบียนผู้เช่าหรือผู้อาศัยไว้ให้ถูกต้องและให้เก็บรักษาทะเบียนและหนังสือ สัญญาเช่าไว้เป็นหลักฐานที่วัดหรือจะฝากกรมการศาสนาให้เก็บรักษาไว้ก็ได้

ข้อ ๔ การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัดที่กันไว้เป็นที่จัดประโยชน์ ที่มีกำหนดระยะเวลาเช่าเกินสามปี จะกระทำได้อีกต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากกรมการศาสนา

ข้อ ๕ การเก็บรักษาเงินของวัดในส่วนที่เกินสามพันบาทขึ้นไปให้เก็บรักษาโดยฝากกรมการศาสนา จังหวัด อำเภอ หรือธนาคาร หรือนิติบุคคลที่กรมการศาสนาให้ความเห็นชอบทั้งนี้ให้ฝากในนามของวัดการดูแล รักษาและจัดการเงินการกุศลที่มีผู้บริจาค ให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้บริจาค

ข้อ ๖ ให้เจ้าอาวาสจัดให้ไวยวัจจรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำบัญชีรับจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทินให้ทำบัญชีเงินรับจ่ายและคงเหลือทั้งนี้ให้เจ้าอาวาส ตรวจตราดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้อง

ข้อ ๗ ในกรณีที่วัด เจ้าอาวาส ไวยาวัจกร หรือผู้จัดประโยชน์ของวัดถูกฟ้องหรือถูกหมายเรียกเข้าเป็นโจทก์ร่วมหรือ จำเลยร่วมในเรื่องที่เกี่ยวกับการดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เจ้าอาวาสแจ้งต่อกรรมการศาสนาหรือศึกษาธิการจังหวัด ที่วัดตั้งอยู่ทราบไม่ช้ากว่า ๕ วัน นับแต่วันรับหมาย

ข้อ ๘ ให้กรรมการศาสนากำหนดแบบทะเบียน บัญชี แบบสัญญา และแบบพิมพ์อื่น ๆ และให้คำแนะนำการปฏิบัติแก่วัดเกี่ยวกับ การดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด^{๘๐}

การจัดผลประโยชน์โดยแต่งตั้งบุคลากรเข้ามาทำหน้าที่ดูแลรักษาและดำเนินการนี้ จึงมีความสอดคล้องกับที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแต่งตั้งภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ในสมัยพุทธกาล เช่น

๑. เสนาสนคหาปภิกษุ (ภิกษุผู้มีหน้าที่จัดภิกษุให้จับจองที่พักอาศัย)
๒. ภัตตทุเทศภิกษุ (ภิกษุผู้มีหน้าที่จัดภิกษุไปกิจนิมนต์)
๓. เสนาสนบัญญัติปภิกษุ (ภิกษุผู้มีหน้าที่จัดที่พักอาศัย)
๔. ภัณฑาคาริกภิกษุ (ภิกษุผู้มีหน้าที่ดูแลรักษาเรือนค้ำ)
๕. จีวรปฏิบัติคหาภิกษุ (ภิกษุผู้มีหน้าที่รับจีวรที่ทลายกวายเป็นแล้วเก็บรักษา)
๖. จีวรภาษภิกษุ (ภิกษุผู้มีหน้าที่แจกจีวรแก่สงฆ์)
๗. ยาคุภาษภิกษุ (ภิกษุผู้มีหน้าที่แจกข้าวต้ม)
๘. ผลภาษภิกษุ (ภิกษุผู้มีหน้าที่แจกผลไม้)
๙. ชัชชภาษภิกษุ (ภิกษุผู้มีหน้าที่แจกของขบเคี้ยว)^{๘๑}

เนื่องด้วย เมื่อมีพระสาวกมากขึ้นมีผู้ศรัทธาทถวายสิ่งของต่าง ๆ มากขึ้น แต่พระสงฆ์มิได้มีการสะสมปัจจัย ๔ ไว้เป็นของตนเอง ดังนั้นจึงต้องมีสถานที่กลางเพื่อเป็นที่สำหรับเก็บรักษาดูแล และจัดวางโครงสร้างด้านบุคคลที่จะทำหน้าที่ดูแลจัดการ แต่เป็นที่สังเกตได้ว่าในคัมภีร์ไม่มีกล่าวถึงเจ้าหน้าที่จัดการเรื่องที่ดิน และการจัดทำบัญชี เพราะที่ดินของวัดไม่มีการนำไปหาผลประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น และไม่มีภิกษุเจ้าที่บริหารจัดการเรื่องเงิน การบริหารจัดการจึงเป็นหน้าที่ของกบปียการก

เรื่องการบริหารจัดการทรัพย์สินของสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น ส่วนใหญ่เป็นการบริหารจัดการทรัพย์สินที่จัดอยู่ในปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เกสัช ซึ่งทลายกวายเป็นแก่สงฆ์

^{๘๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

^{๘๑}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๒๗/๑๕๖.

ประการสำคัญ คือ ภาษีผู้รับหน้าที่บริหารจัดการทรัพย์สินของสงฆ์ต้องได้รับแต่งตั้งจากสงฆ์ โดยต้องคัดเลือกภาษีที่มีความรู้ความสามารถในหน้าที่นั้น ๆ ตำแหน่งหน้าที่บริหารจัดการทุกหน้าที่ ผู้ที่จะได้รับแต่งตั้ง ต้องเป็นภาษีที่มีคุณสมบัติ ๕ ประการ คือ

๑. ไม่ลำเอียงเพราะความชอบพอ
๒. ไม่ลำเอียงเพราะความเกลียดชัง
๓. ไม่ลำเอียงเพราะความเขลา
๔. ไม่ลำเอียงเพราะความกลัว
๕. ต้องรู้วิธีบริหารจัดการในเรื่องนั้น ๆ

คุณสมบัติ ๔ ข้อแรกเป็นคุณภาพ หรือคุณธรรมภายในตัวของผู้บริหาร ส่วนความสามารถ และเข้าใจถึงการจัดการ เป็นคุณภาพภายนอก เช่น ทรัพย์สินส่วนเสนาสนะก็ต้องรู้ว่าเสนาสนะให้จับจองแล้วและยังไม่ให้จับจอง ภาษีสงฆ์กับผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งต้องไปประชุมกันในเขตสีมาภาษีผู้ฉลาดในวิธีการแต่งตั้งสวดประกาศแต่งตั้งด้วยกรรมวาจา

ในการบริหารจัดการที่พัทธอาศัย ภาษีผู้มีหน้าที่ให้ภาษีทั้งหลายจับจองเสนาสนะเป็นที่พัทธอาศัย ให้จับจองตามจำนวนที่นอน เมื่อที่นอนเหลือมาก ให้จับจองตามจำนวนวิหาร เมื่อวิหารเหลือมาก ก็ให้จับจองตามจำนวนบริเวณ เมื่อบริเวณเหลือมาก ก็ให้จับจองซ้ำ มีภาษิรูปอื่นมา ไม่ปรารถนา จะให้ก็ไม่ต้องให้ ไม่พึงให้ภาษีผู้อยู่นอกสีมาจับจองเสนาสนะ ภาษีจับจองอยู่ในเสนาสนะ ไม่พึงหวงกันไว้ตลอดทุกเวลา ไม่พึงหวงกันไว้ได้ตลอดพรรษา ๓ เดือน ไม่พึงหวงกันไว้ตลอดฤดูกาล^{๘๒}

กรณีหนึ่ง มีทั้งที่ดินพื้นที่สวนพื้นที่นาของชาวบ้านและที่ดินวัดของสงฆ์ คือ ภาษิกกล่าวคำเท็จต่อเอาพื้นที่สวนหรือที่นาของผู้อื่นว่า สวนหรือที่นาคือของเรา เป็นการพยายามจะเอาของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ภาษีต้องอาบัติทุกกฎ ภาษีฉลาดในการดำเนินคดีและมีพรรคพวกทำให้เจ้าของสวนหรือเจ้าของที่นา ซึ่งเห็นภาษิดำเนินการฟ้องร้องแล้วคิดว่า ตนสามารถที่จะต่อสู้เอาสวนหรือที่นาคืนได้หรือไม่ ต้องอาบัติถุลลัจจัย หากเจ้าของทอดธุระคิดว่าตนหมดกรรมสิทธิ์ในที่ดินสวนหรือที่นา ภาษีต้องอาบัติปาราชิก เมื่อมีการโจทฟ้อง ดำเนินการตัดสินคดีความในท่ามกลางสงฆ์หรือในราชตระกูล ภาษีให้สินบนผู้ตัดสินอ้างพยานโก่งชนะความเจ้าของที่สวนหรือเจ้าของที่นา ต้องอาบัติปาราชิก แม้ความเจ้าของที่สวนหรือเจ้าของที่นา เหตุที่ภาษิเบียดเบียนเจ้าของที่สวนหรือเจ้าของที่นาด้วยเรื่องเท็จ ต้องอาบัติถุลลัจจัย ในกรณีตัดสินในท่ามกลางสงฆ์ มิใช่แต่ภาษิต่อเอาที่สวนหรือที่นาเท่านั้นที่ต้องอาบัติปาราชิก ภาษีทั้งหลายที่ตัดสินโก่งและภาษีทั้งหลายที่เป็นพยานโก่ง ซึ่งร่วมดำเนินคดีทุกรูป ต้อง

^{๘๒}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๘/๑๓๕-๑๓๖.

อาบัติปาราชิก ภิกษุปักหลัก ซึ่งเชือก ล้อมรั้ว หรือถมคันนาให้รูกกล้าที่นา ต้องอาบัติทุกกฏ เมื่อความพยายามรูกกล้าอีกครั้งเดียวจะสำเร็จต้องอาบัติถุลลัจจัย เมื่อความพยายามครั้งสุดท้ายสำเร็จ ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุก่อเอาพื้นที่ ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้เจ้าของเกิดความสงสัย ต้องอาบัติถุลลัจจัย หากเจ้าของทอดธุระคิดว่าเราหมดกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก เมื่อมีการดำเนินคดี ภิกษุชนะความเจ้าของพื้นที่ ต้องอาบัติปาราชิก แพ้ความเจ้าของพื้นที่ ต้องอาบัติถุลลัจจัย ภิกษุปักหลัก ซึ่งเชือก ล้อมรั้ว หรือถมคันดินให้รูกกล้าพื้นที่สวน ต้องอาบัติทุกกฏ เมื่อพยายามรูกกล้าอีกครั้งเดียวจะสำเร็จ ภิกษุต้องอาบัติถุลลัจจัย เมื่อพยายามครั้งสุดท้ายสำเร็จ ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก^{๘๓}

มีเรื่องที่ภิกษุต่อเอาที่ดินที่ตนมีกรรมสิทธิ์ร่วมด้วย ความว่า ภิกษุก่อเอาวิหารต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้เจ้าของ(ภิกษุสงฆ์)เกิดความสงสัย ต้องอาบัติถุลลัจจัย หากเจ้าของ (ภิกษุสงฆ์) ทอดธุระคิดว่าเราหมดกรรมสิทธิ์ในวิหาร ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก เมื่อมีการดำเนินคดี ภิกษุชนะความเจ้าของวิหาร ต้องอาบัติปาราชิก แพ้ความเจ้าของวิหาร ต้องอาบัติถุลลัจจัย การต่อเอาวิหารอันเป็นที่พักอาศัยในที่นี้ รวมเอาที่ดินด้วย เพราะวิหารตั้งอยู่บนพื้นดิน กรณีตัวอย่างนี้ เป็นถ้อยคำที่เป็นไปตามถ้อยคำที่ใช้ในกรณีภิกษุต่อเอาที่ดินที่นาของชาวบ้าน พระอรรถกถาจารย์และพระฎีกาจารย์ได้อธิบายไว้ว่า ภิกษุต่อเอาวัด หมายถึงภิกษุต่อเอาวิหาร บริเวณ อาวาส ทั้งใหญ่ (กว้าง) และเล็ก (แคบ) ซึ่งเป็นสถานที่ที่ทายกถวายภิกษุทั้งหลายเจาะจงสงฆ์ในทิศทั้ง ๔ การต่อเอาไม่ขึ้น ภิกษุไม่สามารถแยก(แบ่ง)ถือกรรมสิทธิ์ เพราะภิกษุทั้งปวงที่อยู่ในทิศทั้ง ๔ ยังไม่ทอดกรรมสิทธิ์^{๘๔}

มีเรื่องที่ภิกษุไปถือเอาทรัพย์สินที่มีเจ้าของ เป็นเหตุให้พระพุทธรูปเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทกำหนดโทษเกี่ยวกับทรัพย์สินที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น เวลาเกิดมีพระภิกษุกระทำความผิดก่อเรื่องเสียหายขึ้นมา ประชาชนที่รู้เห็นเหตุการณ์ก็จะพากันโจษขาน จนเรื่องทราบไปถึงพุทธสำนัก เช่นเรื่องของท่านพระธนิยะใช้เล่ห์หลวงลักไม้ที่แปรรูปแล้วซึ่งเก็บไว้ซ่อมแซมเมืองในนครรัฐ

ท่านพระธนิยะได้อ้างว่า เมื่อคราวที่พระเจ้าพิมพิสาร ขึ้นครองราชย์พระองค์ได้ประกาศว่า หล้าไม้และน้ำ ข้าพเจ้าขอถวายแก่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ขอให้ใช้สอยตามสบายเถิด พระเจ้าพิมพิสารตรัสว่า โยมจำได้ แต่ที่โยมประกาศไปนั้นหมายถึงสมณพราหมณ์ที่มีอายุมีความยำเกรงความเสียหาย และโยมหมายถึงหล้าไม้ที่ไม่มีเจ้าของในป่า ไม่ใช่ไม้ที่ตัดเก็บไว้ซ่อมแซมพระนคร ความผิดครั้งนี้ มีโทษถึงถูกจับประหารหรือถูกจับขังคุก แต่พระเจ้าพิมพิสารมิได้ทรงเอาผิด รับสั่งว่า พระองค์จะสั่งประหารสั่งจองจำหรือสั่งขับไล่บรรพชิตได้อย่างไร ท่านรอดตัวเพราะชนของท่าน แต่ท่านอย่ากระทำอย่างนี้อีกเด็ดขาด^{๘๕}

^{๘๓}วิ.มทา. (ไทย) ๑/๑๐๓-๑๐๕/๘๖-๘๘.

^{๘๔}วิ.มทา.อ. (ไทย) ๑/๓๖๘.

^{๘๕}วิ.มทา. (ไทย) ๑/๘๔-๘๘/๗๔-๗๘.

คัมภีร์พระไตรปิฎกระบุไว้อย่างชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าทรงตั้งมาติกา คือ หัวข้อแห่งทรัพย์ ซึ่งกำหนดแบ่งเป็น ๓๐ ประเภท ได้แก่

๑. ภูมมัญจํ ทรัพย์ที่อยู่ในแผ่นดิน
๒. ถลัญจํ ทรัพย์ที่อยู่บนบก
๓. อากาสัญจํ ทรัพย์ที่อยู่ในอากาศ
๔. เวหาสญฺจํ ทรัพย์ที่อยู่ในที่แจ้ง
๕. อุทกญฺจํ ทรัพย์ที่อยู่ในน้ำ
๖. นาวญฺจํ ทรัพย์ที่อยู่ในเรือ
๗. ยานญฺจํ ทรัพย์ที่อยู่ในยาน
๘. ภารญฺจํ ทรัพย์ที่นำติดตัวไปได้
๙. อารามญฺจํ ทรัพย์ที่อยู่ในสวน
๑๐. วิหารญฺจํ ทรัพย์ที่อยู่ในวัด (หมายถึงสมบัติของวัด)
๑๑. เขตตญฺจํ ทรัพย์ที่อยู่ในนา
๑๒. วตถุญฺจํ ทรัพย์ที่อยู่ในพื้นที่
๑๓. คามญฺจํ ทรัพย์ที่อยู่ในหมู่บ้าน
๑๔. อรญฺจํ ทรัพย์ที่อยู่ในป่า
๑๕. อุทกํ น้ำ
๑๖. ทนตโปณํ ไม้ชำระฟัน
๑๗. วนปติ ตันไม้เจ้าป่า
๑๘. หรณกํ ทรัพย์ที่มีผู้นำไป
๑๙. อุปนิธิ ทรัพย์ที่เขาฝากไว้
๒๐. สุกขมาตํ ด้านภาษี
๒๑. ปาโณ สัตว์มีชีวิต
๒๒. อปทํ สัตว์ไม่มีเท้า

๒๓. ทวิปท สัตว์ ๒ เท้า

๒๔. จตุปปท สัตว์ ๔ เท้า

๒๕. พหุปปท สัตว์มีเท้ามาก

๒๖. โอจรกโก ภิกษุผู้สั่ง

๒๗. โอลนรกโข ภิกษุผู้รับของฝาก

๒๘. สวีธาวหาโร การชักชวนกันไปลัก

๒๙. สงเกตกมมัม การนัดหมาย

๓๐. นิमितตกมมัม การทำนิमित^{๘๖}

บรรดาทรัพย์สินทั้งหมดนั้น ทรัพย์สินที่อยู่ในที่แจ้ง พอใช้เป็นเกณฑ์กำหนดปรับโทษภิกษุ ถือเอาทรัพย์สินของสงฆ์ คือ ภิกษุมิถยจิตคิดจะลักทรัพย์สินที่คล้องไว้บนเตียงหรือตั้ง ห้อยไว้บนราวจิวร สายระเตียง ที่เดียวฝา ที่เครื่องแขวนรูปงาช้างหรือที่ต้นไม้ โดยที่สอดแม่บนเชิงรองบาตร ต้องอาบัติทุกกฏ จับต้องต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหวต้องอาบัติอุลลัจจัย ทำให้เคลื่อนที่ ต้องอาบัติปาราชิก มีประเด็นที่ใช้เป็นเกณฑ์กำหนดปรับโทษภิกษุที่ถือเอาทรัพย์สินที่เขาเก็บไว้ในวัดโดยฐานะ ๔ คือ ผังอยู่ในแผ่นดิน ตั้งอยู่บนพื้นดิน ลอยอยู่ในอากาศ แขนงอยู่ในที่แจ้ง ภิกษุมิถยจิตคิดจะลักทรัพย์สินดังกล่าว ต้องอาบัติทุกกฏ จับต้อง ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหว ต้องอาบัติอุลลัจจัย ทำให้เคลื่อนที่ ต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุกล่าวต่อเอาที่วัด ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ (สงฆ์ผู้เป็น)เจ้าของเกิดความสงสัย ต้องอาบัติอุลลัจจัย หาก (สงฆ์ผู้เป็น) เจ้าของทอดธุระว่า จะไม่เป็นของเรา ต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุเมื่อดำเนินคดี ขณะความเจ้าของ ต้องอาบัติปาราชิก เมื่อดำเนินคดีแพ้ความ ต้องอาบัติอุลลัจจัย

มีประเด็นเกี่ยวกับทรัพย์สินของสงฆ์ คือพื้นที่วัดที่มีทรัพย์สินที่เขาเก็บไว้ โดยฐานะ ๔ คือ ผังอยู่ในแผ่นดิน ตั้งอยู่บนพื้นดิน ลอยอยู่ในอากาศ แขนงอยู่ในที่แจ้ง ภิกษุมิถยจิตคิดจะลักทรัพย์สินนั้น หากเพื่อนไปด้วยหรือไปแต่ผู้เดียว ต้องอาบัติทุกกฏ จับต้องต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหว ต้องอาบัติอุลลัจจัย ทำให้เคลื่อนที่ ต้องอาบัติปาราชิก มีประเด็นเกี่ยวกับทรัพย์สินที่ภิกษุรับฝากของ เป็นสิ่งของที่ผู้อื่นให้เก็บภิกษุไว้ ภิกษุรับฝากของ เมื่อเจ้าของทวงว่า “จงคืนทรัพย์สินให้แก่ข้าพเจ้า” ปฏิเสธว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้รับไว้” ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้เจ้าของเกิดความสงสัย ต้องอาบัติ อุลลัจจัย หากเจ้าของทอดธุระว่า จะไม่คืนให้เรา ต้องอาบัติปาราชิกภิกษุเมื่อดำเนินคดี ขณะความเจ้าของ ต้องอาบัติปาราชิก เมื่อดำเนินคดี แพ้ความ ต้องอาบัติอุลลัจจัย^{๘๗}

^{๘๖}วิ.มทา. (ไทย) ๑/๙๓/๘๒.

^{๘๗}วิ.มทา. (ไทย) ๑/๑๐๓/๘๖-๘๗.

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน การสาธารณูปการเป็นกระบวนการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เน้นกิจกรรมการพัฒนาภายในวัดเป็นงานหลัก ภารกิจอื่นเป็นงานรองภายใต้หลักการ ๒ ประการ คือ

๑. ดูแลรักษาของเก่าไว้ให้ได้

๒. สร้างสรรค์พัฒนาของใหม่ให้งอกเงย โดยเลือกใช้วิธีการ ๓ วิธี คือ แนวนั้นแก้ไขในสิ่งผิด เพิ่มใจสนับสนุนในสิ่งถูกให้ดียิ่งขึ้น และตั้งใจสร้างพัฒนาในสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น

ทั้งนี้ ความมุ่งหมายของสาธารณูปการก็เพื่อบำรุงรักษาวัดและส่งเสริมสร้างวัดให้เป็นที่อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนหรือสังคมผู้เป็นเจ้าของวัดนั้นให้วัฒนาสถาพรสืบไป การบริหารกิจการคณะสงฆ์และพระศาสนา ในด้านสาธารณูปการของวัดในปัจจุบัน แบ่งได้ ๓ เรื่อง คือ การบูรณะและพัฒนาวัด การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะ และการดูแลรักษาจัดการ ศาสนสมบัติของวัด โดยที่การบริหารงานสาธารณูปการของเจ้าอาวาสหรือวัดตามพระธรรมวินัยควรให้เกิดความสุข ๔ อย่าง คือ อาวาสสัปปายะ อาหารสัปปายะ บุคคลสัปปายะ และธรรมสัปปายะ

การจัดการสาธารณูปการ มีวิธีปฏิบัติแตกต่างกันตามลักษณะของงาน การก่อสร้างและ การบูรณปฏิสังขรณ์ ได้แก่ การก่อสร้างศาสนวัตถุขึ้นใหม่ การซ่อมแซมของเก่า และการปรับปรุงตกแต่งศาสนวัตถุและศาสนสถานที่มีอยู่เดิมหรือที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่ เพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น^{๘๘} การควบคุมดูแลวัดนั้น เจ้าคณะจะเพิกเฉยมิได้ ถ้าเพิกเฉยจะเป็นการละเว้นการปฏิบัติสอดส่อง ดูแล ชี้แจง แนะนำให้การสาธารณูปการของเจ้าอาวาส ดังนี้

๑) ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา

๒) ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัดให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอสมควรแก่สภาพท้องถิ่นและก่อสร้างตามแบบแปลน

๓) ควบคุมให้แต่ละวัดที่สร้างถาวรวัตถุ ให้เป็นทรงไทยหรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรม ท้องถิ่นเป็นสำคัญ

๔) การควบคุมการเงินและบัญชี รายรับ-รายจ่าย ของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญชี

๕) ควบคุมดูแลเอกสารต่างๆ ของเจ้าอาวาส เช่น รายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ให้เป็นไปโดยถูกต้อง

๖) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามกฎกระทรวง^{๘๙}

^{๘๘}พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๕๖-๕๗.

^{๘๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

งานสาธารณูปการนั้นสืบเนื่องมาจากหน่วยย่อยที่สำคัญที่สุดของสถาบันพระพุทธศาสนาในสังคมไทย คือ วัด คนไทยไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่ใด เมื่อรวมกันขึ้นเป็นชุมชนก็เกิดความต้องการมีวัด มีพระสงฆ์ไว้สำหรับเป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลตามประเพณี และเป็นที่บวชเรียนศึกษาของกุลบุตร จึงได้ช่วยกันสร้างวัดของตนหรือของชุมชนนั้นขึ้น เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็อาราธนาพระสงฆ์มาอยู่ประจำ เป็นผู้นำทางศาสนาของชุมชน เป็นผู้ดูแลรักษาและจัดการวัดของประชาชน เกิดเป็นกิจการของวัด และของคณะสงฆ์ขึ้น การที่พระสงฆ์รับหน้าที่เป็นผู้ดูแลรักษาและจัดการวัดนี้ถือเป็นการช่วยเหลือประชาชน และกิจการอื่นๆ ของวัดล้วนเป็นกิจการที่เป็นการช่วยเหลือ อุดหนุนหรือเกื้อกูลประชาชน ผู้เป็นเจ้าของวัดนั้นหรือประชาชนทั่วไป จึงได้เรียกกิจการเกี่ยวกับการดูแลรักษาและจัดการวัดว่า การสาธารณูปการ^{๙๐}

สรุปได้ว่า งานสาธารณูปการ ครอบคลุมการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ทางศาสนา ซึ่งนิยามตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ศาสนสมบัติแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ และศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง ซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่ของตัวแทนนิติบุคคลของวัดนั้น ๆ เป็นผู้ดำเนินการ อีกประเภทหนึ่ง คือ ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมิใช่ของวัดใดวัดหนึ่ง ซึ่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจะจัดทำงานประจำปีของศาสนสมบัติกลาง ด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วใช้ขบประมาณนั้นได้ ดังกล่าวนี้ มิได้ขัดกับแนวทางจัดการทรัพย์สินตามเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา ดังที่ พระพุทธเจ้าทรงตั้งมาติกา หัวข้อแห่งทรัพย์สิน ได้แก่ ทรัพย์สินที่อยู่ในแผ่นดิน ทรัพย์สินที่อยู่บนบก ทรัพย์สินที่อยู่ในอากาศ ทรัพย์สินที่อยู่ในที่แจ้ง ทรัพย์สินที่อยู่ในน้ำ ทรัพย์สินที่อยู่ในเรือ ทรัพย์สินที่อยู่ในยาน ทรัพย์สินที่นำติดตัวไปได้ ทรัพย์สินที่อยู่ในสวน ทรัพย์สินที่อยู่ในวัด ทรัพย์สินที่อยู่ในนา ทรัพย์สินที่อยู่ในพื้นที่ ทรัพย์สินที่อยู่ในหมู่บ้าน ทรัพย์สินที่อยู่ในป่า น้ำ ไม้ชำระฟัน ต้นไม้เจ้าป่า ทรัพย์สินที่มีผู้นำไป ทรัพย์สินที่เขาฝากไว้ ด้านภาษี สัตว์มีชีวิต สัตว์ไม่มีเท้า สัตว์ ๒ เท้า สัตว์ ๔ เท้า สัตว์มีเท้ามาก ภิกษุผู้ส่ง ภิกษุผู้รับของฝาก การชักชวนกันไปลัก การนัดหมาย และการทำนิมิต ทั้งนี้ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับแต่งตั้งให้ดูแลรักษา และแจกภัต ๕ ประการ คือ ไม่ล่าเอียงเพราะความชอบพอ ไม่ล่าเอียงเพราะความเกลียดชัง ไม่ล่าเอียงเพราะความเขลา ไม่ล่าเอียงเพราะความกลัว และต้องรู้วิธีบริหารจัดการในเรื่องนั้น ๆ อย่่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้ามิได้ทรงแต่งตั้งภิกษุเป็นผู้บริหารจัดการเรื่องการเงิน มีแต่ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามเรื่องเงินนั้นพิจารณาตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ เป็นหน้าที่ของอารามิกชน คือ คนวัด ในปัจจุบันเรียกว่า ไวยาวัจกร นั่นเอง

^{๙๐} มาณพ พลไพรินทร์, คู่มือบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙๔.

๒.๑.๖ การสาธารณสงเคราะห์

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “การสาธารณสงเคราะห์” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

สาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การช่วยเหลือสังคมในด้านต่าง ๆ การจัดกิจการอันเป็นประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณะประโยชน์ในด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคล และสาธารณสงเคราะห์^{๙๑} ตามบันทึก ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร ได้อธิบายถึง การบริหารวัดบวรนิเวศวิหารด้านงานสาธารณสงเคราะห์ที่สำคัญ ๆ ได้แก่

๑. ตั้งกรรมการสงฆ์ไว้เพื่อปรึษาการวัด
๒. จัดให้พระผู้เป็นกรรมการสงฆ์เป็นเจ้าหน้าที่ทำการจัดแยกเป็นแผนก
๓. จัดหน้าที่อุปัฏฐากวัด ให้ทำบัญชีคนเช่า และจำนวนคนเช่า ให้เป็นหลักฐาน
๔. พระผู้ทำการสงฆ์ให้ได้รับบำรุงโดยชื่อว่า นิตยภัตต์ คฤหัสถ์ผู้ทำการวัดให้ได้รับเกลือ
๕. ให้จัดทะเบียนภิกษุสามเณร เด็กวัดอุปัฏฐาก ภิกษุ สามเณร ผู้อยู่ประจำและคนอาศัยชั่วคราว
๖. สำรวจบัญชีเลขวัดให้ได้จริง ไม่มีตัวโดยประการไร ให้จำหน่ายโดยจะแจ้ง
๗. มีการจัดทุกการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรโดยการตั้งมหาวิทยาลัย

โดยมีหลักฐานเป็นถ้อยคำ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตรัสไว้ว่า “ในสมัยที่ข้าพเจ้าครองวัด การบำรุงรักษาของกลางรุ่งโรยลง พระภิกษุมือดีเรกลาภน้อยลง จะฟื้นฟูการถวายของกลางขึ้นไม่สะดวก เมื่อจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น คณะกรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ได้บอกบุญชักชวนทายกทายิกาบริจาครทรัพย์เพื่อบำรุงจัดรวบรวมเป็นสมบัติของวิทยาลัยขึ้นได้ และจัดเป็นทุนนอนจำนวนหนึ่งด้วย สมบัติของวิทยาลัยที่มีใช้ทุนนอนมีคดีย่างของกลางจ่ายเป็นสาธารณแก่วัดทั้งหลายได้ มีทุนมากขึ้นโดยลำดับ ในเวลาการที่วิทยาลัยรุ่งโรยลง มีผู้บริจาคเกลือเล็กน้อย นอกจากของหลวงบริจาครประจำปี แม้เช่นนี้ ยังบำรุงการเรียนพระศาสนาอยู่ได้ตลอดมาจนทุกวันนี้ ที่ได้ขยายกว้างขวางออกไปอีกเพราะเหตุแห่งทุนน้อย”^{๙๒}

^{๙๑}พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณีโต), การคณะสงฆ์และพระศาสนา, หน้า ๖๒.

^{๙๒}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๔.

แนวความคิดการบริหารวัดด้านงานสาธารณสงเคราะห์ภายในวัด คือ ต้องปฏิบัติให้ได้ตามหลักการ ๓ ประการ ประกอบด้วย

ประการที่ ๑ สะอาด หมายถึง การดูแลและการจัดการวัดที่ดี ไม่สกปรกรกรุงรัง จัดเสนาสนะเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นที่เกศศรัทธาปราศจากผู้มาพบเห็น ไม่สร้างความขุ่นข้องใจแก่ผู้มาเยือน

ประการที่ ๒ สว่าง หมายถึง การจัดวัดที่ดูโปร่ง สบายตา ไม่รกทึบ หรือมีความสลับซับซ้อน เน้นความเรียบง่ายและประโยชน์ให้สอยสูงสุด

ประการที่ ๓ สงบ หมายถึง วัดเป็นสถานที่ที่สงบจากอบายมุข ไม่มีเสียงอึกที่ครึกโครม ร่มเย็นเป็นสุข ด้วยสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ^{๙๓}

ทั้งนี้ การสาธารณสงเคราะห์เป็นการจัดให้การสงเคราะห์ในด้านต่าง ๆ แก่ประชาชนผู้อุปถัมภ์บำรุงวัด ทายกทายิกาของวัดหรือประชาชนทั่วไป วัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดอยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้านและบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งวัด วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของวัดจะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของวัดและเจ้าอาวาสจะต้องดำเนินการบริหารงานทุกด้านเกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชนในขอบเขตที่วัดจะจัดได้^{๙๔}

การสาธารณสงเคราะห์ยังเป็นกิจกรรมการทำงานช่วยเหลือชาวบ้านหรือคนส่วนมากหรือคนทั่วไป หน้าที่ของเจ้าอาวาสตามมาตรา ๓๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ข้อ ๔ บัญญัติไว้ว่า “ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล” ความหมายของข้อนี้ คือ ให้วัดกับบ้านต่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ชาวบ้านช่วยกันทำนุบำรุงวัด บางคนถึงจะยากจนหาเข้ากินค้ำอาศัยกระท่อมที่ชำรุดทรุดโทรมเป็นที่พำนักอาศัย แต่ด้วยแรงศรัทธามีเงินเพียงเล็กน้อยก็บริจาคสมทบสร้างกุฏิ วิหาร ถาวรวัตถุ ในวัดเพื่อความผาสุกของพระ ทางวัดจึงมีหน้าที่ต้องอำนวยความสะดวกแก่ชาวบ้านบ้าง ในทางที่ขอบันว่าเป็นงานด้านการสาธารณสงเคราะห์โดยตรง^{๙๕} อนึ่ง การบริหารวัดด้านงานสาธารณสงเคราะห์ควรจัดวัดให้เป็น ๗ โรง คือ

^{๙๓}สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุณฺณมหาเถร) อ่างใน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **วัดพัฒนา ๕๐**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖-๒๗.

^{๙๔}พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ), **การจัดสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ของวัด**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

^{๙๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

โรงที่ ๑ วัดเป็นโรงธรรม ได้แก่ ต้องพัฒนาวัดให้เป็นที่สอนธรรมะ ให้เป็นสถานที่เทศน์ วัดใดไม่มีการสอนธรรมะประชาชน ไม่มีการเทศน์ตลอดจนการไหว้พระสวดมนต์ร่วมกับประชาชน วัดนั้นจะค่อย ๆ เสื่อมไป

โรงที่ ๒ วัดเป็นโรงทีม คือ เป็นที่สวดศพ เป็นที่เก็บศพ เป็นที่ฝังศพ นี่เป็นผลประโยชน์ที่วัดต้องมีอยู่ และอย่าไปรังเกียจศพ เพราะคนบ้านไหนก็อยากตายอยู่บ้านนั้น อยากจะเผาอยู่วัดนั้น

โรงที่ ๓ วัดเป็นโรงละคร คือ เป็นโรงหนังโรงละคร ต้องจัดที่ส่วนหนึ่งไว้ประจำอย่าไปรังเกียจโรงหนังละคร เพราะนั่นเป็นการแสดงพื้นบ้าน เท่ากับว่าเจ้าอาวาสวัดนั้นได้ศิลปินไว้ใช้งานในงานต่าง ๆ

โรงที่ ๔ วัดเป็นโรงพยาบาล วัดจะต้องให้การดูแลเอาใจใส่ประชาชนในเรื่องสุขภาพและพลานามัย แต่ก่อนแต่โรมาพระสงฆ์นอกจากมีความรู้ในทางธรรมะแล้ว ท่านมักจะเรียนเรื่องสมุนไพรต่าง ๆ ให้การสงเคราะห์ประชาชนด้วยการบำบัดรักษา

โรงที่ ๕ วัดเป็นโรงเรียน ปัจจุบันแม้ไม่ได้สอนในศาลาวัด แต่เจ้าอาวาสจะต้องมีบทบาทในโรงเรียนด้วยการให้เห็นว่าโรงเรียนเป็นโรงเรียนวัด

โรงที่ ๖ วัดเป็นโรงแรม หมายถึง การทำวัดให้เป็นที่ต้อนรับประชาชน เป็นที่ปฏิสังขรณ์เป็นที่พักพิงสำหรับพระอาคันตุกะ หรือเป็นที่พึ่งพิงอาศัยของประชาชนเมื่อเกิดภัยพิบัติ

โรงที่ ๗ วัดเป็นโรงงาน คือ วัดต้องมีการก่อสร้างพระสังฆาธิการแห่งวัดนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือพระในวัดต้องมีฝีมือ และเนื่องจากวัดมีการก่อสร้างนั่นเอง การพัฒนาฝีมือของพระเถรในการส่งไปคุมงาน ไปดูงาน ไปศึกษางานกับช่างหรือการผลิตช่างมีความสำคัญ^{๙๖}

ดังนั้น การสาธารณสงเคราะห์จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุและจิตใจในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่โครงการบรรพชาและอุปสมบทพระภิกษุและสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์ภิกษุสงฆ์สามเณรและวัดที่ประสบภัยขาดแคลน วัดและเจ้าอาวาสภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้านการสนับสนุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยยากไร้ เป็นต้น^{๙๗}

^{๙๖}กรมการศาสนา, **วัดพัฒนา ๔๓**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๒-๑๓๘.

^{๙๗}พระมหาบัว ปิยวัฒน์, **การจัดระเบียบสังคมวัด**, (นนทบุรี: รุ่งโรจน์การพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๓.

อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของหลักการบริหารและการจัดการวัดด้านสาธารณสงเคราะห์
ควรสอดคล้องกับยุคสมัยปัจจุบัน^{๔๘} มีดังนี้

๑. ควรมีการคัดสรรอบรมบุคคล ผู้จะมาบวชในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่มั่นใจที่จะเข้ามา
ศึกษาธรรม

๒. ต้องมีการศึกษาอบรมธรรมแก่ผู้เข้ามาบวชทั้งก่อน ระหว่างและหลังการบวชด้วย

๓. ต้องมีการปฏิบัติธรรมในระหว่างบวชเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างแท้จริง เพื่อ
การเผยแผ่ต่อไปแก่ประชาชน

๔. แต่ละวัดจักต้องให้พระสงฆ์ที่ศึกษาธรรมดีแล้วให้ได้มีโอกาสเผยแผ่แก่ประชาชน เพื่อ
ประโยชน์สุขแก่ประชาชน และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และต้องพยายามวิเคราะห์หาทาง
เผยแผ่ธรรมต่อประชาชนด้วยความเมตตาอย่างต่อเนื่องด้วย มิใช่รอให้ผู้มานิมนต์เท่านั้น

๕. กิจกรรมการศึกษาธรรมของประชาชน ควรมุ่งให้การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่าง
ต่อเนื่อง ให้พัฒนาขึ้นเป็นลำดับ ทั้งในการงานและการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้วยหลักการแห่งความไม่
ประมาทและหลักการแห่งการพึ่งตนเอง

๖. ศาสนาเป็นที่พึงทางใจ ดังนั้น การปกครองสงฆ์ให้มีพฤติกรรม และการกระทำที่เหมาะสม
นับเป็นเรื่องสำคัญเบื้องต้นที่พระทุกรูปพึงปฏิบัติ เจ้าอาวาสควรดำเนินการให้พระทุกรูปในสังกัดมี
ภาพลักษณ์ที่ดี เมื่อประชาชนพบเห็นจักเกิดความศรัทธา ถือเป็น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อ
สงเคราะห์ประชาชนเบื้องต้นแล้ว

๗. พระควรยึดหลักการเผยแผ่ธรรมเพื่อการสงเคราะห์ด้วยหลัก ๖ ประการ คือ ห้าม
ปรามการทำความชั่วทั้งมวล ส่งเสริมให้กระทำความดีทั้งมวล ให้ได้ฟังและได้รู้ธรรมที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคย
ฟัง ช่วยเสริมในสิ่งที่ประชาชนได้ยินได้รู้แต่ไม่เข้าใจให้เข้าใจ ให้คิดอนุเคราะห์ผู้อื่นด้วยเมตตา
ปรารถนาดี และบอกทางสวรรค์ คือ ทางดำเนินชีวิตที่ดี ถูกต้อง ให้ประชาชน

๘. การเผยแผ่ธรรมควรศึกษากลุ่มคน หรือบุคคลเป้าหมาย วิเคราะห์การนำเสนอธรรม
ให้เหมาะสมต่อสภาพ เหตุ ผล ตน ประมาณ กาลเวลา ชุมชน และบุคคล เป็นสำคัญ

๙. เจ้าอาวาสทุกแห่งควรปกครองดูแลพระสงฆ์ สามเณร ไวยาวัจกร ศิษย์วัด ผู้อาศัยใน
วัดหรือเกี่ยวข้องกับวัด ให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสม เป็นการสร้างศรัทธาแก่ประชาชน

^{๔๘}คณินันต์ย จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์,
(กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒-๒๖.

๑๐. จักต้องพยายามบริหารวัดให้มีอาคารสถานที่อาณาบริเวณ เหมาะสมต่อการศึกษา และปฏิบัติธรรมทั้งในส่วนของพระภิกษุ สามเณร และประชาชน ให้สอดคล้องกับหลักการพระพุทธศาสนา มีความสงบร่มเย็น ทำให้อยากเข้ามาหาความสงบและศึกษาธรรม รวมทั้งสรรพสิ่งต่าง ๆ ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต จักต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน รำคาญแก่ประชาชนที่มาวัดหรือที่อยู่ใกล้วัดด้วย

๑๑. วัดกับประชาชนจักต้องเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน พระพุทธศาสนาจึงจะอยู่ได้อย่างมั่นคง ดังนั้น นอกจากพระจะให้ธรรมแก่ประชาชนแล้ว ก็ควรจัดวัดและเครื่องใช้ของวัดอย่างมีระบบ ให้เหมาะต่อการให้บริการประชาชนเพื่อกิจการของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นการดึงประชาชนเข้ามาใกล้ชิดกับวัด และพระก็ควรหาทางช่วยเหลือในด้านธรรมแก่ประชาชนต่อไปตามความเหมาะสมด้วย

๑๒. ประชาชนเป็นจำนวนมากที่ยังเชื่อโชคลาง ของขลัง วัตถุมงคล และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยหวังว่าสิ่งเหล่านี้จะบันดาลความโชคดี ความร่ำรวย ความสำเร็จแก่เขาได้ ทำให้ประชาชนขาดการพึ่งตนเอง ไม่พัฒนา พระพุทธศาสนาควรทำหน้าที่เป็นยารักษาโรคเหล่านี้ โดยการไม่ไปดูถูก ต่ำหนิ การกระทำเหล่านั้น แต่ควรใช้หลักธรรมในเรื่องเหตุและผล เรื่องการพึ่งตนเอง เรื่องการศึกษา ฝึกฝน พัฒนา และการครองชีวิตอย่างไม่ประมาทมาใช้ในการเผยแพร่ โดยให้เครื่องราง ของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัตถุมงคล เป็นเครื่องปิดช่องความประหวั่นใจ จักทำให้การเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้ผลดียิ่งขึ้น

๑๓. ศาสนาพุทธเป็นของคู่กับชุมชน วัดก็ครบทุกตำบล และจะเป็นศูนย์รวมของประชาชนในแต่ละตำบล หากจะจัดการบริหารวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน ที่พัฒนาทั้งจิตใจ และคุณภาพ ชีวิตในด้านอื่น ๆ จะทำให้ความสัมพันธ์ของประชาชนกับพระพุทธศาสนาเจริญอย่างยั่งยืน โดยที่พระสงฆ์จะให้ธรรมทานแก่ประชาชน ส่วนประชาชนจะให้อำมิสทานแก่พระสงฆ์ นับเป็นการเกื้อกูลกันอย่างถูกต้องเพื่อการมีพลังอยู่ในสังคมต่อไป

๑๔. การจัดการบริหารวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน จำเป็นต้องจัดให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของกิจกรรมของวัด ร่วมบริหารวัดตามหลักการของพระพุทธศาสนา ด้วย จึงสมควรปรับปรุงการบริหารวัดให้เป็นองค์การบริหารวัด ถึงแม้ว่าแต่ละวัดจะเป็นนิติบุคคลอยู่แล้วก็ตาม แต่การมีองค์กร่วมบริหารวัด เสนอความคิดและให้เจ้าอาวาสตัดสินใจในดำเนินการ ประชาชนก็จะร่วมดำเนินการอย่างเต็มที่ เต็มใจ พุทธศาสนาย่อมเจริญยิ่งขึ้น

๑๕. กรมการศาสนา และกระทรวงศึกษาธิการ ย่อมมีเจตนาที่ดีในการรักษาและพัฒนาพระพุทธศาสนา ดังนั้น เจ้าอาวาสและพระภิกษุควรศึกษางานโครงการของทางราชการ เพื่อประสานการดำเนินงาน ให้เกิดการพัฒนาพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

๑๖. วัดทุกวัดควรได้ดำเนินการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติ เช่น ร่วมจัดโครงการป่าชุมชน โครงการอุทยานการศึกษา เป็นต้น จะได้ทั้งการส่งเสริมการปลูกต้นไม้ และการใช้ต้นไม้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ธรรมต่อไปด้วย

๑๗. มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุด ซึ่งเจ้าอาวาสและพระสงฆ์จะต้องศึกษา ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงานเพื่อการเผยแผ่ธรรม และพัฒนาพระพุทธศาสนาได้ตรงตามนโยบาย ถูก ทิศทาง แก่ไขสถานการณ์และเหมาะสมกับโอกาส ย่อมเป็นพลังส่งเสริมการพัฒนายิ่งขึ้น

๑๘. หลักการบริการ การดำเนินงานต่าง ๆ ควรมีการวางแผนระยะสั้น ระยะยาว เพื่อการ ปฏิบัติพัฒนาวัด และควรให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมอย่างสม่ำเสมอ หลักการเหล่านี้พระสงฆ์ สามารถค้นคว้าให้เกิดความรู้ได้ซึ่งจักต้องยึดหลักการ การฝึกฝน การพัฒนา การไม่ประมาท และ หลักการพึ่งตัวเองเป็นสำคัญ จึงจะบังเกิดผลดี

๑๙. สงฆ์ควรมีความสมถะ มีความเป็นอยู่ง่าย ๆ ไม่หวังลาภสักการะ มุ่งศึกษา ปฏิบัติธรรม และเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชน ดังนั้น กิจกรรมที่วัดต่าง ๆ ดำเนินอยู่ขณะนี้จึงจำเป็นต้องมีการทบทวน สังคายนา เพื่อการพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืนของพระพุทธศาสนาต่อไป

๒๐. ปัจจุบันจำนวนพระสงฆ์มีมาก ยิ่งในฤดูพรรษายิ่งมีจำนวนมากขึ้นกว่าปกติหลายเท่า ดังนั้น จำเป็นต้องมีการปกครองพระบวชใหม่โดยให้พระที่ประพฤติดีแล้วดูแลปกครองอบรมพระบวช ใหม่เป็นกลุ่ม ๆ จะช่วยส่งเสริมพระวินัยและการศึกษาของสงฆ์ได้ดีขึ้น ให้เกิดการพัฒนาสงฆ์ พัฒนา วัด พัฒนabatบาทหน้าที่ของสงฆ์ จนเกิดประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศชาติอย่างแท้จริง

การนี้ มหาเถรสมาคมได้กำหนดหน้าที่ให้เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้า คณะตำบล มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความสงบเรียบร้อย การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ในเขตการ ปกครองของตน ให้ดำเนินไปด้วยดี^{๙๙} และความสำคัญของการกิจด้านการสาธารณสงเคราะห์เป็นการ แสดงบทบาทของภิกษุสงฆ์ ในด้านสังคมสงเคราะห์ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและสาธารณสงเคราะห์ โดยมีภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ เพราะภิกษุสงฆ์เป็น ศูนย์กลางเชื่อมประสานระหว่างคนจนกับคนรวย ปัจจัยที่ได้รับบริจาคมา ภิกษุสงฆ์ก็ใช้ทำประโยชน์ เป็นสาธารณกุศล และช่วยเหลือบุคคลผู้ขาดแคลนและด้อยโอกาส ดังกล่าวนี้ ลักษณะการสาธารณ สงเคราะห์ที่คณะสงฆ์กระทำอยู่ในปัจจุบัน มี ๔ ลักษณะ ดังนี้

^{๙๙}ชาเลื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๘.

ลักษณะที่ ๑ การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัด หรือคณะสงฆ์ ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วย อบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนใน ท้องถิ่น เป็นต้น

ลักษณะที่ ๒ การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การ ช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐ หรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้น เป็นไปเพื่อการสาธารณ ประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล ขุดสระน้ำขนาดใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งน้ำอุปโภค และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจัดหาทุน เพื่อการสงเคราะห์และอื่น ๆ

ลักษณะที่ ๓ การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ขุด ลอกคูคลอง สร้างโรงพยาบาล และจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้า ปลุกต้นไม้และอื่น ๆ ข้อนี้มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นส่วนของสาธารณประโยชน์

ลักษณะที่ ๔ การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการที่ ควรช่วยเหลือ เช่น จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชนทั้งด้านไฟไหม้ และน้ำท่วม พร้อมมอบเครื่องอุปโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือในยามปกติก็ตั้งกองทุนเลี้ยงเด็กกำพร้า และเด็กด้อยโอกาส^{๑๐๐}

การสาธารณสงเคราะห์เป็นงานในส่วนไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างถนนทำสะพาน ศาลาพัก ร้อนงานนี้จะมี อ.บ.ต. เข้ามาทำหน้าที่ ส่วนที่คณะสงฆ์จะช่วยสังคมได้ เช่นการช่วยเหลือผู้ยากไร้ เพราะถูกไฟไหม้บ้าน การจัดหน่วยบรรเทาสาธารณภัยหรือการจัดการให้ฟรีในพิธีงานศพ ไม่เก็บ ค่าน้ำค่าไฟไม่เก็บค่าเจ้าพนักงาน หากเขามีศรัทธาก็จะทำบุญ ส่วนนี้ก็จะช่วยบรรเทาทุกข์ให้กับ พุทธศาสนิกชนได้ ตลอดทั้งให้การช่วยเหลือสังคมทั้งภายในวัดและนอกวัด ภายในวัด เช่น อำนวย ความสะดวกแก่ผู้มาพึ่งมาทำบุญที่วัดให้เหมาะสมและวัดต้องสะอาด สะดวก สบาย ภายนอกวัด เช่น สงเคราะห์ช่วยเหลือชาวบ้านที่มีทุกข์เท่าที่จะทำได้อย่างิ่งดูดย^{๑๐๑}

^{๑๐๐}บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ, ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด: ศึกษาเฉพาะกรณีวัด สวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี, หน้า ๒๔-๒๕.

^{๑๐๑}พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ พุสฺสธมฺโม), สารภาค ๑๕, (กาญจนบุรี: สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

งานสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคม โดยมีวัดและพระภิกษุสามเณรเป็นแกนนำ ได้แก่ โครงการอุปสมบท และบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และวัดที่ประสบภัยขาดแคลน วัดเจ้าอาวาส พระภิกษุ เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุม อบรมเยาวชน และประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ให้สถานที่ที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนการช่วยเหลือผู้ป่วยยากไร้^{๑๐๒}

การนี้ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับ หลักการบริหารวัดด้านสาธารณสงเคราะห์สมัยใหม่^{๑๐๓} ดังนี้

๑. การสร้างค่านิยม ได้แก่ การสร้างฉันทะให้เกิด ทั้งแก่ผู้บริหารเองด้วย และผู้ที่อยู่ในโครงสร้างการบริหารนั้นด้วย เพื่อให้เกิดแนวคิดและการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวทางระบบ แบบแผนที่ได้วางไว้ เพื่อการบริหารวัด จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างสูงสุด

๒. จัดโครงสร้าง ได้แก่ การสร้างรูปแบบระบบการบริหารให้เหมาะสม เป็นไปตามเป้าหมาย หรือจุดประสงค์ที่ได้วางไว้ โครงสร้างจึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ในการสร้างความสำเร็จให้แก่การบริหารวัดของท่าน

๓. จัดระบบงาน ได้แก่ การจัดการบริหารต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัด ให้เป็นไปอย่างมีระบบ และเป็นระเบียบเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการดำเนินงานและเป็นการง่ายแก่การตรวจสอบ

๔. จัดกิจกรรม ได้แก่ การสร้างรูปแบบในเชิงปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับการบริหารงาน เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปในด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ

๕. บุคลากร ได้แก่ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารงานไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารหรือผู้อยู่อาศัยในวัดนั้น ๆ การเลือกบุคคลให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ เป็นสิ่งที่ควรตระหนักอย่างยิ่ง เพราะการบริหารงานของท่านจะสำเร็จหรือไม่ ส่วนนี้นับว่าเป็นส่วนสำคัญ ดังนั้นจึงควรเลือกใช้บุคคลให้เหมาะสม

๖. เสริมทักษะ ได้แก่ การสร้างความรู้เพิ่มเติมแก่บุคลากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเช่นกัน

^{๑๐๒}ไพบุลย์ เสียงก้อง อังโน กรมการศาสนา, **วัดพัฒนา ๔๔**, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖.

^{๑๐๓}สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **วัดพัฒนา ๔๖**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖-๔๘.

๗. กลยุทธ์ ได้แก่ วิธีการหรือกลวิธีที่ท่านเลือกใช้ในการบริหารนั้น ระบบ รูปแบบ จะต้องเหมาะสมกับปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว

ประการสำคัญ คือ หลักการในการบริหารวัดยุคใหม่นั้น ให้ความสำคัญกับเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เป็นผู้นำของพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ที่มีอยู่ในวัด เจ้าอาวาสจึงมีความสำคัญที่สุดต่อความเจริญรุ่งเรือง สันติสุข และความมั่นคงของวัด โดยทำหน้าที่เป็นผู้บริหารกิจการต่าง ๆ ของวัด เป็นผู้ปกครองบังคับบัญชา กำกับดูแล แนะนำสั่งสอนพระภิกษุสามเณรและฆราวาสผู้อยู่ในวัดให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม ให้อยู่ในศีลธรรมอันดี ให้มีความสมัครสมานสามัคคีปรองดองกัน ให้ร่วมแรงร่วมใจกัน ปฏิบัติศาสนกิจ ดำเนินกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ของวัด ให้สำเร็จไปด้วยดี มีประสิทธิภาพสูงสุด และให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองถาวรมั่นคง เป็นศูนย์กลางชุมชนในการให้การศึกษาอบรมศีลธรรม จริยธรรม ภาวนาธรรม คือ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน แก่ชุมชน และประชาชนทั้งใกล้และไกล ให้เป็นที่พึ่งทางใจแก่สาธุชนได้อย่างแท้จริง เจ้าอาวาสต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารและการจัดการวัด นอกจากนี้จะมีทั้งศาสตร์และศิลป์แล้ว ในการบริหารและการจัดการวัดจะต้องประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การอำนวยการ การประสานงาน การประเมินผลงาน และการงบประมาณ

สำหรับเรื่องดังกล่าวเจ้าคณะพระสังฆาธิการควรหาศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้การบริหารและการจัดการของวัดดำเนินการไปในเชิงรุก และได้ผลเต็มที่มีประสิทธิภาพ^{๑๐๔} กล่าวโดยสรุปได้ว่า เพราะเหตุดังกล่าวข้างต้นนี้การสาธารณสุขสงเคราะห์ จึงเป็นงานสำคัญของคณะสงฆ์ เป็นกิจการอันหนึ่งของคณะสงฆ์ เช่นเดียวกับการสงเคราะห์ด้านอื่น ๆ ซึ่งวิธีการดำเนินงานนั้น จะต้องเป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม และในอำนาจหน้าที่ของบทบาทพระสงฆ์ จึงกล่าวได้ว่า การสาธารณสุขสงเคราะห์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์โดยแท้^{๑๐๕}

อย่างไรก็ตาม การสงเคราะห์ที่เป็นหลักของพระพุทธศาสนา คือ การสงเคราะห์ด้วยธรรมะ กล่าวคือ เป็นการสงเคราะห์ทางจิตใจเป็นสำคัญ มุ่งพัฒนาทางด้านจิตใจแก่ประชาชนเป็นสำคัญ ดังพุทธพจน์ความว่า “สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ การให้ธรรมะเป็นทาน ย่อมชนะการให้ทั้งปวง ย่อมชนะการให้ทั้งปวง”^{๑๐๖}

^{๑๐๔}กรมการศาสนา, วัดพัฒนา ๔๔, หน้า ๒๐.

^{๑๐๕}สุทธิพงษ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พร้อมด้วยระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคมเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการศาสนา, หน้า ๘-๙.

^{๑๐๖}ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๔/๖๓.

การพัฒนาจิตใจประชาชนนี้ ถือเป็นงานที่สำคัญมาก กล่าวคือ เป็นการฝึกอบรมให้จิตเป็นสมาธิมั่นคง ไม่หวั่นไหวฟุ้งซ่าน มีความตื่นตัวในการทำงาน มีสุขภาพจิตดี และมีความฉลาด รู้ และเข้าใจเรื่องราวปัญหา รวมถึงวิธีแก้ไขปัญหาย่างถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของประชาชน และชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่จักต้องมีการพัฒนาจิตวิญญาณของประชาชน และชุมชน ให้มีสภาพจิตที่มั่นคง มีสมรรถภาพในการที่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองในชีวิตประจำวันได้ สำหรับหลักการที่พัฒนาจิตใจทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นธรรมชาติของใจมนุษย์ มีอยู่ ๒ อย่าง ได้แก่ สมถภาวนา คือ การฝึกอบรมจิตใจให้เกิดความสงบ และวิปัสสนาภาวนา คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง^{๑๐๗}

ทั้งนี้ มีแนวคิดเรื่อง ธัมมิกสังคมนิยมเพื่อการแก้ปัญหาทางจิตใจและการพัฒนา อธิบายปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความยากจน และปัญหายาเสพติด เกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เป็นพื้นฐาน ความเห็นแก่ตัวทำให้คนเราต้องสนองความอยากของตนเองจนปราศจากการคำนึงถึงความเดือดร้อนของผู้อื่น และปฏิเสธหน้าที่อันพึงปฏิบัติของตนเอง เช่น ความเห็นแก่ตัวของพ่อค้าที่ฉวยโอกาสขึ้นราคาสินค้า ความเห็นแก่ตัวของนักการเมือง แนวคิดเรื่องธัมมิกสังคมนิยม เป็นหลักการในการสร้างความเจริญแก่ชุมชน สังคม ประเทศชาติ บนพื้นฐานของพุทธธรรม ในธรรมนี้สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ถูกต้องเพื่อส่วนรวมเพื่อขจัดความเห็นแก่ตัว ให้ใช้ส่วนเกินให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม ให้ทุกคนเจียดประโยชน์ของตนเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวม ไม่หวังกับสิ่งที่เกินมาควรแบ่งปันแก่ส่วนรวมให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

ดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับ หลักการพึ่งตนเองเพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ด้านจิตใจ คือ มุ่งทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตใจสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประนีประนอมเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง^{๑๐๘}

หลักการพัฒนาตามพุทธบัญญัติก็คำนึงถึงการพัฒนาทั้งทางความคิดจิตใจและทางวัตถุ โดยให้พัฒนาการทางจิตใจนำพัฒนาการทางวัตถุ และให้พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุเคราะห์ชาวบ้าน แต่ในขณะเดียวกันก็ให้รักษาพระธรรมวินัย ไม่ช่วยเหลือชาวบ้านโดยฝ่าฝืนวินัย และไม่คลุกคลีกับชาวบ้านจนเกิดอุปสรรคในการแสวงหาความรู้พันทุกข์ของตน หลักการพัฒนาตามพุทธบัญญัติ สรุปไว้คือ การพัฒนาจิตใจเป็นพื้นฐาน การพัฒนาเพื่อพันทุกข์ การทำลายกิเลสตัณหา การส่งเสริมการทำหน้าที่ และการส่งเสริมการพึ่งตนเอง

^{๑๐๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (นนทบุรี: โรงพิมพ์พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๗๐.

^{๑๐๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๑), หน้า ๒๗.

หลักธรรมพุทธศาสนาถือว่าการแก้ไขปัญหาและการปรับปรุงคุณภาพชีวิตทุกระดับต้องเริ่มที่จิตใจเป็นพื้นฐาน หากจิตใจยังไม่พัฒนายังมีความหลงผิด และยังเป็นอกุศล ย่อมไม่อาจนำไปสู่การพัฒนาทางวัตถุและการสร้างสรรค์งานภายนอกให้บรรลุเป้าหมายได้ ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นที่ยอมรับนับถือทั่วไปว่าเป็นผู้นำชุมชน พระสงฆ์จึงควรพัฒนาให้ได้ก่อนเข้าไปพัฒนาชุมชน มีจิตใจที่พัฒนาที่อิสระจากกิเลสตัณหา ทำให้สามารถนำคุณธรรมและแนวทางอันดีงามมาสู่ชุมชนได้ และสามารถเป็นที่พึ่งของชุมชนได้^{๑๐๙} และการพัฒนาการสงเคราะห์ของพระสงฆ์ควรดำเนินการ ดังนี้

๑. การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ
๒. การเป็นที่พึ่งให้ความร่วมมือทางจิตใจด้วยการประพฤติเป็นตัวอย่างตลอดจนสถานที่วัดวาอารามที่สงบ ร่มรื่น เป็นองค์ประกอบสำหรับหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง
๓. การให้คำปรึกษาแนะนำด้านอื่น ๆ เท่าที่ทำได้ เช่น ในทางวิชาการ เป็นต้น
๔. ในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตัวเองในการพัฒนานั้นได้ พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้เฒ่าในท้องถิ่นอยู่แต่เดิมแล้ว หากได้ท่านเป็นศูนย์กลางและท่านได้มีโอกาสเตรียมตัวพร้อม ก็อาจจะเป็นผู้ปิดช่องว่างที่มีอยู่ในงานพัฒนา และจะเป็นผู้นำชี้ช่องทางในการท้องถิ่นจะรับความเจริญใหม่ ๆ ได้ บทบาทนี้อาจประกอบด้วยข้อเสนอแนะความคิดริเริ่มว่า ในถิ่นนั้นมีอะไรที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นแล้วเป็นศูนย์กลางร่วมประชาชนมาทำงานนั้น หรืออาจเป็นที่ปรึกษาที่ชาวบ้านมาขอความคิดเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นในท้องถิ่น จะควรหรือไม่ควร ถ้าพระมีความรู้ก็แนะนำได้ เป็นการให้ความอุ่นใจแก่ประชาชน
๕. การสงเคราะห์ทางจิตใจอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอยู่สำหรับประชาชนทั่วไปแม้ที่เป็นพุทธศาสนิกชนในฐานะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจ สืบเนื่องมาจากความเร้นลับของชีวิตอย่างที่บางท่านเรียกว่าการบำรุงขวัญ ข้อนี้ได้แก่บทบาทประเภทพิธีกรรมต่าง ๆ

ดังนั้น การพัฒนาที่จำเป็นจะต้องเน้นการพัฒนาจิตใจคนให้เป็นดี มีวินัย และคุณธรรมตลอดจนอนุรักษ์พัฒนาศิลปวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับการพัฒนาควบคู่ไปกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคม และลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในกลุ่มเป้าหมายโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส โดยมีเป้าหมายในการพัฒนา ดังนี้

^{๑๐๙}พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระกับป่ามีปัญหาอะไร, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๘.

๑. พัฒนาจิตใจให้คนเป็นคนดี มีวินัยและคุณธรรม สามารถปรับตัวได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศตลอดจนส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

๒. เสริมสร้างสถาบันครอบครัวให้มีความมั่นคง และมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคนให้มีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคม

๓. ยกกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ โดยเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้น้อย เด็กด้อยโอกาสคนไร้ที่พึ่งและผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้งให้ได้รับสวัสดิการสังคม และบริการสังคมพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและเป็นธรรมยิ่งขึ้น เพื่อให้สามารถพัฒนาตนเองและเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศต่อไป

๔. เสริมสร้างความสงบสุขในสังคม เพื่อให้เกิดความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และได้รับบริการด้านกระบวนการยุติธรรมที่มีประสิทธิภาพแก่ประชาชนในเมืองและชนบท^{๑๑๐}

สรุปได้ว่า งานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยโดยเฉพาะระดับวัดมีความสำคัญมาก เพราะเป็นการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุและพัฒนาจิตใจควบคู่กันไปในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย และงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือผู้คนที่เขาต้องการ และมีความจำเป็นแล้ว ยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างพระสงฆ์ องค์กรสงฆ์ วัด และชาวบ้านชุมชน และหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชน อย่างดีที่สุดอีกทางหนึ่งด้วย อันพื้นฐานสำคัญในการสร้างสามัคคีปรองดองของคนในสังคม ดังกล่าวนี้นี้ งานพัฒนาจิตใจเป็นงานที่สำคัญมาก โดยฐานะที่เป็นการฝึกอบรมให้จิตเป็นสมาธิมั่นคง ไม่หวั่นไหวฟุ้งซ่าน มีความตื่นตัวในการทำงาน มีสุขภาพจิตดี และมีความฉลาด รู้ และเข้าใจเรื่องราวปัญหา รวมถึงวิธีแก้ไขปัญหาอย่างถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของประชาชน และชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่จักต้องมีการพัฒนาจิตวิญญาณของประชาชน และชุมชน ให้มีสภาพจิตที่มั่นคง มีสมรรถภาพในการที่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองในชีวิตประจำวันได้ การพัฒนาจิตใจของประชาชนจึงเป็นสิ่งสำคัญประการแรกที่พระสงฆ์ต้องดำเนินการก่อนเสมอ โดยเฉพาะเป็นงานที่เกี่ยวกับการสาธารณสงเคราะห์ชาวบ้านโดยตรง โดยการน้อมนำหลักการประพฤติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ประชาชนมีความสุจริตด้วยกาย วาจา ใจ มีสติสัมปชัญญะ ให้มีพลังไปใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตประจำวันได้ เป็นการพัฒนาคุณภาพจิตและเสริมสร้างคุณภาพจิตให้ประชาชนและสังคมมีความสุขสงบและเจริญรุ่งเรืองต่อไป

^{๑๑๐}พิสิฐ เจริญสุข, **คู่มือการปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๗๕.

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

การศึกษาค้นคว้า “แนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)” ครอบคลุมเนื้อหาสาระว่าด้วย ชื่อหลักสูตร ชื่อประกาศนียบัตร หน่วยงานที่รับผิดชอบ ปรัชญา และวัตถุประสงค์ของหลักสูตร เกณฑ์การเปิดสอน คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา ระบบการศึกษา ระยะเวลา การศึกษา การลงทะเบียนเรียน การวัดผลและการสำเร็จการศึกษา โครงสร้างหลักสูตร และสิ่งเขป รายวิชา ดังนี้

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นส่วนหนึ่งของพันธกิจในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม มีจุดมุ่งหมายช่วยสนองงานคณะสงฆ์ในการให้การศึกษาอบรมงานในส่วนที่เป็นการบริการกิจการของคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์^{๑๑๑}

๑. ชื่อหลักสูตร

- ๑.๑ ชื่อหลักสูตรภาษาไทย: หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์
๑.๒ ชื่อหลักสูตรภาษาอังกฤษ: Certificate, Program in Sangha Administration

๒. ชื่อประกาศนียบัตร

๒.๑ ชื่อประกาศนียบัตรภาษาไทย

- ๒.๑.๑ ชื่อเต็ม: ประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์
๒.๑.๒ ชื่อย่อ: ป.บส.

๒.๒ ชื่อประกาศนียบัตรภาษาอังกฤษ

- ๒.๒.๑ ชื่อเต็ม: Certificate in Sangha Administration
๒.๒.๒ ชื่อย่อ: Cert. in Sangha Admin.

๓. หน่วยงานที่รับผิดชอบ

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{๑๑๑}คณาจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และวิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส ร่วมกับสำนักงานเจ้าคณะภาค ๑, ๒, ๓, ๑๔ และ ๑๕, หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาจุฬาบรรณการ, ๒๕๔๘), หน้า สารอธิการบดี.

๔. ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ก. ปรัชญาของหลักสูตร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาขึ้นเพื่อเป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป

คณะสังคมาศสตร์ มีเป้าหมายชัดเจนที่จะสนองงานคณะสงฆ์โดยการพัฒนาคุณลักษณะของพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมที่พึงประสงค์ คือ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีโลกทัศน์ที่กว้างไกลมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้เทียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม อีกทั้งเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในการที่จะพัฒนาตนเองที่สามารถศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข. วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

๑. เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารกิจการคณะสงฆ์

๒. เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้สามารถนำความรู้ด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาพระพุทธศาสนาและสังคม

๓. เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้อุทิศตน และสามารถนำหลักทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๔. เพื่อให้พระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรม ได้มีคุณสมบัติทางการศึกษาที่สามารถศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีได้

๕. เกณฑ์การเปิดสอน

หน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยที่มีความประสงค์จะเปิดสอนหลักสูตรนี้สามารถดำเนินการขออนุมัติโครงการเปิดสอนตามขั้นตอน คือ

๕.๑ ประสานงานกับภาควิชารัฐศาสตร์คณะสังคมาศสตร์กองวิชาการ และกองแผนงานสำนักงานอธิการบดีเพื่อจัดทำโครงการเปิดสอนหลักสูตร

๕.๒ ขอความเห็นชอบในการเปิดหลักสูตรจากคณะกรรมการประจำคณะสังคมาศสตร์

๖. คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

๖.๑ เป็นพระสังฆาธิการหรือครูสอนปริยัติธรรมที่สอบได้ประโยค ๑-๒ ขึ้นไป และ
นักธรรมชั้นเอก หรือ

๖.๒ เป็นพระสังฆาธิการหรือครูสอนพระปริยัติธรรมที่ได้รับแต่งตั้งมาแล้วไม่น้อยกว่า
๑ ปีและเป็นผู้ที่สอบได้นักธรรมชั้นเอกและสำเร็จการศึกษาภาคบังคับขึ้นไป หรือ

๖.๓ เป็นพระภิกษุผู้มีประสบการณ์การสอนในโรงเรียนต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า ๒ ปีและ
เป็นผู้ที่สอบได้นักธรรมชั้นเอกและสำเร็จการศึกษาภาคบังคับขึ้นไป หรือ

๖.๔ เป็นผู้ที่มีมหาวิทยาลัยอนุมัติให้เข้าศึกษาเป็นกรณีพิเศษเพื่อขอรับประกาศนียบัตร
ตามที่สภาวิชาการเห็นชอบ

๗. ระบบการศึกษา

ใช้ระบบหน่วยทวิภาค (Semester Credit System) โดยแบ่งเวลาการศึกษาในปีการ
ศึกษาออกเป็น ๒ ภาคการศึกษาปกติคือ

ภาคการศึกษาที่หนึ่ง (First Semester) มีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า ๑๖ สัปดาห์

ภาคการศึกษาที่สอง (Second Semester) มีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า ๑๖ สัปดาห์

๘. ระยะเวลาการศึกษา

ระยะเวลาการศึกษาตลอดหลักสูตร ๑ ปี หรือต้องไม่ต่ำกว่า ๒ ภาคการศึกษาปกติ แต่
อย่างมากไม่เกิน ๒ เท่าของระยะเวลาการศึกษาปกติของหลักสูตร

๙. การลงทะเบียนเรียน

กำหนดให้ลงทะเบียนเรียนในภาคการศึกษาที่ ๑ จำนวน ๑๒ หน่วยกิต และในภาค
การศึกษาที่ ๒ จำนวน ๑๒ หน่วยกิต ส่วนรายวิชาที่ลงทะเบียนเรียนโดยไม่นับหน่วยกิตให้ขึ้นอยู่กับ
ความเหมาะสมของการจัดแผนการสอนของแต่ละแห่ง

๑๐. การวัดผลและการสำเร็จการศึกษา

เป็นไปตามข้อบังคับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษา
ระดับปริญญาตรีโดยอนุโลม^{๑๑๒} และโดยเกณฑ์ทั่วไป คือ

^{๑๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗-๙.

๑๐.๑ ให้มีการวัดผลการศึกษาทุกรายวิชาที่นิสิตได้ลงทะเบียนไว้ในแต่ละภาคการศึกษา

๑๐.๒ นิสิตต้องมีเวลาเรียนในแต่ละรายวิชาที่ได้ลงทะเบียนเรียนไว้ไม่น้อยกว่าร้อยละ ๘๐ ของเวลาเรียนทั้งหมดในภาคการศึกษานั้น จึงจะมีสิทธิเข้าสอบในรายวิชานั้น

๑๐.๓ การประเมินผลการศึกษาในแต่ละรายวิชานั้น ให้มีผลการศึกษาระดับ (Grade) และค่าระดับ (Grade Point) ดังนี้

ผลการศึกษา ดีเยี่ยม (Excellent) ระดับ A ค่าระดับ ๔.๐๐

ผลการศึกษา ดีมาก (Very Good) ระดับ B+ ค่าระดับ ๓.๕๐

ผลการศึกษา ดี (Good) ระดับ B ค่าระดับ ๓.๐๐

ผลการศึกษา ค่อนข้างดี (Very Fair) ระดับ C+ ค่าระดับ ๒.๕๐

ผลการศึกษา พอใช้ (Fair) ระดับ C ค่าระดับ ๒.๐๐

ผลการศึกษา ค่อนข้างพอใช้ (Quite Fair) ระดับ D+ ค่าระดับ ๑.๕

ผลการศึกษา อ่อน (Poor) ระดับ D ค่าระดับ ๑.๐๐

ผลการศึกษา ตก (Failed) ระดับ F ค่าระดับ ๐

ทั้งนี้ เกณฑ์คะแนนต่ำสุดที่ถือว่าผ่านในรายวิชานั้น ๆ คือ ระดับ D

๑๐.๔ นิสิตผู้สำเร็จการศึกษาต้องมีคุณสมบัติ คือ

ก. สอบได้หน่วยกิตสะสมครบตามหลักสูตรเข้าศึกษาภายในระยะเวลาไม่เกิน ๒ เท่าของเวลาการศึกษาตามหลักสูตรและมีค่าระดับเฉลี่ยสะสมไม่ต่ำกว่าค่าระดับ ๒.๐๐

ข. ผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด

ค. มีความประพฤติดี

ง. ไม่มีพันธะอื่นใดกับมหาวิทยาลัย

๑๐.๕ นิสิตผู้สำเร็จการศึกษามีสิทธิที่จะศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในสาขาวิชาที่มหาวิทยาลัยกำหนด แต่ทั้งนี้ต้องได้รับค่าระดับเฉลี่ย สะสมไม่ต่ำกว่า ๒.๕๐

๑๑. โครงสร้างหลักสูตร

หลักสูตรประกาศนียบัตร มี ๒๔ หน่วยกิต^{๑๑๓} ประกอบด้วย

ก. วิชาบังคับ จำนวน ๑๘ หน่วยกิต

ข. วิชาเลือก จำนวน ๖ หน่วยกิต

กลุ่มวิชาบังคับ จำนวน ๑๘ หน่วยกิต

บส ๐๐๑	การปกครองคณะสงฆ์	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๐๒	กฎหมายคณะสงฆ์	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๐๓	พระสงฆ์กับภาวะผู้นำ	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๐๔	การบริหารการศึกษาคณะสงฆ์	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๐๕	การบริหารงานสาธารณูปการ	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๐๖	การบริหารศาสนสมบัติ	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๐๗	การบริหารงบประมาณ	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๐๘	สัมมนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๐๙	การบริหารงานธุรการ	๒ (๒-๐-๔)

กลุ่มวิชาเลือก จำนวน ๖ หน่วยกิต

บส ๐๑๐	พระพุทธศาสนากับการศึกษาสงเคราะห์	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๑๑	พระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๑๒	พระไตรปิฎกศึกษา	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๑๓	พุทธวิธีการสอน	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๑๔	ธรรมนิเทศ	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๑๕	พุทธศิลป์	๒ (๒-๐-๔)

^{๑๑๓}คณาจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน่วย
วิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดหลวงพ่อดงธรรมกายาราม: พิธี
เปิดการศึกษา ๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๖๑.

บส ๐๑๖	เทศกาลและพุทธศาสนพิธี	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๑๗	พระพุทธศาสนากับสถานการณ์ปัจจุบัน	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๑๘	นวัตกรรมทางการศึกษา	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๑๙	ภูมิปัญญาท้องถิ่น	๒ (๒-๐-๔)
บส ๐๒๐	การศึกษาอิสระ	๒ (๒-๐-๔)

๑๒. แนวสังเขปรายวิชา

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารการกิจการคณะสงฆ์จำนวน ๒๔ หน่วยกิต

๑๒.๑ กลุ่มวิชาบังคับ จำนวน ๑๘ หน่วยกิต

บส ๐๐๑ การปกครองคณะสงฆ์ ๒ (๒-๐-๔) (Sangha Administration)

ศึกษาพัฒนาการของระบบการปกครองคณะสงฆ์ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลถึงปัจจุบันและวิเคราะห์เนื้อหาพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับต่าง ๆ กฎ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศที่สำคัญของคณะสงฆ์และการปกครองคณะสงฆ์อื่น

บส ๐๐๒ กฎหมายคณะสงฆ์ ๒ (๒-๐-๔) (Sangha Law)

ศึกษาเปรียบเทียบมูลเหตุการบัญญัติพระวินัย ประเภทความผิดตามพระวินัยองค์ประกอบในการกระทำความผิดตามพระวินัย กับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

บส ๐๐๓ พระสงฆ์กับภาวะผู้นำ ๒ (๒-๐-๔) (Sangha and Leadership)

ศึกษาทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ การบริหารในองค์การสงฆ์ บทบาทของพระสงฆ์กับความเป็นผู้นำ เน้นความเป็นผู้นำตามแนวพุทธ พระสงฆ์ผู้นำกับการตัดสินใจ การสร้างมนุษยสัมพันธ์การติดต่อสื่อสาร และการสร้างแรงจูงใจทั้งภายในและภายนอกองค์การสงฆ์ การพูดแบบผู้นำการพัฒนาพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำและภาวะผู้นำตามแนวพุทธ

บส ๐๐๔ การบริหารการศึกษาคณะสงฆ์ ๒ (๒-๐-๔) (Educational Administration of Thai Sangha)

ศึกษาความเป็นมาของการศึกษาแห่งคณะสงฆ์ พัฒนาการและหลักการบริหารการศึกษาคณะสงฆ์ โครงสร้างและระบบการศึกษาคณะสงฆ์ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการบริหารการศึกษา แนวโน้มการศึกษาสงฆ์และพระราชบัญญัติกฎ ระเบียบทางการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

บส ๐๐๕ การบริหารงานสาธารณูปการ ๒ (๒-๐-๕) (Administration of Public Construction)

ศึกษาแนวคิดการบริหารงานสาธารณูปการของคณะสงฆ์ พัฒนาการงานสาธารณูปการของพระสงฆ์ การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด การก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะ พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปกรรมของชาติ งานสาธารณูปการตามแบบเอกลักษณ์ประจำภาคต่าง ๆ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานสาธารณูปการ ปัญหาและแนวโน้มการบริหารงานสาธารณูปการ

บส ๐๐๖ การบริหารศาสนสมบัติ ๒ (๒-๐-๕) (Administration of Religious Property)

ศึกษาความเป็นมาและประเภทของศาสนสมบัติ กฎและระเบียบที่ว่าด้วยศาสนสมบัติ การบริหารจัดการศาสนสมบัติและแนวโน้มการจัดการศาสนสมบัติ

บส ๐๐๗ การบริหารงบประมาณ ๒ (๒-๐-๕) (Public Budgeting Administration)

ศึกษาความหมาย แนวคิด ทฤษฎี และนโยบายเกี่ยวกับการบริหารงบประมาณ บทบาทและอิทธิพลของการเมืองที่มีต่องบประมาณและการคลังของประเทศ กระบวนการงบประมาณ เทคนิคและวิธีการวิเคราะห์งบประมาณ

บส ๐๐๘ สัมมนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ๒ (๒-๐-๕) (Seminar on Sangha Administration)

สัมมนาปัญหาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหัวข้อที่กำหนด

บส ๐๐๙ การบริหารงานธุรการ ๒ (๒-๐-๕) (Administrative Management)

ศึกษาความหมายและขอบข่ายของวิชาการเลขานุการ งานสารบรรณ งานการประชุม แบบหรือหนังสือคณะสงฆ์ การบัญชีและการเงินของวัด การจัดเก็บข้อมูลด้วยระบบคอมพิวเตอร์ ลำดับสมณศักดิ์และความรู้ทั่วไป โดยเน้นการฝึกปฏิบัติเป็นสำคัญ^{๑๑๔}

^{๑๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒-๖๓.

๑๒.๒ กลุ่มวิชาเลือก จำนวน ๖ หน่วยกิต

บส ๐๑๐ พระพุทธศาสนากับการศึกษาสงเคราะห์ ๒ (๒-๐-๔) (Buddhism and Social Welfare Education)

ศึกษาแนวความคิดการจัดการศึกษาสงเคราะห์ของพระพุทธศาสนา บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาสงเคราะห์ศึกษากรณีตัวอย่าง เช่น การศึกษาเด็กก่อนเกณฑ์การศึกษาโรงเรียนการกุศลของวัด การศึกษาโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการศึกษาสงเคราะห์

บส ๐๑๑ พระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์ ๒ (๒-๐-๔) (Buddhism and Social Works)

ศึกษาแนวความคิดการสังคมสงเคราะห์ของพระพุทธศาสนา บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เช่น การสาธารณสุข การสาธารณสงเคราะห์การสงเคราะห์ด้านจิตใจ และศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการสังคมสงเคราะห์

บส ๐๑๒ พระไตรปิฎกศึกษา ๒ (๒-๐-๔) (Tipitaka Studies)

ศึกษากำเนิดและพัฒนาการคัมภีร์พระไตรปิฎก การจำแนกคัมภีร์พระไตรปิฎกและสำรวจเนื้อหาสาระของคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยสังเขป แนวการจำแนกพระไตรปิฎกของพระอรหันตเถาจารย์ความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทย ระบบการสืบค้นคัมภีร์พระไตรปิฎกด้วยคอมพิวเตอร์ (BUDSIR) และพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บส ๐๑๓ พุทธวิธีการสอน ๒ (๒-๐-๔) (Buddha's Teaching Methods)

ศึกษาหลักการและวิธีสอนของพระพุทธเจ้า การวิเคราะห์ธรรมชาติผู้เรียนคุณสมบัติของผู้สอน วัตถุประสงค์ในการสอน การเลือกวิธีการสอนตามแนวไตรสิกขา อริยสัจจ ๔ อนุปพิทกาทิ และนวัคส์ตฤศาสน์

บส ๐๑๓ ธรรมนิเทศ ๒ (๒-๐-๔) (Dhamma Communication)

ศึกษาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับนิเทศศาสตร์ หลักการและวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ศิลปะการเขียนบทความ ศิลปะการพูดในที่ชุมนุมชน การพัฒนาบุคลิกภาพเกี่ยวกับการพูด การเทศนา การแสดงปาฐกถาธรรม การอภิปราย วิธีการใช้สื่อประกอบการบรรยายบทบาทและอิทธิพลของสื่อต่อการเผยแพร่ธรรมะ

บส ๐๑๕ พุทธศิลป์ ๒ (๒-๐-๔) (Buddhist Arts)

ศึกษาพัฒนาการของพุทธศิลป์ในอินเดีย และคลื่นพระพุทธรูปศาสนาที่เข้ามาสู่ประเทศไทย ซึ่งสัมพันธ์กับสกุลศิลปะสมัยต่าง ๆ จนเกิดเป็นสกุลศิลปะในประเทศไทย ทั้งด้านประติมากรรม จิตรกรรม และสถาปัตยกรรม อิทธิพลของพุทธศิลป์ในสังคมไทยและแนวทางในการอนุรักษ์พุทธศิลป์ ปรัชญาธรรมทางวัตถุและความงามจากพุทธศิลป์สมัยต่าง ๆ ในประเทศไทยโดยอาศัยพุทธลักษณะ

บส ๐๑๖ เทศกาลและพุทธศาสนพิธี ๒ (๒-๐-๔) (Buddhist Festivals and Traditions)

ศึกษาเทศกาลและพิธีกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ความหมาย คุณค่าของเทศกาล และพิธีกรรมนั้น ๆ ให้สามารถปฏิบัติได้ถูกต้อง โดยเน้นให้มีการฝึกปฏิบัติ

บส ๐๑๗ พระพุทธศาสนากับสถานการณ์ปัจจุบัน ๒ (๒-๐-๔) (Buddhism in Current Affairs)

ศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันของพระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ ทั้งในทวีปเอเชียและยุโรป อเมริกาและออสเตรเลีย ผลกระทบของลัทธิการเมืองและศาสนาอื่น ๆ ที่มีต่อสถานะของพระพุทธศาสนา อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมโลก และบทบาทขององค์กรพระพุทธศาสนาระดับนานาชาติ

บส ๐๑๘ นวัตกรรมทางการศึกษา ๒ (๒-๐-๔) (Innovation in Education)

ศึกษาแนวคิดใหม่และทางเลือกสำหรับการศึกษาทั่วไป ทฤษฎีและแนวโน้มเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา แนวคิดใหม่ทางการศึกษาขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษา และการจัดจรรยาศึกษาในโรงเรียน ความสำคัญและพัฒนาการของสื่อการสอน เทคโนโลยีทางการศึกษา แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษา และแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษาระดับสูง

บส ๐๑๙ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ๒ (๒-๐-๔) (Local Wisdom)

ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดกันมา อันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่จะแก้ปัญหา ปรับตัวเรียนรู้และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่อันเป็นแก่นของชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

บส ๐๒๐ การศึกษาอิสระ ๒ (๒-๐-๔) (Independent Studies)

เลือกปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามความสนใจ และเขียนเป็นรายงานการศึกษาหรือภาคินพนธ์ในการควบคุมของอาจารย์ที่ปรึกษา^{๑๑๕}

^{๑๑๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔-๖๕.

พระสังฆาธิการและครูสอนผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) นี้ จะเป็นพระสังฆาธิการและครูสอนที่มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการงานของคณะสงฆ์ได้ดียิ่งขึ้น สามารถนำความรู้เหล่านั้นไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาพระพุทธศาสนาและสังคมให้เจริญตงามสืบไป^{๑๖}

สรุปได้ว่า หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นส่วนหนึ่งของพันธกิจในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคมของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามที่สภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกาศใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ซึ่งได้กำหนดคุณสมบัติของผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรนี้ในระดับเทียบเท่ากับผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยวัตถุประสงค์ของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) มี ๔ ข้อ คือ เพื่อ (๑) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (๒) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้นำความรู้ด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาพระพุทธศาสนาและสังคม (๓) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้อุทิศตนและสามารถนำหลักทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ (๔) ให้พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมได้มีคุณวุฒิทางการศึกษาที่สามารถศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีได้ ทั้งนี้ นิสิตผู้เข้ารับการศึกษานในหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) นี้ ต้องมีระยะเวลาการศึกษาตลอดหลักสูตร ๑ ปี หรือต้องไม่น้อยกว่า ๒ ภาคการศึกษาปกติ อย่างมากไม่เกิน ๒ เท่าของระยะเวลาการศึกษาปกติของหลักสูตร ซึ่งมีเกณฑ์วัดผลและการสำเร็จการศึกษาเป็นไปตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรีโดยอนุโลม และเกณฑ์ทั่วไป คือ นิสิตผู้สำเร็จการศึกษาต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้ (๑) สอบได้หน่วยกิตสะสมครบตามหลักสูตร และมีค่าระดับเฉลี่ยสะสมไม่ต่ำกว่า ๒.๐๐ (๒) ผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด (๓) มีความประพฤติดี และ (๔) ไม่มีพันธะอื่นใดกับมหาวิทยาลัย ดังนั้น เมื่อนิสิตสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรแล้ว สามารถคาดหวังได้ว่าจะเป็นพระสงฆ์ที่มีคุณภาพ สามารถเป็นผู้นำทางจิตและปัญญา เป็นผู้แก้ปัญหาสังคม และสามารถสนองงานคณะสงฆ์ได้เป็นอย่างดี ทั้ง ๖ ด้าน คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์

^{๑๖}คณาจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และวิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส ร่วมกับสำนักงานเจ้าคณะภาค ๑, ๒, ๓, ๑๔ และ ๑๕, หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า อนุโมทนกถา.

๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการประเมินหลักสูตร

การศึกษาค้นคว้า “แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการประเมินหลักสูตร” ครอบคลุมเนื้อหาสาระว่าด้วย ความหมายของหลักสูตร ความสำคัญของหลักสูตร องค์ประกอบของหลักสูตร การพัฒนาหลักสูตร ทฤษฎีวงจรคุณภาพ PDCA และการประเมินหลักสูตรตาม CIPP Model โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของหลักสูตร

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “ความหมายของหลักสูตร” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

หลักสูตร แปลว่า ประมวลวิชาและกิจกรรมต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในการศึกษาเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง^{๑๑๗} หมายถึง มวลประสบการณ์หรือกิจกรรมที่จัดให้แก่ผู้เรียนทั้งในและนอกห้องเรียน อันจะส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านความรู้ เจตคติ และการปฏิบัติไปในทิศทางที่พึงประสงค์^{๑๑๘} เป็นแผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้น เพื่อแสดงจุดมุ่งหมาย การจัดเนื้อหาสาระ กิจกรรมและมวลประสบการณ์ในแต่ละโปรแกรมการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้^{๑๑๙}

หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ที่สถานศึกษาจัดให้แก่ผู้เรียนตามสภาพและความต้องการของท้องถิ่นนั้น ๆ และเป็นแผนหรือแนวทางหรือข้อกำหนดให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถ โดยส่งเสริมให้แต่ละบุคคลพัฒนาไปสู่ศักยภาพสูงสุดของตน^{๑๒๐} ครอบคลุมถึง รายวิชาหรือเนื้อหา สาระที่กำหนดไว้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามเกณฑ์ที่คาดหวัง และยังหมายความรวมกระบวนการวิชาที่กำหนดไว้ในแผนการเรียน แผนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และมวลประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้รับจากโปรแกรมการศึกษาต่าง ๆ ตามช่วงเวลาจัดเตรียมไว้สำหรับกิจกรรมหนึ่ง ๆ ตามที่สถานศึกษากำหนด^{๑๒๑}

^{๑๑๗}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๑,๓๑๔.

^{๑๑๘}นิคม ชมพูหลง, การสร้างและพัฒนาหลักสูตรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ (ฉบับปรับปรุง), (มหาสารคาม: สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดมหาสารคาม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒.

^{๑๑๙}อึ้ง บัวศรี, ทฤษฎีหลักสูตร: การออกแบบและพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: เอร่าวิณการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๖.

^{๑๒๐}ถวัลย์ มาศจรัส, นวัตกรรมเขียนแผนการจัดการเรียนรู้โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร: ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๖), หน้า ๕๖.

^{๑๒๑}เอกรินทร์ สีมหาศาล, กระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา แนวคิดสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร: บุคพอยท์, ๒๕๕๖), หน้า ๖๙.

ดังกล่าวนี้ เห็นได้ชัดเจนว่าความหมายของหลักสูตรมีหลากหลายนับแต่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ดังนี้

๑. หลักสูตรเป็นวิชาและเนื้อหาที่จัดให้ผู้เรียน
๒. หลักสูตรเป็นเอกสาร
๓. หลักสูตรเป็นกิจกรรมที่จัดให้แก่ผู้เรียน
๔. หลักสูตรเป็นแผนสำหรับจัดโอกาสการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่คาดหวังแก่นักเรียน
๕. หลักสูตรเป็นมวลประสบการณ์
๖. หลักสูตรเป็นจุดหมายปลายทาง
๗. หลักสูตรเป็นระบบการเรียนการสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน^{๑๒๒}

ทั้งนี้ สอดคล้องกับนัยความหมายที่นิยามโดยนักวิชาการตะวันตก ซึ่งสรุปความหมายของหลักสูตรไว้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. หลักสูตร หมายถึง เนื้อหาวิชาที่จัดให้เป็นระบบให้ผู้เรียนได้ศึกษา เพื่อให้จบชั้นประกาศนียบัตรในหมวดวิชาที่สำคัญ เช่น หลักสูตรสังคมศึกษา หลักสูตรพลานามัย หลักสูตรศิลปศึกษา เป็นต้น

๒. หลักสูตร หมายถึง เค้าโครงทั่วไปของเนื้อหา หรือสิ่งเฉพาะที่ต้องสอบ ซึ่งโรงเรียนจัดให้นักเรียน เพื่อให้นักเรียนมีความรู้จบชั้นหรือได้รับประกาศนียบัตร เพื่อให้สามารถเข้าเรียนต่อในระดับทางสายอาชีพต่อไป ความหมายในข้อนี้ หมายถึง หลักสูตรทั้งฉบับรวมทุกวิชาเข้าด้วยกัน

๓. หลักสูตร หมายถึง กลุ่มวิชา และการจัดประสบการณ์ที่กำหนดไว้ ซึ่งนักเรียนได้เรียนภายใต้การแนะนำของโรงเรียนหรือสถานศึกษา หรือนั่นคือหลักสูตรทั้งฉบับประกอบด้วยเนื้อหาส่วนหนึ่งและการจัดประสบการณ์ไว้อีกส่วนหนึ่ง^{๑๒๓}

สรุปได้ว่า หลักสูตร หมายถึง สารการเรียนรู้และประสบการณ์ที่กำหนดไว้ในลักษณะของแผนงานที่แสดงวิธีการและองค์ประกอบในการจัดการศึกษาให้แก่บุคคลตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพสูงสุดของบุคคลเป็นสำคัญ

^{๑๒๒} สุนีย์ ภูพันธ์, แนวคิดพื้นฐานการสร้างและการพัฒนาหลักสูตร, (เชียงใหม่: แสงศิลป์, ๒๕๔๖), หน้า ๙-๑๔.

^{๑๒๓} Good Carter V., *Dictionary of Education*, (New York: McGraw-Hill Book, 1973), p. 149.

๒.๓.๒ ความสำคัญของหลักสูตร

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “ความสำคัญของหลักสูตร” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

หลักสูตรจำแนกออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มที่มองหลักสูตรว่าเป็นสิ่งที่คาดหวัง (Intended) กลุ่มที่มองหลักสูตรว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง (Actualized) และกลุ่มที่มองหลักสูตรครอบคลุมทั้งสองกลุ่มข้างต้น^{๑๒๔} ทั้งนี้ สิ่งสำคัญประการหนึ่งในการจัดการศึกษา คือ กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้เพื่อให้แน่ใจว่าผู้เรียนแต่ละวัยแต่ละระดับการศึกษาได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพทัดเทียมกัน กล่าวคือ มีแนวทางที่กำหนดไว้ว่าควรเรียนรู้วิชาอะไร เนื้อหาสาระอย่างน้อยแค่ไหน ควรได้รับการฝึกอบรมให้มีทักษะด้านใด ควรมีพัฒนาการในด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญาอย่างไร โดยเฉพาะเมื่อมีหลักสูตรเป็นเสมือนเข็มทิศในการจัดประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียน เป็นที่หวังได้ว่าผู้เรียนแต่ละสาขา แต่ระดับการศึกษาจะได้รับการศึกษาในแนวเดียวกัน ถึงแม้ว่าในการปฏิบัติผู้เรียนจะได้รับประสบการณ์แตกต่างกันไปบ้าง แต่การเรียนการสอนย่อมมุ่งสู่จุดหมายเดียวกัน^{๑๒๕} หลักสูตรมีความสำคัญเพราะ

๑. หลักสูตรเป็นแนวปฏิบัติงานของครู เพราะหลักสูตรจะกำหนดจุดมุ่งหมายเนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินไว้เป็นแนวทาง

๒. หลักสูตรเป็นข้อกำหนดแผนการเรียนการสอน อันเป็นส่วนรวมของประเทศเพื่อนำไปสู่จุดหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติ

๓. หลักสูตรเป็นเอกสารทางราชการ เป็นบัญญัติของรัฐบาล เพื่อให้บุคคลที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาปฏิบัติ

๔. หลักสูตรเป็นเกณฑ์มาตรฐานของการศึกษา เพื่อควบคุมการเรียนการสอนในสถาบันในระดับต่าง ๆ

๕. หลักสูตรเป็นแผนดำเนินงาน ของผู้บริหารการศึกษาที่จะอำนวยความสะดวก ควบคุมดูแล ติดตามผลให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐ

๖. หลักสูตรจะกำหนดแนวทางในการส่งเสริมความเจริญงอกงาม และพัฒนาการของผู้เรียนตามจุดหมายทางการศึกษา

๗. หลักสูตรจะกำหนดลักษณะรูปร่างของสังคมในอนาคต

^{๑๒๔}บุญชม ศรีสะอาด, การพัฒนาหลักสูตรและการวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๖), หน้า ๗-๑๑.

^{๑๒๕}อึ้ง บัตรี, ทฤษฎีหลักสูตร: การออกแบบและพัฒนา, หน้า ๗-๘.

๘. หลักสูตรจะกำหนดแนวทางให้ความรู้ ทักษะ ความสามารถ ความประพฤติก่อประโยชน์ ต่อสังคมอันเป็นการพัฒนากำลังคน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ได้ผล

๙. หลักสูตรจะเป็นสิ่งบ่งชี้ความเจริญของประเทศเพราะมีการศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาคน

หลักสูตรเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของการจัดการศึกษา เพราะหลักสูตรจะเป็นโครงร่างกำหนดว่าผู้เรียนจะได้รับประสบการณ์อะไรบ้างจึงจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนและสังคม หลักสูตรจะเป็นแนวทางที่จะสร้างความเจริญเติบโตให้แก่ผู้เรียน นอกจากนี้ หลักสูตรยังเป็นเครื่องชี้ให้เห็นโฉมหน้าของสังคมในอนาคตว่าจะเป็นอย่างไรอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อกล่าวโดยสรุปนั้น ความสำคัญของหลักสูตร มีดังนี้

๑. หลักสูตรเป็นเสมือนบ้ำาหลอมพลเมืองให้มีคุณภาพ
๒. หลักสูตรเป็นโครงการและแนวทางในการให้การศึกษา
๓. หลักสูตรเป็นแนวทางในการส่งเสริมความเจริญของงานและพัฒนาการของผู้เรียนตามจุดหมายของการจัดการศึกษา
๔. หลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดแนวทางในการจัดประสบการณ์ว่าผู้เรียนและสังคมควรจะได้รับสิ่งใดบ้างที่เป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนโดยตรง
๕. หลักสูตรเป็นเครื่องมือกำหนดว่าเนื้อหาวิชาอะไรบ้างที่จะช่วยให้ผู้เรียนมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างราบรื่น เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศและบำาเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม
๖. หลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดว่าวิธีการดำเนินการดำเนินชีวิตของผู้เรียนให้เป็นไปด้วยความราบรื่นและผาสุกเป็นอย่างไร
๗. หลักสูตรย่อมกำหนดแนวทางความรู้ ความสามารถ ความประพฤติทักษะและเจตคติของผู้เรียนในอันที่อยู่ร่วมกันในสังคมและบำาเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและชาติบ้านเมือง^{๑๒๖}

สรุปได้ว่า หลักสูตรเปรียบเสมือนเข็มทิศที่ใช้ในการจัดการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุผลตามจุดมุ่งหมายของแผนการศึกษา และเป็นเครื่องมือสำคัญในการช่วยทำให้บุคคลต่าง ๆ สามารถกำหนดแนวทางในการประกอบอาชีพตามความสามารถ ความถนัดและความสนใจของตนเอง เพื่อบำาเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติ ตลอดจนช่วยพัฒนาประเทศชาติไปสู่ความเจริญในทุก ๆ ด้าน

^{๑๒๖} สุนีย์ ภูพันธ์, แนวคิดพื้นฐานการสร้างและการพัฒนาหลักสูตร, หน้า ๑๖.

๒.๓.๓ องค์ประกอบของหลักสูตร

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “องค์ประกอบของหลักสูตร” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

องค์ประกอบของหลักสูตรเป็นส่วนประกอบสำคัญซึ่งจะต้องเขียนไว้ในเอกสารหลักสูตรอย่างน้อย คือ เนื้อหาสาระและวิธีการจัด จุดมุ่งหมายทั่วไป แนวการนำหลักสูตรไปใช้สอน และการประเมินผล^{๑๒๗} เมื่อขยายความให้กว้างขวางออกไปก็จะเห็นได้ว่า หลักสูตรมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ คือ (๑) ความมุ่งหมาย เป็นการกำหนดทิศทางในการจัดการศึกษาตามหลักสูตรนั้น ๆ ว่า จะจัดการศึกษาเพื่ออะไร และผู้ที่เรียนจบหลักสูตรแล้วจะมีลักษณะเช่นใด (๒) เนื้อหาสาระของหลักสูตร เป็นการกำหนดหัวข้อวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตร เพื่อจัดให้ผู้เรียนได้เรียน การกำหนดเนื้อหาจะต้องให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ ของหลักสูตร ต้องเป็นสิ่งที่มีความสำคัญจำเป็นและเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน (๓) การนำหลักสูตรไปใช้ เป็นการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติ ประกอบด้วยกิจกรรมหลายอย่าง ได้แก่ การจัดทำวัสดุหลักสูตร การจัดเตรียมความพร้อมด้านบุคลากรและสิ่งแวดล้อมและการดำเนินการสอน และ (๔) การประเมินผล เป็นกระบวนการตรวจสอบว่าหลักสูตรนั้น มีข้อดี ข้อเสีย อย่างไร ยังใช้ได้ดีในปัจจุบันหรือไม่ ทั้งนี้หากพบข้อบกพร่องของหลักสูตรจะต้องมีการปรับปรุงต่อไป^{๑๒๘} องค์ประกอบที่สำคัญของหลักสูตร ทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนี้ สามารถขยายความโดยละเอียดได้ ดังนี้

๑. จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของหลักสูตร (Aims and Objectives)

๑.๑ จุดมุ่งหมายเป็นสิ่งที่กำหนดไว้กว้าง ๆ โดยเน้นคุณลักษณะที่คาดหวังของผู้เรียน มักจะพบได้ในส่วนแรกของหลักสูตร เป็นจุดเริ่มต้นทำให้เกิดโครงร่างหลักสูตร

๑.๒ วัตถุประสงค์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้กำหนดเฉพาะเรื่องในระดับของกลุ่มวิชากลุ่มประสบการณ์ และรายวิชาที่มีอยู่ในโครงสร้างหลักสูตร จุดประสงค์ เป็นตัวบ่งชี้ให้จัดเนื้อหาสาระซึ่งจะต้องจัดให้มีความสอดคล้องเกี่ยวกับเนื้อหาสาระ และประสบการณ์ (Contents and Experiences)

๑.๓ เนื้อหา และสาระที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ตามวัตถุประสงค์ แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท

๑.๓.๑ ข้อเท็จจริงและความรู้ธรรมดา

^{๑๒๗}Beauchamp George A., *Curriculum Theory*, 4th ed., (Itasca: F.E. Peacock, 1991), p. 24.

^{๑๒๘}ยุทธพงษ์ ไกยวรรณ, *เทคนิคและวิธีการสอน*, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพฯ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐-๑๒.

๑.๓.๒ ความคิดรวบยอดและหลักการ

๑.๓.๓ การแก้ปัญหาและความคิดสร้างสรรค์

๑.๓.๔ ทักษะทางกาย

๑.๓.๕ เจตคติและค่านิยม

๒. การนำหลักสูตรไปทดลองใช้ (Curriculum Implementation) เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่มีการปรับปรุงตลอดเวลาของการใช้หลักสูตร ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลในหน่วยงานต่าง ๆ และมีการติดตามผลเป็นระยะ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการนำหลักสูตรไปใช้ ประกอบด้วย

๒.๑ การเตรียมครูผู้สอนหลักสูตร การผลิตครูซึ่งเป็นหลักสูตรที่ยึดสมรรถภาพเป็นหลัก เน้นความรู้ ด้านเทคนิควิธี ด้านคุณลักษณะและเจตคติ

๒.๒ ผู้บริหารโรงเรียน มีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรไปใช้ กำหนดแนวทางปฏิบัติด้านการเรียนการสอน วางแผนให้สอดคล้องกับหลักสูตร และจัดหาแหล่งวิทยาการเสริมความรู้ และประสบการณ์แก่ผู้เรียน

๒.๓ ครูผู้สอนต้องมีคุณภาพ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการผลิตครู แต่เมื่อเข้าสู่วิชาชีพแล้วต้องได้รับการส่งเสริมให้พัฒนาสมรรถภาพในความเป็นครูอยู่เสมอ ๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น การอบรมระยะสั้น การจัดประชุมสัมมนา การฟัง หรือพูดปาฐกถา การเป็นวิทยากร การแสดงผลงาน การทำผลงานวิชาการ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้นอกจากจะพัฒนาครูผู้สอนโดยตรงแล้ว ในทางอ้อมยังเกิดผลดีต่อผู้เรียน เพราะครูผู้สอนมีการศึกษาค้นคว้าเรียนรู้ให้เกิดความมั่นใจในการสอนเพิ่มมากขึ้น

๓. การประเมินผล (Evaluation) เป็นการตรวจสอบวัดผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตร ซึ่งจะก่อผลดี คือ

๓.๑ ช่วยทำให้จุดมุ่งหมาย และจุดประสงค์มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพราะถ้าคลุมเครือ จะไม่สามารถประเมินผลได้

๓.๒ ข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลมีผลไปสู่การปรับปรุงหลักสูตร

๓.๓ ข้อมูลที่ได้จากการประเมินหลักสูตรนั้น เป็นสิ่งที่บอกเพื่อที่จะใช้ในการพิจารณาตัดสินใจเปลี่ยนหลักสูตรใหม่^{๑๒๙}

^{๑๒๙}วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์, การพัฒนาหลักสูตรสานต่อที่ท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: เซ็นเตอร์ ดิสคัฟเวอรี, ๒๕๔๒), หน้า ๕๐-๕๒.

นักวิชาการส่วนหนึ่ง ได้ขยายความเพิ่มเติมโดยจำแนกองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ ๖ ประการ คือ ความมุ่งหมายของหลักสูตร เนื้อหาวิชาและประสบการณ์ วิธีการสอนและการดำเนินการ วัสดุอุปกรณ์การสอน กิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผล^{๑๓๐} กล่าวคือ

๑. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร (Curriculum Aims) หมายถึง ผลส่วนรวมที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนหลังจากที่เรียนจบหลักสูตรไปแล้ว

๒. จุดประสงค์ของการเรียนการสอน (Instructional Objectives) หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ หลังจากเรียนจบเนื้อหาสาระในรายวิชาที่กำหนดไว้

๓. เนื้อหาสาระและประสบการณ์ (Content and Experiences) หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ประสบการณ์ที่ต้องการให้ผู้เรียนได้รับ

๔. ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน (Instructional strategies) หมายถึง กระบวนการและวิธีการในการจัดการเรียนการสอน รวมทั้ง กิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางความรู้ และอื่น ๆ ตามจุดประสงค์และจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

๕. วัสดุอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน (Instructional Media and Material) หมายถึง เครื่องมือเครื่องใช้ และวัสดุต่าง ๆ รวมถึงอุปกรณ์โสตทัศนศึกษาที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพและประสิทธิภาพการเรียนการสอน

๖. การประเมินผล (Evaluation) หมายถึง การประเมินผลหลักสูตร การประเมินผลการเรียนการสอน

อย่างไรก็ตาม เมื่อหลักสูตรเปรียบเสมือนแบบหรือแปลนบ้านหรือพิมพ์เขียวของบ้าน ที่ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ เช่น ฐานราก เสา พื้น ฝา เพดาน หลังคา ฯลฯ ดังนั้น หลักสูตรก็เช่นเดียวกัน จำเป็นต้องมีองค์ประกอบครบครัน หากไม่แล้วผู้ใช้หลักสูตรจะไม่สามารถนำหลักสูตรไปใช้อย่างได้ผล องค์ประกอบที่สำคัญของหลักสูตรโดยละเอียด มีดังต่อไปนี้

๑. เป้าหมายและนโยบายการศึกษา (Education goals and Policies) หมายถึง สิ่งที่รัฐต้องการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา

๒. จุดหมายของหลักสูตร (Curriculum Aims) หมายถึง ผลรวมที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลังจากเรียนจบหลักสูตรไปแล้ว

^{๑๓๐}กาญจนา คุณารักษ์, **หลักสูตรและการพัฒนา**, (นครปฐม: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔.

๓. รูปแบบและโครงสร้างหลักสูตร (Types and Structures) หมายถึง ลักษณะและแผนผังที่แสดงการแจกแจงวิชาหรือกลุ่มวิชาหรือกลุ่มประสบการณ์

๔. จุดประสงค์ของวิชา (Subject Objectives) หมายถึง ผลที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลังจากที่ได้เรียนวิชานั้นแล้ว

๕. เนื้อหา (Content) หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ทักษะ และความสามารถที่ต้องการให้มี รวมทั้งประสบการณ์ที่ต้องการให้ได้รับ

๖. จุดประสงค์ของการเรียนรู้ (Instructional Objectives) หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้มีทักษะและความสามารถ หลังจากที่ได้เรียนรู้เนื้อหาที่กำหนดไว้

๗. ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน (Instructional Strategies) หมายถึง วิธีการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมและมีหลักเกณฑ์เพื่อให้บรรลุผลตามจุดประสงค์ของการเรียนรู้

๘. การประเมินผล (Evaluation) หมายถึง การประเมินผลการเรียนรู้เพื่อใช้ในการปรับปรุงการเรียนการสอนและหลักสูตร

๙. วัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน (Curriculum Materials and Instructional Media) หมายถึง เอกสารสิ่งพิมพ์ แผ่นฟิล์ม แถบวีดิทัศน์ ฯลฯ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งอุปกรณ์โสตทัศนศึกษา เทคโนโลยีการศึกษาอื่น ๆ ที่ส่งเสริมคุณภาพและประสิทธิภาพการเรียนการสอน^{๑๓๑}

ประการสำคัญ คือ โลกในยุคปัจจุบันเป็นยุคโลกาภิวัตน์ที่มีความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงจำเป็นที่แต่ละประเทศต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาและเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับความท้าทายจากกระแสโลก โดยปัจจัยสำคัญที่จะเผชิญการเปลี่ยนแปลงและความท้าทายดังกล่าว คือ คุณภาพของคน ดังนั้น การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพจึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งโดยจะต้องเป็นการศึกษาที่มีคุณภาพ เพื่อให้ศักยภาพที่มีอยู่ในตัวคนได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ทำให้เป็นคนที่มีรู้จักคิดวิเคราะห์ รู้จักแก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักเรียนรู้ด้วยตนเองสามารถปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วมีจริยธรรม คุณธรรม รู้จักพึ่งตนเองและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นสุข^{๑๓๒}

^{๑๓๑} อารัง บัวศรี, **ทฤษฎีหลักสูตร การออกแบบและพัฒนา**, หน้า ๘.

^{๑๓๒} พงษ์ธี ศิริบรรณพิทักษ์, **การประกันคุณภาพการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๔๕),

สรุปได้ว่า นักวิชาการจำแนกองค์ประกอบของหลักสูตรไว้อย่างหลากหลาย อาทิ จำแนกไว้เป็น ๔ องค์ประกอบ ๕ องค์ประกอบ ๖ องค์ประกอบ หรือ ๙ องค์ประกอบ ซึ่งแม้จะมีจำนวนที่แตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาโดยละเอียด พบว่า เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพราะแนวคิดทั้งหมดอยู่บนหลักการแนวความคิดการจัดองค์ประกอบของหลักสูตรให้มีความสมบูรณ์สูงสุด ด้วยเหตุที่องค์ประกอบของหลักสูตรเป็นเสมือนเข็มทิศ กล่าวคือ เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา การจัดการเรียนรู้ การบริหารหลักสูตร การวัดและประเมินผล และการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตร

๒.๓.๔ การพัฒนาคุณภาพของหลักสูตร

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “การพัฒนาคุณภาพของหลักสูตร” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

ด้วยเหตุที่ คุณภาพของคนเป็นปัจจัยหลักสู่ความสำเร็จของการพัฒนาประเทศและการศึกษาก็เป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ จึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ จึงได้กำหนดให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ โดยที่ครูเป็นปัจจัยหลักสู่ความสำเร็จของการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพและการประกันคุณภาพการศึกษา ดังนั้น ครูจึงต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและความสำคัญของการประกันคุณภาพ สามารถวิเคราะห์ระบบและกระบวนการในการประกันคุณภาพการศึกษาได้ สามารถกำหนดมาตรฐานและตัวบ่งชี้คุณภาพการศึกษาได้ และสามารถดำเนินการให้เกิดคุณภาพการศึกษาตามบทบาทหน้าที่ของครูในระบบการประกันคุณภาพภายใน และระบบการประกันคุณภาพภายนอก พร้อมทั้ง มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง^{๑๓๓}

คำว่า คุณภาพ จึงมีจุดเน้นที่ผู้สำเร็จการศึกษามีคุณสมบัติตรงตามเป้าหมายได้มาตรฐานตามเกณฑ์ของหลักสูตรและความต้องการของตลาดแรงงาน และหมายถึงกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่มีการยอมรับว่ามีประสิทธิภาพเป็นระบบและแบบแผนที่ดี^{๑๓๔} คุณภาพ คือ ความพึงพอใจของผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้เกี่ยวข้องในที่นี้ ได้แก่ ผู้ปกครอง นักเรียน ชุมชน รัฐบาล สถาบันทางสังคม^{๑๓๕}

^{๑๓๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

^{๑๓๔}กรมอาชีวศึกษา, คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: กรมอาชีวศึกษา, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

^{๑๓๕}วรภัทร์ ภูเจริญ, แนวทางการประเมินคุณภาพภายในสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

คุณภาพของการศึกษาจึงครอบคลุมคุณภาพในการผลิตบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในระดับสูงของสถานศึกษา เพื่อสร้างองค์ความรู้และพัฒนาประเทศเป็นสำคัญ ตามพันธกิจหลักของสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถานศึกษาระดับอุดมศึกษา ที่มีพันธกิจหลัก ๔ ประการ คือ ด้านการเรียนการสอนหรือการผลิตบัณฑิต ด้านการวิจัย ด้านการบริการทางวิชาการแก่สังคม และด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ดังนั้น สถานศึกษาจึงต้องมีการดำเนินงานด้านคุณภาพการศึกษา โดยดำเนินการผสมผสานอยู่ในกระบวนการบริหารและการจัดการเรียนการสอนตามปกติของสถานศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และสถานศึกษาจำเป็นต้องพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในให้เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยปัจจัยหลาย ๆ ประการ ได้แก่ ลักษณะผู้บริหาร การบริหารจัดการ ลักษณะบุคลากร ลักษณะทรัพยากร และลักษณะวัฒนธรรมองค์กร เป็นต้น^{๑๓๖}

ความมีคุณภาพเกิดจากกิจกรรมที่มีการทำเป็นระบบหรือมีการวางแผนไว้ เพื่อการสร้าง ความเชื่อมั่นอย่างเหมาะสมว่าผลิตภัณฑ์ กระบวนการ หรือบริการเป็นไปตามความต้องการที่ระบุไว้ การนำเอาการประกันคุณภาพมาใช้ในการศึกษาจะต้องทำความเข้าใจเบื้องต้นก่อนว่ากำลังจะประกันคุณภาพของอะไร คุณภาพของบัณฑิตซึ่งถือว่าเป็นผลิตภัณฑ์ของสถาบัน การศึกษา และรับประกันกับใคร คือ ต้องการทราบว่าลูกค้าหรือผู้ที่เรากำลังจะรับประกันผลผลิตของเราเป็นใคร ถ้าผลผลิตคือ บัณฑิต ลูกค้าก็คือผู้ใช้บัณฑิต ถ้าผลผลิตเป็นบริการ ลูกค้าก็คือนิสิต/นักศึกษาที่เข้าเรียนในสถาบันนั้น ๆ เหตุที่ต้องแยกเพราะการออกแบบระบบการประกันคุณภาพจะแตกต่างกันแบบแรก สถาบันการศึกษาเปรียบเสมือนอุตสาหกรรมการผลิต ส่วนแบบหลังสถาบันการศึกษา คือ ธุรกิจบริการ และเมื่อจำแนกได้แล้วว่าลูกค้าเป็นใคร การออกแบบระบบประกันคุณภาพจะเริ่มด้วยการกำหนดลักษณะสมบัติของผลผลิตให้ลูกค้าทราบว่ากำลังจะซื้อผลผลิตที่มีลักษณะอย่างไร จากนั้นจะทำการออกแบบระบบที่จะจัดการให้สามารถผลิตผลตามที่เราได้ระบุไว้กับลูกค้า^{๑๓๗} การสร้างคุณภาพ การศึกษาเป็นการสร้างความมั่นใจแก่เจ้าของเงินว่า ทุกคนในหน่วยงานทำงานดี มีประสิทธิภาพ (Efficiency) เพื่อผลผลิตของหน่วยงานจะได้มีคุณภาพมากขึ้น^{๑๓๘}

^{๑๓๖} พงศ์ธวัช วิวังสุ อ่างใน ชัยรัตน์ ต.เจริญ, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษา ภายในของวิทยาลัยเชียงราย”, วารสารวิชาการฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐): ๔๓๔-๔๓๕.

^{๑๓๗} ศิริจันทร์ ทองประเสริฐ, “ประกันคุณภาพการศึกษา”, วิศวกรรมสาร, ปีที่ ๕๓ ฉบับที่ ๓ (มีนาคม ๒๕๔๓): ๗๕.

^{๑๓๘} อุทุมพร จามรมาน, การประกันคุณภาพระดับอุดมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: ฟีนีქซ์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), หน้า ๒.

การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพย่อมทำให้ทรัพยากรมนุษย์มีศักยภาพ มีคุณภาพสังคมที่มีประชากรมีความรู้คู่คุณธรรมย่อมส่งผลต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ ดังนั้น ต้องอาศัยมาตรฐานที่กำหนดขึ้นอย่างมีทิศทางและเป้าหมายที่พึงประสงค์หลายประการ ดังนี้

๑. มีแนวทางการปฏิบัติงานและพัฒนาอย่างมีทิศทางที่ชัดเจนรู้ว่าเป้าหมายที่ต้องการให้ผลผลิตมีคุณภาพในระดับสูงสุด และเป็นทีพอใจแก่ลูกค้าหรือผู้รับบริการ

๒. มีเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ และมีการจัดประกันคุณภาพทั้งปัจจัยตัวป้อน กระบวนการ และผลผลิต

๓. มีระบบการบริหารคุณภาพ ได้แก่ การควบคุม การตรวจสอบ และการประเมินคุณภาพ โดยอาศัยกระบวนการ เช่น การวางแผน การปฏิบัติ การตรวจสอบ และการพัฒนา

๔. มีการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และประหยัดทรัพยากรการบริหาร ได้แก่ ประหยัดคน ประหยัดงบประมาณ ประหยัดเครื่องมืออุปกรณ์ และประหยัดเวลา ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพของผลผลิตอีกด้วย

๕. ทำให้ชุมชนหรือสาธารณชนรับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างโปร่งใส และสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษาของชุมชนได้^{๑๓๙}

ดังกล่าวนี้ การพัฒนาคุณภาพของหลักสูตรจึงครอบคลุมการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม การปรับหรือเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหาวิชา การจัดทำรายละเอียดเนื้อหาวิชาขึ้นมาใหม่ และการพัฒนาสื่อการเรียนการสอน^{๑๔๐} การพัฒนาหลักสูตรเป็นกระบวนการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทุกประเภทเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามความมุ่งหมายและจุดประสงค์ที่กำหนดไว้^{๑๔๑} การพัฒนาหลักสูตร จึงอาจเกิดได้ ๒ ลักษณะ คือ การปรับปรุงหลักสูตร และการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร^{๑๔๒}

^{๑๓๙} ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์, การบริหารงานวิชาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

^{๑๔๐} กรมวิชาการ, **ท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๑-๓๒.

^{๑๔๑} กาญจนา คุณารักษ์, **หลักสูตรและการพัฒนา**, หน้า ๑๘.

^{๑๔๒} Good Carter V., **Dictionary of Education**, p. 157-158.

การพัฒนาหลักสูตร จึงมีความหมายใน ๒ ลักษณะคือ

ลักษณะที่ ๑ การพัฒนาหลักสูตรในลักษณะการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรเดิมที่มีใช้อยู่แล้วให้ดีขึ้น มีความสมบูรณ์และเหมาะสมยิ่งขึ้น

ลักษณะที่ ๒ การพัฒนาหลักสูตรในลักษณะการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร มีการสร้างหลักสูตรใหม่ขึ้นมาใช้แทนหลักสูตรเดิมซึ่งแตกต่างจากหลักสูตรเดิมทั้งระบบ^{๑๔๓}

พื้นฐานการพัฒนาหลักสูตรต้องดำเนินการตามขั้นตอน กล่าวคือ เริ่มจากการกำหนดจุดหมาย การเลือกเนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน วิธีการเรียนการสอน และการนำไปใช้ในขั้นตอนกำหนดจุดมุ่งหมายต้องคำนึงถึงพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร คือ พื้นฐานทางด้านปรัชญา พื้นฐานทางสังคม พื้นฐานทางจิตวิทยา และพื้นฐานทางเนื้อหาวิชา ดังนี้

๑. พื้นฐานทางด้านปรัชญา ประกอบด้วย ปรัชญา ๕ สาขา คือ สาขาจิตนิยม (Idealism) สาขาสำนึกนิยม (Realism) สาขาเทวนิยม (Neo-thomism) สาขาปฏิบัติการนิยม (Experimentalism) และสาขาอัตถิภาวะนิยม (Existentialism)

๒. พื้นฐานทางสังคม เนื่องจากการพัฒนาหลักสูตร จะเริ่มจากข้อมูลต่าง ๆ ของสังคมก่อน จึงกำหนดปัญหา หรือสิ่งที่สังคมต้องการจนเป็นกิจกรรม เนื้อหาสาระ เพื่อจัดเป็นแนวทางที่ให้การศึกษอบรมตามความต้องการของสังคม นักพัฒนาหลักสูตรจึงจำเป็นต้องเลือกและกำหนดเนื้อหาสาระสำคัญของสังคม แล้วบรรจุสิ่งเหล่านั้นไว้ในหลักสูตร ทั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางที่จะให้การศึกษอบรมผู้เรียนได้อย่างถูกต้องเหมาะสม มีคุณค่าต่อผู้เรียนและสังคมอย่างแท้จริง ความสำคัญของแนวโน้มทางด้านสังคมที่ผู้สร้างหลักสูตรควรสนใจ ประกอบด้วย อัตราการเพิ่มของประชากร ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความก้าวหน้าของวิทยาการต่าง ๆ การกระจายความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะอย่าง และสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่แตกต่างกันที่เกิดจากความบีบคั้นทางเศรษฐกิจและสภาพของสังคมที่อยู่รอบตัว

๓. พื้นฐานทางจิตวิทยา การวางรากฐานการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์นั้นจำเป็นต้องคำนึงถึงสาระสำคัญทางปรัชญา ทางสังคมวิทยา และสาระสำคัญทางจิตวิทยา มีความสำคัญไม่น้อยกว่ากัน จุดมุ่งหมายของจิตวิทยา คือ การศึกษาพฤติกรรมเมื่อเกิดความรู้ความเข้าใจสาเหตุต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดพฤติกรรม ซึ่งสามารถพยากรณ์และควบคุมพฤติกรรมเหล่านั้นได้ จิตวิทยาเกี่ยวข้องกับหลักสูตร แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ได้ ๓ กลุ่ม คือ

^{๑๔๓}พิสมัย ถีตะแก้ว, **หลักสูตรประถมศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๒), หน้า ๔๗.

กลุ่มความรู้นิยม (Cognitive) มีแนวคิดด้านการรับรู้เป็นพื้นฐาน ทำให้เกิดการเรียนรู้ เชื่อว่า คนเรามีความสามารถในการรับรู้ต่างกัน และการเรียนรู้เป็นการแก้ปัญหาชนิดหนึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละบุคคลกับบุคลิกภาพ สติปัญญา ประสบการณ์เดิม สถานการณ์ หรือสิ่งเร้า

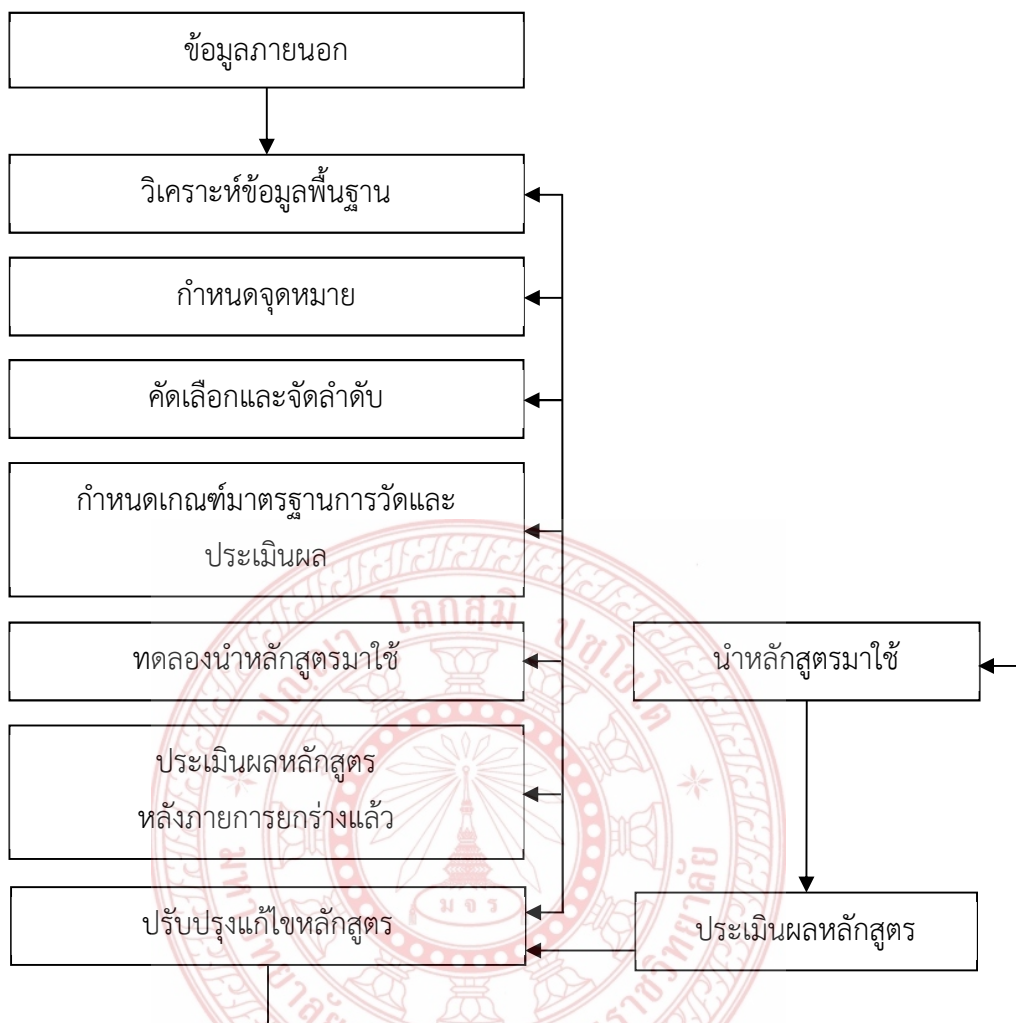
กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorist) แนวคิดของกลุ่มนี้ สรุปรการเรียนรู้จากการสังเกต โดยครูเป็นผู้กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนไว้ล่วงหน้า ครูเป็นผู้ทำให้เกิดความรู้ให้คำแนะนำและประเมินผลการเรียน

กลุ่มมนุษยนิยม (Humanist) กลุ่มนี้ มีแนวคิดว่าจุดมุ่งหมายของการศึกษา คือ การที่ศักยภาพของมนุษย์ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ ผู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้วย่อมสามารถยังชีวิตอยู่ได้ด้วยความภาคภูมิใจของตนเอง โดยการเรียนที่ตีเกิดขึ้นในบรรยากาศที่อบอุ่นเป็นกันเอง มีการยอมรับซึ่งกันและกัน มีการกำหนดจุดมุ่งหมายและกิจกรรมการเรียนการสอนร่วมกันระหว่างครูและผู้เรียน เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอน ครูเป็นผู้สนับสนุนวิธีการเรียนการสอนร่วมกันระหว่างครูและผู้เรียน การเรียนมีหลายแบบและหลายกิจกรรมโดยประสบการณ์เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้

๔. พื้นฐานทางเนื้อหาวิชา ต้องมีความสัมพันธ์กับประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เรียนสามารถจะนำไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตได้เป็นอย่างดี เนื้อหาวิชาของหลักสูตรประกอบด้วยโปรแกรม ๓ โปรแกรม คือ เนื้อหาสาระ หมายถึง เนื้อหาสาระที่รวบรวมจากความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ ที่ได้จากการเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญที่ต้องพิจารณาร่วมกัน เพื่อกำหนดขอบข่าย และขั้นตอนของเนื้อหาให้เหมาะสม และสอดคล้องกับกระบวนการเรียนการสอน ทักษะกระบวนการ ทักษะที่จำเป็นพื้นฐาน ได้แก่ การอ่าน การเขียน และคิดเลข กระบวนการที่ซับซ้อนเป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์กับเนื้อหาสาระที่สำคัญ และทัศนคติ ค่านิยมและความซาบซึ้งที่มีขึ้นอยู่ในลักษณะของหลักสูตรที่มองไม่เห็น และองค์ประกอบของทั้ง ๓ ส่วนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดไม่สามารถแยกสอนได้ จำเป็นต้องเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน^{๑๔๔}

การพัฒนาหลักสูตรให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น ผู้พัฒนาหลักสูตรจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร ๗ ขั้นตอน ประกอบด้วย การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน การกำหนดจุดมุ่งหมาย การคัดเลือกและจัดลำดับเนื้อหา การกำหนดมาตรฐานการวัดและประเมินผล การทดลองนำหลักสูตรมาใช้ การประเมินผลหลักสูตรหลังจากการผ่านร่างแล้ว และการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร

^{๑๔๔}วิชัช ดิสสระ, การพัฒนาหลักสูตรและการสอน, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๓๕), หน้า ๔๑-๔๖.

ภาพที่ ๒.๒ การพัฒนาหลักสูตร ๗ ขั้นตอน^{๑๔๕}

สรุปได้ว่า การพัฒนาคุณภาพของหลักสูตรเป็นการดำเนินการให้เกิดคุณภาพการศึกษา ทั้งภายในและภายนอก เพื่อให้มีการพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ต่อผู้เรียน ผู้ปกครอง นายจ้าง ตลอดจนสังคมโดยรวม โดยกระบวนการสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร มีขั้นตอนตามลำดับ คือ การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน การกำหนดจุดมุ่งหมาย การคัดเลือกและจัดลำดับเนื้อหา การกำหนดมาตรฐานการวัดและประเมินผล การทดลองนำหลักสูตรมาใช้ การประเมินผลหลักสูตรหลังจากการผ่านร่างแล้ว และการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร

^{๑๔๕}กรมวิชาการ, แนวทางการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

๒.๓.๕ ทฤษฎีวงจรคุณภาพ PDCA

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “ทฤษฎีวงจรคุณภาพ PDCA” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

วงจรคุณภาพ (PDCA) หรือวงจรเดมมิง (Deming Cycle) ซึ่งเป็นชื่อที่ใช้แทนกันกับการจัดการคุณภาพ เพราะเดมมิง (Deming) เป็นคนผลักดันให้ผู้บริหารญี่ปุ่นยอมรับแนวคิดในการจัดการคุณภาพ และเป็นคนแรกที่มองว่าการจัดการคุณภาพเป็นกิจกรรมขององค์กรทั้งหมด ไม่ใช่แค่งานตรวจคุณภาพตามที่กำหนดหรือเป็นงานของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญในการประกันคุณภาพ และเป็นคนแรกที่ระบุว่าคุณภาพเป็นความรับผิดชอบทางการบริหารของผู้บริหาร^{๑๔๖} เดมมิง (Deming) เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ที่รัฐไอโอวา และจบปริญญาตรีฟิสิกส์ จากมหาวิทยาลัยไวโอมิง ได้ปริญญาเอกฟิสิกส์คณิตศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเยล เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๔๘๒ ทำงานอยู่กระทรวงเกษตรของสหรัฐอเมริกา ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๘๘ ทำงานอยู่ที่สำนักสำมะโนประชากรอเมริกัน และโรงงานอุตสาหกรรมอาวุธของสหรัฐอเมริกา ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๘๙ จนกระทั่งถึงเสียชีวิตเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๖ เดมมิง (Deming) เป็นศาสตราจารย์ทางสถิติอยู่ที่มหาวิทยาลัยนิวยอร์ก

ต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๓ เดมมิง (Deming) พบกับชีวฮาร์ท (Schewhart) นักสถิติที่ห้องทดลองของบริษัทเบลล์เทเลโฟน ในนิวยอร์ก ต่อมาได้รับความคิดเรื่องการควบคุมทางสถิติและความแปรปรวนเชิงสุ่มของกระบวนการทำงาน (Random variation of a Work Process) มาจากชีวฮาร์ท

ต่อมาภายหลัง เดมมิง (Deming) เริ่มบรรยายเกี่ยวกับการควบคุมคุณภาพในการผลิต เดมมิง (Deming) ออกไปบรรยายเกี่ยวกับการควบคุมคุณภาพในโรงงานทั่วสหรัฐอเมริกา แต่ในเวลา นั้นผู้บริหารในสหรัฐอเมริกาให้ความสนใจมากนัก

เดมมิง (Deming) เดินทางไปญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ สืบเนื่องมาจากหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นายพลแม็ก อาร์เธอร์ (Mac Arthur) ผู้บัญชาการกองกำลังทหารสหรัฐอเมริกาที่ยึดครองญี่ปุ่นอยู่ ได้ไล่ผู้บริหารระดับสูงและระดับกลางของบริษัทใหญ่ ๆ ของญี่ปุ่นออก โทษฐานที่คนเหล่านั้นเข้าไปพัวพันกับสงครามเสร็จแล้วก็หนุนคนรุ่นใหม่ขึ้นมาบริหารแทน นายพลแม็ก อาร์เธอร์ ขอความช่วยเหลือทางวิชาการมายังสหรัฐอเมริกา เริ่มจากการขอให้สหรัฐอเมริกาช่วยส่งคนไปทำสำมะโนประชากรที่ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกาจึงได้ส่งเดมมิง (Deming) ไป ซึ่งเริ่มประสบความสำเร็จมาบ้างแล้วจากการใช้วิธีการสุ่มตัวอย่าง (Sampling Methods) และเทคนิคการควบคุมทางสถิติเพื่อเพิ่มผลผลิตอุตสาหกรรมในสหรัฐอเมริกา เดมมิง (Deming) จึงนำเทคนิคการควบคุมทางสถิติมาเผยแพร่ที่ญี่ปุ่นด้วย

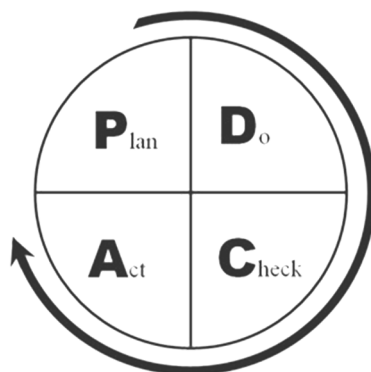
^{๑๔๖}แบงก์ (Bank) อ่างใน เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, การจัดการคุณภาพ: จาก TQC ถึง TQM, ISO 9000 และการประกันคุณภาพ, (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๘๙-๙๑.

ในเวลา ๓ ปีต่อมา สหภาพนักวิทยาศาสตร์และวิศวกรญี่ปุ่นได้เข้ามาให้ความสนับสนุน เดมมิ่ง (Deming) ในการเผยแพร่ความคิดเรื่องคุณภาพและการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต จนกระทั่ง เดมมิ่ง (Deming) มิ่งสามารถตั้งกลุ่มผู้บริหารหลักเพื่อกระจายความคิดออกไปสู่ผู้บริหารอื่น ๆ ใน พ.ศ. ๒๔๙๓ มีผู้บริหารมาเข้าร่วมถึง ๔๐๐ กว่าคน ผู้บริหารที่อยู่ในกลุ่มนี้ล้วนแต่เป็นผู้นำในบริษัทสำคัญ ๆ เช่น โซนี่ นิสสัน มิซูบิชิและโตโยต้า สาเหตุที่ทำให้เดมมิ่ง (Deming) ประสบความสำเร็จอย่างมาก

ความสำเร็จของเดมมิ่ง (Deming) ก็เนื่องมาจากคนญี่ปุ่นได้สนใจการควบคุมคุณภาพด้วยวิธีการทางสถิติมาก่อน แต่ยังขาดทฤษฎี ทฤษฎีการควบคุมทางสถิติของเดมมิ่ง (Deming) จึงทำให้คนญี่ปุ่นเข้าใจ สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติงานได้ คนญี่ปุ่นจึงยอมรับแนวทางของเขา นับว่า เดมมิ่ง (Deming) ได้มีส่วนช่วยพัฒนาอุตสาหกรรมญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ต่อมาในภายหลัง ญี่ปุ่นจึงตั้งรางวัลเดมมิ่ง (Deming Prize or Deming Award) ให้กับบริษัทที่มีผลงานดีเด่นในด้านคุณภาพมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๔ จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๒๓ โทโรทัศน์เอ็นพีซีจึงนำเอาผลงานของเดมมิ่ง (Deming) กลับไปเผยแพร่ในสหรัฐอเมริกา ยกย่องให้เดมมิ่งเป็นบิดาแห่งคลื่นลูกที่สามของการปฏิวัติอุตสาหกรรม (father of the third wave of the industrial revolution) ชื่อเสียงของเดมมิ่ง (Deming) จึงเป็นที่รู้จักกันทั่วสหรัฐอเมริกาและทั่วโลก ในสหรัฐอเมริกามีการตั้งกลุ่มศึกษาและดำเนินการตามทฤษฎีของเดมมิ่ง (Deming) เป็นจำนวนมาก นอกเหนือจากนั้น ยังมีกลุ่มทำนองเดียวกัน ในอังกฤษ เนเธอร์แลนด์ และนิวซีแลนด์ หลังจากเดมมิ่ง (Deming) เกษียณอายุก็ได้ไปบรรยายในระดับปริญญาโทและเอกที่มหาวิทยาลัยหลายแห่งและได้รับแต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์เกียรติคุณของมหาวิทยาลัยนิวยอร์ก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ เดมมิ่ง (Deming) จึงได้เขียนหนังสือ บทความ และจัดสัมมนาเรื่องคุณภาพเอาไว้เป็นจำนวนมาก

วัฏจักรคุณภาพของเดมมิ่ง (PDCA) เป็นระบบการบริหารที่มีคุณภาพเป็นที่รู้จักแพร่หลาย ระบบหนึ่ง ประกอบด้วยขั้นตอนการวางแผน (Plan) การปฏิบัติตามแผน (Do) การตรวจสอบหรือการประเมิน (Check) การพัฒนาปรับปรุง (Action) โดยการใช้วัฏจักรคุณภาพของเดมมิ่ง (Deming) ต้องดำเนินการอย่างมีวินัย ให้ครบวงจรหมุนเวียนไปไม่มีหยุด^{๑๔๗}

^{๑๔๗}วีรพจน์ ลือประสิทธิ์สกุล, TQM LIVING HANDBOOK : An Executive Summary, (กรุงเทพฯพมทพนคร: ปีทีอาร์แอนด์ทีคิวเอ็มคอนซัลแทนท์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๒.

ภาพที่ ๒.๓ วงจรคุณภาพ (PDCA)^{๑๔๘}

วงจรคุณภาพ (PDCA : Plan Do Check Act) คือ องค์ประกอบหลักของวงจรการจัดการ โดยคำว่า หมุนให้เร็ว หมุนให้ถูกต้อง ที่อยู่ทางด้านขวาของวงจรการจัดการนั้น คือ การหมุนวงจรอย่างถูกต้องตามขั้นตอน ๑ รอบ จะส่งผลให้เกิดการปรับปรุงหรือแก้ไขปัญหาได้ ๑ ระดับ การหมุนให้เร็วจะทำให้เกิดการปรับปรุงอย่างรวดเร็ว P (Plan) คือ จะเริ่มนับจากการแสวงหาจุดที่เป็นปัญหา ระหว่างระดับความแตกต่างจุดที่มุ่งหวังและสภาพที่เป็นจริง เมื่อจับจุดที่เป็นปัญหาได้แล้ว จัดทำแผนมาตรการในการแก้ไข แล้วจึงเข้าสู่ขั้น D หรือ do ต่อไป คือ การปฏิบัติตามแผนมาตรการแก้ไขแผนใหม่ล่าสุด เพราะแผนคือสิ่งที่ปรับปรุงแก้ไขได้อยู่เสมอ ต้องแน่ใจว่าแผนที่จะลงมือปฏิบัติ นั้นเป็นแผนที่ใหม่ล่าสุดจริง ๆ C (Check) คือ การเปรียบเทียบระหว่างผลลัพธ์กับค่าเป้าหมายเสมอ และ A (Act) คือ การปฏิบัติหลังการตรวจสอบ

วงจรคุณภาพ (PDCA) เป็นกิจกรรมที่จะนำไปสู่การปรับปรุงงานและการควบคุมอย่างเป็นระบบอันประกอบด้วย การวางแผน (Plan) การนำแผนไปปฏิบัติ (Do) การตรวจสอบ (Check) และการปรับปรุงแก้ไข (Act) กล่าวคือ จะเริ่มจากการวางแผน การนำแผนที่วางไว้มาปฏิบัติ การตรวจสอบผลลัพธ์ที่ได้ และหากไม่ได้ผลลัพธ์ตามที่คาดหมายไว้ จะต้องทำการทบทวนแผนการโดยเริ่มต้นใหม่อีกครั้งหนึ่งและทำตามวงจรคุณภาพซ้ำอีก เมื่อวงจรคุณภาพหมุนซ้ำไปเรื่อย ๆ จะทำให้เกิดการปรับปรุงงานและทำให้ระดับผลลัพธ์สูงขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้น การกระทำตามวงจรคุณภาพ จึงเท่ากับการสร้างคุณภาพที่น่าเชื่อถือมากขึ้นโดยจุดเริ่มต้นของวงจรคุณภาพอยู่ที่การพยายามตอบคำถามให้ได้ว่า ทำอย่างไรจึงจะดีขึ้น^{๑๔๙}

^{๑๔๘}ปริทรรศน์ พันธุรยงก์, แผนภูมิสุดยอดกลยุทธ์การจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: มณีสร, ๒๕๕๕), หน้า ๕๓.

^{๑๔๙}บรรจง จันทมาศ, การบริหารงานคุณภาพและเพิ่มผลผลิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ส.ส.ท., ๒๕๕๗), หน้า ๗.

ขั้นตอนที่ ๑ การวางแผน (Plan) ในบรรดาองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการของวงจรคุณภาพ นั้น ถือว่าการวางแผนเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด การวางแผนจะเป็นเรื่องที่ทำให้กิจกรรมอื่น ๆ ที่ตามมาสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะถ้าแผนการไม่เหมาะสมแล้ว จะมีผลทำให้กิจกรรมอื่นไร้ ประสิทธิภาพตามไปด้วย แต่ถ้ามีการเริ่มต้นวางแผนที่ดี จะทำให้มีการแก้ไขน้อย และกิจกรรมจะมี ประสิทธิภาพมากขึ้น

ขั้นตอนที่ ๒ การนำแผนไปปฏิบัติให้เกิดผล (Do) เพื่อให้มั่นใจว่ามีการนำแผนการไป ปฏิบัติอย่างถูกต้องนั้น เราจะต้องสร้างความมั่นใจว่าฝ่ายที่รับผิดชอบในการนำแผนไปปฏิบัติได้รับ ทราบถึงความสำคัญและความจำเป็นในแผนการนั้น ๆ มีการติดต่อสื่อสารไปยังฝ่ายที่มีหน้าที่ในการ ปฏิบัติอย่างเหมาะสม มีการจัดให้มีการศึกษาและการอบรมที่ต้องการเพื่อการนำแผนการนั้น ๆ มา ปฏิบัติ และมีการจัดหาทรัพยากรที่จำเป็นในเวลาที่เป็นด้วย

ขั้นตอนที่ ๓ การตรวจสอบ (Check) การตรวจสอบและประเมินผลลัพธ์ของการปฏิบัติ ตามแผน ควรจะต้องมีการประเมินใน ๒ ประการ คือ มีการปฏิบัติตามแผนหรือไม่ หรือตัวแผนการ เองมีความเหมาะสมหรือไม่ การที่ไม่ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้เป็นเพราะไม่ปฏิบัติตาม แผนการ หรือความไม่เหมาะสมของแผนการหรือจากทั้งสองประการรวมกัน จำเป็นต้องหว่าสาเหตุ มาจากประการไหน ทั้งนี้ เนื่องจากการนำไปปฏิบัติการปรับปรุงแก้ไขจะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

ถ้าความล้มเหลวมาจากแผนการที่จัดทำขึ้นไม่เหมาะสม อาจเป็นผลมาจากสาเหตุ ดังนี้

- ความผิดพลาดในการทำความเข้าใจกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่
- เลือกเทคนิคที่ใช้ผิดเนื่องจากมีข้อมูลข่าวสารไม่เพียงพอและมีความรู้ในขั้นตอนการ วางแผนไม่เพียงพอ

- ประเมินผลกระทบจากการปฏิบัติตามแผนผิดพลาด
- ประเมินความสามารถของบุคลากรที่ต้องนำแผนมาใช้ผิดพลาด

ถ้าความล้มเหลวจากการไม่ปฏิบัติตามแผน อาจเป็นผลมาจากสาเหตุ ดังนี้

- ขาดความตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับปรุง
- การติดต่อสื่อสารที่ไม่เหมาะสมและมีความเข้าใจในแผนไม่เพียงพอ
- การให้การศึกษาและการฝึกอบรมไม่เพียงพอ
- ปัญหาเกี่ยวกับตัวผู้นำและการประสานงานระหว่างการปฏิบัติ
- ประเมินทรัพยากรที่ต้องใช้น้อยเกินไป

ขั้นตอนที่ ๔ ปฏิบัติการปรับปรุงแก้ไข (Act) ถ้าความล้มเหลวมาจากการวางแผนที่ไม่เหมาะสม การทบทวนแผนการเท่านั้นไม่เพียงพอต่อการแก้ปัญหา ต้องมีการปรับปรุงคุณภาพของกระบวนการวางแผนโดยการหาปัจจัยที่ไม่เหมาะสม สาเหตุของการวางแผน และทำการปฏิบัติการแก้ไข ความก้าวหน้าของการปรับปรุงจะเกิดขึ้นได้โดยการกำจัดสาเหตุ และขั้นตอนที่สำคัญ ก็คือ การทบทวนแผนการที่ต้องมีการชี้แจงถึงสาเหตุแห่งความล้มเหลวอย่างถูกต้องและมีการเปลี่ยนแปลงแผนเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมไปได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น ความล้มเหลวเป็นไปได้อย่างหลายประการ ดังนี้

- ในกรณีที่ผลลัพธ์ต่ำกว่าเป้าหมายจะต้องมีการทบทวนแผนของมาตรการแก้ไขแล้วดูว่าสิ่งที่ยังคงเป็นปัญหาอยู่นั้นมีสิ่งใดที่ปฏิบัติได้ทันทีให้ลงมือปฏิบัติเลย ส่วนสิ่งที่ปฏิบัติไม่ได้ทันที ให้สะท้อนสู่แผนการแก้ไขปัญหารอบต่อไป

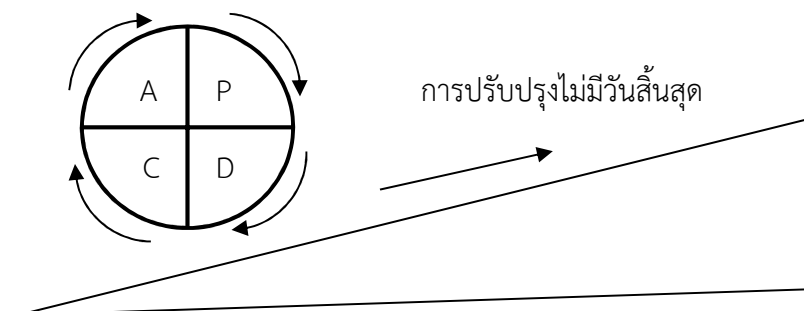
- ในกรณีที่ผลลัพธ์ดีกว่าเป้าหมาย จะต้องมีการทบทวนการกำหนดเป้าหมายว่าต่ำเกินไปหรือไม่ ควรมีการปรับเป้าหมายให้ดีกว่าเดิมหรือไม่ ผลลัพธ์เหนือกว่าความคาดหมายโดยปัจจัยภายนอกอื่น ๆ หรือไม่

- ในกรณีที่ผลลัพธ์ได้ตรงตามเป้าหมายให้ทบทวนว่าได้มีการปฏิบัติตามแผนมาตรการแก้ไขครบถ้วนหรือไม่ ถ้าใช่ แสดงว่าแผนนี้ถูกต้องและควรกำหนดเป็นวิธีการปฏิบัติงานมาตรฐานเพื่อรักษาให้ผลลัพธ์คงอยู่ในระดับที่ต้องการต่อไป

ดังนั้น ควรมีการวางแผนการปรับปรุงคุณภาพเป็นรายปี และมีการทบทวนทุกปีเพื่อให้มั่นใจว่าแผนการดังกล่าวมีความเชื่อถือได้และเหมาะสม การนำวงจรคุณภาพไปปฏิบัติอย่างจริงจัง และต่อเนื่องในทุกระดับขององค์กร จะทำให้เราสามารถปรับปรุงและเพิ่มคุณภาพงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเห็นผลลัพธ์ที่ชัดเจน เมื่อปัญหาเดิมหมดไปเราก็สามารถแก้ปัญหาใหม่ ๆ ได้ด้วยวงจรคุณภาพต่อไป^{๑๕๐}

โดยนัยนี้ การทำตามวงจรคุณภาพต้องทำซ้ำไปเรื่อย ๆ เพื่อสรุปเป็นบทเรียนอยู่ตลอด ยิ่งกว่านั้นต้องเข้าใจดีว่าการจัดการคุณภาพไม่ใช่สงครามที่ผู้บริหารจะรบชนะด้วยตัวคนเดียว การจัดการคุณภาพจะประสบความสำเร็จได้ ต้องเป็นการกระทำทั่วทั้งองค์กร เพราะการจัดการคุณภาพเป็นปรัชญาสำหรับองค์กรและคนทุกคนในนั้น

^{๑๕๐}วิฑูรย์ สิมะโชคดี, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: เนตรนิมิตการพิมพ์, ๒๕๕๕),

ภาพที่ ๒.๔ วงล้อเดมมิ่ง (Deming Cycle)^{๑๕๑}

จุดหมายที่แท้ของวงจรคุณภาพ (PDCA) เป็นกิจกรรมพื้นฐานในการบริหารคุณภาพ นั้นมิใช่เพียงแต่การปรับแก้ผลลัพธ์ที่เบี่ยงเบนออกไปจากเกณฑ์มาตรฐานให้กลับมาอยู่ในเกณฑ์ที่ต้องการเท่านั้น แต่เพื่อก่อให้เกิดการปรับปรุงในแต่ละรอบของ PDCA อย่างต่อเนื่องเป็นระบบและมีการวางแผน PDCA ที่มีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย ๆ^{๑๕๒} การพัฒนาระบบหรือปรับปรุงวิธีการทำงานนั้น ๆ หรือการบริหารด้วยวงล้อ PDCA ทั้ง ๔ ขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง ไม่สิ้นสุด เสมือนการหมุน วงล้อแบบการพัฒนา และการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง^{๑๕๓}

สรุปได้ว่า วงจรคุณภาพ (PDCA) หรือวงจรเดมมิ่ง (Deming Cycle) เป็นระบบการบริหารที่มีคุณภาพเป็นที่รู้จักแพร่หลาย คิดค้นโดยเดมมิ่ง (Deming) ศาสตราจารย์ทางสถิติของมหาวิทยาลัยนิวยอร์ก (New York University) โดยวงจรคุณภาพ (PDCA) หรือวงจรเดมมิ่ง (Deming Cycle) นั้น ประกอบด้วย การวางแผน (Plan) การดำเนินการตามแผน (Do) การตรวจสอบ (Check) และการปรับปรุงแก้ไข (Act) โดยการวางแผน การลงมือปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบผลลัพธ์ที่ได้ และหากไม่ได้ผลลัพธ์ตามที่คาดหวังไว้ จะต้องทำการทบทวนแผนการโดยเริ่มต้นใหม่และทำตามวงจรคุณภาพซ้ำอีก เมื่อวงจรคุณภาพหมุนซ้ำไปเรื่อย ๆ จะทำให้เกิดการปรับปรุงงานและระดับผลลัพธ์ที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ

^{๑๕๑}เดนซ์เลอร์ (Denzler) อ่างใน เรื่องวิทยุ เกษสุวรรณ, การจัดการคุณภาพ: จาก TQC ถึง TQM, ISO 9000 และการประกันคุณภาพ, หน้า ๙๙.

^{๑๕๒}สมศักดิ์ สินธุระเวชญ์, มุ่งสู่คุณภาพการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๘.

^{๑๕๓}บรรจง จันทมาศ, การบริหารงานคุณภาพและเพิ่มผลผลิต, หน้า ๘.

๒.๓.๖ การประเมินหลักสูตรตาม CIPP Model

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “การประเมินหลักสูตรตาม CIPP Model” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

ในการประเมินผลโครงการหรือประเมินหลักสูตรนั้นมีแนวคิดและโมเดลหลายอย่าง แต่ในที่นี้ได้นำเสนอโมเดลการประเมินแบบชิพหรือ CIPP Model ของสตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) เพราะเป็นโมเดลที่ได้รับการยอมรับกันทั่วไปในปัจจุบัน

แนวคิดของสตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) เน้นการแบ่งแยกบทบาทของการทำงานระหว่างฝ่ายประเมินกับฝ่ายบริหารออกจากกันอย่างเด่นชัด กล่าวคือ ฝ่ายประเมินมีหน้าที่ระบุจุดหาและนำเสนอสารสนเทศให้กับฝ่ายบริหาร ส่วนฝ่ายบริหารมีหน้าที่เรียกหาข้อมูลและนำผลการประเมินที่ได้ไปใช้ประกอบการตัดสินใจเพื่อดำเนินกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวข้องแล้วแต่กรณี ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการมีอคติ ฉะนั้น รูปแบบการประเมินผลหลักสูตรตามแนวคิดของสตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) จึงเป็นรูปแบบที่เหมาะสมแก่การช่วยตัดสินใจเพื่อหาทางเลือกที่ดีที่สุด รูปแบบการประเมินของสตัฟเฟิลบีมมีการตัดสินใจ ๔ ประเภท คือ

๑. การประเมินบริบท (Context Evaluation) เป็นการประเมินผลบริบทหรือสภาวะแวดล้อม เพื่อให้ได้ข้อมูลในการกำหนดจุดมุ่งหมายหรือจุดประสงค์ต่าง ๆ ของหลักสูตร โดยการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม ปัญหา และความต้องการต่าง ๆ เพื่อชี้ให้เห็นว่าควรกำหนดจุดมุ่งหมายอย่างไรจึงจะสนองความต้องการและแก้ปัญหาที่ประสบอยู่ ในกรณีที่มีการประเมินหลักสูตรไม่ได้อยู่ในขั้นตอนการวางแผน แต่ใช้มาระยะหนึ่งแล้วต้องการจะประเมิน การประเมินในส่วนนี้ก็คือการประเมินหลักสูตร ในเรื่องจุดมุ่งหมายหรือจุดประสงค์ของหลักสูตร โครงสร้างของหลักสูตร และเนื้อหาสาระที่มีอยู่ในหลักสูตร เพื่อตรวจสอบดูว่าสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมหรือบริบท ปัญหาและความต้องการต่าง ๆ หรือไม่อย่างไร

๒. การประเมินปัจจัยเบื้องต้น (Input Evaluation) เป็นการประเมินปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร ซึ่งได้แก่ ปัจจัยด้านบุคลากร นักเรียน อุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน อาคารสถานที่ งบประมาณ ฯลฯ เพื่อตรวจสอบดูว่าปัจจัยตัวป้อนเหล่านั้นเป็นอย่างไร มีผลหรือมีส่วนช่วยในการใช้หลักสูตรในเชิงปฏิบัติ บรรลุผลหรือไม่อย่างไร

๓. การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) เป็นการประเมินหลักสูตรในชั้นปฏิบัติการหรือประเมินกระบวนการใช้หลักสูตร เพื่อตรวจสอบดูว่ากิจกรรมหรือกระบวนการต่าง ๆ ของการใช้หลักสูตรในสภาพที่เป็นจริงเป็นอย่างไร มีปัญหาหรือข้อบกพร่องหรือไม่ เช่น เรื่องที่เกี่ยวกับการสอน การบริหาร เป็นต้น

๔. การประเมินผลผลิต (Product Evaluation) เป็นการประเมินผลที่เกิดขึ้นจากการใช้หลักสูตรนั้น เป็นการประเมินผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตร โดยตรวจสอบว่าผู้เรียนมีคุณสมบัติตรงตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรหรือไม่เพียงใด ซึ่งอาจพิจารณาจากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน ภาวะการมีงานทำหรือการศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นไป และจากผลการทำงาน^{๑๕๔}

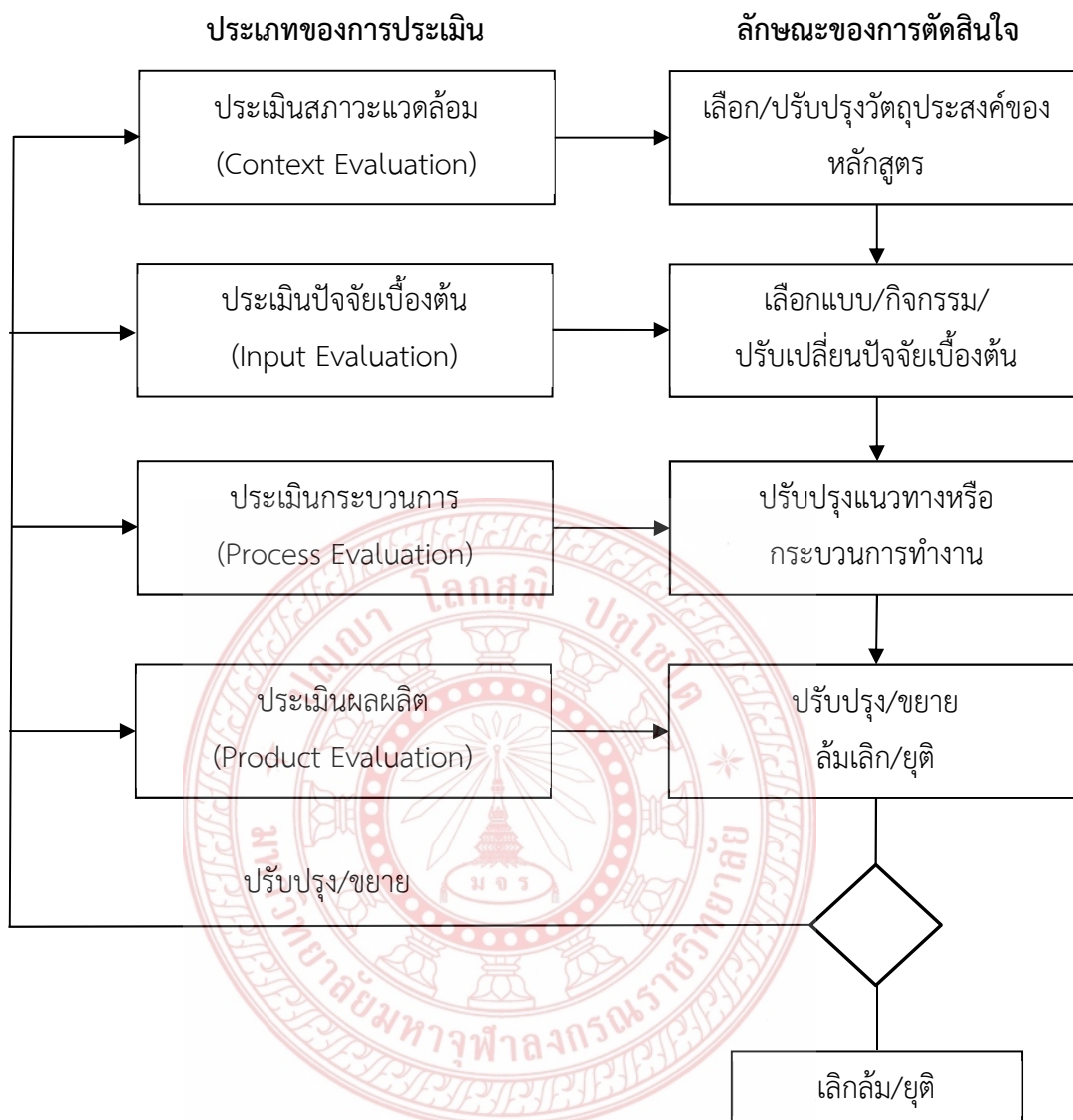
การประเมินหลักสูตรโดยใช้ CIPP (CIPP Model) นี้สามารถประเมินข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรได้ครอบคลุมมากที่สุด เป็นการประเมินหลักสูตรทั้งระบบ ผู้ประเมินจะประเมินผลทั้ง ๔ ด้าน (Context-Input-Process-Product) แล้วนำมาพิจารณาความสอดคล้องและสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ถ้าในจุดมุ่งหมายของหลักสูตรต้องการให้ผู้เรียนรู้จักคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น ก็ต้องศึกษาว่าปัจจัยเบื้องต้นต่าง ๆ และกระบวนการเรียนการสอนและกระบวนการบริหารหลักสูตรเอื้อต่อการทำให้ผู้เรียนสามารถคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็นหรือไม่อย่างไร ผลที่เกิดขึ้นจริงจากการปฏิบัติหรือสภาพที่เป็นอยู่สอดคล้องกันหรือไม่อย่างไร ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลในการตัดสินใจคุณค่าของหลักสูตรได้ รวมทั้งทราบว่าส่วนใดของหลักสูตรใช้ได้ ส่วนใดมีข้อบกพร่อง เพื่อจะได้ปรับปรุงแก้ไขให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น

---

^{๑๕๔}ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, การพัฒนาหลักสูตร: หลักการและแนวปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร: อลิ้นไพลส์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๕-๑๙๗.

ภาพที่ ๒.๕ การพัฒนาหลักสูตร ๗ ขั้นตอน^{๑๕๕}

อย่างไรก็ตาม ลักษณะสำคัญของการประเมิน ๔ มิติ ตามรูปแบบการประเมิน CIPP Model มีลักษณะสำคัญแตกต่างกันออกไปทั้งในแง่วัตถุประสงค์และวิธีการประเมินรวมทั้ง ความสัมพันธ์ของการตัดสินใจในกระบวนการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

^{๑๕๕}กรมวิชาการ, แนวทางการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา, หน้า ๑๐.

ก. วัตถุประสงค์

๑. การประเมินบริบท

๑.๑ เพื่อนิยามบริบทที่เกี่ยวข้อง

๑.๒ เพื่อจำแนกประชากรเป้าหมายและประเมินความต้องการจำเป็นของประชากรดังกล่าว

๑.๓ เพื่อจำแนกโอกาสสำหรับกำหนดความต้องการจำเป็น

๑.๔ เพื่อวินิจฉัยปัญหาบนพื้นฐานความต้องการจำเป็น

๑.๕ เพื่อตัดสินใจว่าเป้าหมายของโครงการตอบสนองความต้องการจำเป็นของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างเพียงพอหรือไม่

๒. การประเมินปัจจัยนำเข้า

๒.๑ เพื่อจำแนกและประเมินสมรรถวิสัยของระบบการทำงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ

๒.๒ เพื่อกำหนดกลยุทธ์ทางเลือกของโครงการ

๒.๓ เพื่อกำหนดออกแบบแนวทางการนำโครงการไปใช้

๒.๔ เพื่อกำหนดแนวทางการใช้งบประมาณและตาราง (ปฏิทิน) การปฏิบัติงาน

๓. การประเมินกระบวนการ

๓.๑ เพื่อค้นหาและคาดคะเนข้อจำกัดหรือข้อบกพร่องเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินกิจกรรมหรือการนำโครงการไปใช้

๓.๒ เพื่อจัดหาสารสนเทศสำหรับการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากแนวทางการดำเนินงานของโครงการ

๔. การประเมินผลผลิต

๔.๑ เพื่อค้นหาการบรรยายและตัดสินใจเกี่ยวกับผลลัพธ์ของโครงการโดยพิจารณาจากความสัมพันธ์กับสารสนเทศของวัตถุประสงค์บริบท ปัจจัยนำเข้า และกระบวนการ

๔.๒ ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับคุณภาพคุณประโยชน์ความมีนัยสำคัญและความถูกต้องแม่นยำของโครงการแผนงานหรือสิ่งแทรกแซง

ข. วิธีการ

๑. การประเมินบริบท

การใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น การวิเคราะห์ระบบ การสำรวจ การทบทวนเอกสาร การวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ การรับฟังความคิดเห็น การสัมภาษณ์ แบบทดสอบวินิจฉัย และเทคนิคเดลไฟ

๒. การประเมินปัจจัยนำเข้า

สำรวจและวิเคราะห์การมีอยู่ของบุคคลและวัสดุอุปกรณ์ กลยุทธ์การแก้ไขปัญหา และแนวทางอื่นที่เกี่ยวข้อง ความเป็นไปได้ ต้นทุน และภาวะทางเศรษฐกิจ ใช้วิธีการบางอย่างได้แก่ การค้นหาเอกสาร ตรวจสอบแผนโครงการตัวอย่าง การโน้มน้าวทีมงาน และการทดลองนำร่อง

๓. การประเมินกระบวนการ

ควบคุมกำกับกิจกรรมต่าง ๆ และกระตุ้นเตือนเกี่ยวกับการไม่ได้เข้าร่วมโครงการของบุคคลใด ๆ บรรยายกระบวนการจริงที่เกิดขึ้นสร้างปฏิสัมพันธ์ และทำการสังเกตอย่างต่อเนื่องเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ของทีมปฏิบัติงานในโครงการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ

๔. การประเมินผลผลิต

นิยามเชิงปฏิบัติการและวัดผลลัพธ์ตามเกณฑ์ รวบรวมการตัดสินใจเกี่ยวกับผลลัพธ์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการหรือสิ่งแทรกแซงนั้น ๆ โดยใช้การวิเคราะห์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ รวมทั้งเปรียบเทียบผลลัพธ์ทั้งหมดกับความต้องการจำเป็นในการได้รับการตอบสนองของกลุ่มเป้าหมาย

ค. ความสัมพันธ์กับการตัดสินใจในกระบวนการเปลี่ยนแปลง

๑. การประเมินบริบท

สำหรับตัดสินใจกำหนดสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ ความสัมพันธ์ของเป้าหมายกับความต้องการจำเป็นที่จะได้รับการบริการหรือการได้รับโอกาส การจัดลำดับความสำคัญเกี่ยวกับระยะเวลาการใช้งบประมาณและทรัพยากร ความสัมพันธ์ของวัตถุประสงค์กับการแก้ไขปัญหา การจัดทำแผนเปลี่ยนแปลงความต้องการจำเป็นและจัดเตรียมสารสนเทศพื้นฐานสำหรับการตัดสินใจผลลัพธ์

๒. การประเมินปัจจัยนำเข้า

สำหรับเลือกแหล่งให้การสนับสนุน กลยุทธ์การแก้ปัญหาและการออกแบบแนวทางการดำเนินงานโครงการ การตัดสินใจปรับเปลี่ยนกิจกรรม งบประมาณและตารางเวลาการดำเนินงาน เป็นการจัดหาสารสนเทศเพื่อเป็นพื้นฐานการตัดสินใจนำโครงการไปใช้

๓. การประเมินกระบวนการ

สำหรับการใช้และปรับการออกแบบโครงการควบคุมผลที่จะเกิดจากกระบวนการควบคุม ผลที่อาจเกิดจากกระบวนการและจัดเตรียมคำอธิบายกระบวนการที่เกิดขึ้นจริงเพื่อใช้ตีความผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นในตอนท้าย

๔. การประเมินผลผลิต

สำหรับการตัดสินใจเกี่ยวกับความต่อเนื่อง การยุติ การปรับแต่งหรือเปลี่ยนแปลงจุดเน้นของกิจกรรมและนำเสนอบันทึกรายงานที่ชัดเจนของผลที่เกิดขึ้นทั้งหมดจากกิจกรรมต่าง ๆ (ทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ ทั้งเชิงบวกและเชิงลบ) เปรียบเทียบผลการประเมินความต้องการจำเป็นที่ได้รับการตอบสนองกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้^{๑๕๖}

สรุปได้ว่า ตัวแบบจำลองซิป (CIPP Model) เป็นการประเมินทั้งระบบในรายละเอียดต่าง ๆ มีลักษณะเพื่อชี้ให้เห็นจุดเด่นจุดด้อยที่ควรปรับปรุงข้อมูลที่ได้จากการประเมินสามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินใจเพื่อการปรับปรุงงานทั้งระบบได้มากที่สุดการประเมินแบบจำลองซิปจึงเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางเป็นที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในการประเมินโครงการและประเมินหลักสูตรในปัจจุบัน โดยอาจพัฒนาเพิ่มเติมอีกหนึ่งองค์ประกอบ รวมเป็น ๕ องค์ประกอบ ได้แก่ (๑) การประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) หมายถึง การพิจารณาความสัมพันธ์ของเนื้อหาสาระหลักสูตรและรายวิชาที่สอดคล้องกับปณิธาน วิสัยทัศน์ และวัตถุประสงค์ของส่วนการจัดการศึกษา ตลอดจนความต้องการของคณะสงฆ์ ความต้องการของท้องถิ่น และความต้องการของประเทศ (๒) การประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) หมายถึง การพิจารณาเหมาะสมของโครงสร้างของหลักสูตร รายวิชาในหลักสูตร คุณลักษณะของผู้สอน ความพร้อมของผู้เรียน และสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ (๓) การประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) หมายถึง การพิจารณาเหมาะสมของกระบวนการบริหารหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผล (๔) การประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) การพิจารณาประสิทธิภาพของการผลิตบัณฑิตในหลักสูตร โดยพิจารณาจากผลการเรียนรู้ และอัตตลักษณ์ที่กำหนดไว้ และ (๕) การประเมินด้านผลกระทบ (Impact Evaluation) การพิจารณาความสามารถของบัณฑิตในการอุทิศตนและประยุกต์ใช้องค์ความรู้สำหรับการแก้ปัญหาและพัฒนาพระพุทธศาสนาและสังคม

^{๑๕๖}Stufflebeam and Shinkfield, *Evaluation Theory, Models and Applications*, (New York: John Wiley and Son, Inc., 2007), p. 335.

๒.๔ สถานศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ภาคตะวันตก) ที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษาระดับสูงแห่งหนึ่งของคณะสงฆ์ไทย^{๑๕๗} ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงสถาปนาขึ้น เพื่อให้เป็นสถาบันการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ ได้เปิดดำเนินการตั้งแต่วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๒^{๑๕๘} ถึงปัจจุบัน โดยมีปรัชญาว่า “จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม” และมีวิสัยทัศน์ว่า “ผลิตคนดีและเก่งอย่างมีสมรรถภาพ จัดการศึกษาและวิจัยอย่างมีคุณภาพ บริหารวิชาการอย่างมีประสิทธิภาพ และบริหารตัวอย่างมีประสิทธิภาพ”^{๑๕๙}

การนี้ มีหน่วยงานในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ภาคตะวันตก) ที่ได้รับอนุมัติให้จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) จำนวน ๖ หน่วยงาน ซึ่งมีรายละเอียดโดยสังเขป ตามลำดับ ดังนี้

๑. วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส จังหวัดนครปฐม

วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส ตั้งอยู่ที่ วัดมหาสวัสดิ์นาคพุมาราม ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดนครปฐม โดยในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้ร่วมกับภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ ดำเนินการขออนุมัติเปิดหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสภามหาวิทยาลัยอนุมัติให้จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๔๘ เป็นต้นมา

๒. วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี จังหวัดนครปฐม

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ตั้งอยู่ที่วัดไร่ขิง พระอารามหลวง ๕๑ หมู่ ๒ ตำบลไร่ขิง อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม โดยในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ร่วมกับภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ ดำเนินการขออนุมัติเปิดหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสภามหาวิทยาลัยอนุมัติให้จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๕๔ เป็นต้นมา

^{๑๕๗} พระครูปริยัติกิตติธำรง (ทองขาว กิตติธโร), “บทบาทพุทธศาสนบัณฑิตที่สังคมพึงประสงค์”, พุทธจักร, ปีที่ ๖๔ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๕๓): ๓๓.

^{๑๕๘} คณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๕ ปี พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๙.

^{๑๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒-๑๓.

๔. โครงการขยายห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์ วัดไชยชุมพลชนะสงคราม จังหวัดกาญจนบุรี

โครงการขยายห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์ วัดไชยชุมพลชนะสงคราม จังหวัดกาญจนบุรี ตั้งอยู่ที่ วัดไชยชุมพลชนะสงคราม พระอารามหลวง ตำบลบ้านใต้ อำเภอเมืองกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โดยในปี พ.ศ. ๒๕๖๑ ได้ร่วมกับภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ ดำเนินการขออนุมัติเปิดหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสภามหาวิทยาลัยอนุมัติให้จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๖๑ เป็นต้นมา

๕. วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี จังหวัดราชบุรี

วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี ตั้งอยู่ที่ วัดหลวงพ่อสวดธรรมกายาราม เลขที่ ๑๐๙ หมู่ ๔ ตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้ร่วมกับภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ ดำเนินการขออนุมัติเปิดหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสภามหาวิทยาลัยอนุมัติให้จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๔๙ เป็นต้นมา

๖. วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี

วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี ตั้งอยู่ที่ วัดพระรูป ตำบลช่องสะแก อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี โดยในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ร่วมกับภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ ดำเนินการขออนุมัติเปิดหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสภามหาวิทยาลัยอนุมัติให้จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๕๔ เป็นต้นมา

สรุปได้ว่า สถานศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เฉพาะภาคตะวันตก) ที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ได้แก่ วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ โครงการขยายห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์ (วัดไชยชุมพลชนะสงคราม) วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี และวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี โดยทั้ง ๖ หน่วยงาน ได้ขอความเห็นชอบในการเปิดหลักสูตรจากคณะกรรมการประจำคณะสังคมศาสตร์ จัดทำโครงการเปิดสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสภามหาวิทยาลัยอนุมัติให้จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยมีมุ่งหมายให้ช่วยผลิตบุคลากรที่มีคุณภาพสนองงานคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ นั้นเอง

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้า “งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง” ครอบคลุมเนื้อหาสาระว่าด้วย งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกิจการคณะสงฆ์ไทย งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรประกาศนียบัตร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินหลักสูตร โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกิจการคณะสงฆ์ไทย

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกิจการคณะสงฆ์ไทย” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมฺมสุทฺโธ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวโน้มการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในทศวรรษหน้า” ผลการวิจัยพบว่า แนวโน้มของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ในทศวรรษหน้า คือ (๑) ด้านการปกครอง ต้องยึดตามพระธรรมวินัยเป็นหลัก กฎ ระเบียบ พระราชบัญญัติ และกฎหมาย บ้านเมือง ต้องมีการปฏิบัติตามคำสั่งผู้บังคับบัญชาอย่างถูกต้อง การรับคนมาบวชเป็นพระต้องมีการคัดกรองเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายตามมา การปฏิบัติตนเป็นไปตามลำดับชั้นที่ถูกต้อง (๒) ด้านการศาสนศึกษา ต้องมีการศึกษาการบริหารกิจการตามรูปแบบเดิม โดยมีการปรับปรุงเนื้อหาในการเรียนการสอนให้ทันสมัย มีการนำเทคโนโลยีมาเป็นสื่อในการเรียนการสอน มีการส่งเสริมสนับสนุนให้พระมีการศึกษาเพื่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ กำหนดวุฒิการศึกษาของผู้สอนอย่างชัดเจน (๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ต้องมีการส่งเสริมให้มีการศึกษาธรรมศึกษามากขึ้น มีการให้ทุนการศึกษาแก่เยาวชนที่เรียนดีแต่ขาดทุนทรัพย์ การช่วยเหลือโรงเรียนที่ขาดแคลนด้วยการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อหลายช่องทาง (๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยมีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการเผยแผ่มากขึ้น มีการจัดสื่อที่เหมาะสมในการเผยแผ่ มีการตั้งสถานีวิทย์ทางพระพุทธศาสนา การเผยแผ่มัลติมีเดียในเชิงสร้างสรรค์ (๕) ด้านการสาธารณูปการ มีการกำหนดสิ่งก่อสร้างที่เหมาะสม มีการปรับปรุงสิ่งก่อสร้างที่ต้องบูรณะ มีการสำรองเงินทุนในการก่อสร้างสถานที่ที่จำเป็นในการปฏิบัติงาน มีการอนุรักษ์ศิลปะที่สวยงามในพระพุทธศาสนา และ (๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับงานของสังคมที่ต้องให้ความช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง มีการช่วยเหลือสังคมในสิ่งที่ขาดแคลนอย่างสม่ำเสมอ มีการสร้างสถานพยาบาลเพื่อให้บริการกับสังคม มีความร่วมมือกับชุมชนในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานให้กับชุมชน มีการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติทางธรรมชาติด้วยการให้ที่อยู่อาศัยอาหารและการดูแลรักษาพยาบาล^{๑๖๐}

^{๑๖๐}พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมฺมสุทฺโธ, “แนวโน้มการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในทศวรรษหน้า”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๒๐๑-๒๐๒.

พระมหาศรณชัย มหาปุณโณ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์” ผลการวิจัยพบว่า มีข้อเสนอแนะสำคัญสำหรับพระสังฆาธิการที่มีต่อการพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์ ดังนี้ (๑) พัฒนาตนเองให้เป็นผู้รอบรู้ในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางโลก และทางธรรม รวมทั้งฝึกตนให้เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการบริหารบทบาทตามกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน (๒) มีรูปแบบการพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ชัดเจน และเหมาะสมกับกระแสโลกาภิวัตน์ (๓) ยกกระตือรือร้นการศึกษาในตำแหน่งทางสังคมให้สูงขึ้น ให้เทียบเท่าระดับปริญญาตรี ปริญญาโทขึ้นไป และมีการถวายเป็นความรู้ต่อสังคมโลก (๔) มีการพัฒนาหลักสูตรเฉพาะที่มีพื้นฐานมาจากบทบาทและภารกิจของคณะสงฆ์และต้องสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง (๕) กำหนดให้แสวงหาความร่วมมือและมีการรวมตัวกัน เพื่อสร้างเป็นเครือข่ายของพระสังฆาธิการ โดยมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีการริเริ่มสร้างสรรค์และร่วมกันพัฒนาวัดให้เหมาะสมตามยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อให้มีการขับเคลื่อนบทบาทของพระสังฆาธิการไปพร้อมกันทั่วประเทศและต่างประเทศ และ (๖) สร้างระบบการกำกับดูแลผู้นำสงฆ์ให้มีคุณภาพ เกิดความโปร่งใส มั่นใจและสามารถตรวจสอบได้ และสร้างเสริมพระสังฆาธิการให้ปฏิบัติงานอย่างมีจิตสำนึก ความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อประชาชนในยุคโลกาภิวัตน์^{๑๖๑}

พระมหาธฤติ วิโรจโน ได้ทำการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์” ผลการวิจัยพบว่า (๑) ด้านการปกครอง มีการประชุมเพื่ออบรมพระสังฆาธิการตามมติมหาเถรสมาคม หรือการจัดหลักสูตรในระยะสั้น ๆ เท่านั้น (๒) ด้านการศาสนศึกษา มีการบริหารจัดการทางการศึกษาที่ยังคงไว้ซึ่งพระธรรมวินัย (๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ มีการบริหารจัดการทางการศึกษาโดยมุ่งเน้นการสงเคราะห์ประชาชนในด้านการศึกษา ซึ่งยังคงให้ประชาชนได้รับการศึกษาทางพระธรรมวินัย ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ (๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นการพัฒนาให้พระสังฆาธิการมีความก้าวหน้าในการเผยแผ่ และทักษะการใช้ภาษาของสมัยปัจจุบัน มุ่งเน้นให้ประชาชนปฏิบัติธรรมตามกำลังศรัทธา (๕) ด้านสาธารณูปการ การพัฒนาตามกำลังศรัทธาของพุทธศาสนิกชน โดยไม่ได้มีการวางแผนเอาไว้ล่วงหน้า (๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ มีการช่วยเหลือประชาชนโดยอยู่บนพื้นฐานของจิตเมตตา แต่ยังไม่ช่วยเหลือนเป็นระบบ ต้องมีการวางแผน ความต้องการของประชาชน^{๑๖๒}

^{๑๖๑}พระมหาศรณชัย มหาปุณโณ, “การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๓๐-๒๓๑.

^{๑๖๒}พระมหาธฤติ วิโรจโน, “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ข.

พระครูปลัดอภิชาติ สุวณฺณโชโต ได้ทำการวิจัยเรื่อง “สภาพปัจจุบันและอุปสรรคในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัจจุบันในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๕ ด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๘ รองลงมาคือ ด้านการปกครอง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๒ น้อยที่สุดคือ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๓ และแนวทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือ การพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง เจ้าอาวาสต้องปรับปรุงสภาพวัดและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เชิงวัฒนธรรมพุทธของวัดเพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้วัดมีความเจริญรุ่งเรือง และเป็นศูนย์กลางหรือศูนย์รวมจิตใจของประชาชนได้อย่างแท้จริง โดยเน้นการปรับปรุงและแก้ไขข้อบกพร่องภายในวัด รวมทั้งส่งเสริมกระบวนการดำเนินงานในกิจการต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาในวัดให้มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพสมบูรณ์ โดยกระบวนการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง สิ่งการและควบคุมกิจกรรมของสมาชิกในองค์การอุปถัมภ์ เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำให้เป้าหมายและจุดมุ่งหมายของสถาบันประสบผลสำเร็จ และพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง ให้สอดคล้องกับภารกิจของคณะสงฆ์^{๑๖๓}

พระทีฆทัตถ์นิเวศ (วิรัช วสุสิริ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ตัวแบบการบริหารคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔” ผลการวิจัยพบว่า (๑) สภาพการบริหารงานคณะสงฆ์ภาค ๔ ในการบริหารคนมีการสร้างและพัฒนาภาวะผู้นำบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นการบริหารงานมีการออกกฎระเบียบในการปกครองคณะสงฆ์ (๒) ประสิทธิภาพการบริหารงานคณะสงฆ์ภาค ๔ ในการบริหารคนมีการดำเนินไปอย่างรวดเร็วสนองต่องานที่มีมอบหมายให้ทำการบริหารภาระงานมุ่งบริหารที่สนองต่อความต้องการของผู้มาติดต่อและการบริหารองค์กรได้เน้นในเรื่องสร้างศรัทธาเข้าวัดและปฏิบัติธรรมมากขึ้น และ (๓) ศักยภาพการบริหารงานคณะสงฆ์ภาค ๔ การบริหารคนมีการนำจุดเด่นของบุคลากรมาใช้ในการบริหารงานการบริหารภาระงานมีการประยุกต์เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการบริหารงานและการบริหารองค์กรมีการจัดทำแผนงานหรือโครงการเพื่อพัฒนาองค์กรอย่างต่อเนื่องโดยมีปัจจัยด้านสาธารณสุขสงเคราะห์มีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการคณะสงฆ์ร้อยละ ๗๐.๓^{๑๖๔}

^{๑๖๓}พระครูปลัดอภิชาติ สุวณฺณโชโต, “รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๙๕-๑๙๗.

^{๑๖๔}พระทีฆทัตถ์นิเวศ (วิรัช วสุสิริ), “ตัวแบบการบริหารคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔”, *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๘), หน้า ก.

สรุปได้ว่า กิจการคณะสงฆ์ไทย ครอบคลุมภารกิจหลัก ๖ ด้าน ได้แก่ (๑) การรักษาความสงบเรียบร้อยดีงามหรือการปกครอง คือ การดำเนินการสอดส่อง ดูแล รักษาความเรียบร้อยดีงามในการอยู่ร่วมกัน (๒) การศาสนศึกษา คือ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ทั้งแผนกธรรมบาลี แผนกสามัญ และการอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง (๓) การศึกษาสงเคราะห์ คือ การดำเนินการจัดการศึกษาที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน ให้สามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นพลเมืองที่มีความรู้คู่คุณธรรมของประเทศ (๔) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้รับทราบแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน (๕) การสาธารณูปการ คือ การดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาวัดในด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม และ (๖) การสาธารณสงเคราะห์ คือ การดำเนินงานช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรประกาศนียบัตร

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรประกาศนียบัตร” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

พระมหาสม กลยาโณ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นที่มีต่อการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล” ผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการที่กำลังศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๕๒ มีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยด้านการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๕๔ และเมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า พระสังฆาธิการที่กำลังศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๕๒ มีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยด้านการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) อยู่ในระดับมากทุกด้านเรียงลำดับได้ ดังนี้ ด้านการจัดการเรียนการสอน ๓.๖๘ ด้านสื่อการเรียนการสอน ๓.๕๓ และด้านการวัดผลและประเมินผล ๓.๔๔ ตามลำดับ สำหรับข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากการวิจัย พบว่า ด้านการจัดการเรียนการสอน ควรมีการจัดกิจกรรมในระหว่างเรียน ควรมีการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหน่วยงานอื่น ๆ ด้านสื่อการเรียนการสอน ควรมีอุปกรณ์การสอนและมีทักษะในการใช้สื่อ ด้านการวัดผลประเมินผล ควรมีการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ในรูปแบบที่มาตรฐาน^{๑๖๔}

^{๑๖๔}พระมหาสม กลยาโณ, “ความคิดเห็นที่มีต่อการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๘-๑๒๙.

วินัย ภูมิสุข ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารหลักสูตรสาขาวิชารัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัจจุบันในการบริหารหลักสูตรสาขาวิชารัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การบริหารหลักสูตรสาขาวิชารัฐศาสตร์ยังขาดการบูรณาการองค์ความรู้สาขาวิชารัฐศาสตร์กับองค์ความรู้ในระดับท้องถิ่น ยังมีปัญหาที่ทำให้การบริหารหลักสูตรไม่ประสบผลสำเร็จ การประเมินผลหลักสูตรโดยเฉพาะสาขาวิชารัฐศาสตร์ไม่เป็นไปตามสิ่งที่มุ่งหวัง และอาจารย์ประจำหลักสูตรยังมีไม่เพียงพอ สำหรับปัจจัยที่สนับสนุนต่อการบริหารหลักสูตรวิชารัฐศาสตร์ที่พึงประสงค์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ประกอบด้วย ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านหลักสูตรและการเรียนการสอน สามารถสร้างเอกลักษณ์ของสถาบันเข้าใจหลักสูตรบูรณาการรายวิชา ด้านบุคลากร อาจารย์ประจำจบตรงสาขาวิชา ผู้สอนมีความรู้และองค์ความรู้เชิงความสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่น ด้านการส่งเสริมวิชาการ ทำงานแบบเชิงรุกและรับ หาแหล่งค้นคว้าข้อมูล การพัฒนาความรู้และผลงานวิชาการ ด้านการวัดและประเมินผล มีกฎเกณฑ์ ระเบียบเผยแพร่เอกสารกลไกหลักในการขับเคลื่อนประเมินผล และด้านงบประมาณ มีแผนกลยุทธ์ทางการเงินแผนป้องกันความเสี่ยงแผนจัดหาครุภัณฑ์ที่ทันสมัย^{๑๖๖}

โชติ แยมแสง ได้ทำการวิจัยเรื่อง “สาระความรู้และสมรรถนะตามมาตรฐานความรู้ผู้ประกอบวิชาชีพครูของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครู วิทยาลัยครุศาสตร์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์” ผลการวิจัยพบว่า มาตรฐานความรู้ผู้ประกอบวิชาชีพครู ทั้ง ๑๑ ด้าน มีระดับสาระความรู้ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายมาตรฐานพบว่า คุณธรรมจริยธรรมและจรรยาบรรณ อยู่ในระดับสูงสุด รองลงมา ได้แก่ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ส่วนการประกันคุณภาพการศึกษา อยู่ในระดับต่ำสุด ระดับสมรรถนะโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เพื่อพิจารณาเป็นรายมาตรฐาน พบว่า คุณธรรมจริยธรรมและจรรยาบรรณ อยู่ในลำดับสูงสุด รองลงมา ได้แก่ ความเป็นครู ส่วนหลักสูตรอยู่ในลำดับต่ำสุด ลำดับความต้องการพัฒนามาตรฐานความรู้ปรากฏว่า ความเป็นครูมีความสำคัญที่สุด รองลงมา ได้แก่ จิตวิทยาสำหรับครู ส่วนการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ อยู่ในลำดับต่ำสุด^{๑๖๗}

^{๑๖๖}วินัย ภูมิสุข, “การพัฒนาการบริหารหลักสูตรสาขาวิชารัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ก-ข.

^{๑๖๗}โชติ แยมแสง, “สาระความรู้และสมรรถนะตามมาตรฐานความรู้ผู้ประกอบวิชาชีพครูของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครู วิทยาลัยครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์”, *รายงานการวิจัย*, (วิทยาลัยครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, ๒๕๕๗), หน้า ๒.

ชนมณีภา วรกวิน ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครูมหาวิทยาลัยราชพฤกษ์” ผลการวิจัยพบว่า บัณฑิตหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครูมีความรู้ ความเข้าใจเพิ่มขึ้น ระดับมากที่สุด (๔.๕๘) ความพึงพอใจใน ๑๒ รายวิชาเพิ่มมากขึ้นอยู่ในระดับมากที่สุด (๔.๘๓) พฤติกรรมการปฏิบัติงานจากการประเมินตนเอง ผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อนครู และนักเรียนของบัณฑิตหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครูอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด (๔.๔๐-๔.๖๒) สำหรับความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อนครู และตัวบัณฑิตหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครูเองมีความคิดเห็นว่าการพัฒนาเทคนิควิธีการสอนดีขึ้น สามารถให้ความช่วยเหลือเพื่อนครูได้ มีความเป็นครูมากขึ้น นอกจากนี้นักเรียนของบัณฑิตหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครูมีความคิดเห็นว่ามีเทคนิควิธีสอนดีขึ้น และสามารถให้คำปรึกษาได้ทุกเรื่อง^{๑๖๘}

ธรรมศักดิ์ โทนไทย ได้ทำการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการเรียนรู้ของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ ผลการวิจัยพบว่า (๑) นักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาวิชาชีพครูมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์มีรูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมากที่สุด จำนวน ๑๔๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๕.๘ รองลงมาคือ แบบฟังพา จำนวน ๓๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๓ แบบอิสระ จำนวน ๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๓ แบบร่วมมือ จำนวน ๑๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๔ แบบแข่งขัน จำนวน ๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๑.๔ และแบบหลีกเลี่ยง น้อยที่สุด จำนวน ๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๐.๙ (๒) นักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาวิชาชีพครูมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ที่มีเพศต่างกัน ปีการศึกษาต่างกัน และรุ่นที่ศึกษาต่างกัน มีรูปแบบการเรียนรู้ ไม่แตกต่างกัน^{๑๖๙}

สรุปได้ว่า หลักสูตรประกาศนียบัตร เป็นหลักสูตรการศึกษาที่มีโครงสร้างหลักสูตรและองค์ประกอบเช่นเดียวกับหลักสูตรการศึกษาในระดับอื่น ๆ แต่มีลักษณะเฉพาะที่อาจเป็นหลักสูตรระยะสั้น ภายใต้สาขาวิชาหนึ่ง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่มีเป้าหมายด้านวิชาชีพที่ชัดเจนและมีความสมบูรณ์ในตัว ผู้เรียนและผู้สำเร็จการศึกษาสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องได้ นอกจากนี้หลักสูตรประกาศนียบัตรของสถาบันการศึกษาบางแห่ง ยังสามารถเก็บสะสมหน่วยกิตเพื่อขอรับปริญญาบัตรได้ หรือเป็นคุณสมบัติสำหรับศึกษาต่อในระดับปริญญาบัตรได้อีกด้วย

^{๑๖๘}ชนมณีภา วรกวิน, “การประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครูมหาวิทยาลัยราชพฤกษ์”, รายงานการวิจัย, (หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครู: มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์, ๒๕๖๐), หน้า ๘.

^{๑๖๙}ธรรมศักดิ์ โทนไทย, “รูปแบบการเรียนรู้ของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์”, รายงานการวิจัย, (คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี: มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์, ๒๕๕๒), หน้า ๘.

๒.๕.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินหลักสูตร

บริบทนี้ ครอบคลุมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินหลักสูตร” โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

รัตนศิริ เข้มราช และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ ในฐานะเป็นภาษาโลก” ผลการวิจัยพบว่า (๑) หลักสูตรได้มาตรฐาน สอดคล้องตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิ (TQF) โดยผ่านเกณฑ์ ประเมินตัวบ่งชี้บังคับ และตัวบ่งชี้อื่นๆ รวมทั้งสิ้น ๑๒ ตัวบ่งชี้ (๒) หลักสูตรมีผลการบริหารจัดการหลักสูตรตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตร ระดับบัณฑิตศึกษา (IQA) โดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์ทั้ง ๑๒ ข้อ (๓) ผลการประเมินตามแนวคิด CIPP Model พบว่า ด้านบริบทของหลักสูตร นิสิตมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด (เฉลี่ย ๔.๓๗) ด้านปัจจัยนำเข้า นิสิตมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก (เฉลี่ย ๔.๒๐) ด้านกระบวนการ นิสิตมีความพึงพอใจต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอนและการวัดและประเมินผลอยู่ในระดับมากที่สุด (เฉลี่ย ๔.๓๕) และด้านผลผลิต นิสิตมีความพึงพอใจต่อคุณลักษณะของนิสิตที่ได้รับการพัฒนาอยู่ในระดับมากที่สุด (เฉลี่ย ๔.๔๐)^{๑๗๐}

วรัทศน์ วัฒนชีวินปกรณ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต ระดับปริญญาตรีของวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ” ผลการวิจัยพบว่า ด้านบริบท (Context) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) ด้านกระบวนการ (Process) และด้านผลผลิตของหลักสูตร (Product) ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๕, ๔.๑๗, ๔.๑๑ และ ๔.๐๕ ตามลำดับ ทั้งนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามมีความประสงค์ให้หลักสูตรพัฒนาการปฏิบัติงานโดยนำวิชาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติไปประกอบอาชีพในอนาคต โดยเน้นย้ำถึงเรื่องความรู้ความสามารถของผู้สอนและผู้เรียนให้เป็นผู้ถ่ายทอดและรับสารที่ดี กล่าวคือ ต้องเลือกบุคลากรทางการศึกษาที่ดี มีคุณภาพ มีคุณธรรมจริยธรรมที่ดี ผู้เรียนต้องผ่านกระบวนการคัดเลือกที่เป็นไปตามมาตรฐานของการคัดเลือกหรือมีการคัดเลือกผู้เรียนให้เข้มข้นขึ้นให้เหมาะสมกับคุณภาพของสถาบัน และนอกจากวิชาปฏิบัติแล้ว จำเป็นต้องพานิสิตไปศึกษาดูงานนอกสถานที่หรือเชิญวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านหรือสาขาวิชานั้น ๆ มาถ่ายทอดความรู้ให้กับนิสิต เพื่อสร้างองค์ความรู้และโลกทัศน์ที่นอกเหนือจากตำราเรียน^{๑๗๑}

^{๑๗๐}รัตนศิริ เข้มราช และคณะ, “การประเมินหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ ในฐานะเป็นภาษาโลก”, รายงานการวิจัย, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๘), หน้า ค-ง.

^{๑๗๑}วรัทศน์ วัฒนชีวินปกรณ์, “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิตระดับปริญญาตรีของวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ”, รายงานการวิจัย, (วิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๖), หน้า ๖๖.

มาเรียม นิลพันธุ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร” ผลการวิจัยพบว่า (๑) ด้านบริบทหลักสูตร พบว่า วัตถุประสงค์ของหลักสูตรมีความเหมาะสม และโครงสร้างหลักสูตรมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ส่วนรายวิชาต่าง ๆ มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก การจัดโครงสร้างของหลักสูตร และโครงสร้างรายวิชาที่มีความเหมาะสมและสอดคล้อง (๒) ด้านปัจจัยนำเข้า พบว่า โดยภาพรวมและรายข้อมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก มีทรัพยากรการเรียนรู้แหล่งสืบค้น แสวงหาความรู้ที่ตอบสนองต่อการสืบค้นหาความรู้ (๓) ด้านกระบวนการ พบว่า การจัดการเรียนรู้ โดยภาพรวมและรายข้อมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก มีบรรยากาศการเรียนรู้แบบร่วมมือกัน มีการปฏิบัติการวิจัยทางด้านหลักสูตรและการนิเทศ (๔) ด้านผลผลิต โดยภาพรวมและรายข้อ มีความเหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด คือมีความรู้ความเข้าใจและเชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและการนิเทศ มีความสามารถในการปฏิบัติงานเป็นศึกษานิเทศก์ นักพัฒนาหลักสูตร ผู้สอนมีคุณธรรมในวิชาชีพ มีความสามารถในการศึกษาค้นคว้าวิจัยด้านการศึกษาศาสตร์หลักสูตรและการนิเทศ^{๑๗๒}

อิศเรศ พิพัฒน์มงคลพร และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการประถมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร” ผลการวิจัยพบว่า (๑) ผลการประเมินด้านสภาวะแวดล้อม ทั้งในภาพรวมและรายด้าน ซึ่งประกอบด้วย แผนงานดำเนินงานของภาควิชา/สาขาวิชา และจุดแข็งและจุดอ่อน พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก (๒) ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า ทั้งภาพรวมและรายด้าน ซึ่งประกอบด้วย วัตถุประสงค์ โครงสร้าง และเนื้อหา คุณสมบัติของผู้เรียนและการสอบคัดเลือก คุณสมบัติของคณาจารย์/อาจารย์ที่ปรึกษาทางวิชาการ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ และงบประมาณในการผลิตบัณฑิต พบว่า มีความเหมาะสมในระดับมาก (๓) ผลการประเมินด้านกระบวนการ ทั้งในภาพรวมและรายด้าน ซึ่งประกอบด้วย พฤติกรรมการจัดการเรียนรู้ พฤติกรรมการเรียนรู้ การฝึกประสบการณ์วิชาชีพ การจัดการเรียนการสอน การให้บริการสนับสนุน และการบริหารหลักสูตร พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และ (๔) ผลการประเมินด้านผลผลิต พบว่า ผู้ใช้บัณฑิตเห็นว่าคุณลักษณะบัณฑิตในภาพรวม มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากทุกด้าน^{๑๗๓}

^{๑๗๒}มาเรียม นิลพันธุ์, “การประเมินหลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร”, รายงานการวิจัย, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๕), หน้า ข-ค.

^{๑๗๓}อิศเรศ พิพัฒน์มงคลพร และคณะ, “การประเมินหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการประถมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร”, รายงานการวิจัย, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ค-ง.

วรพรรณี เผ่าทองสุข และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาจุลชีววิทยาอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๔๙ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ” ผลการวิจัยพบว่า การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาจุลชีววิทยาอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๔๙ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ มีผลการประเมินสรุปเป็นจุดเด่นที่ควรธำรงรักษา และจุดด้อยที่มหาวิทยาลัยควรแก้ไขปรับปรุง ดังนี้ (๑) จุดเด่นของหลักสูตร หลักสูตรวิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาจุลชีววิทยาอุตสาหกรรม เป็นหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ มุ่งมั่น ในการผลิตบัณฑิตที่มีคุณธรรม จริยธรรม และตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน และเพื่อพัฒนาศักยภาพของบัณฑิต ดังนั้น จึงควรมีการปรับเปลี่ยนรายวิชาเลือกและรายวิชาหัวข้อสัมมนาพิเศษอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องกับความรู้ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว หรือเพิ่มรายวิชาเกี่ยวกับบริหารธุรกิจ ซึ่ง จะทำให้นักศึกษาทราบแนวทางพื้นฐาน และกฎหมายต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้นักศึกษามีโอกาสพัฒนาองค์ความรู้ดังกล่าวในการประกอบอาชีพ พร้อมเข้าใจระบบการบริหารธุรกิจทางโรงงานมากยิ่งขึ้น และ (๒) จุดด้อยของหลักสูตร สำหรับวัตถุประสงค์ของหลักสูตรต่อการแสดงความเป็นวิชาชีพ พบว่า มีลักษณะเป็นลูกผสมไม่ชัดเจน ดังนั้น ควรมีการแยกเป็นสายจุลชีววิทยาอุตสาหกรรมและจุลชีววิทยาทางอาหารหรือสายจุลชีววิทยาทางอุตสาหกรรมและจุลชีววิทยาทางการแพทย์^{๑๗๔}

สรุปได้ว่า การประเมินหลักสูตรของหลายหลายสถาบันและหลากหลายระดับ แสดงให้เห็นความนิยมในการใช้ CIPP Model ซึ่งเป็นแนวทางในการประเมินปัจจัยทั้ง ๔ ด้าน ประกอบด้วย (๑) ด้านบริบท (Context) ได้แก่ การพิจารณาความเหมาะสมของปรัชญา วัตถุประสงค์ของหลักสูตร ตลอดจนความต้องการของคณะสงฆ์ ความต้องการของท้องถิ่น และความต้องการของประเทศ (๒) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) ได้แก่ การพิจารณาความเหมาะสมของโครงสร้างของหลักสูตร รายวิชาในหลักสูตร คุณลักษณะของผู้สอน ความพร้อมของผู้เรียน และสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ (๓) ด้านกระบวนการ (Process) ได้แก่ การพิจารณาความเหมาะสมของกระบวนการบริหารจัดการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผล และ (๔) ด้านผลผลิต (Product) ได้แก่ การพิจารณาประสิทธิภาพของการผลิตบัณฑิตในหลักสูตร โดยพิจารณาจากผลการเรียนรู้ และอัตตลักษณ์ที่กำหนดไว้ เป็นต้น

---

^{๑๗๔}วรพรรณี เผ่าทองสุข และคณะ, “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาจุลชีววิทยาอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๔๙ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ”, รายงานการวิจัย, (คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๕๔), หน้า ๘๗.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา อุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย” มีวิธีดำเนินการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ ประชากร/กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลหลัก

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed-Methods Research) ตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ดังนี้

๑. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

๒. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยการรวบรวมข้อมูลวิจัยภาคสนาม (Field Research) ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

๓.๒ ประชากร/กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการจัดเก็บข้อมูลตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยมีประชากร (Population) กลุ่มตัวอย่าง (Sample) และผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ดังนี้

๓.๒.๑ เชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวโน้ม เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำแนกเป็น ๖ กลุ่ม ประกอบด้วย บัณฑิต อาจารย์ ผู้บริหาร ผู้ใช้บัณฑิต พระสังฆาธิการระดับสูง และผู้ทรงคุณวุฒิด้าน หลักสูตรและการสอน โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกตัวแทนจากประชากรทั้ง ๖ กลุ่ม จากการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามลักษณะการเป็นตัวแทนของกลุ่มที่เหมาะสม จำนวน ๑๒ รูป/คน ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ บัณฑิต ได้แก่ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยมีผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน ๓ รูป คือ

๑. พระสมุทรวชิโรโสภณ, ดร. เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม

๒. พระครูวิสุทธานันทคุณ, ดร. เจ้าคณะอำเภอโพธาราม วัดเขาช่องพราน จังหวัดราชบุรี

๓. พระมหาประกอบ โชติปัญโญ เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก วัดโชติทายการาม จังหวัดราชบุรี

กลุ่มที่ ๒ อาจารย์ ได้แก่ ผู้สอนในรายวิชาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยมีผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน ๓ รูป/คน คือ

๑. พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร. รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กลุ่มที่ ๓ ผู้บริหาร ได้แก่ ผู้บริหารของสถานศึกษาที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยมีผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน ๓ รูป คือ

๑. พระปิฎกโกศล, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. พระวิสุทธีวรกิจ ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กลุ่มที่ ๔ ผู้ใช้บัณฑิต ได้แก่ ผู้บังคับบัญชาบัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยมีผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน ๓ รูป คือ

๑. พระเทพสาครมุนี เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร วัดเจษฎาราม จังหวัดสมุทรสาคร
๒. พระราชปริยัติเมธี เจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี วัดสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี
๓. พระวชิรธรรมคณี เจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี วัดหนองจอก จังหวัดเพชรบุรี

กลุ่มที่ ๕ พระสังฆาธิการระดับสูง ได้แก่ พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ในระดับสูงของคณะสงฆ์ไทย โดยมีผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน ๓ รูป คือ

๑. พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. กรรมการมหาเถรสมาคม รักษาการเจ้าคณะภาค ๒ วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
๒. พระพรหมเวที เจ้าคณะภาค ๑๕ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม
๓. พระเทพสุวรรณเมธี รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

กลุ่มที่ ๖ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและการสอนของสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย โดยมีผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน ๓ คน คือ

๑. รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๒. รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิญ์ ศรีทอง ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์ หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๒.๒ เชิงปริมาณ

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยการรวบรวมข้อมูลวิจัยภาคสนาม (Field Research) เพื่อประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจากประชากร/กลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

๑. ประชากร (Population) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นิสิต (พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม) ผู้ศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๖๑ ของสถานศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เฉพาะภาคตะวันตก) จำนวน ๑๕๓ รูป^๑

$$\text{สูตร} \quad n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

เมื่อ n คือ ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง
 N คือ ขนาดของประชากรที่ใช้ในการวิจัย
 e คือ เปอร์เซ็นต์ความคลาดเคลื่อนจากการสุ่มตัวอย่าง (0.05)

$$\begin{aligned} \text{แทนค่า} \quad n &= \frac{153}{1 + 153(0.05)^2} \\ &= 110.66 \text{ หรือ } 111 \text{ รูป} \end{aligned}$$

จากการใช้สูตรคำนวณของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane) โดยมีประชากรเป็นนิสิต (พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม) ผู้ศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๖๑ จึงได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 111 รูป จากนั้นจึงทำการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งกลุ่ม (Cluster Random Sampling) โดยแบ่งประชากรออกเป็น ๖ กลุ่ม ตามสังกัดสถานศึกษา แล้วจึงแบ่งจำนวนขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้ตามสัดส่วน โดยหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละกลุ่ม ดังนี้^๒

$$\text{สูตร} \quad n_i = \frac{N_i}{N} \times n$$

เมื่อ n_i คือ จำนวนกลุ่มตัวอย่างในแต่ละหน่วย
 N_i คือ จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย
 N คือ จำนวนประชากรที่ใช้ในการวิจัย
 n คือ จำนวนประชากรในแต่ละหน่วย

^๑สถิติจำนวนนิสิตจากสำนักทะเบียนและวัดผล มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

^๒กัลยา วานิชย์บัญชา, สถิติสำหรับงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสถิติ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙.

ตัวอย่าง การขนาดกลุ่มตัวอย่างจากนิสิต (พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม) ผู้ศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๖๑ ของวิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม จำนวน ๒๘ รูป ได้แก่

$$n_i = \frac{28}{153} \times 111$$

$$= 20 \text{ รูป}$$

ดังนั้น ขนาดของกลุ่มตัวอย่างนิสิต (พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม) ผู้ศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๖๑ ของวิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม คือ ๒๐ รูป

รายละเอียดจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยที่ได้จากการคำนวณ แสดงในตารางที่ ๓.๑

ตารางที่ ๓.๑ จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามหน่วยงาน

ที่	หน่วยงาน	ประชากร (รูป)	กลุ่มตัวอย่าง (รูป)
๑	วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส	๒๘	๒๐
๒	วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี	๒๘	๒๐
๓	วิทยาลัยสงฆ์พุทธธนบุรีศรีสุวรรณภูมิ	๕๗	๔๑
๔	โครงการขยายห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์ กาญจนบุรี	๑๒	๙
๕	วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี	๒๔	๑๗
๖	วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี	๔	๓
	รวม	๑๕๓	๑๑๑

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed-Methods Research) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลและการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ดังนี้

๓.๓.๑ เชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้รูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่รอบด้านและลึกซึ้ง โดยผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured Interview) มีลักษณะเป็นคำถามแบบปลายเปิดเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยผู้ศึกษาจะให้กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง ๖ กลุ่ม ดังกล่าวข้างต้น โดยมีประเด็นคำถาม ดังนี้

ก. สำหรับบัณฑิต/อาจารย์/ผู้บริหาร

ข้อที่ ๑ หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เมื่อวิเคราะห์ตามทฤษฎี CIPP Model (Context-Input-Process-Product) เป็นอย่างไร

ข้อที่ ๒ หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เมื่อวิเคราะห์ตามทฤษฎี SWOT Analyze (Strengths-Weakness-Opportunities-Threats) เป็นอย่างไร

ข้อที่ ๓ แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน (ด้านการปกครอง-ด้านการศาสนศึกษา-ด้านการศึกษาสงเคราะห์-ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา-ด้านการสาธารณูปการ-ด้านการสาธารณสงเคราะห์-ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล) ควรเป็นอย่างไร

ข. สำหรับผู้ใช้บัณฑิต/พระสังฆาธิการระดับสูง/ผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอน

ข้อที่ ๑ เป้าหมายดั้งเดิมของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นอย่างไร

ข้อที่ ๒ จุดเน้นของการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นอย่างไร

ข้อที่ ๓ แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน (ด้านการปกครอง-ด้านการศาสนศึกษา-ด้านการศึกษาสงเคราะห์-ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา-ด้านการสาธารณูปการ-ด้านการสาธารณสงเคราะห์-ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล) ควรเป็นอย่างไร

๓.๓.๒ เชิงปริมาณ

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยมีขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ การหาความเชื่อมั่นของเครื่องมือ และลักษณะของเครื่องมือ ดังนี้

๑. ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางการกำหนดกรอบแนวคิดสำหรับใช้ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๒ สร้างเครื่องมือการวิจัยตามกรอบแนวคิด

ขั้นตอนที่ ๓ นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่อผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข

ขั้นตอนที่ ๔ นำเครื่องมือการวิจัยไปทดลองใช้กับประชากรที่มีลักษณะคล้ายกับกลุ่มตัวอย่างประชากรที่จะดำเนินการวิจัยเพื่อหาสัมประสิทธิ์ความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

ขั้นตอนที่ ๕ ปรับปรุงแก้ไข

ขั้นตอนที่ ๖ จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ และนำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง

๒. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการหาความเที่ยงตรง (Validity) โดยการนำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จ เสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญนิพนธ์เพื่อขอความเห็นชอบตามลำดับ และนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม ซึ่งผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๓ ท่านประกอบด้วย

พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระครูสังฆรักษ์ทรงพรธรณ ชยทตฺโต, ผศ.ดร.

รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ

วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหากังวาล อธิวัฒน์, ผศ.ดร.

อาจารย์ผู้สอนในรายวิชาหลักสูตร ป.บส.

วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เพื่อพิจารณาทั้งในด้านเนื้อหาสาระ และโครงสร้างของคำถาม รูปแบบของแบบสอบถาม ตลอดจนภาษาที่ใช้และตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ โดยหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC)^๓ ได้ค่าดัชนีความสอดคล้อง ตั้งแต่ ๐.๘๐ ถึง ๑.๐๐

๓. การหาความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability)

ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้ว ไปทดลองใช้ (Try-Out) กับนิสิตที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย (การวิจัยครั้งนี้ คือ นิสิต หรือพระสงฆ์ฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม ผู้ศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๖๑ ของวิทยาลัยสงฆ์ระยอง) เพื่อหาความเชื่อมั่นด้วยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์ แอลฟา (Alpha Coefficient) ของครอนบาค (Cronbach) ได้ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ ๐.๙๑๗๕ แล้วจัดพิมพ์เป็นฉบับสมบูรณ์เพื่อใช้ในการวิจัยต่อไป

๔. ลักษณะของเครื่องมือ

แบบสอบถาม (Questionnaire) แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งเป็นแบบเลือกตอบ (Check List)

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) รวม ๔ ด้าน ซึ่งเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) ดังนี้

ด้านบริบท (Context) มีคำถามทั้งหมด ๕ ข้อ

ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) มีคำถามทั้งหมด ๓๓ ข้อ

ด้านกระบวนการ (Process) มีคำถามทั้งหมด ๖ ข้อ

ด้านผลผลิต (Product) มีคำถามทั้งหมด ๖ ข้อ

มีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

- ๕ หมายถึง ประเมินผล อยู่ในระดับ มากที่สุด
- ๔ หมายถึง ประเมินผล อยู่ในระดับ มาก
- ๓ หมายถึง ประเมินผล อยู่ในระดับ ปานกลาง
- ๒ หมายถึง ประเมินผล อยู่ในระดับ น้อย
- ๑ หมายถึง ประเมินผล อยู่ในระดับ น้อยที่สุด

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๓-๒๔๔.

สำหรับในตอนที ๒ นี้มี การแปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยยึดเกณฑ์^๔ ดังนี้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๔.๕๐-๕.๐๐ หมายความว่า ระดับ มากที่สุด

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๓.๕๐-๔.๔๙ หมายความว่า ระดับ มาก

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๒.๕๐-๓.๔๙ หมายความว่า ระดับ ปานกลาง

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๕๐-๒.๔๙ หมายความว่า ระดับ น้อย

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๐๐-๑.๔๙ หมายความว่า ระดับ น้อยที่สุด

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ดังนี้

๓.๔.๑ เชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) มีการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. ขั้นเตรียมการสัมภาษณ์ คือ การเตรียมความพร้อมก่อนลงพื้นที่เพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่ จะสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก พร้อมกับเตรียมเอกสาร และศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง สมุดบันทึก และอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

๒. ขั้นดำเนินการด้านเอกสาร คือ ผู้ศึกษาวิจัยได้จัดส่งหนังสืออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลไปถึงผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาวิจัย

๓. ขั้นดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก คือ การปฏิบัติการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก แจกวัสดุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่าง ๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ หากผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ประสงค์ที่จะให้บันทึกเสียงในช่วงใด ผู้วิจัยก็จะไม่บันทึกเสียงไว้

^๔ประกอบ กรรณสูตร, สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ดานสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๘.

๓.๔.๒ เชิงปริมาณ

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยการรวบรวมข้อมูลวิจัยภาคสนาม (Field Research) ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง มีการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. ผู้วิจัยได้ดำเนินการขอจัดส่งหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาวิจัยไปยังสถานศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เฉพาะภาคตะวันตก) ที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๒. ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามไปแจกและเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเองพร้อมผู้ช่วยการวิจัย

๓. ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมแบบสอบถามคืนด้วยตนเอง โดยตรวจสอบความถูกต้องเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ทั้งหมด ร้อยละ ๑๐๐ ของจำนวนแบบสอบถามทั้งหมด

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed-Methods Research) ตามระเบียบวิธีวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๓.๕.๑ เชิงคุณภาพ

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ได้จากการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ดังนี้

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ อย่างเป็นระบบและมีความเชื่อมโยงกัน

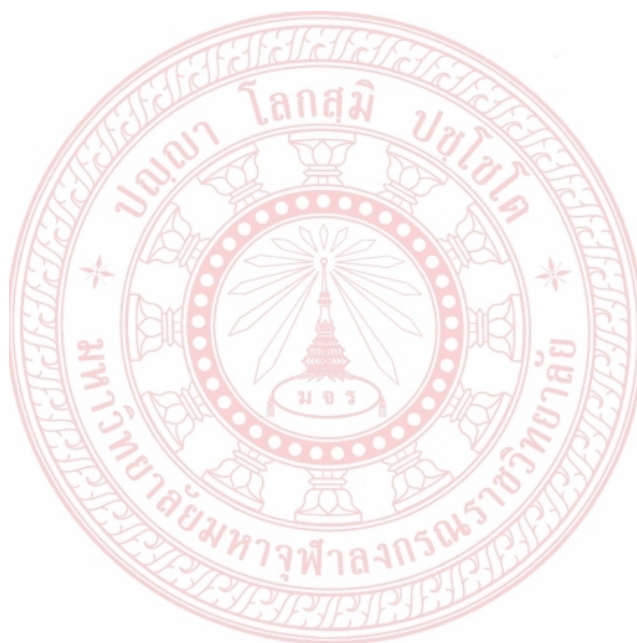
๒. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยผู้วิจัยพยายามรักษาสำนวนเดิมของผู้ให้สัมภาษณ์รวมทั้งปรับแก้ให้มีความชัดเจนทางการสื่อสาร ความหมาย และลดข้อความที่ซ้ำซ้อนกัน

๓.๕.๒ เชิงปริมาณ

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ที่ได้จากแบบสอบถาม (Questionnaire) วิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ดังนี้

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามเลือกตอบ (Check List) สถิติวิจัยที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage)

๒. การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) สถิติวิจัยที่ใช้ คือ ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.)

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหาอุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย” นี้ เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed-Methods Research) ตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) และตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยการรวบรวมข้อมูลวิจัยภาคสนาม (Field Research) ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยมีผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๔.๑ ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๔.๒ ผลการวิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๔.๓ ผลการวิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามทฤษฎี CIPP Model ทั้งในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ประกอบด้วย บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ผู้สอนในรายวิชาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) และผู้บริหารของสถานศึกษาที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) และในส่วนของการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ที่ได้จากการวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑.๑ ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

เชิงคุณภาพ

ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงคุณภาพ ตามทฤษฎี CIPP Model เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ประกอบด้วย บัณฑิตผู้สำเร็จ การศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ผู้สอนในรายวิชาตาม หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) และผู้บริหารของสถานศึกษาที่จัด การศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique) และประมวลสรุปความถี่ของการสื่อ ความหมายเป็นความเรียงประกอบตาราง โดยมีผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๑. ด้านบริบท (Context)

ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงคุณภาพ ด้านบริบท (Context) พบว่า

๑. หลักสูตร ป.บส. สอดคล้องความต้องการในการพัฒนาตนเองของพระสังฆาธิการได้ เป็นอย่างดี และตอบโจทย์ความต้องการในการพัฒนาศักยภาพบุคลากรของคณะสงฆ์ไทย^๑

๒. หลักสูตรนี้ สามารถแก้ไขปัญหาการขาดความรู้เฉพาะทางด้านการบริหารงานของ องค์การคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการได้เป็นอย่างดี^๒

๓. ตอบโจทย์ตามเจตนารมณ์ขององค์กรคณะสงฆ์ และความต้องการของพระสังฆาธิการ และครูสอนพระปริยัติธรรมในการพัฒนาตนเองให้มีความรู้ครอบคลุมศาสตร์สมัยใหม่นอกจาก องค์ความรู้นักธรรมและบาลีซึ่งเป็นพื้นฐานดั้งเดิม ดังกล่าวนี้ พิจารณาจากต้นทุนและความคุ้มค่าเป็น สำคัญ นอกจากนี้ ยังสนองตอบความต้องการของชุมชนที่ต้องการให้ผู้นำสงฆ์ของแต่ละวัดมีความรู้ ความเข้าใจและมนุษยสัมพันธ์ที่ดีเพื่อรองรับการทำงานร่วมกันในลักษณะประชาคมหรือภาคประชา สังคมด้วย^๓

^๑สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิต ผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^๒สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธาณนทคุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จ การศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^๓สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิต ผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

๔. หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ หลักสูตร ป.บส. นี้ ผลิตพระสังฆาธิการที่มีความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถ และฉลาดในการบริหารกิจการคณะสงฆ์อย่างมีหลักการและระเบียบแบบแผนที่ถูกต้อง^๔

๕. หลักสูตร ป.บส. หรือหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ มีปรัชญาและวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้พระสงฆ์มีความรู้การคณะสงฆ์ ๖ ด้าน คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งยังคงสนองตอบความต้องการของคณะสงฆ์ และตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น แต่ยังไม่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ในปัจจุบัน^๕

๖. หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ มีวัตถุประสงค์ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการผลิตพระสังฆาธิการที่มีคุณภาพแก่องค์กรคณะสงฆ์ อย่างไรก็ตาม ควรเพิ่มรายวิชาที่ส่งเสริมพระสงฆ์ผู้สำเร็จการศึกษาสามารถนำไปใช้เพิ่มจุดแข็งให้กับวัด เช่น วิชาจิตวิทยา เพื่อรองรับการพัฒนาศักยภาพของพระสังฆาธิการในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน^๖

๗. บริบทของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ สอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์ทั้งในส่วนของสังฆมณฑลท้องถิ่นและองค์กรคณะสงฆ์ระดับประเทศ เมื่อเปรียบเทียบกับพระสังฆาธิการที่ไม่ผ่านการศึกษาในหลักสูตรนี้ เห็นได้ชัดเจนว่า ผู้สำเร็จการศึกษาในหลักสูตรนี้ มีความรู้ความเข้าใจในกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน อย่างชัดเจน หลักสูตรนี้ จึงตอบสนองความต้องการในการพัฒนาบุคลากรขององค์กรคณะสงฆ์ในปัจจุบัน^๗

๘. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา พระภิกษุสงฆ์ทุกรูปในสังฆมณฑล จึงต้องศึกษาเพื่อพัฒนาตน ดังนั้น หลักสูตร ป.บส. นี้ จึงสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา และตอบโจทย์ความต้องการบุคลากรที่มีคุณภาพของคณะสงฆ์ไทย^๘

^๔สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^๕สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^๖สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^๗สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^๘สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

๙. ปรัชญาและวัตถุประสงค์หลักของหลักสูตรต้องการพัฒนาพระสังฆาธิการหรือพระครูสอนพระปริยัติธรรมผู้มีแนวโน้มเป็นผู้บริหารวัดในอนาคต สอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์และสังคมโลกปัจจุบันที่ต้องการผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ที่ทรงความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม และยกฐานะคุณวุฒิของผู้จบการศึกษาสำหรับศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น คือ ระดับอุดมศึกษา^๙

สรุปผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านบริบท (Context) ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ สรุปผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
เชิงคุณภาพ ด้านบริบท (Context)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	สอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์	๕
๒	สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติ	๔
	รวม	๙

จากตารางที่ ๔.๑ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ในเชิงคุณภาพ ด้านบริบท (Context) พบว่า สอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์ และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติ

๒. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)

ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงคุณภาพ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) พบว่า

๑. สาระการเรียนรู้ มีรายวิชาครอบคลุมภารกิจของงานคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ โดยจัดเป็นสาระการเรียนรู้ จำนวน ๒๔ หน่วยกิต จัดการเรียนการสอนในระบบทวิภาค ผู้สำเร็จการศึกษามีคุณวุฒิระดับประกาศนียบัตรและวุฒิปัต^{๑๐}

^๙สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๐}สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิโรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

๒. หลักสูตรนี้ กำหนดสาระการเรียนรู้ในระดับรายวิชาครอบคลุมภารกิจงานคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน พร้อมทั้งได้กำหนดรายละเอียดของแต่ละรายวิชาไว้อย่างชัดเจน ดังปรากฏในคำอธิบายของ รายวิชา^{๑๑}

๓. สาระการเรียนรู้รวม ๒๔ หน่วยกิตของหลักสูตรนี้ ครอบคลุมพื้นฐานสำหรับการสนอง งานคณะสงฆ์ แต่จำเป็นต้องเสริมสาระการเรียนรู้ศาสตร์สมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วใน สังคมโลกปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาในการศึกษา คือ ๒ ภาคการศึกษา หรือ ๑ ปี อาจน้อยไป สำหรับรองรับการศึกษาเรียนรู้ในเชิงลึก รวมถึง การศึกษาในภาคปฏิบัติการด้วย^{๑๒}

๔. เนื้อหาสาระสำคัญของหลักสูตรนี้ มุ่งเน้นเนื้อหาสาระของงานคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งเป็นภารกิจโดยตำแหน่งหรือเป็นงาน ประจำของพระสังฆาธิการ^{๑๓}

๕. อาจารย์ผู้สอนมีมาตรฐานสูง เพราะหน่วยงานที่นำหลักสูตรการบริหารกิจการคณะ สงฆ์ หรือ ป.บส. ไปเปิดจัดการเรียนการสอน ได้ใช้อาจารย์ผู้สอนระดับปริญญาตรีมาปฏิบัติหน้าที่เป็น อาจารย์สอนในหลักสูตรนี้ แต่โดยแท้จริง หลักสูตรยังขาดการกำหนดมาตรฐานคุณวุฒิของอาจารย์ ดังเช่นหลักสูตรระดับปริญญาตรี ที่ให้ความสำคัญกับผู้สอนที่มีคุณวุฒิตรงหรือสัมพันธ์กับหลักสูตร หรือรายวิชานั้น ๆ^{๑๔}

๖. ผู้เรียนมีความหลากหลายสูง ทั้งในส่วนของช่วงอายุ และพื้นฐานความรู้เดิม ซึ่งส่งผล ให้การเรียนการสอนในช่วง ๒-๓ คาบแรก จำเป็นต้องเป็นการเรียนการสอนในลักษณะของการปรับ พื้นฐาน ดังกล่าวนี้ เป็นภาระหนักประการหนึ่งของอาจารย์ผู้สอน^{๑๕}

^{๑๑}สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธธานันท์คุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จ การศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๒}สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิต ผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๓}สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๕}สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรี สุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

๗. หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ มีโครงสร้างรายวิชาเกี่ยวเนื่องจากภาระของงานคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน แต่หลักสูตรนี้ได้เปิดจัดการเรียนการสอนมาระยะเวลานานสมควรได้รับการปรับปรุง ซึ่งหากพิจารณาตามหลักการของการบริหารการศึกษา โดยทั่วไปต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรทุกกรอบ ๕ ปี^{๑๖}

๘. วัสดุอุปกรณ์และครุภัณฑ์ทางการศึกษามีความพร้อม ด้วยเหตุที่เป็นหลักสูตรที่เปิดจัดการศึกษาในที่ตั้งของหน่วยงานในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีมาตรฐานด้านสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ในระดับอุดมศึกษา^{๑๗}

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ มีจำนวนหน่วยกิตและรายวิชาเหมาะสมสำหรับพื้นฐานการบริหารกิจการคณะสงฆ์ครอบคลุม ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการศึกษาสงเคราะห์^{๑๘}

สรุปผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒ สรุปผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงคุณภาพ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	รายวิชาในหลักสูตรครอบคลุมภารกิจงานคณะสงฆ์ ๖ ด้าน	๕
๒	รายวิชาในหลักสูตรมีสาระการเรียนรู้ศาสตร์สมัยใหม่ที่เป็นต่อการปฏิบัติภารกิจงานคณะสงฆ์	๑
๓	หลักสูตรยังขาดการกำหนดมาตรฐานคุณวุฒิของอาจารย์	๑

^{๑๖}สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๗}สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๘}สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

ตารางที่ ๔.๒ (ต่อ)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๔	ผู้เรียนมีความหลากหลายสูงทั้งในส่วนในช่วงอายุและพื้นฐานความรู้เดิม	๑
๕	สิ่งสนับสนุนการเรียนรู้มีมาตรฐานเทียบเท่าการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา	๑
	รวม	๙

จากตารางที่ ๔.๒ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ในเชิงคุณภาพ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) พบว่า รายวิชาในหลักสูตรครอบคลุมภารกิจงานคณะสงฆ์ ๖ ด้าน, รายวิชาในหลักสูตรมีสาระการเรียนรู้ศาสตร์สมัยใหม่ที่จำเป็นต่อการปฏิบัติภารกิจงานคณะสงฆ์, หลักสูตรยังขาดการกำหนดมาตรฐานคุณวุฒิของอาจารย์, ผู้เรียนมีความหลากหลายสูงทั้งในส่วนในช่วงอายุและพื้นฐานความรู้เดิม และสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้มีมาตรฐานเทียบเท่าการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา

๓. ด้านกระบวนการ (Process)

ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ในเชิงคุณภาพ ด้านกระบวนการ (Process) พบว่า

๑. กระบวนการจัดการเรียนการสอน ดำเนินการโดยหน่วยงานต้นสังกัดที่นำหลักสูตรนี้ไปเปิดจัดการศึกษา และมีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้การสนับสนุนและกำกับดูแล^{๑๙}

๒. กระบวนการจัดการจัดการศึกษามีการวัดผลและประเมินผลที่เป็นไปตามมาตรฐานการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย^{๒๐}

^{๑๙}สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิโรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๐}สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธานันทคุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

๓. กระบวนการจัดการเรียนการสอนมีคุณภาพ กล่าวได้ว่า เทียบเท่ากับการจัดการศึกษาในระดับปริญญาของฝ่ายทางโลกในปัจจุบัน^{๒๑}

๔. การจัดการเรียนการสอน ใช้อาจารย์ผู้สอนที่มีคุณวุฒิและประสิทธิภาพการสอน เทียบเท่าการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{๒๒}

๕. หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ ป.บส. มีกระบวนการบริหารหลักสูตรเคร่งครัดตามรายละเอียดของหลักสูตรที่อนุมัติโดยสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อย่างไรก็ตาม ในอนาคตจำเป็นต้องเพิ่มกิจกรรมการเรียนรู้นอกห้องเรียน ได้แก่ การศึกษาดูงานนอกสถานที่ หรือกรณีตัวอย่างของพระสงฆ์ผู้ประสบความสำเร็จในงานคณะสงฆ์ด้านต่าง ๆ เช่น พระนักเผยแผ่ที่มีชื่อเสียง เป็นต้น^{๒๓}

๖. แม้หลักสูตรนี้ จัดการเรียนการสอน ๒ วัด เพราะเป็นระดับประกาศนียบัตร แต่มีรูปแบบของการจัดการศึกษาเทียบเท่าระดับปริญญาตรี ตั้งแต่ขั้นตอนการรับสมัคร การสอบคัดเลือก เข้าศึกษา กระทั่งถึงกระบวนการวัดและประเมินผลการศึกษา ซึ่งในส่วนของ การวัดและประเมินผลนี้ ได้ให้ความสำคัญกับการประเมินทั้งก่อนและหลังเรียน หรือ Pre-Test และ Post-Test มีการวัดผลกลางภาคและปลายภาค^{๒๔}

๗. กระบวนการในการจัดการศึกษาเป็นไปตามมาตรฐานของรายละเอียดของหลักสูตร ซึ่งอาจเทียบเท่ากับการศึกษาระดับอุดมศึกษา แม้จะไม่มีประกันคุณภาพการศึกษาในระดับนี้ก็ตาม^{๒๕}

๘. กระบวนการในการจัดการศึกษาเป็นการจัดการศึกษาในระบบปิด (Close System) ระยะเวลาการศึกษา ๑ ปี จัดการศึกษาแบบทวิภาคหรือ ๒ เทอม^{๒๖}

^{๒๑}สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๒}สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๓}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๔}สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๕}สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๖}สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

๙. กระบวนการในการจัดการศึกษามีคุณภาพสูง มิใช่ตั้งแต่อดีตเข้าศึกษาเท่านั้น โดยแท้จริงเริ่มตั้งแต่การประชาสัมพันธ์ในเชิงลึกและเชิงกว้าง กล่าวคือ เชิงลึก ได้แก่ การลงพื้นที่ประชาสัมพันธ์ในระดับวัด และเชิงกว้าง ได้แก่ การอาศัยสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุนการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ที่กว้างและไกลออกไป ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ต่อการคัดเลือกผู้เรียนที่มีคุณภาพและความพร้อมสำหรับการสำเร็จการศึกษาตามระยะเวลาของหลักสูตร^{๒๗}

สรุปผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านกระบวนการ (Process) ดังนี้

ตารางที่ ๔.๓ สรุปผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
เชิงคุณภาพ ด้านกระบวนการ (Process)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	การบริหารจัดการเรียนการสอนดำเนินการโดยหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรนี้ไปเปิดจัดการศึกษา	๑
๒	กระบวนการบริหารหลักสูตรมีคุณภาพเทียบเคียงมาตรฐานการศึกษาระดับอุดมศึกษา	๔
๓	ในทางปฏิบัติใช้อาจารย์ผู้สอนที่มีคุณวุฒิเทียบเท่าการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี	๑
๔	มีกระบวนการบริหารหลักสูตรเคร่งครัดตามรายละเอียดของหลักสูตรที่อนุมัติโดยสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๓
	รวม	๙

จากตารางที่ ๔.๓ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ในเชิงคุณภาพ ด้านกระบวนการ (Process) พบว่า การบริหารจัดการเรียนการสอนดำเนินการโดยหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรนี้ไปเปิดจัดการศึกษา, กระบวนการบริหารหลักสูตรมีคุณภาพเทียบเคียงมาตรฐานการศึกษาระดับอุดมศึกษา, ในทางปฏิบัติใช้อาจารย์ผู้สอนที่มีคุณวุฒิเทียบเท่าการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี และมีกระบวนการบริหารหลักสูตรเคร่งครัดตามรายละเอียดของหลักสูตรที่อนุมัติโดยสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{๒๗}สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

๔. ด้านผลผลิต (Product)

ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงคุณภาพ ด้านผลผลิต (Product) พบว่า

๑. บัณฑิตมีประสิทธิภาพ มีความรู้และทักษะใหม่ ๆ ในการบริหารจัดการงานคณะสงฆ์ สามารถสนองงานคณะสงฆ์หรือการพระศาสนาทั้ง ๖ องค์การได้เป็นอย่างดี และมีศักยภาพในการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น กล่าวคือ ต่อยอดทางการศึกษาในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอกได้ตามลำดับ^{๒๘}

๒. บัณฑิตหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ถือเป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่าขององค์กรคณะสงฆ์ เป็นบัณฑิตที่มีคุณภาพ มีความสามารถในการทำงานอย่างเป็นระบบ และทำงานเป็นทีมได้ดี^{๒๙}

๓. บัณฑิตมีประสิทธิภาพ สามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาในหลักสูตรนี้ ไปใช้ในการปฏิบัติการกิจการของคณะสงฆ์ ตลอดจนมีศักยภาพในการจัดทำโครงการ รายงานผลการดำเนินงานโครงการ บัญชีรายรับ-รายจ่ายของวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๓๐}

๔. บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ ป.บส. นี้ มีทัศนคติที่ดีต่อกระบวนการทำงานตามโครงสร้างองค์กรคณะสงฆ์^{๓๑}

๕. บัณฑิตผู้สำเร็จการหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ถือเป็นศาสนบุคคลผู้ทรงคุณ ๓ ประการ คือ คุณวุฒิ คุณภาพ และคุณธรรม^{๓๒}

^{๒๘}สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิโรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๙}สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธธานันทคุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๓๐}สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โขติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๓๑}สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๓๒}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

๖. บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ สามารถทำงานอย่างเป็นระบบในการบริหารจัดการวัด มีการวางแผนการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม และสามารถทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดีและมีพื้นฐานในการควบคุมอารมณ์ในการทำงานร่วมกัน กล่าวคือ สามารถสร้างเครือข่ายในการทำงานคณะสงฆ์ได้ ดังกล่าวนี้นี้ เป็นข้อมูลจากผลของการติดตามบัณฑิตที่จบการศึกษาไปแล้ว^{๓๓}

๗. บัณฑิตที่เป็นผลผลิตของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจทั้งในเชิงวิชาการและปฏิบัติการโดยครอบคลุมกิจการคณะสงฆ์ ๖ ด้าน และมีอัตลักษณ์ของบัณฑิต เป็นผู้ใฝ่รู้และอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคม แต่ในอนาคตจำเป็นต้องพัฒนาองค์ความรู้หรือเสริมความรู้ด้านกฎหมายที่เกี่ยวกับการสื่อสารและเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันด้วย^{๓๔}

๘. บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาในหลักสูตรนี้ มีศักยภาพในการบริหารวัดและศักยภาพในการจัดการงานคณะสงฆ์สูงขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงเวลาก่อนเข้าศึกษาในหลักสูตรนี้ ทั้งยังมีความสมัครสมานสามัคคีในการทำงานคณะสงฆ์ กล่าวคือ ทำงานเป็นทีม^{๓๕}

๙. บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาในหลักสูตรนี้ มีความรู้ความเข้าใจการบริหารจัดการวัด มากขึ้นจากเดิม เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนเข้าศึกษา อาทิเช่น ก่อนเข้าศึกษาขาดความกล้าหาญในการเทศน์หรือพูดในที่ชุมชน แต่เมื่อได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียน กระทั่งสำเร็จการศึกษานั้น สามารถพูดในที่สาธารณะได้อย่างไม่เคอะเขิน อีกทั้ง มีความสามัคคีในหมู่คณะ หรืออาจเรียกได้ว่า “สังฆสามัคคี”^{๓๖}

สรุปผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านผลผลิต (Product) ดังนี้

^{๓๓}สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๓๔}สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๓๕}สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๓๖}สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

ตารางที่ ๔.๔ สรุปผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
เชิงคุณภาพ ด้านผลผลิต (Product)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	บัณฑิตมีศักยภาพในการปฏิบัติงานคณะสงฆ์ครอบคลุมภารกิจทั้ง ๖ ด้าน	๓
๒	บัณฑิตมีศักยภาพในการทำงานเป็นทีม	๔
๓	บัณฑิตมีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์	๑
๔	บัณฑิตเป็นผู้มีคุณวุฒิ คุณภาพ และคุณธรรม	๑
	รวม	๙

จากตารางที่ ๔.๔ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ในเชิงคุณภาพ ด้านผลผลิต (Product) พบว่า บัณฑิตมีศักยภาพในการปฏิบัติงานคณะสงฆ์ครอบคลุมภารกิจทั้ง ๖ ด้าน, บัณฑิตมีศักยภาพในการทำงานเป็นทีม, บัณฑิตมีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์ และบัณฑิตเป็นผู้มีคุณวุฒิ คุณภาพ และคุณธรรม

๔.๑.๒ ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงปริมาณ

ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงปริมาณ ตามทฤษฎี CIPP Model เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลวิจัยภาคสนาม (Field Research) ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลนิสิต (พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม) ผู้ศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๖๑ ของสถานศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เฉพาะภาคตะวันตก) จำนวน ๑๑๑ รูป โดยสถิติวิจัยที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.) โดยมีผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๑. ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยส่วนบุคคลของนิสิต (พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม) ผู้ศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๖๑ ของสถานศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เฉพาะภาคตะวันตก) มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๕ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๑. สถานะ		
พระสังฆาธิการ (ทุกระดับ)	๗๔	๖๖.๖๗
ครูสอนพระปริยัติธรรม (ทุกแผนก)	๓๗	๓๓.๓๓
รวม	๑๑๑	๑๐๐.๐๐
๒. อายุ		
๒๐-๓๐ ปี	๒๐	๑๘.๐๒
๓๑-๔๐ ปี	๑๗	๑๕.๓๒
๔๑-๕๐ ปี	๓๒	๒๘.๘๓
๕๑-๖๐ ปี	๓๗	๓๓.๓๓
มากกว่า ๖๐ ปี	๕	๔.๕๐
รวม	๑๑๑	๑๐๐.๐๐

ตารางที่ ๔.๕ (ต่อ)

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๓. พรรษา		
น้อยกว่า ๑๐ พรรษา	๓๘	๓๔.๒๓
๑๑-๒๐ พรรษา	๓๓	๒๙.๗๓
๒๑-๓๐ พรรษา	๓๖	๓๒.๔๓
๓๑-๔๐ พรรษา	๔	๓.๖๐
มากกว่า ๔๐ พรรษา	๓๘	๓๔.๒๓
รวม	๑๑๑	๑๐๐.๐๐
๔. วุฒิการศึกษาสามัญ		
ประถมศึกษา	๒๔	๒๑.๖๒
มัธยมศึกษา	๒๘	๒๕.๒๓
อนุปริญญา	๒๘	๒๕.๒๓
ปริญญาตรี	๒๙	๒๖.๑๓
ปริญญาโท	๒	๑.๘๐
ปริญญาเอก	๒๔	๒๑.๖๒
รวม	๑๑๑	๑๐๐.๐๐
๕. วุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม		
ไม่มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรม	๐	๐.๐๐
นักธรรมชั้นตรี	๐	๐.๐๐
นักธรรมชั้นโท	๐	๐.๐๐
นักธรรมชั้นเอก	๑๑๑	๑๐๐.๐๐
รวม	๑๑๑	๑๐๐.๐๐
๖. วุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี		
ไม่มีวุฒิการศึกษาแผนกบาลี	๘๗	๗๘.๓๘
ประโยค ๑-๒ ถึง ป.ธ. ๓	๒๒	๑๙.๘๒
ป.ธ. ๔ ถึง ป.ธ. ๖	๒	๑.๘๐
ป.ธ. ๗ ถึง ป.ธ. ๙	๐	๐.๐๐
รวม	๑๑๑	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า นิสิตที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นพระสังฆาธิการ จำนวน ๗๔ คิดเป็นร้อยละ ๖๖.๖๗ มีพรรษามากกว่า ๔๐ พรรษา จำนวน ๓๘ คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๒๓ มีวุฒิการศึกษาสามัญระดับปริญญาตรี จำนวน ๒๙ คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๑๓ มีวุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมระดับนักธรรมชั้นเอก จำนวน ๑๑๑ คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐.๐๐ และไม่มีวุฒิการศึกษาแผนกบาลี จำนวน ๘๗ คิดเป็นร้อยละ ๗๘.๓๘

๒. ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยภาพรวมและรายด้าน มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยภาพรวมและรายด้าน

ที่	หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)	ผลการประเมิน		
		$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
๑	ด้านบริบท (Context)	๔.๕๕	๐.๔๘๖	มากที่สุด
๒	ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)	๔.๕๐	๐.๔๕๕	มากที่สุด
๓	ด้านกระบวนการ (Process)	๔.๕๕	๐.๕๑๐	มากที่สุด
๔	ด้านผลผลิต (Product)	๔.๕๗	๐.๕๑๕	มากที่สุด
	ภาพรวม	๔.๕๔	๐.๔๕๕	มากที่สุด

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๔ และเมื่อพิจารณาในรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ได้แก่ ด้านบริบท (Context) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ ด้านกระบวนการ (Process) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ และด้านผลผลิต (Product) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗

ตารางที่ ๔.๗ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านบริบท (Context)

ข้อ	ด้านบริบท (Context)	ผลการประเมิน		
		$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
๑	ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๑ (เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอน ปรัชญธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้มีความรู้ ความเข้าใจในการบริหารกิจการคณะสงฆ์)	๔.๕๑	๐.๖๓๑	มากที่สุด
๒	ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๒ (เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอน ปรัชญธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้สามารถ นำความรู้ด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไป ประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาพระพุทธ- ศาสนาและสังคม)	๔.๔๙	๐.๖๕๙	มาก
๓	ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๓ (เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอน ปรัชญธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้อุทิศ ตนและสามารถนำหลักทางการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธ- ศาสนา)	๔.๕๘	๐.๖๒๖	มากที่สุด
๔	ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๔ (เพื่อให้พระสังฆาธิการและครูสอน ปรัชญธรรมได้มีคุณวุฒิทางการศึกษาที่สามารถ ศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีได้)	๔.๖๖	๐.๕๘๐	มากที่สุด
๕	ความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ความต้องการของคณะสงฆ์ และความต้องการ ของสังคม	๔.๕๒	๐.๖๐๑	มากที่สุด
ภาพรวม		๔.๕๕	๐.๔๘๖	มากที่สุด

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่า ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านบริบท (Context) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๔ ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๔ (เพื่อให้พระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมได้มีคุณสมบัติทางการศึกษาที่สามารถศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีได้) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๖๖ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๓ ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๓ (เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้อุทิศตนและสามารถนำหลักทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๕๘ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๕ ความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ความต้องการของคณะสงฆ์ และความต้องการของสังคม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๕๒

ตารางที่ ๔.๘ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)

ข้อ	ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)	ผลการประเมิน		
		$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
๑	ความเหมาะสมของระบบการศึกษาที่แบ่งเป็น ๒ ภาคการศึกษาปกติ และให้แต่ละภาคเรียน มีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า ๑๖ สัปดาห์	๔.๔๗	๐.๖๕๘	มาก
๒	ความเหมาะสมของโครงสร้างของหลักสูตรที่มี ๒๔ หน่วยกิต ที่ประกอบด้วยวิชาบังคับ จำนวน ๑๘ หน่วยกิต และวิชาเลือก จำนวน ๖ หน่วยกิต	๔.๔๒	๐.๗๓๓	มาก
๓	ความเหมาะสมของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จำนวน ๗ วัน ตามข้อบังคับว่าด้วยการฝึกภาค ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน พ.ศ. ๒๕๔๑	๔.๓๕	๐.๗๗๐	มาก
๔	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๑ การปกครองคณะสงฆ์	๔.๕๘	๐.๖๘๒	มากที่สุด
๕	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๒ กฎหมายคณะสงฆ์	๔.๖๒	๐.๖๔๗	มากที่สุด
๖	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๓ พระสงฆ์กับภาวะผู้นำ	๔.๖๖	๐.๖๖๗	มากที่สุด

ตารางที่ ๔.๘ (ต่อ)

ข้อ	ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)	ผลการประเมิน		
		$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
๗	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๔ การบริหารการศึกษาคณะสงฆ์	๔.๕๔	๐.๖๘๕	มากที่สุด
๘	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๕ การบริหารงานสาธารณูปการ	๔.๖๘	๐.๕๗๕	มากที่สุด
๙	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๖ การบริหารศาสนสมบัติ	๔.๖๖	๐.๖๔๐	มากที่สุด
๑๐	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๗ การบริหารงบประมาณ	๔.๖๐	๐.๖๖๔	มากที่สุด
๑๑	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๘ สัมมนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์	๔.๕๔	๐.๖๔๔	มากที่สุด
๑๒	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๙ การบริหารงานธุรการ	๔.๔๒	๐.๖๙๕	มาก
๑๓	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๐ พระพุทธศาสนากับการศึกษาสงเคราะห์	๔.๕๙	๐.๖๒๕	มากที่สุด
๑๔	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๑ พระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์	๔.๖๗	๐.๕๗๗	มากที่สุด
๑๕	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๒ พระไตรปิฎกศึกษา	๔.๗๗	๐.๕๐๔	มากที่สุด
๑๖	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๓ พุทธวิธีการสอน	๔.๖๔	๐.๖๔๔	มากที่สุด
๑๗	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๔ ธรรมนิเทศ	๔.๕๔	๐.๖๐๐	มากที่สุด
๑๘	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๕ พุทธศิลป์	๔.๖๙	๐.๕๓๖	มากที่สุด
๑๙	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๖ เทศกาลและพุทธศาสนพิธี	๔.๔๗	๐.๖๔๔	มาก

ตารางที่ ๔.๘ (ต่อ)

ข้อ	ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)	ผลการประเมิน		
		$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
๒๐	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๗ พระพุทธศาสนากับสถานการณ์ปัจจุบัน	๔.๖๗	๐.๕๗๗	มากที่สุด
๒๑	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๘ นวัตกรรมทางการศึกษา	๔.๕๔	๐.๖๔๔	มากที่สุด
๒๒	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๙ ภูมิปัญญาท้องถิ่น	๔.๖๕	๐.๖๖๙	มากที่สุด
๒๓	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๒๐ การศึกษาอิสระ	๔.๕๑	๐.๖๕๙	มากที่สุด
๒๔	อาจารย์ผู้สอนมีความรู้ความสามารถ	๔.๔๕	๐.๕๙๙	มาก
๒๕	อาจารย์ผู้สอนมีทักษะและประสบการณ์	๔.๔๑	๐.๖๘๐	มาก
๒๖	อาจารย์ผู้สอนมีมุมมองหรือทัศนคติที่ดี	๔.๔๗	๐.๖๓๐	มาก
๒๗	นิสิตที่เข้ามาเรียนมีความสนใจหรือมีนิสัยรัก การเรียนรู้และกระตือรือร้นในการเล่าเรียน	๔.๓๙	๐.๗๑๖	มาก
๒๘	นิสิตที่เข้ามาเรียนมีความรับผิดชอบตามบทบาท ในฐานะผู้เรียน	๔.๓๒	๐.๖๔๖	มาก
๒๙	นิสิตที่เข้ามาเรียนมีการตอบสนองต่อการเรียนรู้ ตามหลักสูตร	๔.๔๑	๐.๖๕๒	มาก
๓๐	นิสิตที่เข้ามาเรียนมีการตอบสนองต่อกิจกรรม การพัฒนานิสิต (กิจกรรมนอกชั้นเรียน)	๔.๕๐	๐.๖๕๙	มากที่สุด
๓๑	นิสิตที่เข้ามาเรียนมีผลที่คาดว่าจะได้รับจาก การศึกษาและเรียนรู้ตามหลักสูตร	๔.๔๙	๐.๖๕๙	มาก
๓๒	นิสิตที่เข้ามาเรียนมีความภาคภูมิใจในการเข้า มาศึกษาในหลักสูตรนี้	๔.๔๖	๐.๖๕๘	มาก
๓๓	ความพร้อมของอาคารเรียน	๔.๕๖	๐.๕๙๘	มากที่สุด
๓๔	ความพร้อมของ ห้องเรียน ห้องประชุม ห้อง โสตทัศนอุปกรณ์และห้องปฏิบัติการ	๔.๕๑	๐.๖๕๙	มากที่สุด

ตารางที่ ๔.๘ (ต่อ)

ข้อ	ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)	ผลการประเมิน		
		$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
๓๕	ความพร้อมของการจัดบริการสถานที่ที่จำเป็น เช่น ห้องพยาบาล หอพัก	๓.๘๖	๐.๗๕๗	มาก
๓๖	ความพร้อมของหนังสือ เอกสาร ตำรา วัสดุ อุปกรณ์และครุภัณฑ์ทางการศึกษา	๔.๑๓	๐.๖๘๙	มาก
๓๗	ความพร้อมของสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัยและ นวัตกรรมที่เอื้อต่อการเรียนรู้	๔.๓๑	๐.๗๖๐	มาก
	ภาพรวม	๔.๕๐	๐.๔๕๕	มากที่สุด

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะ
สงฆ์ (ป.บส.) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ และเมื่อ
พิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๑๕ ความเหมาะสมของรายวิชา
และสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๒ พระไตรปิฎกศึกษา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๗๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๑๘
ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๕ พุทธศิลป์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๙ และ
อันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๘ ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๕ การบริหารงาน
สาธารณูปการ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๘

ตารางที่ ๔.๙ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตร
การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านกระบวนการ (Process)

ข้อ	ด้านกระบวนการ (Process)	ผลการประเมิน		
		$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
๑	มีการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็น สำคัญ	๔.๔๖	๐.๖๕๘	มาก
๒	มีการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการกับการ บริการวิชาการแก่ชุมชน การทำนุบำรุงศิลปะ วัฒนธรรม และ/หรือการวิจัย	๔.๕๖	๐.๖๒๘	มากที่สุด

ตารางที่ ๔.๙ (ต่อ)

ข้อ	ด้านกระบวนการ (Process)	ผลการประเมิน		
		$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
๓	มีการใช้เทคนิคการสอนที่เน้นการเพิ่มสัดส่วนการปฏิบัติและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน และระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน	๔.๕๐	๐.๖๐๑	มากที่สุด
๔	มีการใช้เทคนิคการสอนที่ทันสมัยและมีความหลากหลาย	๔.๕๘	๐.๕๙๖	มากที่สุด
๕	มีการวัดและประเมินผลที่หลากหลายและตรงตามสภาพจริง	๔.๖๓	๐.๖๑๗	มากที่สุด
๖	มีการวัดและประเมินผลสอดคล้องกับเนื้อหาและตรงตามวัตถุประสงค์ของรายวิชา	๔.๕๗	๐.๖๒๗	มากที่สุด
ภาพรวม		๔.๕๕	๐.๕๑๐	มากที่สุด

จากตารางที่ ๔.๙ พบว่า ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านกระบวนการ (Process) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๕ มีการวัดและประเมินผลที่หลากหลายและตรงตามสภาพจริง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๓ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๔ มีการใช้เทคนิคการสอนที่ทันสมัยและมีความหลากหลาย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๘ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๖ มีการวัดและประเมินผลสอดคล้องกับเนื้อหาและตรงตามวัตถุประสงค์ของรายวิชา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗

ตารางที่ ๔.๑๐ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านผลผลิต (Product)

ข้อ	ด้านผลผลิต (Product)	ผลการประเมิน		
		$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
๑	บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผู้ทรงความรู้	๔.๕๔	๐.๖๒๙	มากที่สุด
๒	บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผู้มีปฏิบัติหน้าที่ เลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด และอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา	๔.๖๒	๐.๖๑๙	มากที่สุด

ตารางที่ ๔.๑๐ (ต่อ)

ข้อ	ด้านผลผลิต (Product)	ผลการประเมิน		
		$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
๓	บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผู้มีทักษะในการพัฒนาตนเองให้เพียงพร้อมด้วยคุณธรรมจริยธรรมและรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม	๔.๕๓	๐.๖๓๐	มากที่สุด
๔	บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผู้มีทักษะในการนำความรู้ด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาและพัฒนาพระพุทธศาสนาและสังคม	๔.๕๔	๐.๖๒๙	มากที่สุด
๕	บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับตนเอง	๔.๕๙	๐.๖๒๕	มากที่สุด
๖	บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับพระพุทธศาสนา ชุมชน สังคม และประเทศชาติ	๔.๕๘	๐.๖๒๖	มากที่สุด
ภาพรวม		๔.๕๗	๐.๕๑๕	มากที่สุด

จากตารางที่ ๔.๑๐ พบว่า ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านผลผลิต (Product) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๒ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผู้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด และอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๒ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๕ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับตนเอง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๙ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๖ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับพระพุทธศาสนา ชุมชน สังคม และประเทศชาติ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๘

๔.๒ ผลการวิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

ผลการวิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามทฤษฎี SWOT Analyze ทั้งในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ประกอบด้วย บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ผู้สอนในรายวิชาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) และผู้บริหารของสถานศึกษาที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) มีรายละเอียด ดังนี้

๑. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดแข็ง (Strengths)

การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดแข็ง (Strengths) พบว่า

๑. มีการศึกษาธรรมะในภาคปฏิบัติสัทธิธรรม ที่ช่วยเสริมสร้างความเอื้อเฟื้อสุชุมแก่นิสิต^{๓๗}
๒. วิทยาเขต หรือวิทยาลัยสงฆ์ และห้องเรียนในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีนำหลักสูตร ป.บส. ไปเปิดจัดการเรียนการสอน ล้วนมีความพร้อมในด้านอาคารสถานที่ และสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ ทั้งนี้ มิได้หมายรวมถึงหนังสือและตำราเรียนในรายวิชาของหลักสูตรนี้^{๓๘}
๓. ผู้เรียนในหลักสูตรนี้มีสถานะเป็นพระภิกษุที่อยู่ประจำในวัดต่าง ๆ ซึ่งง่ายต่อการลงพื้นที่ประชาสัมพันธ์ให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย หรือสะดวกต่อการสรรหานิสิตใหม่^{๓๙}

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๓๘} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธานันทคุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

๔. มีสถานที่ของหน่วยงานในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รองรับการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรนี้^{๔๐}

๕. หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เน้นวิชาการควบคู่กับวิชาชีพ และต่อยอดในการทำงาน กล่าวคือ มีวิชาการ วิชาชีพ และวิชาชีพ^{๔๑}

๖. หลักสูตรมีสาระการเรียนรู้ครอบคลุมภารกิจทั้ง ๖ ด้านของงานคณะสงฆ์ และอาจารย์ผู้สอนมีมาตรฐานสูงเทียบเท่ากับการจัดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรี^{๔๒}

๗. หลักสูตรมีรายวิชาพระไตรปิฎกศึกษาให้ผู้เข้าศึกษาได้เรียนรู้วิธีการและเทคนิคการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้า และมีพระสังฆาธิการระดับสูงที่มาช่วยสอนซึ่งส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเป็นแม่แบบที่ดีในทางปฏิบัติ^{๔๓}

๘. หลักสูตร ฯ มีบริบทสนองงานองค์กรคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ประการ จึงเป็นหลักสูตรที่ผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพสำหรับเป็นบุคลากรที่มีศักยภาพขององค์กรคณะสงฆ์ไทย^{๔๔}

๙. หลักสูตร ฯ เปิดโอกาสทางการศึกษาโดยไม่นำคุณวุฒิการศึกษาสายสามัญมาเป็นเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้เรียน กล่าวคือ เปิดโอกาสให้พระภิกษุที่ขาดโอกาสทางการศึกษาในสมัยดำรงเพศศฤหันธ์ ได้มีโอกาสในการพัฒนาตนเองด้วยการศึกษาเล่าเรียน^{๔๕}

สรุปผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดแข็ง (Strengths) ดังนี้

^{๔๐}สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๑}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๒}สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๓}สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๔}สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๕}สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

ตารางที่ ๔.๑๑ สรุปผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดแข็ง (Strengths)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	มีการศึกษาธรรมะในภาคปฏิบัติเพื่อกลมกลืนจิตใจ	๒
๒	ความพร้อมทางกายภาพของหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรไปเปิดสอน	๑
๓	ผู้เรียนมีสถานภาพเป็นพระภิกษุผู้มีศีลาจารวัตรที่งดงาม	๑
๔	กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นวิชาการควบคู่กับวิชาชีพเพื่อต่อยอดในการทำงาน	๓
๕	อาจารย์ผู้สอนมีมาตรฐานสูงเทียบเท่ากับการจัดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรี	๑
๖	มีพระสังฆาธิการระดับสูงที่มาช่วยสอนและเป็นแม่แบบที่ดีในทางปฏิบัติ	๑
	รวม	๙

จากตารางที่ ๔.๑๑ แสดงให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดแข็ง (Strengths) พบว่า มีการศึกษาธรรมะในภาคปฏิบัติเพื่อกลมกลืนจิตใจ, ความพร้อมทางกายภาพของหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรไปเปิดสอน, ผู้เรียนมีสถานภาพเป็นพระภิกษุผู้มีศีลาจารวัตรที่งดงาม, กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นวิชาการควบคู่กับวิชาชีพเพื่อต่อยอดในการทำงาน, อาจารย์ผู้สอนมีมาตรฐานสูงเทียบเท่ากับการจัดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรี และมีพระสังฆาธิการระดับสูงที่มาช่วยสอนและเป็นแม่แบบที่ดีในทางปฏิบัติ

๒. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดอ่อน (Weakness)

การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดอ่อน (Weakness) พบว่า

๑. การจำกัดคุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาเฉพาะพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม^{๔๖}

๒. ขาดแคลนงบประมาณในการจัดการศึกษาโดยตรง ยังคงต้องอิงอาศัยงบประมาณของหน่วยงานจัดการศึกษานั้น ๆ เพราะเหตุที่รายได้จากการลงทะเบียนหรือค่าเล่าเรียนจากนิสิตที่มีจำนวนน้อยลง ย่อมไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายที่พึงมีในอนาคต อุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ความแตกต่างของพื้นฐานความรู้เดิมของนิสิตผู้เข้าศึกษา ซึ่งในอนาคตควรมีโครงการหรือกิจกรรมเตรียมความพร้อมก่อนการเรียนแก่ผู้เข้าศึกษา^{๔๗}

๓. โดยธรรมชาติของนิสิตผู้ตำแหน่งของนิสิตพระสังฆาธิการมีมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการระดับวัดหรือเจ้าอาวาส ซึ่งเกี่ยวข้องกับการอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่พุทธศาสนิกชน ที่เป็นปัญหาต่อการจัดสรรเวลา^{๔๘}

๔. การจัดสรรเวลา และการเดินทางของผู้เรียน^{๔๙}

๕. หลักสูตร ป.บส. เป็นหลักสูตรระดับประกาศนียบัตรที่ต่ำกว่าปริญญาตรี หลักสูตรแรกของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหลักสูตรที่เปิดจัดการเรียนการสอนมานาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ถึงปัจจุบัน เป็นระยะเวลา ๑๕ ปี แต่หลักสูตรนี้ยังไม่มีมีการปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลง ทั้งในส่วนของกฎหมาย สภาพบ้านเมือง รวมถึงเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งโดยแท้จริง การปรับปรุงหลักสูตรตามหลักเกณฑ์การประกันคุณภาพการศึกษาจำเป็นต้องดำเนินการทุกกรอบ ๕ ปีของการจัดการศึกษา^{๕๐}

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๗} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธานันทคุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๘} สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๙} สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๐} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือ, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

๖. พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมที่เข้าศึกษามีจำนวนน้อย แต่มีความหลากหลาย ทั้งในส่วนของช่วงวัย ทักษะ และพื้นฐานความรู้เดิมที่แตกต่างกันมาก^{๕๑}

๗. ผู้เรียนบางส่วนขาดความพร้อมก่อนเข้าศึกษา มีพื้นฐานความรู้สายสามัญศึกษาที่แตกต่างกัน ในอนาคตจำเป็นต้องมีหลักสูตรระยะสั้นสำหรับเตรียมผู้เรียนทั้งหมดให้มีความพร้อม ซึ่งอาจเป็นหลักสูตรระยะสั้น ประมาณ ๕-๗ วัน ทั้งนี้ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการสร้างทัศนคติที่ดีและเป้าหมายร่วม^{๕๒}

๘. ขาดการปรับปรุงโครงสร้างหลักสูตร และรายวิชา รวมถึงสาระการเรียนรู้และองค์ความรู้ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย^{๕๓}

๙. กลุ่มผู้เรียนลดน้อยลง และกลุ่มผู้สำเร็จการศึกษาบางรูปยังขาดเวทีในการแสดงความสามารถของตนที่เป็นผลมาจากการศึกษาหลักสูตร ป.บส.^{๕๔}

สรุปผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดอ่อน (Weakness) ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๒ สรุปผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดอ่อน (Weakness)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	จำนวนผู้เรียนลดน้อยลงเนื่องจากจำกัดผู้เข้าศึกษาเฉพาะกลุ่มพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม	๓
๒	ความแตกต่างของพื้นฐานความรู้เดิมของนิสิตผู้เข้าศึกษา	๑

^{๕๑}สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพูลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๒}สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๓}สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๔}สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

ตารางที่ ๔.๑๒ (ต่อ)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๓	ภารกิจของนิสิตที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการมีมากจึงเป็นปัญหาของการจัดสรรเวลาเพื่อเข้าเรียน	๒
๔	ขาดการปรับปรุงหลักสูตรมานานถึง ๑๕ ปี	๒
๕	ขาดการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าศึกษาให้แก่ผู้เรียน	๑
	รวม	๙

จากตารางที่ ๔.๑๒ แสดงให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดอ่อน (Weakness) พบว่า จำนวนผู้เรียนลดน้อยลงเนื่องจากจำกัดผู้เข้าศึกษาเฉพาะกลุ่มพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม, ความแตกต่างของพื้นฐานความรู้เดิมของนิสิตผู้เข้าศึกษา, ภารกิจของนิสิตที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการมีมากจึงเป็นปัญหาของการจัดสรรเวลาเพื่อเข้าเรียน, ขาดการปรับปรุงหลักสูตรมานานถึง ๑๕ ปี และขาดการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าศึกษาให้แก่ผู้เรียน

๓. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านโอกาส (Opportunities)

การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านโอกาส (Opportunities) พบว่า

๑. กระแสความต้องการในการพัฒนาคุณวุฒิทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในปัจจุบันมีสูง^{๕๕}
๒. ได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์ในพื้นที่ ตลอดจนกระทั่งถึงระดับมหาเถรสมาคมที่เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการ^{๕๖}

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิโรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธานันทคุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

๓. พระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะผู้ปกครองชั้นสูงทุกระดับให้การสนับสนุนทั้งในเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติการ^{๕๗}

๔. บุคลากรขององค์กรคณะสงฆ์กระตือรือร้นและตื่นตัวในการศึกษาเล่าเรียนมากยิ่งขึ้น เพราะคณะสงฆ์เชื่อมั่นว่าผู้สำเร็จการศึกษาในหลักสูตรนี้ ผ่านการอบรมและฝึกฝนมาอย่างดี สามารถช่วยเหลือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๕๘}

๕. ผู้นำท้องถิ่น และคฤหัสถ์ผู้เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เช่น ไวยาวัจกร มักทายก และประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจ เป็นต้น มีความสนใจใคร่รู้ในกระบวนการบริหารกิจการคณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลัที่มียุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์^{๕๙}

๖. นโยบายสนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยและการให้การสนับสนุนของพระสังฆาธิการผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะปกครองชั้นสูง ตลอดจนพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ. ๒๕๖๒ ที่เป็นปัจจัยกระตุ้นความต้องการทางการศึกษาของพระภิกษุและสามเณร^{๖๐}

๗. ปัจจุบันมีพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ. ๒๕๖๒ ซึ่งกระตุ้นความต้องการทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรได้เป็นอย่างดี^{๖๑}

๘. พระภิกษุและสามเณรในสังฆมณฑลมีความต้องการโอกาสทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณวุฒิของตน^{๖๒}

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๘} สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๙} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลืออง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๐} สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๑} สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๒} สัมภาษณ์ พระวิสุทธีรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

๙. เจ้าคณะจังหวัด (สุพรรณบุรี) ใช้มาตรการทางการปกครองเข้ามาช่วยสนับสนุน กล่าวคือ กำหนดคุณสมบัติของผู้ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระสังฆาธิการหรือพระกรรมวาจาจารย์โดยพิจารณาคุณสมบัติของการสำเร็จการศึกษาในหลักสูตรนี้ เป็นคุณสมบัติพื้นฐานประการหนึ่งด้วย^{๖๓}

สรุปผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านโอกาส (Opportunities) ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๓ สรุปผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านโอกาส (Opportunities)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	กระแสความต้องการในการพัฒนาคุณวุฒิทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน	๕
๒	องค์กรคณะสงฆ์ให้การสนับสนุน	๔
	รวม	๙

จากตารางที่ ๔.๑๓ แสดงให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านโอกาส (Opportunities) พบว่า กระแสความต้องการในการพัฒนาคุณวุฒิทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน และองค์กรคณะสงฆ์ให้การสนับสนุน

๔. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านอุปสรรค (Threats)

การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านอุปสรรค (Threats) พบว่า

๑. ปัจจุบัน พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมทั่วประเทศสำเร็จการศึกษาในหลักสูตรนี้จำนวนมาก ส่งผลต่อปัจจัยนำเข้าด้านผู้เรียนที่มีจำนวนลดน้อยลงในทุกพื้นที่ และอาจหมดลงได้ในอนาคตหากยังจำกัดคุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาไว้เฉพาะพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม^{๖๔}

^{๖๓}สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๔}สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

๒. พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมมีจำนวนจำกัด หากพิจารณาตามรายละเอียดของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ที่คุณสมบัติผู้เข้าศึกษาจำกัดอยู่ในบุคลากรเพียง ๒ ประเภทนี้ ซึ่งถือเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีจำกัด ในอนาคตจำเป็นต้องปรับปรุงโดยขยายโอกาสทางการศึกษา ในหลักสูตรนี้ไปสู่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น บุคลากรของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ตลอดถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน เช่น บุคลากรของสำนักงานพระพุทธศาสนา หรือไวยาวัจกรวัด เป็นต้น^{๖๕}

๓. ทักษะคติในเชิงลบของประชาชนบางคนที่มีต่อการศึกษาของพระสังฆาธิการที่นอกเหนือจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี ซึ่งโดยแท้จริงหลักสูตร ป.บส. นี้ มุ่งประโยชน์ต่อการพัฒนางานบริหารกิจการคณะสงฆ์ มิใช่เพื่อเพิ่มกิเลสอันนำไปสู่การลาสิกขา^{๖๖}

๔. ทักษะคติอันไม่ถูกต้องของเจ้าคณะปกครองบางรูปที่ไม่สนับสนุนการศึกษาสมัยใหม่^{๖๗}

๕. สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กฎหมายของฝ่ายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องกับองค์กรคณะสงฆ์ ทั้งในส่วนของโครงการการบริหารองค์กรคณะสงฆ์ ตลอดจนจนถึงนโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น นโยบายการศึกษาของสงฆ์ เป็นต้น^{๖๘}

๖. ภารกิจของพระสังฆาธิการมีมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นข้อจำกัดสำคัญต่อการตัดสินใจและจัดสรรเวลาสำหรับเข้าศึกษาในระบบที่นอกเหนือจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรม^{๖๙}

๗. ขั้นตอนการขออุปสมบทบางประการที่ยากลำบากกว่าในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งมีผลต่อเนื่องต่อจำนวนศาสนทายาท และบุคลากรขององค์กรคณะสงฆ์ที่เป็นวัตถุดิบของหลักสูตร^{๗๐}

^{๖๕} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธธานันท์คุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๖} สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๗} สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๘} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๙} สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๗๐} สัมภาษณ์ พระปฏิภนโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

๘. ขาดวัตถุดิบ กล่าวคือ มีพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ที่เป็นปัจจัยนำเข้าด้านผู้เรียน ถือเป็นทรัพยากรที่มีจำนวนจำกัด^{๗๑}

๙. จำนวนผู้อุปสมบทในปัจจุบันมีแนวโน้มลดลง ซึ่งส่งผลในระยะยาวต่อทรัพยากรนำเข้าหรือตัวผู้เรียนที่อาจลดน้อยลง^{๗๒}

สรุปผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านอุปสรรค (Threats) ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๔ สรุปผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านอุปสรรค (Threats)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมทั่วประเทศสำเร็จการศึกษาในหลักสูตรแล้วจำนวนมาก	๒
๒	ทัศนคติในเชิงลบต่อหลักสูตรที่นอกเหนือจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรม	๓
๓	สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและวิทยาการสมัยใหม่	๑
๔	บุคลากรขององค์กรคณะสงฆ์ที่เป็นวัตถุดิบในอนาคตของหลักสูตรมีจำนวนลดน้อยลง	๓
	รวม	๙

จากตารางที่ ๔.๑๔ แสดงให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านอุปสรรค (Threats) พบว่า พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมทั่วประเทศสำเร็จการศึกษาในหลักสูตรแล้วจำนวนมาก, ทัศนคติในเชิงลบต่อหลักสูตรที่นอกเหนือจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรม, สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและวิทยาการสมัยใหม่ และบุคลากรขององค์กรคณะสงฆ์ที่เป็นวัตถุดิบในอนาคตของหลักสูตรมีจำนวนลดน้อยลง

^{๗๑}สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๗๒}สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

๔.๓ ผลการวิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

ผลการวิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ประกอบด้วย บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ผู้สอนในรายวิชาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) และผู้บริหารของสถานศึกษาที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ผู้ใช้บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พระสังฆาธิการผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ในระดับสูงของคณะสงฆ์ไทย และผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและการสอนของสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๓.๑ เป้าหมายดั้งเดิมของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

ผลการวิเคราะห์เป้าหมายดั้งเดิมของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ประกอบด้วย ผู้ใช้บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พระสังฆาธิการผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ในระดับสูงของคณะสงฆ์ไทย และผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและการสอนของสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique) และประมวลสรุปความถี่ของการสื่อความหมายเป็นความเรียงประกอบตาราง โดยผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า

๑. ต้องการพัฒนาศักยภาพให้กับพระสงฆ์โดยสอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าหรือตามความเปลี่ยนแปลงของชุมชน สังคม ประเทศชาติ และสังคมโลก เพื่อสะดวกต่อการสนองงานคณะสงฆ์ ตลอดจนเป็นเครื่องมือสำคัญในการพิจารณาความสามารถของบุคคลเพื่อแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการ^{๗๓}

๒. ต้องการปรับปรุงพื้นฐานความรู้และปรับวุฒิของพระสังฆาธิการให้มีคุณสมบัติสำหรับเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้^{๗๔}

^{๗๓} สัมภาษณ์ พระเทพสาครมณี, เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร วัดเจษฎาราม จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระราชปรีดีเมธี, เจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี วัดสุพรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

๓. ต้องการพัฒนาพระสังฆาธิการให้มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน กล่าวคือ ความรู้ความสามารถเฉพาะในการทำงานคณะสงฆ์^{๗๕}

๔. คราวนั้น เริ่มแรกที่ข้าพเจ้าเข้าดำรงตำแหน่งเจ้าคณะภาค ๒ พบปัญหาจากการทำงาน คณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ จึงได้จัดทำโครงการระยะสั้นพัฒนาบุคลากรของคณะสงฆ์ภาค ๒ ในระยะเวลา ๒ เดือน ชื่อ โครงการพัฒนาบุคลากรคณะสงฆ์ภาค ๒ ผลปรากฏว่า ขาดแรงจูงใจในการเข้ารับการอบรม ด้วยเหตุที่ไม่มีคุณวุฒิรับรองเมื่อผ่านการอบรม ภายหลังจึงประสานกับคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดทำเป็นหลักสูตรการศึกษาระดับประกาศนียบัตร ที่ใช้ระยะเวลาเรียน ๑ ปี ผนวกกับการอบรมปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๗ วัน ให้ชื่อว่า หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ โดยผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรนี้มีศักดิ์และสิทธิ์เทียบเท่าระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เมื่อคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำหลักสูตรนี้ไปเปิดจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการกับพันธกิจบริการด้านวิชาการ แก่สังคม จึงได้รับความนิยมไปทั่วประเทศ มีพระมหาเถระระดับสูงให้ความเห็นชอบ ด้วยเหตุที่หลักสูตรนี้เป็นเครื่องมือในการเตรียมบุคลากรของคณะสงฆ์ให้พร้อมก่อนทำงาน และบางจังหวัด บางภาคคณะสงฆ์ได้กำหนดให้คุณวุฒิของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ ป.บส. นี้ เป็นคุณสมบัติเบื้องต้นเพิ่มเติมในการพิจารณาแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการด้วย หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ มีพระเถระชั้นผู้ใหญ่หรือพระสังฆาธิการระดับสูงลงไปปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์ผู้สอนด้วยตนเอง เช่น พระธรรมราชาวุฒิวร เจ้าคณะภาค ๓ ทั้งนี้ เพื่อมุ่งถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ อีกทั้ง ยังใช้เป็นโอกาสในการแลกเปลี่ยนข้อมูลงาน คณะสงฆ์กับผู้ทำงานคณะสงฆ์ในระดับฐานรากได้อีกประการหนึ่งด้วย ดังกล่าวนี แสดงให้เห็นว่า หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ หลักสูตร ป.บส. มีเป้าหมายดั้งเดิม เพื่อเตรียมบุคลากรคณะสงฆ์ให้มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการงานคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้านเป็นสำคัญ และยังสามารถสร้างความสมัครสมานสามัคคี สร้างการร่วมมือทำงานเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย และพัฒนาบุคลากรคณะสงฆ์ให้มีคุณสมบัติสำหรับการศึกษาในระดับสูงยิ่งขึ้นไปอีกประการหนึ่งด้วย^{๗๖}

^{๗๕} สัมภาษณ์ พระวชิรธรรมคณี, เจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี วัดหนองจอก จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร., กรรมการมหาเถรสมาคม/รักษาการเจ้าคณะภาค ๒ วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒.

๕. องค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ ศาสนบุคคล โดยเฉพาะพระสงฆ์ พระสงฆ์คือตัวแปรหลักของประสิทธิผลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ ป.บส. มีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาศักยภาพแก่พระสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการทั้งทางวิชาความรู้อันจะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติและการเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชนต่อไป ตามโครงสร้างหลักสูตรเห็นได้ว่า มีความครอบคลุมการพัฒนาศักยภาพของผู้ศึกษาครบทุกด้าน ประเด็นสำคัญยิ่งกว่านั้น คือ กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่สามารถสร้างผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถ รวมถึงการมีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา มุ่งมั่นตั้งใจในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ อันจะทำให้เป้าหมายที่ตั้งไว้ได้รับการตอบสนอง^{๗๗}

๖. หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เกิดขึ้นสมัย พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะภาค ๑ คราวนั้น ได้มีการจัดทำเอกสารรายงานผลการตรวจการณคณะสงฆ์ รายละเอียดประกอบด้วย สถานะของวัด สถานะเจ้าอาวาสของวัด สถานะการเงินของวัด และภาระงานทั้ง ๖ ด้านของวัดนั้น ๆ ซึ่งจากรายงานผลการตรวจการณคณะสงฆ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึง ปัญหาของการขาดความเข้าใจในงานคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้านของพระสังฆาธิการ จึงได้เกิดความต้องการหลักสูตรการศึกษาสำหรับพระสังฆาธิการที่รองรับเนื้อหาสาระของงานคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน คราวนั้น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ให้การสนับสนุนในการสำรวจ การจัดทำร่าง จนสำเร็จเกิดเป็นหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ ป.บส. ที่มีการจัดการศึกษากันอยู่ในปัจจุบัน ประมาณ ๑๕ ปีมาแล้วนั่นเอง วัดอุประสงค์หลักในช่วงเริ่มแรก คือ ต้องการให้ความรู้เกี่ยวกับภาระงานคณะสงฆ์ ๖ ด้าน แก่พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส นอกเหนือไปจากที่มีเพียงแค่การอบรมพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ของคณะสงฆ์หนกลาง หรือโรงเรียนพระสังฆาธิการคณะสงฆ์หนกลาง ในระยะเวลาการอบรมไม่เกิน ๑๕ วัน เท่านั้น และหลังจากหลักสูตรนี้ได้รับความนิยมและขยายไปอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ จึงได้ขยายโอกาสให้กับครูสอนพระปริยัติธรรมเพิ่มเติมด้วย นอกจากนี้ วัดอุประสงค์หลักสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การเปิดโลกทัศน์ทางการศึกษา และความต้องการสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันของพระสังฆาธิการด้วย^{๗๘}

^{๗๗} สัมภาษณ์ พระพรหมเวที, รักษาการเจ้าคณะภาค ๑๕ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร นครปฐม, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๗๘} สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธี, รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

๗. ตั้งแต่มี พระเดชพระคุณ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เจ้าคณะภาค ๒ เจ้าอาวาส วัดประยุรวงศาวาส ประารถถึงการมีหลักสูตรระยะสั้นประมาณ ๑ ปี ที่ให้พระสงฆ์เรียนแล้วสามารถนำไปใช้งานของคณะสงฆ์ได้ทันที ความเดิมที่แท้จริงซึ่งเป็นที่มา คือ ปี พ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๔๗ ที่จังหวัดอ่างทอง คราวนั้น มีการอบรมคณะสงฆ์ภาค ๒ แต่ปรากฏ มีผู้เข้ารับการอบรมจำนวนน้อยกว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้ ด้วยเหตุผลว่า ขาดแรงจูงใจ กล่าวคือ ภายหลังจากอบรม ๔๕ วัน แม้จะได้รับความรู้ แต่ยังไม่ขาดการรับรอง ดังนั้น พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงดำริให้มีการร่างหลักสูตรระยะสั้นที่รองรับการสนองงานคณะสงฆ์ที่ปรากฏมีในกฎหมายตราสามดวงทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ โดยอนุโลมตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ประกอบกับผลจากการสังเกต พบว่า พระสงฆ์ที่ต้องทำงานทั้ง ๖ ด้านนี้ ไม่เคยได้รับการศึกษาอบรมงานทั้ง ๖ ด้านนี้มาก่อน คือ ให้รู้เองโดยธรรมชาติ ดังนั้น จึงควรมีหลักสูตรระยะสั้นที่รองรับการสนองงานคณะสงฆ์ แล้วนำองค์ความรู้สมัยใหม่เพิ่มเข้าไปด้วย เช่น ด้านการเผยแผ่ ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับวิธีการเผยแผ่ การใช้สื่อ การใช้เทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่ รวมถึงความรู้สามัญอื่น ๆ เช่น ภาษาอังกฤษ หรือความรู้อื่นที่เป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่ เป็นต้น กล่าวคือให้มีเนื้อหาหลัก ได้แก่ งานคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน และมีเนื้อหารองที่เสริมเพิ่มเติม คือ ความรู้ทั่วไปที่เป็นประโยชน์ต่องานคณะสงฆ์นั้น ๆ อย่างครบถ้วน อย่างน้อยให้นับได้ ๒๔ หน่วยกิต^{๗๙}

๘. เริ่มจากที่ เจ้าประคุณ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร) ประารถกับ พระเดชพระคุณ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) มีสังเขปว่า คณะสงฆ์ประสบปัญหาด้านการปกครองคณะสงฆ์ โดยผู้ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการบางรูป ขาดความรู้ความสามารถในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จึงมีความต้องการให้จัดทำหลักสูตรสำหรับพัฒนาความรู้พร้อมให้กับผู้เข้าดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการ ตั้งแต่ก่อนได้รับการแต่งตั้ง และด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีศักยภาพและมีทรัพยากรพื้นฐาน เช่น มีอาจารย์ เป็นต้น จึงเห็นควรให้รับไปดำเนินการ คณะสังฆมนตรีจึงได้รับแนวคิดดังกล่าวไปดำเนินการแล้วเสร็จ ชื่อว่า หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือหลักสูตร ป.บส. ซึ่งเป็นหลักสูตรระยะสั้นสำหรับพัฒนาพระสังฆาธิการหรือบุคลากรขององค์กรคณะสงฆ์ พระสังฆาธิการผู้สำเร็จการศึกษาสามารถนำความรู้ที่ได้มาใช้ในการขับเคลื่อนงานคณะสงฆ์ได้ทันที ทั้งนี้ ยังเน้นกลุ่มเป้าหมายเป็นบุคลากรของคณะสงฆ์ระดับรองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือผู้ที่มีแนวโน้มเข้าสู่ตำแหน่งพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส เข้ามาศึกษาเพื่อเตรียมความพร้อมไว้ด้วย และเมื่อสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรนี้ ให้มี

^{๗๙} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม, รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

ศักดิ์และสิทธิ์ในการศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในสาขาวิชาที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาได้ ทั้งนี้สำหรับผู้สำเร็จการศึกษาที่ได้รับระดับประกาศนียบัตรเท่านั้น ส่วนผู้ที่สำหรับการศึกษาที่ได้รับวุฒิปริญญาตรี มหาวิทยาลัยโดยสภาวิชาการสามารถปรับให้ภายหลังได้เมื่อสำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอกแล้ว นอกจากนี้ ในขณะที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรนี้ คณะสังคมศาสตร์ได้จัดทำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ เพื่อรองรับการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นของผู้จบการศึกษา และต่อยอดถึงระดับปริญญาโทและปริญญาเอกด้วย หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) นี้ จัดการศึกษาครั้งแรกให้กับพระสังฆาธิการในคณะสงฆ์ภาค ๑ ซึ่งได้รับความนิยมอย่างมาก ต่อมาจึงได้ขยายโอกาสทางการศึกษาให้กับพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมทั่วพื้นที่เขตการปกครองคณะสงฆ์หนกลาง และขยายไปสู่ส่วนภูมิภาคอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง^{๘๐}

๘. หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เกิดมาจากการที่คณะสงฆ์มีความต้องการพัฒนาบุคลากรในสายของพระสังฆาธิการ โดยมีการแสดงเจตนารมณ์ถึงมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อธิการบดีในสมัยนั้น คือ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) จึงแต่งตั้งคณะทำงานเพื่อศึกษาข้อมูลและความเป็นไปได้ในเบื้องต้น จากนั้นได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหลักสูตรพัฒนาพระสังฆาธิการ เพื่อสนองเจตนารมณ์ของคณะสงฆ์ดังกล่าว เริ่มแรกให้ชื่อว่า หลักสูตรการบริหารจัดการคณะสงฆ์ ต่อมาเมื่อผ่านกระบวนการวิเคราะห์ห้อย่างเป็นระบบ จึงเปลี่ยนชื่อเป็น หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ ป.บส. โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อพัฒนาพระสังฆาธิการ^{๘๑}

สรุปผลการวิเคราะห์เป้าหมายดั้งเดิมของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ดังนี้

^{๘๐}สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง, ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๘๑}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์, หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

ตารางที่ ๔.๑๕ สรุปผลการวิเคราะห์เป้าหมายดั้งเดิมของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการ
คณะสงฆ์ (ป.บส.)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	พัฒนาพระสังฆาธิการให้มีความรู้ความสามารถเฉพาะสำหรับการ ปฏิบัติงานคณะสงฆ์	๗
๒	ปรับวุฒิของพระสังฆาธิการให้มีคุณสมบัติสำหรับเข้าศึกษาใน ระดับอุดมศึกษา	๑
๓	สร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันของพระสังฆาธิการ	๑
	รวม	๙

จากตารางที่ ๔.๑๕ แสดงให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์เป้าหมายดั้งเดิมของหลักสูตร
ประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พบว่า พัฒนาพระสังฆาธิการให้มีความรู้
ความสามารถเฉพาะสำหรับการปฏิบัติงานคณะสงฆ์, ปรับวุฒิของพระสังฆาธิการให้มีคุณสมบัติ
สำหรับเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา และสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันของพระสังฆาธิการ

๔.๓.๒ จุดเน้นของการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

ผลการวิเคราะห์จุดเน้นของการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร
กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบมี
โครงสร้าง (Structured Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ประกอบด้วย ผู้ใช้บัณฑิต
ผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พระสังฆาธิการผู้ดำรง
ตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ในระดับสูงของคณะสงฆ์ไทย และผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและ
การสอนของสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบ
บริบท (Content Analysis Technique) และประมวลสรุปความถี่ของการสื่อความหมายเป็นความ
เรียงประกอบตาราง โดยผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า

๑. ยึดตามองค์กรทั้ง ๔ คือ องค์กรการปกครอง องค์กรการศึกษา องค์กรการเผยแผ่ และ
องค์กรสาธารณูปการ โดยขยายกรอบเพิ่มเติมเป็น ๖ องค์กร ในส่วนของการศึกษาสงเคราะห์ และ
การสาธารณสงเคราะห์ ให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ และมติมหาเถรสมาคม
เสมือนเป็นคู่มือการดำเนินงาน^{๘๒}

๒. เน้นการบริหารงานคณะสงฆ์ครอบคลุม ๖ ด้าน ประกอบด้วย การปกครอง การศาสน
ศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์
ตามที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และสาระอื่น ๆ ที่จำเป็นสำหรับการบริหารวัดในยุคปัจจุบัน^{๘๓}

๓. โดยแท้จริง เน้นงาน ๖ ด้านของการคณะสงฆ์ ได้แก่ การปกครอง การศาสนศึกษา
การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์^{๘๔}

๔. หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ ป.บส. มีเนื้อหาสาระ
ครอบคลุมการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ตาม ๖ องค์กร ประกอบด้วย การปกครอง การศาสนศึกษา
การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์^{๘๕}

^{๘๒}สัมภาษณ์ พระเทพสาครมณี, เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร วัดเจษฎาราม จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๗
เมษายน ๒๕๖๒.

^{๘๓}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเมธี, เจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี วัดสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๒
เมษายน ๒๕๖๒.

^{๘๔}สัมภาษณ์ พระวชิรธรรมคณี, เจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี วัดหนองจอก จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๓
เมษายน ๒๕๖๒.

^{๘๕}สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร., กรรมการมหาเถรสมาคม/รักษาการเจ้าคณะภาค ๒ วัดประยูร
วงศาจารย์วิหาร กรุงเทพมหานคร, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒.

๕. ตามโครงสร้างหลักสูตร ทั้งวิชาบังคับและวิชาเลือกทั้ง ๒๔ หน่วยกิต มีเนื้อหาสาระ มุ่งเน้นวิชาการเรื่องการบริหารกิจการคณะสงฆ์และการเตรียมความพร้อมให้ผู้ศึกษามีคุณลักษณะแห่ง พระสงฆ์ที่พึงประสงค์ คุณลักษณะที่สำคัญ คือ วิชาจรณสัมปันโน ได้แก่ เป็นผู้มีความรู้ทั้งใน หลักการบริหารกิจการคณะสงฆ์และความรู้ในการฝึกหัดขัดเกลาดตนเอง และสามารถนำวิชาความรู้ใน การบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในตำแหน่งหน้าที่ และในขณะเดียวกันก็ฝึกหัดขัดเกลาด ตนเองให้เป็นผู้มีจิตใจประณีต สำรวม และงดงาม^{๘๖}

๖. หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์มี ๒๔ หน่วยกิต ครอบคลุมการ บริหารงานคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน โดยตรง รายวิชาละ ๒ หน่วยกิต อาทิเช่น สัมมนาการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานสาธารณูปการ เป็นต้น ทั้งนี้ มีกระบวนการจัดการ เรียนการสอนที่เป็นกระบวนการ และมีระยะเวลาการศึกษาอย่างชัดเจน^{๘๗}

๗. กระบวนการเรียนการสอนของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บ.ส.) มีประกาศของมหาวิทยาลัยมารองรับ โดยให้เทียบเคียงกับการศึกษาระดับปริญญาตรีโดย อนุโลม เช่น การให้มีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า ร้อยละ ๘๐ หรือการเข้ากรรมฐานไม่น้อยกว่า ๗ วัน หรือ การวัดผลและประเมินผลที่กำหนดเกรดเสมือนกับการศึกษาระดับปริญญาตรีทุกประการ เป็นต้น เพียงแต่คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาในหลักสูตรนี้ กำหนดเป็น ผู้มีคุณวุฒิตั้งแต่ระดับ ม.๓ หรือเทียบเท่า ขึ้นไป กล่าวคือ นำเกณฑ์การจัดการศึกษาระดับปริญญาตรีมาจับ แต่ให้จัดการศึกษาในระยะเวลา ๑ ปี ตามระบบทวิภาค หรืออย่างน้อย ๒ ภาคการศึกษา^{๘๘}

๘. ในคราวร่างหลักสูตร ได้มีการศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของคณะสงฆ์ พร้อมทั้งนำกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้านมาเป็นกรอบในการจัดรายวิชาและสาระการเรียนรู้ และ เพิ่มเติมความรู้สมัยใหม่ที่จำเป็น เช่น ได้มีการจัดสาระการเรียนรู้ในรายวิชากฎหมายคณะสงฆ์ไว้ เนื่องจากสภาพปัญหาในขณะนั้นที่พระสังฆาธิการบางรูปขาดความรู้ด้านกฎหมาย จึงตกเป็นเครื่องมือ ของผู้แสวงหาประโยชน์ในทางมิชอบและผู้ที่ไม่ประสงค์ดี ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เป็นต้น^{๘๙}

^{๘๖} สัมภาษณ์ พระพรหมเวที, รักษาการเจ้าคณะภาค ๑๕ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรวิหาร นครปฐม, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๘๗} สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธี, รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๘๘} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุพล สุยะพรหม, รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๘๙} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง, ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

๙. หลักสูตรนี้ เน้นเนื้อหาสาระครอบคลุมการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน ตามบทบาทหน้าที่ของพระสังฆาธิการเป็นหลัก และมีสาระการเรียนรู้ศาสตร์สมัยใหม่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นส่วนเสริม เช่น วิชาภาวะผู้นำ เป็นต้น^{๙๐}

สรุปผลการวิเคราะห์จุดเน้นของการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๖ สรุปผลการวิเคราะห์จุดเน้นของการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	ยึดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ และมติมหาเถรสมาคม เสมือนเป็นคู่มือการดำเนินงาน	๑
๒	เน้นการสนองงานภารกิจ ๖ ด้านของการคณะสงฆ์	๗
๓	เน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนเทียบเคียงกับการศึกษาระดับ ปริญญาตรีโดยอนุโลม	๑
	รวม	๙

จากตารางที่ ๔.๑๖ แสดงให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์จุดเน้นของการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พบว่า ยึดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ และมติมหาเถรสมาคม เสมือนเป็นคู่มือการดำเนินงาน, เน้นการสนองงานภารกิจ ๖ ด้านของการคณะสงฆ์ และเน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนเทียบเคียงกับการศึกษาระดับปริญญาตรีโดยอนุโลม

^{๙๐}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์, หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

๔.๓.๓ แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

ผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ประกอบด้วย บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ผู้สอนในรายวิชาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) และผู้บริหารของสถานศึกษาที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ผู้ใช้บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พระสังฆาธิการผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ในระดับสูงของคณะสงฆ์ไทย และผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและการสอนของสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique) และประมวลสรุปความถี่ของการสื่อความหมายเป็นความเรียงประกอบตาราง โดยผลการวิเคราะห์ข้อมูล มีดังนี้

๑. แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการปกครอง

๑. ปรับปรุงเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎหมายทั่วไป ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน^{๑๑}
๒. ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ตามที่ระบุไว้ในคำอธิบายของรายวิชาในหลักสูตรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ และข้อบังคับต่าง ๆ^{๑๒}
๓. เปิดโอกาสให้เจ้าคณะปกครองระดับสูงในพื้นที่ หรือเจ้าคณะปกครองที่มีประสบการณ์สูง ร่วมปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์ผู้บรรยายประจำวิชา ทั้งนี้ อาจให้มีสัดส่วนร้อยละ ๕๐ ร่วมกับอาจารย์ประจำของมหาวิทยาลัย เพื่อประโยชน์ต่อการสร้างทัศนคติที่ดีและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในเชิงบวก^{๑๓}

^{๑๑}สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๒}สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธานันทคุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๓}สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

๔. ปรับปรุงรายละเอียดของสาระการเรียนรู้ในรายวิชาตามความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เช่น ความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง ความเปลี่ยนแปลงของกฎระเบียบและข้อบังคับของคณะสงฆ์ เป็นต้น^{๙๔}

๕. จำเป็นต้องรักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับพระราชบัญญัติและกฎหมายคณะสงฆ์ แต่ให้ปรับเนื้อหาให้เป็นปัจจุบัน ทั้งนี้ ตลอดถึงกฎหมายของฝ่ายบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันด้วย^{๙๕}

๖. เพิ่มเติมวิชาเลือกที่มีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน รวมถึงวิชาเทคนิคการพูดในที่สาธารณะ เพื่อพัฒนาบุคลากรของคณะสงฆ์ไทยในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน^{๙๖}

๗. บูรณาการการจัดการเรียนการสอนในภาคปฏิบัติการร่วมกับภารกิจหรือกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เช่น การขึ้นทะเบียนพระภิกษุสามเณร เป็นต้น^{๙๗}

๘. ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการปกครองให้ทันต่อบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๖๐ เป็นต้น รวมถึง กฎหมายลูกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย^{๙๘}

๙. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชากฎหมายคณะสงฆ์ ที่เพิ่มเติมให้ครอบคลุมสาระจากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับปัจจุบัน และเน้นกรณีศึกษาหรือปัญหาด้านการปกครอง^{๙๙}

^{๙๔}สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๙๕}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๙๖}สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๙๗}สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๙๘}สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๙๙}สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

๑๐. จำเป็นต้องปรับปรุงตามความเปลี่ยนแปลงตามวิถีของโลก แต่จำเป็นต้องรักษาธรรมชาติหรือบริบทของพระพุทธศาสนาไว้^{๑๐๐}

๑๑. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ที่สร้างความเข้าใจในโครงสร้าง สายการบังคับบัญชาในปัจจุบัน ตลอดจนเทคนิคการสั่งการ การควบคุม และการประเมินผล^{๑๐๑}

๑๒. จำเป็นต้องปรับปรุงให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา และสถานการณ์ในปัจจุบัน^{๑๐๒}

๑๓. หลักสูตรต้องปรับปรุงให้มีเนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ข้อมูล เทคโนโลยี และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ^{๑๐๓}

๑๔. สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันให้เข้าใจเจตนารมณ์ เป้าหมาย และระเบียบวิธีการในการปกครองคณะสงฆ์ ผู้สำเร็จการศึกษาจำเป็นต้องได้เรียนรู้รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ทั้งในสมัยพุทธกาลและวิวัฒนาการการปกครองคณะสงฆ์ในยุคต่อ ๆ มา รวมทั้ง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และหลักการของการปกครองในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน^{๑๐๔}

๑๕. เพิ่มเติมเทคนิคการสร้างกระบวนการหรือวิธีการทำงานของพระสังฆาธิการให้เป็นระบบ ระเบียบ และมีหลักเกณฑ์ ซึ่งส่งผลต่อการจัดระเบียบการทำงานตามสายการบังคับบัญชาตามโครงสร้างองค์กรคณะสงฆ์ในปัจจุบัน^{๑๐๕}

^{๑๐๐}สัมภาษณ์ พระเทพสาครมุนี, เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร วัดเจษฎาราม จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๐๑}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเมธี, เจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี วัดสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๐๒}สัมภาษณ์ พระวชิรธรรมคณี, เจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี วัดหนองจอก จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๐๓}สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร., กรรมการมหาเถรสมาคม/รักษาการเจ้าคณะภาค ๒ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๐๔}สัมภาษณ์ พระพรหมเวที, รักษาการเจ้าคณะภาค ๑๕ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรวิหาร นครปฐม, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๐๕}สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธี, รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

๑๖. รักษาสาระการเรียนรู้หรือรายวิชาที่สร้างความตระหนักในบทบาทหน้าที่ และภารกิจของพระสังฆาธิการ ตามฐานะเจ้าพนักงานตามกฎหมาย และภารกิจของเจ้าคณะผู้ปกครองตามลำดับชั้น กล่าวคือ คงเนื้อหาสาระที่นำไปสู่ความเข้าใจในหลักการของการปกครอง แต่ปรับปรุงให้ทันสมัยหรือทันต่อความเปลี่ยนแปลง^{๑๐๖}

๑๗. โครงสร้างหลักสูตรมีรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับการปกครองตั้งแต่สมัยพุทธกาลกระทั่งปัจจุบัน รวมถึงหลักการปกครอง เช่น หลักธรรมาธิปไตย เป็นต้น ความรู้ที่ได้จึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานด้านการปกครองคณะสงฆ์ เริ่มตั้งแต่การรับรู้บทบาท อำนาจ หน้าที่ของตนเอง การเป็นผู้นำ ตลอดจนการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน แต่อาจล้าสมัย จำเป็นต้องปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน^{๑๐๗}

๑๘. เน้นกิจกรรมภาคปฏิบัติที่สร้างศักยภาพในการบริหารงานปกครอง ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกระบวนการทำงาน จากลักษณะเดิมที่ต่างคนต่างทำ พัฒนามาสู่การทำงานเป็นทีม และการทำงานเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง^{๑๐๘}

สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการปกครอง ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๗ สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการปกครอง

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ของรายวิชาในหลักสูตรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง	๑๔

^{๑๐๖}สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม, รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๐๗}สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง, ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๐๘}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์, หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

ตารางที่ ๔.๑๗ (ต่อ)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๒	เจ้าคณะปกครองที่มีประสบการณ์สูงร่วมปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์ผู้บรรยายโดยมีสัดส่วนร้อยละ ๕๐ ร่วมกับอาจารย์ประจำของมหาวิทยาลัย	๑
๓	เพิ่มเติมวิชาเลือกที่มีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน	๑
๔	บูรณาการการจัดการเรียนการสอนในภาคปฏิบัติการร่วมกับภารกิจหรือกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน	๒
	รวม	๑๘

จากตารางที่ ๔.๑๗ แสดงให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการปกครองพบว่า ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ของรายวิชาในหลักสูตรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง, เจ้าคณะปกครองที่มีประสบการณ์สูงร่วมปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์ผู้บรรยายโดยมีสัดส่วนร้อยละ ๕๐ ร่วมกับอาจารย์ประจำของมหาวิทยาลัย, เพิ่มเติมวิชาเลือกที่มีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน และบูรณาการการจัดการเรียนการสอนในภาคปฏิบัติการร่วมกับภารกิจหรือกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

๒. แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศาสนศึกษา

๑. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับภาษาที่ ๓ เช่น ภาษาต่าง ๆ ในภูมิภาคอาเซียน เพื่อรองรับการจัดการศาสนศึกษาแก่ศาสนิกชนที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา^{๑๐๙}

๒. รักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี แผนกธรรม และแผนกสามัญศึกษา^{๑๑๐}

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธานันทคุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

๓. เพิ่มเติมวิทยาการสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างทักษะความรู้เกี่ยวกับการบริหาร การศึกษา เพื่อประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการบริหารจัดการงานศาสนศึกษาที่มีคุณภาพหรือการ รับรองคุณภาพทางการศึกษา^{๑๑๑}

๔. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ที่นำไปสู่การจัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรอย่างเป็น ระบบ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนได้อย่างเต็มที่ตามกำลังสติปัญญา ของแต่ละบุคคล ได้อย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ นำไปสู่การบริหารการศึกษาได้อย่างเรียบร้อย^{๑๑๒}

๕. หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย จำเป็นต้องรักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี แผนกธรรม และ แผนกสามัญศึกษา แต่ปรับเนื้อหาให้เป็นปัจจุบัน ดังเช่นที่ได้มีพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติ ธรรม พ.ศ. ๒๕๖๒ ประกาศใช้แล้วในเวลานี้^{๑๑๓}

๖. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับเทคนิคการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนก ธรรม และพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เพื่อพัฒนาบุคลากรของคณะสงฆ์ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บุคลากรผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ในฐานะเจ้าสำนักเรียนโดยตำแหน่ง^{๑๑๔}

๗. บูรณาการการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการร่วมกับกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ใน ปัจจุบัน เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัด เป็นต้น^{๑๑๕}

๘. ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาให้ทันต่อบริบทในปัจจุบัน ที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ. ๒๕๖๒ เป็นต้น^{๑๑๖}

^{๑๑๑}สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิต ผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๑๒}สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๑๓}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลืออง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๑๔}สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรี สุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๑๕}สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๑๖}สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

๙. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชาการบริหารการศึกษาคณะสงฆ์ที่เน้นการสร้างแรงจูงใจ
สำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี^{๑๑๗}

๑๐. ปรับปรุงหลักสูตรนี้ เพื่อการส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษานักธรรม-บาลี และ
ศึกษาในหลักสูตรอื่น ๆ โดยให้ทันต่อความเจริญของสังคมโลกปัจจุบัน เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการเผย
แผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางขึ้น^{๑๑๘}

๑๑. หลักสูตรจำเป็นต้องปรับปรุง โดยเน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้น
ภาคปฏิบัติหรือการศึกษาจากสภาพการณ์จริง^{๑๑๙}

๑๒. ปรับปรุงเนื้อหาสาระการเรียนรู้ให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน พร้อมเน้นการ
สร้างกำลังและแรงขับในการบริหารงานศาสนศึกษา ให้ผู้สำเร็จการศึกษาในหลักสูตรนี้เป็นผู้ใดใน
การศึกษา^{๑๒๐}

๑๓. ปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัย สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา
ด้านศาสนศึกษา มุ่งพัฒนาการบริหารจัดการในการศึกษาบาลี นักธรรม ธรรมศึกษา โรงเรียนพระ
ปริยัติธรรมแผนกสามัญ มหาวิทยาลัยสงฆ์ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยบูรณาการกันอย่างเป็น
ระบบ^{๑๒๑}

๑๔. สร้างการตระหนักรู้และเข้าใจบทบาทของพระสงฆ์ในการที่มีต่อบริหารและจัดการ
ด้านการศึกษา ให้ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับพระราชบัญญัติการศึกษาฉบับปัจจุบัน อนึ่ง
การศึกษาถือเป็นหัวใจหลักของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่อุปสมบทก็เริ่มมีการสั่งสอนหยิบ
ยื่นให้และรับมอบด้วยการเชื่อฟังและปฏิบัติตาม^{๑๒๒}

^{๑๑๗}สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๑๘}สัมภาษณ์ พระเทพสาครมณี, เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร วัดเจษฎาราม จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๗
เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๑๙}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเมธี, เจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี วัดสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๒
เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๒๐}สัมภาษณ์ พระวชิรธรรมคณี, เจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี วัดหนองจอก จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๓
เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๒๑}สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร., กรรมการมหาเถรสมาคม/รักษาการเจ้าคณะภาค ๒ วัด
ประยูรวงศาสุวรรณวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๒๒}สัมภาษณ์ พระพรหมเวที, รักษาการเจ้าคณะภาค ๑๕ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรวิหาร นครปฐม, ๒๒
เมษายน ๒๕๖๒.

๑๕. หลักสูตรนี้ ได้สร้างวิสัยทัศน์ทางการศึกษาแก่ พระสังฆาธิการ ซึ่งส่งผลให้เกิดการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาแก่ผู้ใต้บังคับบัญชามากยิ่งขึ้น แต่จำเป็นต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรให้ก้าวทันต่อความเปลี่ยนแปลงต่อพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ. ๒๕๖๒ และศาสตร์สมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษาด้วย^{๑๒๓}

๑๖. ปรับปรุงหลักสูตร ให้สอดคล้องและรองรับพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ. ๒๕๖๒ ที่ประกาศใช้ในอยู่ในปัจจุบัน^{๑๒๔}

๑๗. จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ทั้งการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี พระปริยัติธรรมแผนกธรรม และพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ. ๒๕๖๒ ที่ได้ประกาศใช้แล้วในวันนี้ มีความเกี่ยวข้องกับการบริหารทรัพยากรทางการศึกษา ประเภทงบประมาณแผ่นดิน ซึ่งนิติบุคคลต้องมีการวางแผนตั้งงบประมาณรายจ่ายตามระเบียบของกระทรวงการคลัง มิใช่การจัดการแบบตามมีตามเกิดดังเช่นในอดีต และมีกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่ชัดเจนตามมาตรฐานคุณภาพการศึกษา ตั้งแต่กระบวนการคัดเลือกและแต่งตั้งอาจารย์ ดังกล่าวนี้นิสิทหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ ป.บส. จำเป็นต้องมีความเข้าใจเป็นอย่างดี^{๑๒๕}

๑๘. สร้างตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการศึกษาให้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน ซึ่งนำไปสู่การส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในปกครอง และต่อยอดไปสู่การกระตุ้นให้วงการคณะสงฆ์เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาศักยภาพบุคลากรทางพระพุทธศาสนาในวงกว้าง^{๑๒๖}

สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศาสนศึกษา ดังนี้

^{๑๒๓}สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธี, รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๒๔}สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม, รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๒๕}สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง, ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๒๖}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์, หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

ตารางที่ ๔.๑๘ สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร
กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศาสนศึกษา

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	เพิ่มเติมรายวิชาที่เป็นภาษาที่สามเพื่อรองรับการจัดการศาสนศึกษาแก่ศาสนิกชนที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา	๑
๒	รักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี แผนกธรรม และแผนกสามัญศึกษา แต่ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมฉบับปัจจุบัน	๑๑
๓	เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างทักษะความรู้เกี่ยวกับการบริหารการศึกษาศึกษา	๔
๔	บูรณาการการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการร่วมกับกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัด	๒
	รวม	๑๘

จากตารางที่ ๔.๑๘ แสดงให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศาสนศึกษา พบว่า เพิ่มเติมรายวิชาที่เป็นภาษาที่สามเพื่อรองรับการจัดการศาสนศึกษาแก่ศาสนิกชนที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา, รักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี แผนกธรรม และแผนกสามัญศึกษา แต่ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมฉบับปัจจุบัน, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างทักษะความรู้เกี่ยวกับการบริหารการศึกษาศึกษา และบูรณาการการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการร่วมกับกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัด

**๓. แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศึกษาสงเคราะห์**

๑. เพิ่มเติมกิจกรรมการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติที่ส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายการจัดการศึกษาสงเคราะห์ในเชิงพื้นที่ของคณะสงฆ์ เช่น เครือข่ายโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เครือข่ายศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น^{๑๒๗}

๒. ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันต่อบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไป^{๑๒๘}

๓. ปรับปรุงสังเขปรายวิชาพระพุทธศาสนากับการศึกษาสงเคราะห์ ให้ทันต่อแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนช่วยเหลือด้านการศึกษาอื่นนอกจากการศาสนศึกษา ทั้งในส่วนของการจัดการศึกษาแก่เด็กก่อนเกณฑ์การศึกษา โรงเรียนการกุศลของวัด และการศึกษาโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น^{๑๒๙}

๔. เสริมกิจกรรมภาคปฏิบัติที่เกื้อกูลทางการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่ได้ประโยชน์สูงสุด และคุ้มค่ากับทรัพยากรที่ใช้ไป ทั้งในส่วนของการแจกทุนการศึกษา อุปกรณ์การศึกษา มีการพิจารณาความต้องการ การพิจารณาความเหมาะสมในลักษณะของแผนงานอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ นำไปสู่การสงเคราะห์ที่คุ้มค่า^{๑๓๐}

๕. แนวโน้มการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อพัฒนา
กิจการคณะสงฆ์ไทย จำเป็นต้องรักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี แผนกธรรม และแผนกสามัญศึกษา แต่ปรับเนื้อหาให้เป็นปัจจุบัน ดังเช่นที่ได้มีพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ. ๒๕๖๒ ประกาศใช้แล้วในเวลานี้^{๑๓๑}

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิโรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธนันท์คุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

๖. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติ โดยใช้โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในพื้นที่ เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ในเชิงปฏิบัติการ ที่เน้นภาคปฏิบัติมากกว่าภาคทฤษฎี^{๑๓๒}

๗. พัฒนาหลักสูตร ฯ โดยบูรณาการการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการร่วมกับกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เช่น โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา หรือโรงเรียนอบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นต้น^{๑๓๓}

๘. ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันต่อบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ภายในวัด เป็นต้น^{๑๓๔}

๙. พัฒนาหลักสูตร ฯ โดยเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชาพระพุทธศาสนากับการศึกษาสงเคราะห์ ที่เน้นการสร้างแรงขับในการสงเคราะห์ทางการศึกษาแก่ประชาชนผู้ด้อยโอกาส^{๑๓๕}

๑๐. เพิ่มกิจกรรมนอกห้องเรียนที่สร้างจิตสำนึกที่ดีในการให้ความช่วยเหลือชุมชน เช่น การช่วยสร้างสถานศึกษา การสร้างศูนย์เด็กเล็ก การสร้างที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน การช่วยเหลือการจัดการศึกษาของวิทยาลัยชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ ควรครอบคลุมการดำเนินงานการสงเคราะห์ทางการศึกษาในรูปแบบอื่น ได้แก่ การตั้งทุน/แจกทุนเพื่อส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนทั้งในระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และอุดมศึกษา^{๑๓๖}

๑๑. หลักสูตรจำเป็นต้องปรับปรุง โดยเน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นภาคปฏิบัติการหรือการศึกษาจากสภาพการณ์จริง^{๑๓๗}

^{๑๓๒} สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ พระวิสุทธิวรวิจิ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ พระเทพสาครมุนี, เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร วัดเจษฎาราม จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเมธี, เจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี วัดสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

๑๒. ปรับปรุงเนื้อหาให้ทันต่อสภาพความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน พร้อมทั้งเสริมเนื้อหาสาระที่ช่วยสร้างความตระหนักรู้ร่วมกันเกี่ยวกับความสำคัญของการส่งเสริมการศึกษาแก่ประชาชน เช่น การตั้งทุน การแจกทุน^{๑๓๘}

๑๓. ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันต่อบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านศึกษาสงเคราะห์ และการทำงานร่วมกันกับหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อปต.) เพื่อสร้างประสิทธิภาพในการทำงานให้เป็นเอกภาพ^{๑๓๙}

๑๔. เน้นกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงการทำงานระหว่างสังฆมณฑลและพุทธศาสนิกชน และรูปแบบการสงเคราะห์สนับสนุนการศึกษาแก่สังคม ทั้งในส่วนของส่งเสริมการศึกษาเด็กก่อนเกณฑ์ โรงเรียนการกุศล โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ รวมถึงการจัดการศึกษาในสถานศึกษาต่าง ๆ ในฐานะผู้ช่วยสอน และการตั้งทุนและมอบทุนการศึกษา^{๑๔๐}

๑๕. รักษาเนื้อหาสาระของหลักสูตรที่สร้างความเข้าใจและชี้ให้พระสังฆาธิการเห็นถึงความแตกต่างของภาระงานด้านการศาสนศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ ซึ่งส่งผลให้เกิดศักยภาพในการปฏิบัติงานด้านการศึกษาสงเคราะห์ได้ตรงตามเจตนารมณ์ขององค์กรคณะสงฆ์ แต่ต้องอัปเดตให้เป็นปัจจุบัน^{๑๔๑}

๑๖. สงวนรักษาโครงสร้างของหลักสูตรที่ประกอบด้วยสาระการเรียนรู้ที่สร้างความตระหนักในบทบาทหน้าที่และภารกิจการจัดตั้งและบริหารจัดการโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด รวมถึง การตั้งทุน เพิ่มทุน แจกทุน สงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาตามกฎหมายเถรสมาคม พร้อมเสริมหลักการสำคัญตามแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านศึกษาสงเคราะห์^{๑๔๒}

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ พระวชิรธรรมคณี, เจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี วัดหนองจอก จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๓๙} สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร., กรรมการมหาเถรสมาคม/รักษาการเจ้าคณะภาค ๒ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๐} สัมภาษณ์ พระพรหมเวที, รักษาการเจ้าคณะภาค ๑๕ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรวิหาร นครปฐม, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธี, รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๒} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุขะพรหม, รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

๑๗. ปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนให้เน้นกิจกรรมพัฒนาศักยภาพในการดูแลงานศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานศึกษาสงเคราะห์ประเภทโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา สังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชน หรือ ส.ช. ตัวอย่างเช่น การศึกษาดูงานการจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่มีคุณภาพของโรงเรียนวัดใหม่กรงทอง โรงเรียนวินิตศึกษา โรงเรียนธรรมราชศึกษา เป็นต้น รวมถึง งานศึกษาสงเคราะห์ประเภทอื่น ๆ เช่น ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นต้น^{๑๔๓}

๑๘. เน้นการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน เห็นประโยชน์ของการศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งนำไปสู่การส่งเสริมการสนับสนุนการส่งเสริมทางการศึกษา หรือการสงเคราะห์ทางการศึกษา เช่น การมอบทุนการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน เป็นต้น และส่งเสริมกิจกรรมนอกชั้นเรียนที่สนับสนุนการสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกัน ทั้งในส่วนที่เป็นเครือข่ายที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ^{๑๔๔}

สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศาสนศึกษา ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๙ สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศึกษาสงเคราะห์

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	เพิ่มเติมกิจกรรมการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติที่ส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายการจัดการศึกษาสงเคราะห์ในเชิงพื้นที่	๓
๒	ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันต่อบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านการศึกษาสงเคราะห์	๖
๓	รักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการงานศึกษาสงเคราะห์โดยเชื่อมโยงการทำงานระหว่างสังฆมณฑลและพุทธศาสนิกชน	๓

^{๑๔๓} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง, ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๔} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์, หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

ตารางที่ ๔.๑๙ (ต่อ)

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๔	ปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนให้เน้นภาคปฏิบัติและบูรณาการร่วมกับกิจกรรมสงเคราะห์ทางการศึกษาที่คณะสงฆ์ดำเนินการในปัจจุบัน	๖
	รวม	๑๘

จากตารางที่ ๔.๑๙ แสดงให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า เพิ่มเติมกิจกรรมการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติที่ส่งเสริมการสร้างความรู้เข้มแข็งของเครือข่ายการจัดการศึกษาสงเคราะห์ในเชิงพื้นที่, ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันต่อบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านการศึกษาสงเคราะห์, รักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการทำงานศึกษาสงเคราะห์โดยเชื่อมโยงการทำงานระหว่างสังฆมณฑลและพุทธศาสนิกชน และปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนให้เน้นภาคปฏิบัติและบูรณาการร่วมกับกิจกรรมสงเคราะห์ทางการศึกษาที่คณะสงฆ์ดำเนินการในปัจจุบัน

๔. แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑. แนวโน้มในการพัฒนา คือ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติที่บูรณาการร่วมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุกตามบริบทของพื้นที่ที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เช่น โครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ เป็นต้น^{๑๔๕}

๒. ปรับปรุงรายละเอียดของสาระการเรียนรู้ในรายวิชาธรรมนิเทศตามความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เช่น เทคโนโลยีการสื่อสารยุค IT เป็นต้น^{๑๔๖}

^{๑๔๕} สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๖} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธานันทคุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

๓. เพิ่มเติมรายวิชาภาคปฏิบัติการที่เชื่อมโยงกับการดำเนินงานโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ของคณะสงฆ์^{๑๔๗}

๔. เน้นการเสริมสร้างกระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุกที่ถูกต้อง ไม่บิดเบือน ไม่ผิดพลาด และบูรณาการสำหรับนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนได้ กล่าวคือนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก^{๑๔๘}

๕. แนวโน้มการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย จำเป็นต้องรักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการสื่อสารที่มีคุณภาพ เช่น ภาษาทั้ง ๓ ได้แก่ ภาษาอังกฤษ ภาษาคอมพิวเตอร์ และภาษาบาลี และให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีทางการสื่อสารเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก^{๑๔๙}

๖. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการสื่อเทคโนโลยีและนวัตกรรมการสื่อสารสมัยใหม่ เพื่อพัฒนาบุคลากรของคณะสงฆ์ไทยให้ศักยภาพในการเผยแผ่พระศาสนาในเชิงรุก ในฐานะพุทธบริษัทหลักของพระพุทธศาสนา^{๑๕๐}

๗. บูรณาการการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการร่วมกับกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เช่น โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน หรือโครงการบรรพชาอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติ เป็นต้น^{๑๕๑}

๘. ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ทันต่อบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน เป็นต้น ตลอดจนภาษาเพื่อนบ้านในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^{๑๕๒}

^{๑๔๗}สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๘}สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๙}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๕๐}สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๕๑}สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๕๒}สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

๙. พัฒนาหลักสูตร ฯ โดยปรับปรุงกระบวนการการเรียนรู้รายวิชาธรรมนิเทศ ที่เน้นการปฏิบัติให้มากกว่าภาคทฤษฎี เพื่อประโยชน์ในการทำงานเผยแผ่ ภายหลังจากสำเร็จการศึกษา^{๑๕๓}

๑๐. เน้นการพัฒนาความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางทันโลก ทั้งการอบรมเด็กและเยาวชนในสถานศึกษา การอบรมผู้ต้องขังในเรือนจำ การอบรมบุคลากรของภาครัฐ ทั้งนี้ มีการเลือกใช้รูปแบบที่หลากหลาย ตลอดจนขยายขอบเขตไปถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศด้วย^{๑๕๔}

๑๑. หลักสูตรจำเป็นต้องปรับปรุง โดยเน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นภาคปฏิบัติหรือการศึกษาจากสภาพการณ์จริง^{๑๕๕}

๑๒. สงวนรักษาสาระการเรียนรู้พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก นำไปสู่การสร้างศาสนบุคคลที่มีความกล้ากล้า กล้าวคือ เมื่อมีความรู้ ย่อมมีความกล้าหาญในการแสดงธรรมหรือบรรยายธรรมตามที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำไว้เป็นแบบอย่าง^{๑๕๖}

๑๓. ปรับปรุงให้สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านเผยแผ่ เพื่อพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ทักษะด้านภาษาเพื่อการสื่อสาร การใช้สื่อ และสร้างกระบวนการเชื่อมโยงประสานกัน ทั้งในส่วนของประสานการทำงานกันในระดับจังหวัด และการประสานการทำงานกันในระดับภาค^{๑๕๗}

๑๔. เน้นเนื้อหาสาระที่เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม พระไตรปิฎกศึกษาพุทธวิธีการสอน ธรรมนิเทศ รวมถึง การฝึกฝนวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การวิเคราะห์บทบาท การวิเคราะห์ตน การวิเคราะห์ผู้ฟัง การวิเคราะห์วิธีการและหัวข้อธรรมในการเผยแผ่ที่เหมาะสม^{๑๕๘}

^{๑๕๓}สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๕๔}สัมภาษณ์ พระเทพสาครมณี, เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร วัดเจษฎาราม จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๕๕}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเมธี, เจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี วัดสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๕๖}สัมภาษณ์ พระวชิรธรรมคณี, เจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี วัดหนองจอก จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๕๗}สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร., กรรมการมหาเถรสมาคม/รักษาการเจ้าคณะภาค ๒ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๕๘}สัมภาษณ์ พระพรหมเวที, รักษาการเจ้าคณะภาค ๑๕ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรวิหาร นครปฐม, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

๑๕. เน้นเทคนิคการเผยแพร่ในเชิงรุกให้กับพระสังฆาธิการ มุ่งผลให้เกิดการสร้างนวัตกรรม และวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับสภาพสังคมในยุคปัจจุบัน เช่น โครงการธรรมะ อารมณฺ์ดี^{๑๕๙}

๑๖. ด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ปัจจุบันมีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามา ที่เรียกว่า Disruption หรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเทคโนโลยีดิจิทัล จึงจำเป็นต้องปรับองค์ความรู้ให้กับยุคสมัย ผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรนี้ ต้องรู้บทบาทหน้าที่ และภารกิจ ตลอดจนวิธีการและกระบวนการ ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งในเชิงรุกและเชิงรับ โดยเชิงรุกมุ่งการเผยแพร่ภายนอกวัด เช่น การจัดส่งพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถเข้าปฏิบัติหน้าที่สอนศีลธรรมในโรงเรียนทุกระดับ การเทศน์ การเทศนาธรรมที่ศูนย์ราชการ บ้าน ชุมชนต่าง ๆ และธรรมทูตแต่ละพื้นที่ เป็นต้น ส่วนเชิงรับมุ่งการเผยแพร่ภายในวัด เช่น การเทศน์ การเทศน์ในวันพระหรือวันอัมมัสสวนะ เป็นต้น ซึ่งถือเป็นงานหลักของวัดและพระสงฆ์ที่ต้องเผยแพร่พระพุทธศาสนา และเป็นงานที่กว้างที่สุดของคณะสงฆ์ไทย^{๑๖๐}

๑๗. องค์ความรู้สมัยใหม่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น Digital Skill, Technology Skill โครงสร้างรายวิชาในหลักสูตรจำเป็นต้องปรับปรุงให้มีวิชาที่เกี่ยวกับการใช้สื่อสมัยใหม่สำหรับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา หรือกรณีศึกษาของพระเผยแพร่ในประเทศไทยที่ประสบความสำเร็จ เช่น หลวงพ่อพุทธทาส หลวงพ่อปัญญานันทะ เป็นต้น เพื่อให้ผู้จบการศึกษาหลักสูตรนี้ มีศักยภาพในการเผยแพร่เชิงรุก หรือ Pro-Active ด้วยวิธีการที่หลากหลายและยืดหยุ่น^{๑๖๑}

๑๘. เน้นเทคนิคการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในการทำงาน ผนวกกับประสบการณ์เดิมที่เน้นหนักและให้ความสำคัญกับงานด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นหลัก จึงจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำงานเผยแพร่พระพุทธศาสนา กล่าวคือ เปลี่ยนแปลงจากการทำงานแบบหัวเดียวกระเทียมลีบ ไปสู่ การประสานการทำงานร่วมกัน หรือทีมงาน หรือทำงานเป็นเครือข่าย^{๑๖๒}

สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ดังนี้

^{๑๕๙}สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธี, รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๖๐}สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม, รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๖๑}สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง, ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๖๒}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์, หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

ตารางที่ ๔.๒๐ สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติที่บูรณาการร่วมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุกตามบริบทของพื้นที่โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านเผยแผ่	๗
๒	ปรับปรุงเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก	๘
๓	เพิ่มเติมวิชาเลือกภาษาที่สามเพื่อรองรับภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่กลุ่มเป้าหมายให้มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา	๑
๔	สงวนรักษาสาระการเรียนรู้พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎกเป็นแม่แบบทางความประพฤติ	๒
	รวม	๑๘

จากตารางที่ ๔.๒๐ แสดงให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติที่บูรณาการร่วมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุกตามบริบทของพื้นที่โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านเผยแผ่, ปรับปรุงเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก, เพิ่มเติมวิชาเลือกภาษาที่สามเพื่อรองรับภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่กลุ่มเป้าหมายให้มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา และสงวนรักษาสาระการเรียนรู้พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎกเป็นแม่แบบทางความประพฤติ

๕. แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณูปการ

๑. รักษาเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลป์และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสำคัญ^{๑๖๓}

^{๑๖๓} สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิโรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

๒. พัฒนาหลักสูตร ฯ โดยเพิ่มสาระการเรียนรู้ด้านวิศวกรรมสมัยใหม่ และการรักษาพุทธศิลป์ ศิลปกรรมร่วมสมัยอันเป็นภูมิปัญญามรดกทางวัฒนธรรม^{๑๖๔}

๓. ปรับปรุงสาระการเรียนรู้เพื่อรองรับการพัฒนาาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนา รวมถึงกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานสาธารณูปการ^{๑๖๕}

๔. ด้านการสาธารณูปการ เน้นองค์ความรู้เกี่ยวกับการก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ งานนวัตกรรมการจัดผังวัดที่เป็นระเบียบ เข้าหลักเกณฑ์ ไม่เกะกะ กล่าวคือ สาระความรู้ที่นำไปสู่การสาธารณูปการที่สว่าง สะอาด และสงบ^{๑๖๖}

๕. แนวโน้มการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อพัฒนา กิจการคณะสงฆ์ไทย จำเป็นต้องรักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการงานสาธารณูปการ และควรเพิ่มเติมการจัดกิจกรรมศึกษาดูงานนอกสถานที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของไทยที่อยู่ในวัดประจำท้องถิ่น แทรกอยู่ในการเรียนรู้รายวิชาการบริหารงานสาธารณูปการ^{๑๖๗}

๖. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในวัด เพื่อพัฒนาบุคลากรของคณะสงฆ์ไทยในฐานะผู้ดูแลมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไทย^{๑๖๘}

๗. ด้านการสาธารณูปการ มีแนวโน้มในการพัฒนาหลักสูตร ฯ โดยบูรณาการการเรียนรู้ ในภาคปฏิบัติร่วมกับกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน อาทิเช่น โครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นฐาน เป็นต้น^{๑๖๙}

^{๑๖๔}สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธาจารย์นันทคุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จ การศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๖๕}สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญญา, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิต ผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๖๖}สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๖๗}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลืออง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๖๘}สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรี สุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๖๙}สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

๘. พัฒนาหลักสูตร โดยปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการสาธารณูปการให้ทันต่อบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น E-Donation เป็นต้น^{๑๗๐}

๙. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชาการบริหารงานสาธารณูปการ ที่เน้นการรักษาเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมประจำถิ่น^{๑๗๑}

๑๐. มุ่งความสามารถในการวางแผนและวางแผน กล่าวคือ การวางแผน ได้แก่ มีการวางแผนงบประมาณ และดำเนินการอย่างเป็นระบบโดยคำนึงถึงกำลังความสามารถของพุทธศาสนิกชนที่ให้การสนับสนุนทุนทรัพย์เป็นสำคัญ มิใช่การก่อสร้างตามอำเภอใจดังเช่นอดีตที่ผ่านมา ส่วนการวางแผน ได้แก่ จัดทำแผนผังสิ่งก่อสร้างให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและรักษารูปแบบหรือเอกลักษณ์ของความเป็นไทย^{๑๗๒}

๑๑. เน้นการสร้างสำนึกอนุรักษ์รูปแบบก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานตามพุทธศิลป์ให้รู้และเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของสาธารณูปการภายในวัดที่มีต่อชุมชนและสังคมไทย^{๑๗๓}

๑๒. ด้านการสาธารณูปการ ให้เน้นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะภายในวัด บนพื้นฐานของการรักษาพุทธศิลป์ และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่น^{๑๗๔}

๑๓. หลักสูตรต้องปรับปรุงให้มีเนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของข้อมูล เทคโนโลยี และสภาพแวดล้อม โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ การพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการจัดการศาสนสมบัติของวัด การทำนุบำรุงศาสนสถาน ส่งเสริม สนับสนุนและอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนา และการจัดเอกสารสิทธิ์ของวัดให้เป็นระบบ^{๑๗๕}

^{๑๗๐} สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๗๑} สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๗๒} สัมภาษณ์ พระเทพสาครมณี, เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร วัดเจษฎาราม จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๗๓} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเมธี, เจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี วัดสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๗๔} สัมภาษณ์ พระวชิรธรรมคณี, เจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี วัดหนองจอก จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๗๕} สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร., กรรมการมหาเถรสมาคม/รักษาการเจ้าคณะภาค ๒ วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒.

๑๔. เน้นป้องกันและแก้ไขปัญหาและวิธีการในการจัดสาธารณูปการที่ถูกต้อง เหมาะสม ให้พระสังฆาธิการได้รู้สาระเกี่ยวกับหลักการและความจำเป็นบนพื้นฐานความเรียบง่ายและความประหยัด รวมถึง กระบวนการอนุรักษ์บูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ^{๑๗๖}

๑๕. โครงสร้างของหลักสูตรจำเป็นต้องมีรายวิชาที่เสริมความเข้าใจหลักการและวิธีการในการเขียนโครงการและการจัดทำบัญชีงบประมาณ ซึ่งส่งผลให้เกิดการบริหารงบประมาณที่ถูกต้อง และตรวจสอบได้ตามระเบียบราชการ และอาจเพิ่มสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธศิลป์ซึ่งเน้นการศึกษาเชิงปฏิบัติการ โดยอาจจัดเป็นรายวิชาพุทธศิลป์ศึกษา เป็นต้น^{๑๗๗}

๑๖. จำเป็นต้องปรับปรุงให้ทันกับความก้าวหน้าของสารสนเทศและนวัตกรรมเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้ผู้เข้าศึกษาหลักสูตรนี้ได้รับรู้บทบาทหน้าที่ และภารกิจเกี่ยวกับการก่อสร้าง การซ่อมแซม การบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสมบัติของวัด การจัดทำทะเบียนศาสนสมบัติของวัด การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย เพื่อให้ผู้จบการศึกษาหลักสูตรนี้ มีความรู้และทักษะสำหรับป้องกันหรือปัญหาเกี่ยวกับการเงินและการบัญชีของวัด ปัญหาเกี่ยวกับที่ดินของวัด เป็นต้น^{๑๗๘}

๑๗. เพิ่มทักษะการเรียนรู้ในเชิงปฏิบัติการ จากเดิมเป็นทักษะเชิงวิชาการประเภทการฟังบรรยาย ปรับเปลี่ยนเป็นการเน้นการเรียนรู้จากพื้นที่จริงนอกห้องเรียน การรักษาพุทธศิลป์ การรักษาภูมิสถาปัตยกรรมของวัดในลักษณะธรรมเนียมสถานที่ที่มีความสะอาด สว่าง สงบ^{๑๗๙}

๑๘. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้และนวัตกรรม หลักการ กฎเกณฑ์ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการสงวนรักษาของเก่า หรือศาสนสถานโบราณที่ขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากร ซึ่งนำไปสู่การป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการรื้อถอนหรือเปลี่ยนแปลงสภาพโบราณสถานและโบราณวัตถุโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ นำไปสู่การจัดแผนผังวัดที่ดี และเน้นการสร้างกระบวนการต่อยอดองค์ความรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันภายในองค์กรคณะสงฆ์^{๑๘๐}

^{๑๗๖} สัมภาษณ์ พระพรหมเวที, รักษาการเจ้าคณะภาค ๑๕ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร นครปฐม, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๗๗} สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธี, รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร วัดสุวรรณารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๗๘} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม, รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๗๙} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง, ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๘๐} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์, หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณูปการ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒๑ สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณูปการ

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	รักษาเนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลป์และ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสำคัญ	๙
๒	เพิ่มสาระการเรียนรู้ด้านวิศวกรรมสมัยใหม่	๑
๓	ปรับปรุงสาระการเรียนรู้เพื่อรองรับการพัฒนาระบบสารสนเทศและ นวัตกรรมเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดที่สอดคล้อง กับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ	๗
๔	เพิ่มเติมกิจกรรมนอกชั้นเรียนหรือการศึกษาดูงานนอกสถานที่เกี่ยวกับ ศิลปวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของไทย	๑
	รวม	๑๘

จากตารางที่ ๔.๒๑ แสดงให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณูปการ พบว่า รักษาเนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลป์และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสำคัญ, เพิ่มสาระการเรียนรู้ด้านวิศวกรรมสมัยใหม่, ปรับปรุงสาระการเรียนรู้เพื่อรองรับการพัฒนาระบบสารสนเทศและนวัตกรรมเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ และเพิ่มเติมกิจกรรมนอกชั้นเรียนหรือการศึกษาดูงานนอกสถานที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของไทย

๖. แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณูปการ

๑. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชาที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตอาสาแก่ชุมชนและสังคม^{๑๘๑}

^{๑๘๑}สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิโรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

๒. เน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เสริมสร้างคุณลักษณะของการทำงานเป็นหมู่คณะหรือการทำงานเป็นทีม จากโอกาสที่ได้พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันและกัน ในช่วงที่เข้าศึกษาหลักสูตรนี้^{๑๘๒}

๓. เพิ่มกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เชื่อมโยงกับการดำเนินงานสงเคราะห์ชุมชนที่คณะสงฆ์ในพื้นที่ดำเนินงานอยู่ในปัจจุบัน เช่น กิจกรรมการสงเคราะห์ผู้ป่วยติดเตียง เป็นต้น^{๑๘๓}

๔. หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือหลักสูตร ป.บส. มีโครงสร้างที่เหมาะสมอยู่แล้ว แต่อาจต้องปรับปรุงรายละเอียดที่สามารถนำไปสู่การให้ความช่วยเหลือชาวบ้านในพื้นที่ได้ตามสมควร เช่น ในเชิงสถานที่ ได้แก่ อาคารที่พักพิงชั่วคราวแก่ผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน เป็นต้น กล่าวคือ นำไปสู่การสาธารณสงเคราะห์ที่เหมาะสมกับสมณสาธูป^{๑๘๔}

๕. แนวโน้มการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย จำเป็นต้องรักษาสาระการเรียนรู้รายวิชาพระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์ แต่ควรเพิ่มเติมการเรียนรู้ภาคปฏิบัติเกี่ยวกับกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ และโครงการประชารัฐวัดสร้างสุข เป็นต้น^{๑๘๕}

๖. ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ควรเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะ เพื่อพัฒนาบุคลากรของคณะสงฆ์ไทยให้มีจิตอาสา มุ่งทำงานเพื่อสังคม หรือมีกิจกรรมรับใช้สังคม ในฐานะพระผู้ให้^{๑๘๖}

๗. พัฒนาหลักสูตร ฯ โดยบูรณาการการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการร่วมกับกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เช่น โครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ โครงการให้กำลังใจผู้ป่วยติดเตียง เป็นต้น^{๑๘๗}

^{๑๘๒}สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธานันทคุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๘๓}สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญญา, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๘๔}สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๘๕}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๘๖}สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๘๗}สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

๘. ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ให้ทันต่อบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น เทคนิคการสร้างจิตสาธารณะหรือจิตอาสา และเทคนิควิธีการจัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ผู้ประสบภัยธรรมชาติ เป็นต้น^{๑๘๘}

๙. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชาพระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์ ที่เน้นการปลูกสำนึกจิตสาธารณะหรือสำนึกจิตอาสา^{๑๘๙}

๑๐. เน้นการสนับสนุนกองทุนวัดช่วยวัดตามมติคณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเกิดสถานการณ์น้ำท่วม สามารถดำเนินการได้ทันที แต่ในส่วนของสถานการณ์เพลิงไหม้ จำเป็นต้องรอผลการสืบสวนสอบสวนของเจ้าหน้าที่ให้แล้วเสร็จ จึงดำเนินการได้ กล่าวคือ เหตุุน้ำท่วม เกิดโดยธรรมชาติ แต่เหตุเพลิงไหม้ อาจเป็นการวางเพลิงได้ นั่นเอง ดังเช่นที่ เขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสาคร มีการตั้ง กองทุนสงเคราะห์ชาวพุทธ สำหรับการกุ๊ยมโดยไม่แสวงหากำไร โดยมีเงื่อนไขสำคัญ คือ ผู้ประสงค์ขอกุ๊ยมต้องมีเจ้าอาวาสของวัดในพื้นที่นั้น ๆ เป็นผู้รับรอง^{๑๙๐}

๑๑. หลักสูตรจำเป็นต้องปรับปรุง โดยเน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นภาคปฏิบัติการหรือการศึกษาจากสภาพการณ์จริง^{๑๙๑}

๑๒. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ที่นำไปใช้จริง สำหรับการสร้างเครือข่ายจิตอาสาภาคคณะสงฆ์ ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้จริงในคราวเกิดภัยพิบัติแก่สาธารณชนหรือสาธารณะภัย เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม^{๑๙๒}

๑๓. หลักสูตร ป.บส. ใช้จัดการเรียนการสอนมาเป็นเวลานานแล้ว จำเป็นต้องได้รับปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มุ่งทำงานร่วมกับเครือข่ายทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน^{๑๙๓}

^{๑๘๘}สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๘๙}สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๙๐}สัมภาษณ์ พระเทพสาครมณี, เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร วัดเจษฎาราม จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๙๑}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเมธี, เจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี วัดสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๙๒}สัมภาษณ์ พระวชิรธรรมคณี, เจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี วัดหนองจอก จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๙๓}สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร., กรรมการมหาเถรสมาคม/รักษาการเจ้าคณะภาค ๒ วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒.

๑๔. เพิ่มเติมการสงเคราะห์ที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมในยุคปัจจุบัน ที่สามารถสร้างความยอมรับในตัวศาสนบุคคลตามบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ประชาชนโดยประพฤติปฏิบัติตนให้มีสติปัญญาในการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐแล้วสั่งสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม ด้วยเหตุที่ผู้สำเร็จการศึกษาได้เรียนรู้สาระเกี่ยวกับการสาธารณสุข การอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และการเป็นศูนย์กลางทางสังคมของชุมชน รวมถึง การเป็นผู้นำในด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมอาชีพ สหกรณ์ เป็นต้น^{๑๙๔}

๑๕. มุ่งสร้างสำนึกจิตอาสาให้กับพระสงฆ์ที่ส่งผลให้เกิดการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ ตลอดถึงงานอื่น ๆ บนพื้นฐานจิตสาธารณะ^{๑๙๕}

๑๖. หลักสูตรนี้ ต้องปลูกฝังความตระหนักรู้บทบาทหน้าที่ และภารกิจเกี่ยวกับการสาธารณสุขสงเคราะห์ หรืองานสังคมสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ เช่น ในภาวะปกติ คือ การช่วยชาวบ้านที่ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อน และในภาวะไม่ปกติ การช่วยชาวบ้านผู้ประสบสาธารณภัย ไฟไหม้ น้ำท่วม ซึ่งล้วนเป็นงานที่เรียกศรัทธาจากชาวบ้านได้เป็นอย่างดี ในฐานะของพระที่เป็นผู้ให้ในเชิงรูปธรรม อันเป็นงานรักษาพระศาสนาประเภทหนึ่งด้วย^{๑๙๖}

๑๗. งานสาธารณสุขสงเคราะห์นี้มีอยู่แล้ว เพียงแต่ไม่เป็นระบบและไม่มีเครือข่าย จำเป็นต้องพัฒนาศักยภาพในการบริหารงานสาธารณสุขสงเคราะห์อย่างเป็นระบบ เหมาะกับสมณสาธูป และสามารถประสานงานกับเครือข่ายภาครัฐและภาคประชาสังคม รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี^{๑๙๗}

๑๘. ผู้จบการศึกษาหลักสูตรนี้ ต้องมีความสามารถในการใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์การสื่อสารสมัยใหม่ให้เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานสาธารณสุขสงเคราะห์ เช่น การระดมทุนเพื่อการสงเคราะห์โดยอาศัยเครือข่ายการสื่อสารทาง Facebook หรือ Line^{๑๙๘}

^{๑๙๔}สัมภาษณ์ พระพรหมเวที, รักษาการเจ้าคณะภาค ๑๕ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรวิหาร นครปฐม, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๙๕}สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธี, รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๙๖}สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม, รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๙๗}สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง, ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๙๘}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เติมศักดิ์ ทองอินทร์, หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการ
คณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒๒ สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร
กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณสุข
สงเคราะห์

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชาที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตอาสาแก่ชุมชนและสังคม	๕
๒	เน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เสริมสร้างคุณลักษณะของการทำงานเป็นทีมโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มุ่งทำงานร่วมกับเครือข่ายทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน	๘
๓	เพิ่มกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เชื่อมโยงกับการดำเนินงานสงเคราะห์ชุมชนที่คณะสงฆ์ในพื้นที่ดำเนินงานอยู่ในปัจจุบัน	๔
๔	ปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นภาคปฏิบัติการหรือการศึกษาดูงานจากสภาพการณ์จริง	๑
	รวม	๑๘

จากตารางที่ ๔.๒๒ แสดงให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ พบว่า เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชาที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตอาสาแก่ชุมชนและสังคม, เน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เสริมสร้างคุณลักษณะของการทำงานเป็นทีมโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มุ่งทำงานร่วมกับเครือข่ายทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน, เพิ่มกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เชื่อมโยงกับการดำเนินงานสงเคราะห์ชุมชนที่คณะสงฆ์ในพื้นที่ดำเนินงานอยู่ในปัจจุบัน และปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นภาคปฏิบัติการหรือการศึกษาดูงานจากสภาพการณ์จริง

**๗. แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล**

๑. เพิ่มเติมกิจกรรมการเรียนการสอนนอกชั้นเรียนหรือกิจกรรมเสริม ที่ช่วยเสริมสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน เพื่อเป็นฐานในการขับเคลื่อนการกิจการพัฒนาพุทธมณฑล^{๑๙๙}

๒. พุทธมณฑลคาบเกี่ยวกับสาธารณูปการของคณะสงฆ์ เพราะเกี่ยวข้องกับการพัฒนา งานดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดและศาสนสมบัติกลาง และงานพัฒนาพุทธมณฑลนี้เป็นงานใหม่ จึงไม่ปรากฏในหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์มาตั้งแต่เดิม แต่ก็สามารถเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้เข้าไปโดยอาจผนวกกับรายวิชาการบริหารงานสาธารณูปการ หรือจัดเป็นวิชาเลือกเพิ่มเติมขึ้นได้^{๒๐๐}

๓. การพัฒนาพุทธมณฑล มุ่งหมายความเป็นศูนย์กลางแหล่งข้อมูลการศึกษาค้นคว้า งานวิชาการ งานวิจัยเกี่ยวกับหลักธรรม คำสอนของพระพุทธศาสนา โดยนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ และแม้จะมีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีอนุพุทธมณฑลครบทุกจังหวัด แต่ก็ยังคงต้องพิจารณาตามบริบทหรือความพร้อมของคณะสงฆ์และเครือข่ายความร่วมมือในพื้นที่^{๒๐๑}

๔. การพัฒนาพุทธมณฑลเป็นบริบทเฉพาะในเชิงพื้นที่ บางพื้นที่ที่มีความพร้อม จึงสามารถขับเคลื่อนได้ทันที แต่บางพื้นที่ขาดความพร้อมหรืออยู่ใกล้กับพุทธมณฑลกลาง จึงต้องพิจารณาเป็นกรณีไป ขั้นตอนแรกจึงต้องสร้างความตระหนักรู้ในความร่วมมือร่วมกันที่มีต่อพุทธมณฑลประจำจังหวัด^{๒๐๒}

๕. ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล แนวโน้มการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย จำเป็นต้องเพิ่มสาระการเรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธอุทยาน ๓ มิติ โดยให้เป็นอุทยานการศึกษา อุทยานการท่องเที่ยว และอุทยานศิลปวัฒนธรรม^{๒๐๓}

^{๑๙๙} สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิโรโสภณ, ดร., เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๐๐} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธานันทคุณ, ดร., เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๐๑} สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.), ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๐๒} สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร., รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๐๓} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลืออง, รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

๖. เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้ เพื่อต่อยอดการดำเนินงานด้านการพัฒนาพุทธมณฑล^{๒๐๔}

๗. ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล ควรมีแนวโน้มในการพัฒนาหลักสูตร ฯ โดยสร้างสาระการเรียนรู้ในรายวิชาที่ส่งเสริมการพัฒนาพุทธมณฑลของแต่ละจังหวัด และด้วยเหตุที่ ภารกิจด้านนี้ถือเป็นงานใหม่ของคณะสงฆ์ จึงจำเป็นต้องสร้างวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมกันก่อนเป็นอันดับแรก^{๒๐๕}

๘. สาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการพัฒนาพุทธมณฑล ซึ่งยังไม่มีปรากฏในโครงสร้างหลักสูตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในปัจจุบัน แต่อาจเน้นการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการบนพื้นที่ที่กำหนดเป็นสถานที่จัดสร้างพุทธมณฑลประจำจังหวัดนั้น ๆ^{๒๐๖}

๙. เพิ่มเติมรายวิชาใหม่ที่น่าสนใจไปสู่การพัฒนาพุทธมณฑล เช่น รายวิชาที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการจัดศูนย์การเรียนรู้ และการจัดการความรู้ เป็นต้น^{๒๐๗}

๑๐. ในส่วนการดำเนินการขับเคลื่อนการก่อสร้างพุทธมณฑลประจำจังหวัดสมุทรสาคร ตั้งอยู่ที่อำเภอบ้านแพ้ว พื้นที่ ๑๔๑ ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับจัดสร้างสวนเฉลิมพระเกียรติและเป็นพุทธมณฑลประจำจังหวัดสมุทรสาคร เนื้อที่ภายในมีการจัดตั้งอาคารสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด และมีพระประธานชื่อ พระศรีสาครภูมิบาลประทานธรรมสุทัศน์ ซึ่งแปลว่า พระผู้ปกป้องและชี้ทางธรรมแก่ชาวสมุทรสาคร ซึ่งปัจจุบัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร ได้เสด็จพระราชดำเนินมา เบิกพระเนตร สวมพระเกตุวชิราตม เรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้ ได้ฐานพระประธานจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางศาสนาของจังหวัดสมุทรสาคร และมีการจัดกิจกรรมทางศาสนาอยู่เป็นประจำ^{๒๐๘}

^{๒๐๔}สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย, รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๐๕}สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร., ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๐๖}สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๐๗}สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๐๘}สัมภาษณ์ พระเทพสาครมุนี, เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร วัดเจษฎาราม จังหวัดสมุทรสาคร, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

๑๑. เน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นภาคปฏิบัติการหรือการศึกษาจากสภาพการณ์จริงที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายในการทำงานขับเคลื่อนภารกิจการพัฒนาพุทธมณฑล^{๒๐๙}

๑๒. หลักสูตรนี้สามารถนำไปสู่การรวมตัวเป็นเครือข่ายในการขับเคลื่อนการพัฒนาพุทธมณฑลประจำจังหวัด โดยในส่วนของจังหวัดเพชรบุรี อาจเรียกว่า ศาลากลางคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการรวมงานคณะสงฆ์ทั้งจังหวัด เสมือนสำนักงานประจำของพระสังฆาธิการระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด ที่ไม่เปลี่ยนแปลงสถานที่ตามบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเหมือนในอดีตที่ผ่านมา^{๒๑๐}

๑๓. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการมีหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ คือ ภาคคณะสงฆ์ได้บุคลากรที่มีความพร้อมในการทำงาน มีความสมัครสมานสามัคคี และสามารถเชื่อมโยงประสานกันทั้งในส่วนของการประสานการทำงานกันในระดับจังหวัด และการประสานการทำงานกันในระดับภาค และแม้การพัฒนาพุทธมณฑลจะเป็นงานใหม่ แต่สามารถดำเนินงานให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาพุทธมณฑลตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ให้เหมาะสมรองรับการเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาโลก^{๒๑๑}

๑๔. ศาสนสถานเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของพระพุทธศาสนา พุทธมณฑลคือหัวใจของพุทธสถาน นอกจากที่อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม อันเป็นศูนย์กลางพุทธมณฑลหลักแล้ว คณะสงฆ์ได้มีนโยบายให้แต่ละจังหวัดได้พัฒนาพุทธมณฑลประจำจังหวัดของตน ทั้งนี้ เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน หลักสูตร ป.บส. นี้ จะช่วยสร้างเครือข่ายของพระสังฆาธิการผู้เข้าศึกษาให้ได้เชื่อมโยงกันในการปฏิบัติศาสนกิจโดยใช้พุทธมณฑลเป็นแหล่งสำคัญ รวมถึง การสร้างจิตสำนึกให้เห็นความสำคัญในการพัฒนาศาสนสถานให้เป็นศูนย์รวมกิจกรรมและจิตใจ ช่วยกันระดมทุนชักชวนประชาชนสร้างพุทธมณฑลประจำจังหวัดของตนให้เป็นศูนย์กลางของชาวพุทธประจำจังหวัด^{๒๑๒}

๑๕. พระสังฆาธิการที่จบการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์มีความรู้ความเข้าใจในงานคณะสงฆ์ รวมถึงการใช้งานคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ด้วย จึงส่งผลให้การสั่งการบังคับบัญชาสะดวก อีกทั้ง ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ และการให้ความเคารพกับตามรุ่นของผู้สำเร็จการศึกษา ซึ่งส่งผลต่อการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีซึ่งเอื้อต่อการทำงานเป็นเครือข่าย

^{๒๐๙}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเมธี, เจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี วัดสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๑๐}สัมภาษณ์ พระวชิรธรรมคณี, เจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี วัดหนองจอก จังหวัดสุพรรณบุรี, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๑๑}สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร., กรรมการมหาเถรสมาคม/รักษาการเจ้าคณะภาค ๒ วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๑๒}สัมภาษณ์ พระพรหมเวที, รักษาการเจ้าคณะภาค ๑๕ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรวิหาร นครปฐม, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

ดังนั้น ด้านการพัฒนาพุทธมณฑลนี้ หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ได้สร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันของพระสังฆาธิการทั้งในส่วนที่เป็นทางการและส่วนที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งส่งผลต่อการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาพุทธมณฑลได้เป็นอย่างดี^{๒๑๓}

๑๖. การพัฒนาพุทธมณฑล เป็นงานใหม่ ตามนโยบายมหาเถรสมาคม กล่าวคือ ให้ทุกจังหวัดจัดสร้างพุทธมณฑลประจำจังหวัด โดยจำลองจากพุทธมณฑลส่วนกลาง เพื่อให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ศูนย์กลางในการจัดประชุมคณะสงฆ์ระดับจังหวัด หรือประกอบบุคคลของสาธุชนทั่วไป^{๒๑๔}

๑๗. แนวคิดและนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาพุทธมณฑล มุ่งการแก้ปัญหาเรื่อง การสูญเสียของเอกสารในคราวเปลี่ยนแปลงผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครอง ซึ่งในอดีตสำนักงานของเจ้าคณะปกครองมีการเปลี่ยนแปลงที่ตั้งไปตามที่อยู่ของผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองนั้น ๆ กล่าวคือ ปัญหาเรื่องการส่งมอบงาน ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีพุทธมณฑลเป็นสำนักงานกลาง โดยไม่ขึ้นกับวัดใดวัดหนึ่ง ปัญหาคือ หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ หลักสูตร ป.บ.ส. นี้ เปิดใช้มานานแล้ว ซึ่งแต่เดิมคณะสงฆ์ไม่มีภารกิจด้านการพัฒนาพุทธมณฑล ดังนั้น เมื่อบริบทแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง องค์ความรู้มีการเปลี่ยนแปลง เทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลง จึงสมควรปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป คือ นอกจากการทำงานเพื่อวัดตนเองแล้ว ยังต้องทำงานเพื่อชุมชน และเป็นการทำงานในรูปแบบของเครือข่ายหลากหลายมิติด้วย ซึ่งโดยความเป็นจริงในเชิงคุณภาพการศึกษา จำเป็นต้องปรับปรุงทุกกรอบ ๕ ปี^{๒๑๕}

๑๘. ด้านการพัฒนาพุทธมณฑลนี้ เป็นภารกิจใหม่ของคณะสงฆ์ตามนโยบายมหาเถรสมาคม แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล อาจเพิ่มสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับเทคนิคการระดมสมอง ซึ่งนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของการพัฒนาพุทธมณฑลของจังหวัดนั้น ๆ ร่วมกัน กล่าวคือ มีการใช้เครือข่ายทางการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เพื่อระดมทุนและจัดหาพื้นที่สำหรับขับเคลื่อนงานด้านการพัฒนาพุทธมณฑลอย่างเป็นรูปธรรม^{๒๑๖}

^{๒๑๓}สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธี, รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๑๔}สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม, รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๑๕}สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง, ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๑๖}สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์, หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการ
คณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒๓ สรุปผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร
กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการพัฒนาพุทธ
มณฑล

ที่	ประเด็น	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (รูป/คน)
๑	เพิ่มเติมกิจกรรมเสริมที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายในการทำงานเพื่อ เป็นฐานในการขับเคลื่อนภารกิจโดยสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนา พุทธมณฑลตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา	๑๐
๒	เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ในรายวิชาการบริหารงานสาธารณูปการหรือ วิชาอื่นเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมหรือความตระหนักรู้ในความสัมพันธ์ ร่วมกันที่มีต่อพุทธมณฑลประจำจังหวัด	๓
๓	เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธอุทยาน ๓ มิติ คือ อุทยานการศึกษา อุทยานการท่องเที่ยว และอุทยานศิลปวัฒนธรรม	๑
๔	เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้เพื่อต่อยอด การดำเนินงานด้านการพัฒนาพุทธมณฑล	๔
	รวม	๑๘

จากตารางที่ ๔.๒๓ แสดงให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์แนวโน้มในการบริหารหลักสูตร
ประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการ
พัฒนาพุทธมณฑล พบว่า เพิ่มเติมกิจกรรมเสริมที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายในการทำงานเพื่อเป็นฐาน
ในการขับเคลื่อนภารกิจโดยสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาพุทธมณฑลตามแผนยุทธศาสตร์การ
ปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ในรายวิชาการบริหารงานสาธารณูปการหรือ
วิชาอื่นเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมหรือความตระหนักรู้ในความสัมพันธ์ร่วมกันที่มีต่อพุทธมณฑลประจำ
จังหวัด, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธอุทยาน ๓ มิติ คือ อุทยานการศึกษา อุทยานการ
ท่องเที่ยว และอุทยานศิลปวัฒนธรรม และเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้
เพื่อต่อยอดการดำเนินงานด้านการพัฒนาพุทธมณฑล

สรุปได้ว่า ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ผลการวิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) และผลการวิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) มีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๑. ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๑.๑ ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงคุณภาพ พบว่า

๑.๑.๑ ด้านบริบท (Context) พบว่า ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) สอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์ และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติ

๑.๑.๒ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) พบว่า รายวิชาในหลักสูตรครอบคลุมภารกิจงานคณะสงฆ์ ๖ ด้าน, รายวิชาในหลักสูตรมีสาระการเรียนรู้ศาสตร์สมัยใหม่ที่เป็นต่อการปฏิบัติภารกิจงานคณะสงฆ์, หลักสูตรยังขาดการกำหนดมาตรฐานคุณวุฒิของอาจารย์, ผู้เรียนมีความหลากหลายสูงทั้งในส่วนของช่วงอายุและพื้นฐานความรู้เดิม และสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้มีมาตรฐานเทียบเท่าการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา

๑.๑.๓ ด้านกระบวนการ (Process) พบว่า การบริหารจัดการเรียนการสอน ดำเนินการโดยหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรนี้ไปเปิดจัดการศึกษา, กระบวนการบริหารหลักสูตรมีคุณภาพเทียบเคียงมาตรฐานการศึกษาระดับอุดมศึกษา, ในทางปฏิบัติใช้อาจารย์ผู้สอนที่มีคุณวุฒิเทียบเท่าการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี และมีกระบวนการบริหารหลักสูตรเคร่งครัดตามรายละเอียดของหลักสูตรที่อนุมัติโดยสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๑.๔ ด้านผลผลิต (Product) พบว่า บัณฑิตมีศักยภาพในการปฏิบัติงานคณะสงฆ์ครอบคลุมภารกิจทั้ง ๖ ด้าน, บัณฑิตมีศักยภาพในการทำงานเป็นทีม, บัณฑิตมีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์ และบัณฑิตเป็นผู้มีคุณวุฒิ คุณภาพ และคุณธรรม

๑.๒ ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงปริมาณ พบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๔ และเมื่อพิจารณาในรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ดังนี้

๑.๒.๑ ด้านผลผลิต (Product) พบว่า ด้านบริบท (Context) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๔ ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๔ (เพื่อให้พระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมได้มีคุณสมบัติทางการศึกษาที่สามารถศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีได้) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๖๖ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๓ ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๓ (เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้อุทิศตนและสามารถนำหลักทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๕๘ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๕ ความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ความต้องการของคณะสงฆ์ และความต้องการของสังคม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๕๒

๑.๒.๒ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๑๕ ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๒ พระไตรปิฎกศึกษา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๗๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๑๘ ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๕ พุทธศิลป์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๙ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๘ ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๕ การบริหารงานสาธารณูปการ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๘

๑.๒.๓ ด้านกระบวนการ (Process) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๕ มีการวัดและประเมินผลที่หลากหลายและตรงตามสภาพจริง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๓ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๔ มีการใช้เทคนิคการสอนที่ทันสมัยและมีความหลากหลาย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๘ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๖ มีการวัดและประเมินผลสอดคล้องกับเนื้อหาและตรงตามวัตถุประสงค์ของรายวิชา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗

๑.๒.๔ ด้านผลผลิต (Product) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๒ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผู้มีปฏิบัติน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด และอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๒ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๕ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับตนเอง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๙ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๖ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับพระพุทธศาสนา ชุมชน สังคม และประเทศชาติ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๘

๒. สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริการ คณะสงฆ์ (ป.บส.)

๒.๑ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุด
แข็ง (Strengths) พบว่า มีการศึกษาธรรมะในภาคปฏิบัติเพื่อกลุ่มเกลาจิตใจ, ความพร้อมทาง
กายภาพของหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรไปเปิดสอน, ผู้เรียนมี
สถานภาพเป็นพระภิกษุผู้มีศีลาจารวัตรที่งดงาม, กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นวิชาการ
ควบคู่กับวิชาชีพเพื่อต่อยอดในการทำงาน, อาจารย์ผู้สอนมีมาตรฐานสูงเทียบเท่ากับการจัดการเรียน
การสอนระดับปริญญาตรี และมีพระสังฆาธิการระดับสูงที่มาช่วยสอนและเป็นแม่แบบที่ดีในทาง
ปฏิบัติ

๒.๒ ด้านจุดอ่อน (Weakness) พบว่า จำนวนผู้เรียนลดน้อยลงเนื่องจากจำกัดผู้เข้า
ศึกษาเฉพาะกลุ่มพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม, ความแตกต่างของพื้นฐานความรู้เดิม
ของนิสิตผู้เข้าศึกษา, ภารกิจของนิสิตที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการมีมากจึงเป็นปัญหาของการ
จัดสรรเวลาเพื่อเข้าเรียน, ขาดการปรับปรุงหลักสูตรมานานถึง ๑๕ ปี และขาดการเตรียมความพร้อม
ก่อนเข้าศึกษาให้แก่ผู้เรียน

๒.๓ ด้านโอกาส (Opportunities) พบว่า กระแสความต้องการในการพัฒนาคุณวุฒิ
ทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน และองค์กรคณะสงฆ์ให้การสนับสนุน

๒.๔ ด้านอุปสรรค (Threats) พบว่า พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมทั่ว
ประเทศสำเร็จการศึกษาในหลักสูตรแล้วจำนวนมาก, ทศนคติในเชิงลบต่อหลักสูตรที่นอกเหนือจาก
การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรม, สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและ
วิทยาการสมัยใหม่ และบุคลากรขององค์กรคณะสงฆ์ที่เป็นวัตถุดิบในอนาคตของหลักสูตรมีจำนวนลด
น้อยลง

๓. แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริการ คณะสงฆ์ (ป.บส.)

๓.๑ เป้าหมายดั้งเดิมของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
พบว่า พัฒนาพระสังฆาธิการให้มีความรู้ความสามารถเฉพาะสำหรับการปฏิบัติงานคณะสงฆ์, ปรับวุฒิ
ของพระสังฆาธิการให้มีคุณสมบัติสำหรับเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา และสร้างเครือข่ายในการ
ทำงานร่วมกันของพระสังฆาธิการ

๓.๒ จุดเน้นของการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พบว่า ยึดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ และมติมหาเถรสมาคม เสมือนเป็นคู่มือการดำเนินงาน, เน้นการสนองงานภารกิจ ๖ ด้านของการคณะสงฆ์ และเน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนเทียบเคียงกับการศึกษาระดับปริญญาตรีโดยอนุโลม

๓.๓ แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

๓.๓.๑ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการปกครอง พบว่า ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ของรายวิชาในหลักสูตรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง, เจ้าคณะปกครองที่มีประสบการณ์สูงร่วมปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์ผู้บรรยาย โดยมีสัดส่วนร้อยละ ๕๐ ร่วมกับอาจารย์ประจำของมหาวิทยาลัย, เพิ่มเติมวิชาเลือกที่มีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน และบูรณาการการจัดการเรียนการสอนในภาคปฏิบัติการร่วมกับภารกิจหรือกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

๓.๓.๒ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศึกษา พบว่า เพิ่มเติมรายวิชาที่เป็นภาษาที่สามเพื่อรองรับการจัดการศึกษาแก่ศาสนิกชนที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา, รักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี แผนกธรรม และแผนกสามัญศึกษา แต่ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมฉบับปัจจุบัน, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างทักษะความรู้เกี่ยวกับการบริหารการศึกษา และบูรณาการการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการร่วมกับกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัด

๓.๓.๓ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า เพิ่มเติมกิจกรรมการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการที่ส่งเสริมการสร้างคามเข้มแข็งของเครือข่ายการจัดการศึกษาสงเคราะห์ในเชิงพื้นที่, ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันต่อบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านศึกษาสงเคราะห์, รักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการทำงานศึกษาสงเคราะห์โดยเชื่อมโยงการทำงานระหว่างสังฆมณฑลและพุทธศาสนิกชน และปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนให้เน้นภาคปฏิบัติและบูรณาการร่วมกับกิจกรรมสงเคราะห์ทางการศึกษาที่คณะสงฆ์ดำเนินการในปัจจุบัน

๓.๓.๔ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ใน ภาควิชาปฏิบัติที่บูรณาการร่วมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุกตามบริบทของพื้นที่โดยสอดคล้อง กับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธ ศาสนาด้านเผยแผ่, ปรับปรุงเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก, เพิ่มเติม วิชาเลือกภาษาที่สามเพื่อรองรับภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่กลุ่มเป้าหมายที่มีความ หลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา และและสงวนรักษาสาระการเรียนรู้พุทธวิถีการสอนจากพระไตรปิฎก เป็นแม่แบบทางความประพฤติ

๓.๓.๕ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อ การพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณูปการ พบว่า รักษาเนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการ อนุรักษ์พุทธศิลป์และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสำคัญ, เพิ่มสาระการเรียนรู้ด้านวิศวกรรมสมัยใหม่, ปรับปรุง สาระการเรียนรู้เพื่อรองรับการพัฒนาาระบบสารสนเทศและนวัตกรรมเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติ ของวัดที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณูปการ และเพิ่มเติมนอก ข้นเรียนหรือการศึกษาดูงานนอกสถานที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของไทย

๓.๓.๖ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พบว่า เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ รายวิชาที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตอาสาแก่ชุมชนและสังคม, เน้นกระบวนการ จัดการเรียนการสอนที่เสริมสร้างคุณลักษณะของการทำงานเป็นทีมโดยสอดคล้องกับแนวทางการ ปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณสงเคราะห์ที่มุ่งทำงานร่วมกับเครือข่ายทุกภาคส่วนทั้ง ภาครัฐและเอกชน, เพิ่มกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เชื่อมโยงกับการดำเนินงานสงเคราะห์ชุมชนที่คณะ สงฆ์ในพื้นที่ดำเนินงานอยู่ในปัจจุบัน และปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นภาคปฏิบัติ การหรือการศึกษาดูงานจากสภาพการณ์จริง

๓.๓.๗ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล พบว่า เพิ่มเติมนวัตกรรมที่เอื้อต่อ การสร้างเครือข่ายในการทำงานเพื่อเป็นฐานในการขับเคลื่อนภารกิจโดยสอดคล้องกับแนวทาง การพัฒนาพุทธมณฑลตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ใน รายวิชาการบริหารงานสาธารณูปการหรือวิชาอื่นเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมหรือความตระหนักรู้ใน ความสำคัญร่วมกันที่มีต่อพุทธมณฑลประจำจังหวัด, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธอุทยาน ๓ มิติ คือ อุทยานการศึกษา อุทยานการท่องเที่ยว และอุทยานศิลปวัฒนธรรม และเพิ่มเติมสาระการ เรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้เพื่อต่อยอดการดำเนินงานด้านการพัฒนาพุทธมณฑล

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ ๔.๑ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากภาพที่ ๔.๑ แสดงองค์ความรู้จากการวิจัยเรื่อง “หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา อุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย” ดังนี้

๑. ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (CIPP)

๑.๑ ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เชิงคุณภาพ ได้แก่ ด้านบริบท พบว่า ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรสอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์ ชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติ ด้านปัจจัยนำเข้า พบว่า รายวิชาครอบคลุมภารกิจงานคณะสงฆ์ ๖ ด้าน และมีสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้มีมาตรฐานเทียบเท่าการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา แต่ยังคงขาดการกำหนดมาตรฐานคุณวุฒิของอาจารย์ และผู้เรียนยังคงมีความหลากหลายของช่วงวัย และพื้นฐานความรู้เดิม ด้านกระบวนการพบว่า บริหารหลักสูตรโดยเคร่งครัดตามรายละเอียดของหลักสูตรที่อนุมัติโดยสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และด้านผลผลิต พบว่า บัณฑิตเป็นผู้มีคุณวุฒิ คุณภาพ และคุณธรรม มีศักยภาพในการทำงานเป็นทีม และทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์

๑.๒ ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เชิงปริมาณ พบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๔ และเมื่อพิจารณาในรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ดังนี้ ด้านบริบท มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ ด้านปัจจัยนำเข้า มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ ด้านกระบวนการ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ และด้านผลผลิต มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗

๒. สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (SWOT)

๒.๑ จุดแข็ง คือ ความพร้อมทางกายภาพของหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรไปเปิดสอน และมีพระสังฆาธิการระดับสูงที่มาช่วยสอนและเป็นแม่แบบที่ดีในทางปฏิบัติ

๒.๒ จุดอ่อน คือ การจำกัดผู้เข้าศึกษาเฉพาะกลุ่มพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม และขาดการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าศึกษาให้แก่ผู้เรียน

๒.๓ โอกาส คือ กระแสความต้องการในการพัฒนาคุณวุฒิทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน และองค์กรคณะสงฆ์ให้การสนับสนุน

๒.๔ อุปสรรค คือ ทัศนคติในเชิงลบต่อหลักสูตรที่นอกเหนือจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรม และสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและวิทยาการสมัยใหม่

๓. แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์

๓.๑ ด้านการปกครอง ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ของรายวิชาในหลักสูตรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง และเพิ่มเติมวิชาเลือกที่มีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน

๓.๒ ด้านการศาสนศึกษา ได้แก่ ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมฉบับปัจจุบัน และเพิ่มเติมรายวิชาที่เป็นภาษาที่สามเพื่อรองรับการจัดการศาสนศึกษาแก่ศาสนิกชนที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา

๓.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงไปโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านศึกษาสงเคราะห์ และเพิ่มเติมการเรียนรู้ภาคปฏิบัติการที่ส่งเสริมการสร้างเสริมเข้มแข็งของเครือข่ายการจัดการศึกษาสงเคราะห์ในเชิงพื้นที่

๓.๔ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ ปรับปรุงเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก และเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ภาคปฏิบัติการที่บูรณาการร่วมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกตามบริบทของพื้นที่โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านเผยแผ่

๓.๕ ด้านการสาธารณูปการ ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้เพื่อรองรับการพัฒนาระบบสารสนเทศและนวัตกรรมเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณูปการ และเพิ่มเติมกิจกรรมนอกชั้นเรียนหรือการศึกษาดูงานนอกสถานที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของไทย

๓.๖ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชาที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตอาสาแก่ชุมชนและสังคม และเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายสาธารณสงเคราะห์ที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณสงเคราะห์

๓.๗ ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล ได้แก่ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธอุทยาน ๓ มิติ คือ อุทยานการศึกษา อุทยานการท่องเที่ยว และอุทยานศิลปวัฒนธรรม และสร้างกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายในการทำงานเพื่อเป็นฐานในการขับเคลื่อนภารกิจ โดยสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาพุทธมณฑลตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหาอุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) (๒) วิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) และ (๓) วิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี โดยการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ผู้สอนในรายวิชาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) และผู้บริหารของสถานศึกษาที่จัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ผู้ใช้บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พระสังฆาธิการผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ในระดับสูงของคณะสงฆ์ไทย และผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและการสอนของสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย รวม ๑๘ รูป/คน วิเคราะห์ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบทอย่างเป็นระบบและมีความเชื่อมโยงกัน ส่วนการวิจัยเชิงปริมาณเป็นวิจัยภาคสนามโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจากนิสิตหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๖๑ ของสถานศึกษาในสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เฉพาะภาคตะวันตก) จำนวน ๑๑๑ รูป วิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๕.๑ สรุป

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป

การวิจัยเรื่อง “หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหาอุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนาธิการคณะสงฆ์ไทย” สามารถสรุปผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

๕.๑.๑. ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ มีดังนี้

ก. เชิงคุณภาพ

๑. ด้านบริบท (Context) พบว่า ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) สอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์ และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติ

๒. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) พบว่า รายวิชาในหลักสูตรครอบคลุมภารกิจงานคณะสงฆ์ ๖ ด้าน, รายวิชาในหลักสูตรมีสาระการเรียนรู้ศาสตร์สมัยใหม่ที่จำเป็นต่อการปฏิบัติการกิจการคณะสงฆ์, หลักสูตรยังขาดการกำหนดมาตรฐานคุณวุฒิของอาจารย์, ผู้เรียนมีความหลากหลายสูงทั้งในส่วนของช่วงอายุและพื้นฐานความรู้เดิม และสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้มีมาตรฐานเทียบเท่าการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา

๓. ด้านกระบวนการ (Process) พบว่า การบริหารจัดการเรียนการสอนดำเนินการโดยหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรนี้ไปเปิดจัดการศึกษา, กระบวนการบริหารหลักสูตรมีคุณภาพเทียบเคียงมาตรฐานการศึกษาระดับอุดมศึกษา, ในทางปฏิบัติใช้อาจารย์ผู้สอนที่มีคุณวุฒิเทียบเท่าการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี และมีกระบวนการบริหารหลักสูตรเคร่งครัดตามรายละเอียดของหลักสูตรที่อนุมัติโดยสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. ด้านผลผลิต (Product) พบว่า บัณฑิตมีศักยภาพในการปฏิบัติงานคณะสงฆ์ครอบคลุมภารกิจทั้ง ๖ ด้าน, บัณฑิตมีศักยภาพในการทำงานเป็นทีม, บัณฑิตมีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์ และบัณฑิตเป็นผู้มีคุณวุฒิ คุณภาพ และคุณธรรม

ข. เชิงปริมาณ

ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงปริมาณพบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๔ และเมื่อพิจารณาในรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ดังนี้

๑. ด้านผลผลิต (Product) พบว่า ด้านบริบท (Context) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๔ ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๔ (เพื่อให้พระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมได้มีคุณสมบัติทางการศึกษาที่สามารถศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีได้) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๖๖ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๓ ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๓ (เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้อุทิศตนและสามารถนำหลักทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๕๘ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๕ ความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ความต้องการของคณะสงฆ์ และความต้องการของสังคม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๕๒

๒. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๑๕ ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๒ พระไตรปิฎกศึกษา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๗๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๑๘ ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๕ พุทธศิลป์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๙ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๘ ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๕ การบริหารงานสาธารณูปการ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๘

๓. ด้านกระบวนการ (Process) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๕ มีการวัดและประเมินผลที่หลากหลายและตรงตามสภาพจริง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๓ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๔ มีการใช้เทคนิคการสอนที่ทันสมัยและมีความหลากหลาย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๘ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๖ มีการวัดและประเมินผลสอดคล้องกับเนื้อหาและตรงตามวัตถุประสงค์ของรายวิชา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗

๔. ด้านผลผลิต (Product) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๒ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผู้มีปฏิภาณนำเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด และอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๒ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๕ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับตนเอง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๙ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๖ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับพระพุทธศาสนา ชุมชนสังคม และประเทศชาติ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๘

๕.๑.๒ สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

ผลการวิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เมื่อพิจารณาด้านจุดแข็ง (Strengths) ด้านจุดอ่อน (Weakness) ด้านโอกาส (Opportunities) และด้านอุปสรรค (Threats) มีดังนี้

๑. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดแข็ง (Strengths) พบว่า มีการศึกษาธรรมะในภาคปฏิบัติเพื่อกล่อมเกล่าจิตใจ, ความพร้อมทางกายภาพของหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรไปเปิดสอน, ผู้เรียนมีสถานภาพเป็นพระภิกษุผู้มีศีลาจารวัตรที่งดงาม, กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นวิชาการควบคู่กับวิชาชีพเพื่อต่อยอดในการทำงาน, อาจารย์ผู้สอนมีมาตรฐานสูงเทียบเท่ากับการจัดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรี และมีพระสังฆาธิการระดับสูงที่มาช่วยสอนและเป็นแม่แบบที่ดีในทางปฏิบัติ

๒. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดอ่อน (Weakness) พบว่า จำนวนผู้เรียนลดน้อยลงเนื่องจากจำกัดผู้เข้าศึกษาเฉพาะกลุ่มพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม, ความแตกต่างของพื้นฐานความรู้เดิมของนิสิตผู้เข้าศึกษา, ภารกิจของนิสิตที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการมีมากจึงเป็นปัญหาของการจัดสรรเวลาเพื่อเข้าเรียน, ขาดการปรับปรุงหลักสูตรมานานถึง ๑๕ ปี และขาดการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าศึกษาให้แก่ผู้เรียน

๓. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านโอกาส (Opportunities) พบว่า กระแสความต้องการในการพัฒนาคุณวุฒิทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน และองค์การคณะสงฆ์ให้การสนับสนุน

๔. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านอุปสรรค (Threats) พบว่า พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมทั่วประเทศสำเร็จการศึกษาในหลักสูตรแล้วจำนวนมาก, ทิศนคติในเชิงลบต่อหลักสูตรที่นอกเหนือจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรม, สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและวิทยาการสมัยใหม่ และบุคลากรขององค์การคณะสงฆ์ที่เป็นวัตถุดิบในอนาคตของหลักสูตรมีจำนวนลดน้อยลง

๕.๑.๓ แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๑. เป้าหมายดั้งเดิมของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พบว่า พัฒนาพระสังฆาธิการให้มีความรู้ความสามารถเฉพาะสำหรับการปฏิบัติงานคณะสงฆ์, ปรับวุฒิของพระสังฆาธิการให้มีคุณสมบัติสำหรับเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา และสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันของพระสังฆาธิการ

๒. จุดเน้นของการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พบว่า ยึดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ และมติมหาเถรสมาคม เสมือนเป็นคู่มือการดำเนินงาน, เน้นการสนองงานภารกิจ ๖ ด้านของการคณะสงฆ์ และเน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนเทียบเคียงกับการศึกษาระดับปริญญาตรีโดยอนุโลม

๓. แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ทั้งในด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ มีดังนี้

๓.๑ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการปกครอง คือ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ของรายวิชาในหลักสูตรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง, เจ้าคณะปกครองที่มีประสบการณ์สูงร่วมปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์ผู้บรรยายโดยมีสัดส่วนร้อยละ ๕๐ ร่วมกับอาจารย์ประจำของมหาวิทยาลัย, เพิ่มเติมวิชาเลือกที่มีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน และบูรณาการการจัดการเรียนการสอนในภาคปฏิบัติการร่วมกับภารกิจหรือกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

๓.๒ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศาสนศึกษา คือ เพิ่มเติมรายวิชาที่เป็นภาษาที่สามเพื่อรองรับการจัดการศาสนศึกษาแก่ศาสนิกชนที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา, รักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี แผนกธรรม และแผนกสามัญศึกษา แต่ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมฉบับปัจจุบัน, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างทักษะความรู้เกี่ยวกับการบริหารการศึกษา และบูรณาการการเรียนรู้อิงภาคปฏิบัติการร่วมกับกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัด

๓.๓ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือ เพิ่มเติมกิจกรรมการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการที่ส่งเสริมการสร้างเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายการจัดการศึกษาสงเคราะห์ในเชิงพื้นที่, ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันต่อบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านศึกษาสงเคราะห์, รักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการทำงานศึกษาสงเคราะห์โดยเชื่อมโยงการทำงานระหว่างสังฆมณฑลและพุทธศาสนิกชน และปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนให้เน้นภาคปฏิบัติและบูรณาการร่วมกับกิจกรรมสงเคราะห์ทางการศึกษาที่คณะสงฆ์ดำเนินการในปัจจุบัน

๓.๔ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการที่บูรณาการร่วมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุกตามบริบทของพื้นที่โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านเผยแผ่, ปรับปรุงเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความรู้ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก, เพิ่มเติมวิชาเลือกภาษาที่สามเพื่อรองรับภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่กลุ่มเป้าหมายไม่ความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา และและสงวนรักษาสาระการเรียนรู้พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎกเป็นแม่แบบทางความประพฤติ

๓.๕ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณูปการ คือ รักษาเนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลป์และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสำคัญ, เพิ่มสาระการเรียนรู้ด้านวิศวกรรมสมัยใหม่, ปรับปรุงสาระการเรียนรู้เพื่อรองรับการพัฒนาาระบบสารสนเทศและนวัตกรรมเพื่อการบริหารการจัดการศาสนสมบัติของวัดที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ และเพิ่มเติมกิจกรรมนอกชั้นเรียนหรือการศึกษาดูงานนอกสถานที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของไทย

๓.๖ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณสงเคราะห์ คือ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้วิชาที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตอาสาแก่ชุมชนและสังคม, เน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เสริมสร้างคุณลักษณะของการทำงานเป็นทีมโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณสงเคราะห์ที่มุ่งทำงานร่วมกับเครือข่ายทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน, เพิ่มกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เชื่อมโยงกับการดำเนินงานสงเคราะห์ชุมชนที่คณะสงฆ์ในพื้นที่ดำเนินงานอยู่ในปัจจุบัน และปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นภาคปฏิบัติหรือศึกษาดูงานจากสภาพการณ์จริง

๓.๗ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล คือ เพิ่มเติมกิจกรรมกิจกรรมเสริมที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายในการทำงานเพื่อเป็นฐานในการขับเคลื่อนภารกิจโดยสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาพุทธมณฑลตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ในรายวิชาการบริหารงานสาธารณูปการหรือวิชาอื่นเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมหรือความตระหนักรู้ในความสำคัญร่วมกันที่มีต่อพุทธมณฑลประจำจังหวัด, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธอุทยาน ๓ มิติ คือ อุทยานการศึกษา อุทยานการท่องเที่ยว และอุทยานศิลปวัฒนธรรม และเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้เพื่อต่อยอดการดำเนินงานด้านการพัฒนาพุทธมณฑล

๕.๒ อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหาอุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย” มีประเด็นจากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สนใจ จึงนำมาอภิปรายผลไว้ ดังนี้

๕.๒.๑ ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

จากผลการวิจัย พบว่า (๑) ด้านบริบท (Context) ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) สอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์ และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติ (๒) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) รายวิชาในหลักสูตรครอบคลุมภารกิจงานคณะสงฆ์ ๖ ด้าน, รายวิชาในหลักสูตรมีสาระการเรียนรู้ศาสตร์สมัยใหม่ที่เป็นต่อการปฏิบัติภารกิจงานคณะสงฆ์, หลักสูตรยังขาดการกำหนดมาตรฐานคุณวุฒิของอาจารย์, ผู้เรียนมีความหลากหลายสูงทั้งในส่วนของช่วงอายุและพื้นฐานความรู้เดิม และสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้มีมาตรฐานเทียบเท่าการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา (๓) ด้านกระบวนการ (Process) การบริหารจัดการเรียนการสอนดำเนินการโดยหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรนี้ไปเปิดจัดการศึกษา, กระบวนการบริหารหลักสูตรมีคุณภาพเทียบเคียงมาตรฐานการศึกษาระดับอุดมศึกษา, ในทางปฏิบัติใช้อาจารย์ผู้สอนที่มีคุณวุฒิเทียบเท่าการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี และมีกระบวนการบริหารหลักสูตรเคร่งครัดตามรายละเอียดของหลักสูตรที่อนุมัติโดยสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๔) ด้านผลผลิต (Product) บัณฑิตมีศักยภาพในการปฏิบัติงานคณะสงฆ์ครอบคลุมภารกิจทั้ง ๖ ด้าน, บัณฑิตมีศักยภาพในการทำงานเป็นทีม, บัณฑิตมีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์ และบัณฑิตเป็นผู้มีคุณวุฒิ คุณภาพ และคุณธรรม และเมื่อพิจารณาผลการวิจัยเชิงสำรวจ พบว่า ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๔ และเมื่อพิจารณาในรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ หลักสูตร ป.บส. เป็นหลักสูตรที่มีเป้าหมายชัดเจนที่จะสนองงานคณะสงฆ์โดยการพัฒนาคุณลักษณะของพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมที่พึงประสงค์ คือ มีปฏิภาณนำเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีโลกทัศน์ที่กว้างไกลมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้เพียงพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม อีกทั้งเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในการที่จะพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประการสำคัญ คือ หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นโอกาสในการพัฒนาบุคลากรของพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุที่คุณวุฒิหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์นี้ เป็นฐานในการเข้าศึกษาต่อในระดับ

ปริญญาตรีได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อบริบทแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง องค์ความรู้มีการเปลี่ยนแปลง เทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลง จำเป็นต้องปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไปนั่นเอง ดังกล่าวนี้อสอดคล้องกับผลการวิจัยของ **วรพรรณณี เผ่าทองสุข และคณะ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาจุลชีววิทยาอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๔๙ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัย หัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ” ผลการวิจัยพบว่า หลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ มุ่งมั่น ในการผลิตบัณฑิตที่มีคุณธรรม จริยธรรม และตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน^๑ และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ **รัตนศิริ เข้มราช และคณะ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ ในฐานะเป็นภาษาโลก” ผลการวิจัยพบว่า การประเมินตามแนวคิด CIPP Model พบว่า ด้านบริบทของหลักสูตร นิสิตมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด (เฉลี่ย ๔.๓๗) ด้านปัจจัยนำเข้า นิสิตมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก (เฉลี่ย ๔.๒๐) ด้านกระบวนการ นิสิตมีความพึงพอใจต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอนและการวัดและประเมินผลอยู่ในระดับมากที่สุด (เฉลี่ย ๔.๓๕) และด้านผลผลิต นิสิตมีความพึงพอใจต่อคุณลักษณะของนิสิตที่ได้รับการพัฒนาอยู่ในระดับมากที่สุด (เฉลี่ย ๔.๔๐)^๒ และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ **วรทัศน์ วัฒนชีวินปกรณ์** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิตระดับปริญญาตรีของวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ” ผลการวิจัยพบว่า ประสงค์ให้หลักสูตรพัฒนาการปฏิบัติงานโดยนำวิชาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติไปประกอบอาชีพในอนาคต โดยเน้นย้ำถึงเรื่องความรู้ความสามารถของผู้สอนและผู้เรียนให้เป็นผู้ถ่ายทอดและรับสารที่ดี กล่าวคือ ต้องเลือกบุคลากรทางการศึกษาที่ดี มีคุณภาพ มีคุณธรรมจริยธรรมที่ดี ผู้เรียนต้องผ่านกระบวนการคัดเลือกที่เป็นไปตามมาตรฐานของการคัดเลือกหรือมีการคัดเลือกผู้เรียนให้เข้มข้นขึ้นให้เหมาะสมกับคุณภาพของสถาบัน และนอกจากวิชาปฏิบัติแล้ว จำเป็นต้องพานิสิตไปศึกษาดูงานนอกสถานที่หรือเชิญวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านหรือสาขาวิชานั้น ๆ มาถ่ายทอดความรู้ให้กับนิสิต เพื่อสร้างองค์ความรู้และโลกทัศน์ที่นอกเหนือจากตำราเรียน^๓ และสอดคล้อง

^๑วรพรรณณี เผ่าทองสุข และคณะ, “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาจุลชีววิทยาอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๔๙ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ”, **รายงานการวิจัย**, (คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๕๔), หน้า ๘๗.

^๒รัตนศิริ เข้มราช และคณะ, “การประเมินหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ ในฐานะเป็นภาษาโลก”, **รายงานการวิจัย**, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๘), หน้า ค-ง.

^๓วรทัศน์ วัฒนชีวินปกรณ์, “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิตระดับปริญญาตรีของวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ”, **รายงานการวิจัย**, (วิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๖), หน้า ๖๖.

กับผลการวิจัยของ **วินัย ภูมิสุข** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารหลักสูตรสาขา วิชา รัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่สนับสนุนต่อการ บริหารหลักสูตรวิชา รัฐศาสตร์ที่พึงประสงค์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ด้านหลักสูตรและการเรียนการสอน สามารถสร้างเอกลักษณ์ของสถาบัน เข้าใจหลักสูตรบูรณาการรายวิชา ด้านบุคลากร อาจารย์ประจำโดยตรงสาขาวิชา ผู้สอนมีความรู้และองค์ ความรู้เชิงความสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่น^๔ และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ **พระมหาสม กลยาโณ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นที่มีต่อการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล” ผลการวิจัยพบว่า มีข้อเสนอแนะ สำคัญ ได้แก่ ต้องมีการจัดกิจกรรมในระหว่างเรียน มีการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหน่วยงานอื่น ๆ และเน้นมีการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ในรูปแบบที่มาตรฐาน^๕

๕.๒.๒ แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

จากผลการวิจัย พบว่า แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ คือ (๑) ด้านการปกครอง ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ของรายวิชาใน หลักสูตรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ และ กฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง และเพิ่มเติมวิชาเลือกที่มีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน (๒) ด้าน การศาสนศึกษา ได้แก่ ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมฉบับ ปัจจุบัน และเพิ่มเติมรายวิชาที่เป็นภาษาที่สามเพื่อรองรับการจัดการศาสนศึกษาแก่ศาสนิกชนที่มี ความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา (๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงไปโดยสอดคล้องกับแนวทางการ ปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านศึกษาสงเคราะห์ และเพิ่มเติมการเรียนรู้ภาคปฏิบัติที่ส่งเสริม การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายการจัดการศึกษาสงเคราะห์ในเชิงพื้นที่ (๔) ด้านการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ได้แก่ ปรับปรุงเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร สมัยใหม่และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก และเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ภาคปฏิบัติที่บูรณา

^๔วินัย ภูมิสุข, “การพัฒนาการบริหารหลักสูตรสาขาวิชา รัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ก-ข.

^๕พระมหาสม กลยาโณ, “ความคิดเห็นที่มีต่อการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล”, **รายงานการวิจัย**, (สถาบันวิจัยพุทธ ศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๘-๑๒๙.

การร่วมกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเชิงรุกตามบริบทของพื้นที่โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านเผยแพร่ (๕) ด้านการสาธารณูปการ ได้แก่ ปรับปรุงสาธารณะการเรียนรู้เพื่อรองรับการพัฒนาาระบบสารสนเทศและนวัตกรรมเพื่อการบริหารการจัดการศาสนสมบัติของวัดที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณูปการ และเพิ่มเติมกิจกรรมนอกชั้นเรียนหรือการศึกษาดูงานนอกสถานที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของไทย (๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ เพิ่มเติมสาธารณะการเรียนรู้รายวิชาที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตอาสาแก่ชุมชนและสังคม และเพิ่มเติมสาธารณะการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายสาธารณสงเคราะห์ที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณสงเคราะห์ และ (๗) ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล ได้แก่ เพิ่มเติมสาธารณะการเรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธอุทยาน ๓ มิติ คือ อุทยานการศึกษา อุทยานการท่องเที่ยว และอุทยานศิลปวัฒนธรรม และสร้างกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายในการทำงานเพื่อเป็นฐานในการขับเคลื่อนภารกิจโดยสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาพุทธมณฑลตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ดังกล่าวนี้นำแสดงให้เห็นว่า หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ ป.บส. จำเป็นต้องปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยพัฒนาเป็นหลักสูตรสมัยใหม่ ที่เน้นผลลัพธ์ที่เป็นส่วนหนึ่งของคณะสงฆ์หรือจิตสำนึกร่วมกัน เพิ่มทักษะการบริหารในเชิงปฏิบัติการ เน้นการเรียนรู้จากพื้นที่จริง อาจเป็นหลักสูตรเสริมในลักษณะหลักสูตรอบรมระยะสั้นสมัยใหม่ที่ในกิจกรรมหรือโครงการเป็นฐานในการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ เพื่อผลิตบัณฑิตให้สามารถเป็นผู้สร้างนวัตกรรมได้ อย่างไรก็ตามการปรับปรุงหลักสูตร หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ ป.บส. ต้องให้ความสำคัญกับแนวทางการปฏิบัติงานคณะสงฆ์ตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาในปัจจุบันด้วย ดังกล่าวนี้นำแสดงสอดคล้องกับที่ พระมหาศรณชัย มหาปุณโณ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์” ผลการวิจัยพบว่า ในการพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์ พระสังฆาธิการจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รอบรู้ในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางโลก และทางธรรม รวมทั้งฝึกตนให้เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการบริหารบทบาทตามกิจการคณะสงฆ์ มีรูปแบบการพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ชัดเจน และเหมาะสมกับกระแสโลกาภิวัตน์ พร้อมยกระดับการศึกษาในตำแหน่งทางสังคมให้สูงขึ้น ให้เทียบเท่าระดับปริญญาตรีขึ้นไป ทั้งนี้ จำเป็นต้องกำหนดให้แสวงหาความร่วมมือและมีการรวมตัวกันเพื่อสร้างเป็นเครือข่ายของพระสังฆาธิการ ทั่วประเทศและต่างประเทศ^๖ และสอดคล้องกับผลการวิจัย

^๖พระมหาศรณชัย มหาปุณโณ, “การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๓๐-๒๓๑.

ของ พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมฺมสุทฺโธ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวโน้มการบริหารกิจการคณะสงฆ์ใน ทศวรรษหน้า” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ในทศวรรษหน้า จำเป็นต้องยึดตามพระ ธรรมวินัยเป็นหลัก กฎ ระเบียบ พระราชบัญญัติ และกฎหมายบ้านเมือง มีการบริหารกิจการตามรูป แบบเดิมแต่มีการปรับปรุงให้ทันสมัย มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาสนับสนุน^๗ และสอดคล้องกับ ผลการวิจัยของ พระมหาธฤติ วิโรจโน ได้ทำการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อ ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการทางด้านการศึกษา ยัง ต้องคงไว้ซึ่งพระธรรมวินัย เน้นการพัฒนาให้พระสังฆาธิการมีความก้าวหน้าในการเผยแผ่ และทักษะ การใช้ภาษาของสมัยปัจจุบันด้วย^๘ และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระทีฆทัตส์มุนีวงศ์ (วิรัช วสฺสสิริ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ตัวแบบการบริหารคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔” ผลการวิจัย พบว่า การบริหารงานคณะสงฆ์ภาค ๔ ในการบริหารคนนั้น มีการสร้างและพัฒนาภาวะผู้นำบุคลากร ทางพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น มีการดำเนินไปอย่างรวดเร็วสนองต่องานที่มอบหมาย ให้ทำการบริหารภาระงานมุ่งบริหารที่สนองต่อความต้องการของผู้มาติดต่อและการบริหาร องค์กรได้เน้นในเรื่องสร้างศรัทธา โดยนำจุดเด่นของบุคลากรมาใช้ในการบริหารงานการบริหารภาระ งาน คือ มีการประยุกต์เทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้ามาช่วยในการบริหารงาน^๙ และสอดคล้องกับ ผลการวิจัยของ พระครูปลัดอภิชาติ สุวณฺณโชโต ได้ทำการวิจัยเรื่อง “สภาพปัจจุบันและอุปสรรคใน การบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า เน้นกระบวนการทำงาน กับคนและโดยอาศัยคน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง สิ่งการและควบคุมกิจกรรมของสมาชิกในองค์การรูปนัย เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำให้เป้าหมายและ จุดมุ่งหมายของสถาบันประสบผลสำเร็จ สอดคล้องกับภารกิจของคณะสงฆ์^{๑๐}

^๗พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมฺมสุทฺโธ, “แนวโน้มการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในทศวรรษหน้า”, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๒๐๑-๒๐๒.

^๘พระมหาธฤติ วิโรจโน, “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะ สงฆ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ข.

^๙พระทีฆทัตส์มุนีวงศ์ (วิรัช วสฺสสิริ), “ตัวแบบการบริหารคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราช ภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๘), หน้า ก.

^{๑๐}พระครูปลัดอภิชาติ สุวณฺณโชโต, “รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๙๕-๑๙๗.

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหาอุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนาธิการคณะสงฆ์ไทย” มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. ควรปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ทุกรอบ ๕ ปีรองรับการเปลี่ยนแปลงของกฎหมาย สภาพแวดล้อม ข้อมูล และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่พัฒนาอย่างต่อเนื่อง

๒. ควรปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

๓. ควรปรับคุณสมบัติของผู้มีสิทธิ์เข้าศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยขยายโอกาสให้กับพระภิกษุสามเณรทั่วไปที่มีพื้นฐานการศึกษาระดับมัธยมศึกษาชั้นเอก

๔. ควรจัดโครงการหรือกิจกรรมเตรียมความพร้อมก่อนเข้าเรียนแก่ผู้เข้าศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๕. ควรจัดระบบอาจารย์ที่ปรึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยเทียบเคียงกับการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

๖. ควรเพิ่มช่องทางของการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ในระบบออนไลน์ หรือการเรียนทางไกล

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ การสร้างเครือข่ายการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยโดยใช้หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นฐาน

๒. ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ นวัตกรรมทางการศึกษาของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กนก แสนประเสริฐ. ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙.

กรมการศาสนา. คู่มือการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

_____ . คู่มือการดำเนินงานโครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ปิงบประมาณ ๒๕๕๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑.

_____ . คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

_____ . แนวทางการดำเนินงานศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕.

_____ . ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

_____ . พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

_____ . วัดพัฒนา ๔๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓.

_____ . วัดพัฒนา ๔๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๔.

กรมวิชาการ. ท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๐.

_____ . แนวทางการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๕.

กรมอาชีวศึกษา. คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา. กรุงเทพมหานคร: กรมอาชีวศึกษา, ๒๕๔๕.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.
- กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **แผนแม่บทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๕๙**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.
- _____ . **ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.
- กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.
- กัลยา วานิชย์บัญชา. **สถิติสำหรับงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสถิติ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- กาญจนา คุณารักษ์. **หลักสูตรและการพัฒนา**. นครปฐม: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๔๐.
- คณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **๕ ปี พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บริหารการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- คณาจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดหลวงพ่อ สดธรรมกายาราม: พิธีเปิดการศึกษา ๒๕๔๙**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- คณาจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และวิทยาเขตบาศีศึกษาพุทธโฆส ร่วมกับสำนักงาน เจ้าคณะภาค ๑, ๒, ๓, ๑๔ และ ๑๕. **หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาจุฬาบรรณคาร, ๒๕๔๘.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- _____ . **ประวัติพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- _____ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๓.
- คณิงนิตย์ จันทบุตร และสุพรรณ จันทบุตร. **หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๕๕.
- ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. **การพัฒนาหลักสูตร: หลักการและแนวปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: อลิ้นเพชร, ๒๕๓๙.
- ชงค์ วงษ์จันทร์. **๗๒ ปี คนดีลพบุรี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๐.
- ชำเลื่อง วุฒิจันทร์. **การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๑.
- ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์. **การบริหารงานวิชาการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๔๗.
- ไชย ณ พล. **การปกครองของพระพุทธเจ้าระบอบธรรมมาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๓๗.
- ถวัลย์ มาศจรัส. **นวัตกรรมกรเขียนแผนการจัดการเรียนรู้โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ**. กรุงเทพมหานคร: ๒๑ เซ็นจูรี, ๒๕๔๖.
- ธงชัย สันติวงษ์. **การบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐.
- อัคร บัวศรี. **ทฤษฎีหลักสูตร: การออกแบบและพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: เอรಾವันการพิมพ์, ๒๕๔๒.
- ธีรวัสส์ บำเพ็ญบุญบารมี. **การเผยแผ่พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเบญจนิกาย, ๒๕๕๐.
- นิคม ชมพูลง. **การสร้างและพัฒนาหลักสูตรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ (ฉบับปรับปรุง)**. มหาสารคาม: สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดมหาสารคาม, ๒๕๔๒.
- บรรจง จันทมาศ. **การบริหารงานคุณภาพและเพิ่มผลผลิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ส.ส.ท., ๒๕๔๗.
- บรรยงค์ ไตจินดา. **การบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๔๓.
- บุญชม ศรีสะอาด. **การพัฒนาหลักสูตรและการวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตร**. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๖.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ. **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕.
- บุญศรี พานะจิตต์. **โครงการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพริกหวานกราฟฟิก จำกัด, ๒๕๔๕.
- ประกอบ กรรณสูตร. **สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒.
- ปริทรรศน์ พันธุ์บรรยงก์. **แผนภูมิสุดยอดกลยุทธ์การจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: มณีสร, ๒๕๔๕.
- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). **การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พระกับป่ามีปัญหอะไร**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๓๕.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต). **ทิศทางการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____. **พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๙**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม). **สารภาค ๑๕**. กาญจนบุรี: สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๑.
- _____. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตฺตโน). **คนไทยกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์, ๒๕๔๖.
- พระธรรมสุธี (นรินทร์ นรินฺโท). **คู่มือศูนย์ปฏิบัติการพระวินยาธิการ คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- _____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. นนทบุรี: โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์ การพิมพ์.
- พระพิพิธธรรมสุนทร (สุนทร ญาณสุนทรโร). คม ชัด ลึก เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๔๗.
- พระมหาบัว ปิยวณโณ. การจัดระเบียบสังคัมภีร์. นนทบุรี: รุ่งโรจน์การพิมพ์, ๒๕๔๙.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- พระราชรัตนมณี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ). การจัดสาธารณูปการและสาธารณะสงเคราะห์ของวัด. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๘.
- พระวิสุทธิภัทรธาดา (ประสิทธิ์ พรหมศรี). พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎหมายเถรสมาคม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระศรีศาสนวงศ์ (มีชัย วีรปโย). อธิบายกฎหมายเถรสมาคม. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรศาสน์การพิมพ์, ๒๕๕๑.
- พฤทธิ ศิริบรรณพิทักษ์. การประกันคุณภาพการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๔๕.
- พิสมัย ถีละแก้ว. หลักสูตรประถมศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๒.
- พิสิฐ เจริญสุข. คู่มือการปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ กรมการศาสนา, ๒๕๔๑.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น. คู่มืออบรมนักเทศน์. ขอนแก่น: คลัง นานาวิทยา, ๒๕๔๕.
- มานพ พลไพรินทร์. คู่มือบริหารกิจการคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๑.
- ยุทธพงษ์ ไกยวรรณ. เทคนิคและวิธีการสอน. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพฯ, ๒๕๔๑.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖.
- เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. การจัดการคุณภาพ: จาก TQC ถึง TQM, ISO 9000 และการประกันคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๕.
- วรภัทร์ ภูเจริญ. แนวทางการประเมินคุณภาพภายในสถานศึกษา. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี, ๒๕๔๒.
- วิชัย ดิสสระ. การพัฒนาหลักสูตรและการสอน. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๓๕.
- วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์. การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาที่ท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: เซ็นเตอร์ดีส์คัฟเวอร์รี่, ๒๕๔๒.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- วิฑูรย์ สิมะโชคดี. **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: เนตรนิมิตการพิมพ์, ๒๕๔๕.
- วีรพจน์ ลือประสิทธิ์สกุล. **TQM LIVING HANDBOOK: An Executive Summary**. กรุงเทพมหานคร: พีพีอาร์เอนด์ทีควเอ็มคอนซัลแทนท์, ๒๕๔๐.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- สมศักดิ์ สินธุระเวชชัย. **มุ่งสู่คุณภาพการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **การกลับมาของพระพุทธศาสนา “พระเอก” ของการศึกษาใหม่**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ลายเสือ, ๒๕๔๔.
- _____ . **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน. **การพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **คู่มือพระสังฆาธิการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.
- _____ . **วัดพัฒนา ๔๖**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๖.
- _____ . **วัดพัฒนา ๕๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. **เรื่องสอบธรรมของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.
- _____ . **เรื่องสอบธรรมของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๕๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑.
- สุจิตรา อ่อนค้อม และคณะ. **คู่มือกลยุทธ์การบริหารและจัดการศึกษา การเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัด**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๗.
- สุทธิพงษ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ. **พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พร้อมด้วยระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคมเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑.
- สุนีย์ ภูพันธ์. **แนวคิดพื้นฐานการสร้างและการพัฒนาหลักสูตร**. เชียงใหม่: แสงศิลป์, ๒๕๔๖.
- สุภาพร มากแจ้ง และสมปอง มากแจ้ง. **สภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒), หน้า ๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

สุรักษ์ ศิวรักษ์ (ส.ศิวรักษ์). **ปรัชญาการศึกษาศาสตร์และศิลป์แห่งการปฏิรูปการเรียนรู้**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๕.

แสวง อุดมศรี. **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

อุทุมพร จามรมาน. **การประกันคุณภาพระดับอุดมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ฟีนนี่พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๕.
เอกรินทร์ สีมหาศาล. **กระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา แนวคิดสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: บุคพอยท์, ๒๕๔๖.

(๒) รายงานวิจัย/วิทยานิพนธ์:

ชนมณีภา วรกวิน. “การประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครูมหาวิทยาลัยราชพฤกษ์”. **รายงานการวิจัย**. หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครู: มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์, ๒๕๖๐.

โชติ แยมแสง. “สาระความรู้และสมรรถนะตามมาตรฐานความรู้ผู้ประกอบการวิชาชีพครูของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครู วิทยาลัยครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต”. **รายงานการวิจัย**. วิทยาลัยครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๗.

ธรรมศักดิ์ โทนไทย. “รูปแบบการเรียนรู้ของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์”. **รายงานการวิจัย**. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี: มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์, ๒๕๕๒.

พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธรรมสุโท. “แนวโน้มการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในทศวรรษหน้า”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระครูปลัดอภิชาติ สุวณฺณโชโต. “รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระทีฆทัสสีมุนีวงศ์ (วิรัช วสสิริ). “ตัวแบบการบริหารคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๘.

พระมหาธุดิ วิโรจโน. “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

บรรณานุกรม (ต่อ)

พระมหาศรณชัย มหาปุณโณ. “การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระมหาสม กลยาโณ. “ความคิดเห็นที่มีต่อการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล”. **รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

มาเรียม นิลพันธุ์. “การประเมินหลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร”. **รายงานการวิจัย**. คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๕.

รัตนศิริ เข้มราช และคณะ. “การประเมินหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ ในฐานะเป็นภาษาโลก”. **รายงานการวิจัย**. คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๘.

วรทัศน์ วัฒนชีวินปกรณ์. “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิตระดับปริญญาตรีของวิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ”. **รายงานการวิจัย**. วิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๖.

วรพรรณณี เผ่าทองสุข และคณะ. “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาจุลชีววิทยาอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๔๙ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ”. **รายงานการวิจัย**. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๕๔.

วินัย ภูมิสุข. “การพัฒนาการบริหารหลักสูตรสาขาวิชารัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

อิศเรศ พิพัฒน์มงคลพร และคณะ. “การประเมินหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการประถมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร”. **รายงานการวิจัย**. คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.

(๓) บทความ:

ชัยรัตน์ ต.เจริญ. “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในของวิทยาลัยเชิงราย”. **วารสารวิชาการฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร**. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐): ๔๓๔-๔๓๕.

บรรณานุกรม (ต่อ)

พระครูปริยัติกิตติธำรง (ทองขาว กิตติธโร). “บทบาทพุทธศาสนบัณฑิตที่สังคมพึงประสงค์”. **พุทธจักร**. ปีที่ ๖๔ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๕๓): ๓๓.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. “ยุคสมัยของความขัดแย้ง: พระสงฆ์ยุคใหม่ควรตีความและเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างไร”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๒): ๓๖-๓๗.

ไพบูลย์ เสียงก้อง. “หลักการบริหารงานในวัด” ใน **อบรมบาลีก่อนสอบภาค ๔ ปีที่ ๓**. รวบรวมและจัดพิมพ์โดยคณะกรรมการฝ่ายเลขานุการ โครงการอบรมบาลีก่อนสอบ. (ปทุมธานี: บริษัทสื่อตะวันออกจำกัด, ๒๕๕๗): ๑๙๓.

ศิริจันทร์ ทองประเสริฐ. “ประกันคุณภาพการศึกษา”. **วิศวกรรมสาร**. ปีที่ ๕๓ ฉบับที่ ๓ (มีนาคม ๒๕๕๓): ๗๕.

สมภาร พรหมทา. “สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา”. **พุทธศาสนศึกษา**, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๓๗): ๖๑.

_____. “ศีลธรรมกับกฎหมายมุมมองจากพุทธศาสนา”. **พุทธศาสนศึกษา**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๑): ๕๑-๕๒.

อุดม ชำนิ. “สำนักงานกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา”. ใน **โรงเรียนพินิจประสานน์ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา**. รวบรวมและจัดพิมพ์โดยฝ่ายวิชาการโรงเรียนพินิจประสานน์, (ปราจีนบุรี: เจตนารมณัฏฐ์, ๒๕๕๓): ๕-๖.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

ระบบฐานข้อมูลศูนย์ศึกษาพระพุทธรูปวันอาทิตย์ กรมการศาสนา. **ความสำคัญของศูนย์ศึกษาพระพุทธรูปวันอาทิตย์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://sys.dra.go.th/dra_learn/main.php [๖ สิงหาคม ๒๕๖๐].

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **ผู้ให้กำเนิดศูนย์ศึกษาพระพุทธรูปวันอาทิตย์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://board.palungjit.com> [๖ สิงหาคม ๒๕๖๐].

(๕) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย. รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ. ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง. รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์. หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธานันทคุณ, ดร. เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จ การศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.). ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์ พระเทพสาครมุนี. เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร วัดเจษฎาราม จังหวัดสมุทรสาคร. ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย. ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. กรรมการมหาเถรสมาคม/รักษาการเจ้าคณะภาค ๒ วัดประยุร วงศาवासรววิหาร กรุงเทพมหานคร. ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์ พระพรหมเวที. รักษาการเจ้าคณะภาค ๑๕ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรวิหาร นครปฐม. ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ. เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จ การศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.). ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเมธี. เจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี วัดสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี. ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์ พระวชิรธรรมคณี. เจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี วัดหนองจอก จังหวัดสุพรรณบุรี. ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย. ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิโรโสภณ, ดร. เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิต ผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.). ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธี. รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร. ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

บรรณานุกรม (ต่อ)

สัมพันธ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร. รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมพันธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬ
าลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

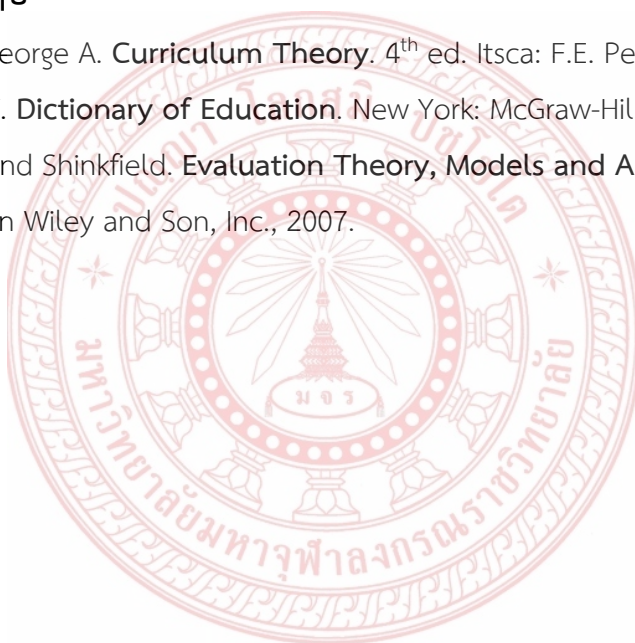
สัมพันธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม. รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

๒. ภาษาอังกฤษ

Beauchamp George A. *Curriculum Theory*. 4th ed. Itasca: F.E. Peacock, 1991.

Good Carter V. *Dictionary of Education*. New York: McGraw-Hill Book, 1973.

Stufflebeam and Shinkfield. *Evaluation Theory, Models and Applications*. New York:
John Wiley and Son, Inc., 2007.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
บทความวิจัย

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา อุปสรรคและ
แนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย
Certificate Program in Sangha Administration (Cert. in Sangha Admin):
Problems Obstacles and Trends of Thailand Sangha
Administration Development

พระครูวาทีวรวัฒน์, ดร. (กล้า วีรรัตน)*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (๒) วิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ และ (๓) วิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสมวิธี โดยในส่วนของ การวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูล และในส่วนของ การวิจัยเชิงคุณภาพ มีการวิเคราะห์เอกสาร และใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า

๑. ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ พบว่า (๑) เชิงคุณภาพ ได้แก่ ด้านบริบท พบว่า ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรสอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์ ชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติ ด้านปัจจัยนำเข้า พบว่า รายวิชาครอบคลุมภารกิจงานคณะสงฆ์ ๖ ด้าน และมีสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้มีมาตรฐานเทียบเท่าการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา แต่ยังขาดการกำหนดมาตรฐานคุณวุฒิของอาจารย์ และผู้เรียนยังคงมีความหลากหลายของช่วงวัยและพื้นฐานความรู้เดิม ด้านกระบวนการพบว่า บริหารหลักสูตรโดยเคร่งครัดตามรายละเอียดของหลักสูตรที่อนุมัติโดยสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และด้านผลผลิต พบว่า บัณฑิตเป็นผู้มีคุณวุฒิ คุณภาพ และคุณธรรม มีศักยภาพในการทำงานเป็นทีม และทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์ (๒) เชิงปริมาณ พบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๔ และเมื่อพิจารณาในรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ดังนี้ ด้านบริบท มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ ด้านปัจจัยนำเข้า มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ ด้านกระบวนการ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ และด้านผลผลิต มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗

* อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี.

๒. สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ พบว่า (๑) จุดแข็ง คือ ความพร้อมทางกายภาพของหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรไปเปิดสอน และมีพระสังฆาธิการระดับสูงที่มาช่วยสอนและเป็นแม่แบบที่ดีในทางปฏิบัติ (๒) จุดอ่อน คือ การจำกัดผู้เข้าศึกษาเฉพาะกลุ่มพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม และขาดการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าศึกษาให้แก่ผู้เรียน (๓) โอกาส (Opportunities) คือ กระแสความต้องการในการพัฒนาคุณวุฒิทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน และองค์คณะสงฆ์ให้การสนับสนุน และ อุปสรรค คือ ทักษะคนคิดในเชิงลบต่อหลักสูตรที่นอกเหนือจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรม และสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและวิทยาการสมัยใหม่

๓. แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ พบว่า (๑) ด้านการปกครอง ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ของรายวิชาในหลักสูตรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง และเพิ่มเติมวิชาเลือกที่มีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน (๒) ด้านการศาสนศึกษา ได้แก่ ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมฉบับปัจจุบัน และเพิ่มเติมรายวิชาที่เป็นภาษาที่สามเพื่อรองรับการจัดการศาสนศึกษาแก่ศาสนิกชนที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา (๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงไปโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านศึกษาสงเคราะห์ และเพิ่มเติมการเรียนรู้ภาคปฏิบัติที่ส่งเสริมการสร้างเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายการจัดการศึกษาสงเคราะห์ในเชิงพื้นที่ (๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ ปรับปรุงเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก และเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ภาคปฏิบัติที่บูรณาการร่วมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกตามบริบทของพื้นที่โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านเผยแผ่ (๕) ด้านการสาธารณูปการ ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้เพื่อรองรับการพัฒนาระบบสารสนเทศและนวัตกรรมเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณูปการ และเพิ่มเติมกิจกรรมนอกชั้นเรียนหรือการศึกษาดูงานนอกสถานที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของไทย (๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชาที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตอาสาแก่ชุมชนและสังคม และเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายสาธารณสงเคราะห์ที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณสงเคราะห์ และ (๗) ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล ได้แก่ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธอุทยาน ๓ มิติ คือ อุทยานการศึกษา อุทยานการท่องเที่ยว และอุทยานศิลปวัฒนธรรม และสร้างกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายในการทำงานเพื่อเป็นฐานในการขับเคลื่อนภารกิจโดยสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาพุทธมณฑลตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย

Abstract

The objectives of this research were to (1) evaluate the certificate program in Sangha administration, (2) analyze the state, problems, obstacles of the certificate program in Sangha administration and (3) analyze the trend of Thailand Sangha administration development through the certificate program in Sangha administration. The research methodology was the mixed research method that the quantitative research used the questionnaire as the tool of data collection and the qualitative research used the documentary analysis and interview as the tool of data collection.

The Findings of the Research were as follows:

1. The evaluation result of the certificate program in Sangha administration found that (1) the quality such as the content aspect found that philosophy and objective of the certificate program matched with the demand of Sangha organization, local community, society and the country. For the input factor aspect found that the subject content covered the six missions of Sangha organization and had the learning support to have the standard equivalent to university education management, but lack of lecture qualification standard and learners still have variety of age cap and background. For the process aspect found that certificate program management was so strict as the detail of program that approved by Mahachulalongrajavidyalaya university council and the production aspect found that the scholars have the qualification, quality and morality, have the team work and have good attitude to mission to respond the mission of Sangha organization. (2) The quantitative aspect found that in overall was the highest with an average at 4.54 and when considered in each aspect found that was the highest for all aspects as follows the content aspect with an average at 4.55, the input factor aspect with an average at 4.50 and the process aspect with an average at 4.55 and the production aspect with an average at 4.57.

2. The state, problems, obstacles of the certificate program in Sangha administration found that (1) the strength is the physical readiness of each unit under Mahachulalongrajavidyalaya university that took the certificate program opening and had the high Sangha administrators came to help for teaching and being as the good practice model. (2) The weakness is the limit of students that focus on Sangha administrator and Phrapariyattidhamma teachers and lack of student preparation before studying enter. (3) The opportunity is the trend of Buddhist monks and novices at the present would like to develop the education qualification and the support from Sangha organization, and the obstacle is the negative attitude to certificate

program out of Phrapariyattidhamma study in Pali section and Dhamma section and the change state of the world society and modern academy.

3. The trend of Thailand Sangha administration development through the certificate program in Sangha administration found that (1) The administration aspect: should improve the learning content of the subjects in the certificate program to respond the change of Sangha Act. , rules, orders , regulations and other laws and to add the optional subject that has the learning content about psychological content. (2) The religious education aspect: should match with the present Phrapariyattidhamma education act. and should increase the third subject for responding to religious education management for Buddhists who have many races and languages. (3) The educational welfare aspect: should improve the learning content to respond the mission on educational welfare from the change of Buddhism reform on educational welfare and should increase the practical learning to promote the strength creation of network of educational welfare management in each area. (4) The Buddhism propagation aspect: should improve the content to match the modern technology and approach Buddhism propagation and should increase the content of learning in the practice to integrate Buddhism reform on propagation. (5) The construction aspect: should improve the learning content to respond to information system development and innovation for religious assets management of the temple to match with Buddhism reform on the construction and should increase the activity out of the class like academic trip about arts, culture and Thai local wisdom. (6) The public welfare aspect: should increase the learning content subject to make the public convince or public mind to community and society and should increase the learning content subject to create the network of public welfare to match with Buddhism reform on public welfare and (7) The Buddhamonthon development aspect: should increase the learning content concept about Buddhamonthon in three dimensions such as educational park, tourism park and arts and culture park and to create the special activity of certificate program for working network creation forwards mission movement to match with Buddhamonthon development along with Buddhism reform strategy.

Keyword: Certificate Program in Sangha Administration (Cert. in Sangha Admin),
Thailand Sangha Administration Development

๑. บทนำ

คณะสงฆ์มีขึ้นเป็นรูปธรรมตั้งแต่สองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาจึงเกิดมีคณะสงฆ์^๑ กระทั่งต่อมาราวเดือน ๑๒ พุทธศก ๒๓๕ คราวที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระธรรมทูต (สายที่ ๘) ซึ่งประกอบด้วย พระโสณะ พระอุตตระ พร้อมคณะ มาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ และได้รับการต้อนรับจากพระเจ้าสุวรรณภูมิราชาเป็นอย่างดี (ปัจจุบัน คือ ประเทศไทย เขมร พม่า เป็นต้น) สำหรับประเทศไทยนั้น เมื่อคนส่วนใหญ่ได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ไทยแต่ละพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ เอกลักษณ์ของชาติและวัฒนธรรมทุกสาขาจึงได้รับอิทธิพลและผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา ตั้งแต่เกิดจนตาย และเมื่อผ่านช่วงเวลาผ่านไปกว่าปี พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทต่อการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและประชาชนเป็นอย่างมาก ตั้งแต่สุโขทัย อยุธยา กรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ และมีพัฒนาการโดยต่อเนื่องมาโดยลำดับ^๒

ปัจจุบัน คณะสงฆ์ไทยมีความเป็นรูปธรรมในทางกฎหมาย ตามที่ตราไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๕ ทวี ความว่า “คณะสงฆ์ หมายความว่า บรรดาพระภิกษุที่ได้รับบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือตามกฎหมายที่ใช้บังคับก่อนพระราชบัญญัตินี้ไม่ว่าจะปฏิบัติศาสนกิจในหรือนอกราชอาณาจักร”^๓ ทั้งนี้ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ยังได้ระบุดำเนินการถึงการคณะสงฆ์หรืองานพระศาสนาที่จำเป็นต้อง “ควบคุมและส่งเสริมให้ดำเนินการไปด้วยดี” รวมทั้งสิ้น ๖ ภารกิจ ประกอบด้วย การรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการศึกษาสงเคราะห์^๔ โดยวิธีดำเนินการทั้ง ๖ ประการนี้ บางประการมีกำหนดไว้ในระเบียบกฏมหาเถรสมาคม แต่บางประการคงเป็นไปตามจารีตที่ถือปฏิบัติตามจารีต ก็มีอยู่^๕ ดังนี้

^๑พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓.

^๒คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ประวัติพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๐๘-๒๐๙.

^๓สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **คู่มือพระสังฆาธิการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๓.

^๔พระธรรมสุธี (นรินทร์ นรินโท), **คู่มือศูนย์ปฏิบัติการพระวินยาธิการ คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

^๕กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ ระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๗๑.

๑. การรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม เป็นภารกิจที่วัดโดยพระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาส หรือ เจ้าคณะปกครองดำเนินการสอดส่อง ดูแล รักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดหรือในปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของ มหาเถรสมาคม หรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุ ผู้ทำหน้าที่เป็นเจ้าคณะปกครองทุกระดับนับตั้งแต่ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะ ตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาคเจ้าคณะใหญ่ (หน) นอกจากนี้ ยังรวมถึงการที่ พระภิกษุทำหน้าที่เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ในการอุปสมบทกุลบุตร

๒. การศาสนศึกษา เป็นภารกิจด้านการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ทั้งแผนก ธรรม-บาลี แผนกสามัญ การอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการ ที่พระภิกษุทำหน้าที่เป็นครูสอน เป็นกรรมการตรวจข้อสอบธรรมบาลีสนามหลวง เป็นเลขานุการสอบ ธรรม-บาลีสนามหลวง เป็นผู้อำนวยการหรือเป็นประธานจัดสอบธรรม – บาลีสนามหลวง และเป็น เจ้าสำนักเรียนในฐานที่เป็นเจ้าอาวาส นอกจากนี้ ยังรวมถึงการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมทุก ๆ วิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น มอบทุนการศึกษา แก่พระภิกษุสามเณรที่สอบไล่ได้ จัดตั้งกองทุน เพื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นต้น

๓. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นภารกิจด้านการดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ ประชาชนได้รับทราบในทุก ๆ วิธี ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความ เข้าใจ ในหลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถาในโอกาส และสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรม ด้วยสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ หรือวีดิทัศน์ ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระภิกษุ จัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นในวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนเข้าวัด ปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพระพุทธศาสนา เช่น การจัด งานเทศน์มหาชาติ การจัดงานในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การจัดงานในวันที่กำหนดเป็นวัน สำคัญของไทย การจัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การจัดโครงการ บวชนกขัมมจาริณี การจัดอุปสมบทหมู่หรือจัดให้มีการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ การจัดพิธีแสดงตนเป็น พุทธมามกะ การจัดให้มีการแสดงธรรมในวันอัมมสวนะ การจัดส่งพระภิกษุไปสอนศีลธรรมแก่นักเรียน ตามโรงเรียนต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการเผยแผ่ธรรมที่คณะสงฆ์ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จัดให้ดำเนินการในรูปแบบหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) การอบรมจริยธรรมนักเรียน ข้าราชการและประชาชน การอบรมครูจริยศึกษา การส่งเสริมหน่วยเผยแผ่ศีลธรรม การส่งเสริม หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เป็นต้น

๔. การสาธารณูปการ เป็นภารกิจที่วัดหรือพระภิกษุดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม การบูรณปฏิสังขรณ์ในเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส หรือกล่าวง่าย ๆ ก็คือ ภารกิจด้านการก่อสร้าง การซ่อมแซม การจัดให้มีการบำรุงดูแลรักษาถาวรวัตถุหรือสาธารณสมบัติของวัด เช่น การสร้างอุโบสถ วิหาร อาคารเรียน ศาลาการเปรียญ หอธรรม กุฏิ เเมรุ การจัดการศาสนสมบัติให้เป็นไปด้วยดี การจัดทำบัญชีเสนาสนะและศาสนสมบัติของวัด เป็นต้น

๕. การศึกษาสงเคราะห์ เป็นภารกิจด้านการดำเนินการจัดการศึกษาที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน ให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นพลเมืองที่มีความรู้คู่คุณธรรมของประเทศ ภารกิจด้านนี้ ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้เป็นเจ้าของวัดได้ บริจาคทุนทรัพย์ส่วนตัวเพื่อการศึกษาแก่เด็กในระบบโรงเรียนของรัฐหรือของเอกชน หรือสร้างหรือซ่อมแซมอาคารสถานศึกษา หรือการดำเนินการใด ๆ ของพระภิกษุที่มีความสามารถโดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยที่เป็นไป เพื่อการส่งเสริมการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียน จัดว่าเป็นภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ทั้งสิ้น

๖. การสาธารณสงเคราะห์ เป็นภารกิจที่วัด หรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ทั้งนี้ โดยมุ่งเน้นเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ประชาชนเป็นสำคัญ ได้แก่ การสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน การให้วัดเป็นสถานที่ประกอบกุศลเกี่ยวกับเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่น การสวดศพ การเผาศพ การทำบุญอุทิศ การถวายสังฆทาน การให้วัดเป็นสถานที่จัดฝึกอบรมประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคร้ายหรือผู้ป่วยยากไร้ การจัดให้มีโรงพยาบาล การบริจาคทรัพย์ส่วนตัว หรือชักชวนญาติโยมบริจาคทรัพย์จัดสร้างโรงพยาบาล การให้ความรู้ข่าวสารแก่ชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา การสาธารณสุขมูลฐาน การปกครอง การช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยหรือการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เป็นต้น^๖

ประการสำคัญ คือ การปฏิบัติภารกิจเกี่ยวกับการดำเนินงานทำนุบำรุง ส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา เพื่อให้การอุปถัมภ์คุ้มครองและส่งเสริมพัฒนางานพระพุทธศาสนานั้น จำเป็นต้องให้การสนับสนุนส่งเสริมพัฒนาบุคลากรทางศาสนาเป็นอันดับแรก^๗ トラบไตที่เรายอมรับความจริงว่า ทรัพยากรบุคคลนั้นสำคัญยิ่งกว่าปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ซึ่งแม้จะมีเครื่องจักรกลเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานมากขึ้น ใช้วิทยาการสูงขึ้น และมีความสามารถยอดเยี่ยมเพียงใด ก็ยังไม่สามารถเข้ามาแทนที่คนที่มีวิสัยทัศน์ซึ่งเป็นผู้สร้างและผู้ใช้เครื่องได้^๘

^๖ กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, *คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๕-๘.

^๗ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, *คู่มือพระสังฆาธิการ*, หน้า คำนำ.

^๘ บรรยงค์ ไตจินดา, *การบริหารงานบุคคล*, (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐.

การพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย จึงจำเป็นต้องเริ่มต้นที่ การพัฒนาศักยภาพบุคลากรทาง พระพุทธศาสนา สอดคล้องกับที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันการศึกษาระดับสูง แห่งหนึ่งของคณะสงฆ์ไทย ได้กำหนดวิสัยทัศน์ไว้อย่างชัดเจนว่า “ผลิตคนดีและเก่งอย่างมีสมรรถภาพ จัดการศึกษาและวิจัยอย่างมีคุณภาพ บริหารวิชาการดีอย่างมีสุขภาพ และบริหารดีอย่างมีประสิทธิภาพ”^๙ และมีพันธกิจหลักในการผลิตบัณฑิตให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ๙ ประการ ได้แก่ มีปฏิปทาน่า เลื่อมใส รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีความใฝ่รู้ใฝ่คิด มีน้ำใจเสียสละเพื่อส่วนรวม มีโลกทัศน์กว้างไกล มีความเป็นผู้นำ ด้านจิตใจและปัญญา มีความมุ่งมั่นพัฒนาตนให้เทียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม^{๑๐}

โดยนัยนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้จัดให้มีการเรียนการสอนใน หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ให้เป็นส่วนหนึ่งของพันธกิจหลัก โดยมี จุดมุ่งหมายที่จะช่วยสนองงานคณะสงฆ์ในการให้การศึกษอบรมงานในส่วนที่เป็นการบริการกิจการ ของคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การ สาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์^{๑๑}

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) (Certificate in Sangha Administration) จัดระบบการศึกษาแบบหน่วยวิภาค (Semester Credit System) โดยแบ่งเวลา การศึกษาในปีการศึกษาออกเป็น ๒ ภาคการศึกษาปกติ คือ ภาคการศึกษาที่หนึ่ง (First Semester) มีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า ๑๖ สัปดาห์ และภาคการศึกษาที่สอง (Second Semester) มีเวลาเรียนไม่ต่ำ กว่า ๑๖ สัปดาห์ โดยกำหนดให้ลงทะเบียนเรียนในภาคการศึกษาที่ ๑ จำนวน ๑๒ หน่วยกิต และใน ภาคการศึกษาที่ ๒ จำนวน ๑๒ หน่วยกิต ส่วนรายวิชาที่ลงทะเบียนเรียนโดยไม่นับหน่วยกิตให้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของการจัดแผนการสอนของแต่ละแห่ง โดยโครงสร้างหลักสูตร ๒๔ หน่วยกิต ประกอบด้วยวิชาบังคับ จำนวน ๑๘ หน่วยกิต และวิชาเลือก จำนวน ๖ หน่วยกิต

^๙คณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๕ ปี พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๑๐}คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๘๙.

^{๑๑}คณาจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และวิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส ร่วมกับสำนักงาน เจ้าคณะภาค ๑, ๒, ๓, ๑๔ และ ๑๕, หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัยและมหาจุฬาบรรณคาร, ๒๕๔๘), หน้า สารอธิการบดี.

ผลผลิตของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) มี ๔ ประการ คือ (๑) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (๒) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้สามารถนำความรู้ด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาพระพุทธศาสนาและสังคม (๓) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้อุทิศตนและสามารถนำหลักทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ (๔) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมให้มีคุณวุฒิทางการศึกษาที่สามารถศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีได้^{๑๒}

อย่างไรก็ตาม หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) นี้ ได้เปิดจัดการเรียนการสอนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ กระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๒) แม้มีพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมให้ความสนใจเข้าศึกษาจำนวนมาก แต่ยังไม่ปรากฏมีการประเมินหลักสูตร และการพัฒนาหรือปรับปรุงตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่วิวัฒน์ไปอย่างต่อเนื่อง กอปรกับ แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ปี ๒๕๖๐-๒๕๖๑ ตามมติคณะรัฐมนตรีในคราวประชุมเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ที่ได้รับทราบผลการพิจารณาหรือผลการดำเนินการตามที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเสนอ โดยมีมติเห็นชอบแผนการการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ตามภารกิจ ๖ ด้าน + ๑ (ด้านการปกครอง, ด้านศาสนศึกษา, ด้านศึกษาสงเคราะห์, ด้านการเผยแผ่, ด้านสาธารณูปการ, ด้านสาธารณสงเคราะห์ + พัฒนาพุทธมณฑล) ดังนั้น หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) จึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาและปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และทิศทางการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ไทย

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงทำการวิจัยเรื่อง “หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา อุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย” เพื่อสังเคราะห์ผลการวิจัยในรูปแบบของเอกสารทางวิชาการ เพื่อเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้นำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ต่อไป

^{๑๒}คณาจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดหลวงพอดธรรมกายาราม: พิธีเปิดการศึกษา ๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๕๗.

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๒.๒ เพื่อวิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๒.๓ เพื่อวิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๓. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาสำหรับการประเมินเพื่อการพัฒนา ใน ๔ มิติ ประกอบด้วย ด้านบริบท (Context) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) ด้านกระบวนการ (Process) และด้านผลผลิต (Product)

๔. วิธีดำเนินการวิจัย

๔.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถาม เป็นเครื่องมือ และการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือ

๔.๒ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประชากร (Population) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นิสิต (พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม) ผู้ศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ปีการศึกษา ๒๕๖๑ ของสถานศึกษาในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เฉพาะภาคตะวันตก) จำนวน ๑๕๓ รูป

กลุ่มตัวอย่าง (Sample) ที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ทำการสุ่มมาจากประชากร ซึ่งหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรคำนวณของ ทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane)^{๑๓} ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๑๑๑ รูป

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกตามลักษณะการเป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม จากวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน ๑๘ รูป/คน

---

^{๑๓}สุวรีย์ ศิริโกคาภิรมย์, การวิจัยทางการศึกษา, (ลพบุรี : ฝ่ายเอกสารการพิมพ์สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๙-๑๓๐.

๔.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview)

๕. ผลการวิจัย

๕.๑.๑. ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

ก. เชิงคุณภาพ

๑. ด้านบริบท (Context) พบว่า ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) สอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์ และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติ

๒. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) พบว่า รายวิชาในหลักสูตรครอบคลุมภารกิจงานคณะสงฆ์ ๖ ด้าน, รายวิชาในหลักสูตรมีสาระการเรียนรู้ศาสตร์สมัยใหม่ที่เป็นต่อการปฏิบัติภารกิจงานคณะสงฆ์, หลักสูตรยังขาดการกำหนดมาตรฐานคุณวุฒิของอาจารย์, ผู้เรียนมีความหลากหลายสูงทั้งในส่วนของช่วงอายุและพื้นฐานความรู้เดิม และสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้มีมาตรฐานเทียบเท่าการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา

๓. ด้านกระบวนการ (Process) พบว่า การบริหารจัดการเรียนการสอนดำเนินการโดยหน่วยงานในสังกัดมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ที่นำหลักสูตรนี้ไปเปิดจัดการศึกษา, กระบวนการบริหารหลักสูตรมีคุณภาพเทียบเคียงมาตรฐานการศึกษาระดับอุดมศึกษา, ในทางปฏิบัติใช้อาจารย์ผู้สอนที่มีคุณวุฒิเทียบเท่าการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี และมีกระบวนการบริหารหลักสูตรเคร่งครัดตามรายละเอียดของหลักสูตรที่อนุมัติโดยสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. ด้านผลผลิต (Product) พบว่า บัณฑิตมีศักยภาพในการปฏิบัติงานคณะสงฆ์ครอบคลุมภารกิจทั้ง ๖ ด้าน, บัณฑิตมีศักยภาพในการทำงานเป็นทีม, บัณฑิตมีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์ และบัณฑิตเป็นผู้มีคุณวุฒิ คุณภาพ และคุณธรรม

ข. เชิงปริมาณ

ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิงปริมาณพบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๔ และเมื่อพิจารณาในรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ดังนี้

๑. ด้านผลผลิต (Product) พบว่า ด้านบริบท (Context) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๔ ความเหมาะสมของ

วัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๔ (เพื่อให้พระสงฆ์และครูสอนปริยัติธรรมได้มีคุณสมบัติทางการศึกษาที่สามารถศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีได้) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๖๖ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๓ ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๓ (เพื่อผลิตพระสงฆ์และครูสอนปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้อุทิศตนและสามารถนำหลักทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๕๘ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๕ ความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ความต้องการของคณะสงฆ์ และความต้องการของสังคม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๕๒

๒. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๑๕ ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๒ พระไตรปิฎกศึกษา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๗๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๑๘ ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๕ พุทธศิลป์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๙ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๘ ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๕ การบริหารงานสาธารณูปการ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๘

๓. ด้านกระบวนการ (Process) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๕ มีการวัดและประเมินผลที่หลากหลายและตรงตามสภาพจริง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๓ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๔ มีการใช้เทคนิคการสอนที่ทันสมัยและมีความหลากหลาย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๘ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๖ มีการวัดและประเมินผลสอดคล้องกับเนื้อหาและตรงตามวัตถุประสงค์ของรายวิชา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗

๔. ด้านผลผลิต (Product) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๒ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผู้มีปฏิภาณนำเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด และอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๒ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๕ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับตนเอง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๙ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๖ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับพระพุทธศาสนา ชุมชน สังคม และประเทศชาติ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๘

๕.๑.๒ สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๑. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดแข็ง (Strengths) พบว่า มีการศึกษาธรรมชาติในภาคปฏิบัติเพื่อกลมกลืนจิตใจ, ความพร้อมทางกายภาพของหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรไปเปิดสอน, ผู้เรียนมีสถานภาพเป็นพระภิกษุผู้มีศีลาจารวัตรที่งดงาม, กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นวิชาการควบคู่กับวิชาชีพ

เพื่อต่อยอดในการทำงาน, อาจารย์ผู้สอนมีมาตรฐานสูงเทียบเท่ากับการจัดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรี และมีพระสังฆาธิการระดับสูงที่มาช่วยสอนและเป็นแม่แบบที่ดีในทางปฏิบัติ

๒. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดอ่อน (Weakness) พบว่า จำนวนผู้เรียนลดน้อยลงเนื่องจากจำกัดผู้เข้าศึกษาเฉพาะกลุ่มพระสังฆาธิการ และครูสอนพระปริยัติธรรม, ความแตกต่างของพื้นฐานความรู้เดิมของนิสิตผู้เข้าศึกษา, ภารกิจของนิสิตที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการมีมากจึงเป็นปัญหาของการจัดสรรเวลาเพื่อเข้าเรียน, ขาดการปรับปรุงหลักสูตรมานานถึง ๑๕ ปี และขาดการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าศึกษาให้แก่ผู้เรียน

๓. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านโอกาส (Opportunities) พบว่า กระแสความต้องการในการพัฒนาคุณวุฒิทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน และองค์การคณะสงฆ์ให้การสนับสนุน

๔. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านอุปสรรค (Threats) พบว่า พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมทั่วประเทศสำเร็จการศึกษาในหลักสูตรแล้วจำนวนมาก, ทิศนคติในเชิงลบต่อหลักสูตรที่นอกเหนือจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และแผนกธรรม, สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและวิทยาการสมัยใหม่ และบุคลากรขององค์การคณะสงฆ์ที่เป็นวัตถุดิบในอนาคตของหลักสูตรมีจำนวนลดน้อยลง

๕.๑.๓ แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๑. เป้าหมายดั้งเดิมของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พบว่า พัฒนาพระสังฆาธิการให้มีความรู้ความสามารถเฉพาะสำหรับการปฏิบัติงานคณะสงฆ์, ปรับวุฒิของพระสังฆาธิการให้มีคุณสมบัติสำหรับเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา และสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันของพระสังฆาธิการ

๒. จุดเน้นของการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พบว่า ยึดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ และมติมหาเถรสมาคม เสมือนเป็นคู่มือการดำเนินงาน, เน้นการสนองงานภารกิจ ๖ ด้านของการคณะสงฆ์ และเน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนเทียบเคียงกับการศึกษาระดับปริญญาตรีโดยอนุโลม

๓. แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

๓.๑ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการปกครอง คือ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ของรายวิชาในหลักสูตรให้

ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง, เจ้าคณะปกครองที่มีประสบการณ์สูงร่วมปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์ผู้บรรยายโดยมีสัดส่วนร้อยละ ๕๐ ร่วมกับอาจารย์ประจำของมหาวิทยาลัย, เพิ่มเติมวิชาเลือกที่มีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน และบูรณาการการจัดการเรียนการสอนในภาคปฏิบัติการร่วมกับภารกิจหรือกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

๓.๒ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศาสนศึกษา คือ เพิ่มเติมรายวิชาที่เป็นภาษาที่สามเพื่อรองรับการจัดการศาสนศึกษาแก่ศาสนิกชนที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา, รักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี แผนกธรรม และแผนกสามัญศึกษา แต่ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมฉบับปัจจุบัน, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างทักษะความรู้เกี่ยวกับการบริหารการศึกษา และบูรณาการการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการร่วมกับกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัด

๓.๓ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือ เพิ่มเติมกิจกรรมการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการที่ส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายการจัดการศึกษาสงเคราะห์ในเชิงพื้นที่, ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันต่อบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านศึกษาสงเคราะห์, รักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการทำงานศึกษาสงเคราะห์โดยเชื่อมโยงการทำงานระหว่างสังฆมณฑลและพุทธศาสนิกชน และปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนให้เน้นภาคปฏิบัติและบูรณาการร่วมกับกิจกรรมสงเคราะห์ทางการศึกษาที่คณะสงฆ์ดำเนินการในปัจจุบัน

๓.๔ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการที่บูรณาการร่วมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุกตามบริบทของพื้นที่โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านเผยแผ่, ปรับปรุงเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก, เพิ่มเติมวิชาเลือกภาษาที่สามเพื่อรองรับภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่กลุ่มเป้าหมายที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา และส่งเสริมรักษาสาระการเรียนรู้พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎกเป็นแม่แบบทางความประพฤติ

๓.๕ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณูปการ คือ รักษาเนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลป์และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสำคัญ, เพิ่มสาระการเรียนรู้ด้านวิศวกรรมสมัยใหม่, ปรับปรุงสาระการเรียนรู้เพื่อรองรับการพัฒนาระบบสารสนเทศและนวัตกรรมเพื่อการบริหารการจัดการศาสนสมบัติของวัดที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ และเพิ่มเติมกิจกรรมนอกชั้นเรียนหรือการศึกษาดูงานนอกสถานที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของไทย

๓.๖ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ คือ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชาที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตอาสาแก่ชุมชนและสังคม, เน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เสริมสร้างคุณลักษณะของการทำงานเป็นทีมโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มุ่งทำงานร่วมกับเครือข่ายทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน, เพิ่มกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เชื่อมโยงกับการดำเนินงานสงเคราะห์ชุมชนที่คณะสงฆ์ในพื้นที่ดำเนินงานอยู่ในปัจจุบัน และปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นภาคปฏิบัติหรือศึกษาดูงานจากสภาพการณ์จริง

๓.๗ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล คือ เพิ่มเติมกิจกรรมกิจกรรมเสริมที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายในการทำงานเพื่อเป็นฐานในการขับเคลื่อนภารกิจโดยสอดคล้องกับแนวทาง การพัฒนาพุทธมณฑลตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ในรายวิชาการบริหารงานสาธารณูปการหรือวิชาอื่นเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมหรือความตระหนักรู้ในความสำคัญร่วมกันที่มีต่อพุทธมณฑลประจำจังหวัด, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธอุทยาน ๓ มิติ คือ อุทยานการศึกษา อุทยานการท่องเที่ยว และอุทยานศิลปวัฒนธรรม และเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้เพื่อต่อยอดการดำเนินงานด้านการพัฒนาพุทธมณฑล

๖. อภิปรายผล

๖.๑ ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

จากผลการวิจัย พบว่า (๑) ด้านบริบท (Context) ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) สอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์ และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติ (๒) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) รายวิชาในหลักสูตรครอบคลุมภารกิจงานคณะสงฆ์ ๖ ด้าน, รายวิชาในหลักสูตรมีสาระการเรียนรู้ศาสตร์สมัยใหม่ที่จำเป็นต่อการปฏิบัติภารกิจงานคณะสงฆ์, หลักสูตรยังขาดการกำหนดมาตรฐานคุณวุฒิของอาจารย์, ผู้เรียนมีความหลากหลายสูงทั้งในส่วนของช่วงอายุและพื้นฐานความรู้เดิม และ

สิ่งสนับสนุนการเรียนรู้มีมาตรฐานเทียบเท่าการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา (๓) ด้านกระบวนการ (Process) การบริหารจัดการเรียนการสอนดำเนินการโดยหน่วยงานในสังกัดมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา วิทยาลัยที่นำหลักสูตรนี้ไปเปิดจัดการศึกษา, กระบวนการบริหารหลักสูตรมีคุณภาพเทียบเคียงมาตรฐาน การศึกษาระดับอุดมศึกษา, ในทางปฏิบัติใช้อาจารย์ผู้สอนที่มีคุณวุฒิเทียบเท่าการจัดการศึกษาใน ระดับปริญญาตรี และมีกระบวนการบริหารหลักสูตรเคร่งครัดตามรายละเอียดของหลักสูตรที่อนุมัติ โดยสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๔) ด้านผลผลิต (Product) บัณฑิตมีศักยภาพในการ ปฏิบัติงานคณะสงฆ์ครอบคลุมภารกิจทั้ง ๖ ด้าน, บัณฑิตมีศักยภาพในการทำงานเป็นทีม, บัณฑิต มีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์ และบัณฑิตเป็นผู้มีคุณวุฒิ คุณภาพ และคุณธรรม และเมื่อพิจารณาผลการวิจัยเชิงสำรวจ พบว่า ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๔ และเมื่อพิจารณาใน รายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ดังกล่าวนี แสดงให้เห็นว่า หลักสูตรประกาศนียบัตรการ บริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ หลักสูตร ป.บส. เป็นหลักสูตรที่มีเป้าหมายชัดเจนที่จะสนองงานคณะ สงฆ์โดยการพัฒนาคุณลักษณะของพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมที่พึงประสงค์ คือ มีปฏิภา นนำเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีศรัทธาอุทิศตน เพื่อพระพุทธศาสนา รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีโลกทัศน์ที่ กว้างไกลมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้เพียงพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม อีกทั้งเป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจในการที่จะพัฒนาตนเองที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประการสำคัญ คือ หลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นโอกาสในการพัฒนาบุคลากรของพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุที่ คุณวุฒิหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์นี้ เป็นฐานในการเข้าศึกษาต่อในระดับ ปริญญาตรีได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อบริบทแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง องค์ความรู้มีการเปลี่ยนแปลง เทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลง จำเป็นต้องปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป นั้นเอง ดังกล่าวนี สอดคล้องกับผลการวิจัยของ **วรพรณี เผ่าทองสุข และคณะ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาจุลชีววิทยาอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๔๙ คณะ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัย ห้วยเฉีวยเฉลิมพระเกียรติ” ผลการวิจัยพบว่า หลักสูตรที่ สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ มุ่งมั่น ในการผลิตบัณฑิตที่มีคุณธรรม จริยธรรม และตรงกับ ความต้องการของตลาดแรงงาน^{๑๔} และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ **รัตนศิริ เข้มราช และคณะ** ได้ทำ การวิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ ในฐานะ

^{๑๔}วรพรณี เผ่าทองสุข และคณะ, “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาจุลชีววิทยา อุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๔๙ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยห้วยเฉีวยเฉลิมพระเกียรติ”, **รายงานการ วิจัย**, (คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี: มหาวิทยาลัยห้วยเฉีวยเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๕๔), หน้า ๘๗.

เป็นภาษาโลก” ผลการวิจัยพบว่า การประเมินตามแนวคิด CIPP Model พบว่า ด้านบริบทของหลักสูตร นิสิตมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด (เฉลี่ย ๔.๓๗) ด้านปัจจัยนำเข้า นิสิตมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก (เฉลี่ย ๔.๒๐) ด้านกระบวนการ นิสิตมีความพึงพอใจต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอนและการวัดและประเมินผลอยู่ในระดับมากที่สุด (เฉลี่ย ๔.๓๕) และด้านผลผลิต นิสิตมีความพึงพอใจต่อคุณลักษณะของนิสิตที่ได้รับการพัฒนาอยู่ในระดับมากที่สุด (เฉลี่ย ๔.๔๐)^{๑๕} และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ **วรทัศน์ วัฒนชีวินปกรณ์** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตร์บัณฑิตระดับปริญญาตรีของวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ” ผลการวิจัยพบว่า ประสงค์ให้หลักสูตรพัฒนาการปฏิบัติงานโดยนำวิชาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติไปประกอบอาชีพในอนาคต โดยเน้นย้ำถึงเรื่องความรู้ความสามารถของผู้สอนและผู้เรียนให้เป็นผู้ถ่ายทอดและรับสารที่ดี กล่าวคือ ต้องเลือกบุคลากรทางการศึกษาที่ดี มีคุณภาพ มีคุณธรรม จริยธรรมที่ดี ผู้เรียนต้องผ่านกระบวนการคัดเลือกที่เป็นไปตามมาตรฐานของการคัดเลือกหรือมีการคัดเลือกผู้เรียนให้เข้มข้นขึ้นให้เหมาะสมกับคุณภาพของสถาบัน และนอกจากวิชาปฏิบัติแล้วจำเป็นต้องพานิสิตไปศึกษาดูงานนอกสถานที่หรือเชิญวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านหรือสาขาวิชานั้น ๆ มาถ่ายทอดความรู้ให้กับนิสิต เพื่อสร้างองค์ความรู้และโลกทัศน์ที่นอกเหนือจากตำราเรียน^{๑๖} และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ **วินัย ภูมิสุข** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารหลักสูตรสาขา วิชารัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่สนับสนุนต่อการบริหารหลักสูตรวิชา รัฐศาสตร์ที่พึงประสงค์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ด้านหลักสูตรและการเรียนการสอน สามารถสร้างเอกลักษณ์ของสถาบันเข้าใจหลักสูตรบูรณาการรายวิชา ด้านบุคลากร อาจารย์ประจำจบตรงสาขาวิชา ผู้สอนมีความรู้และองค์ความรู้เชิงความสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่น^{๑๗} และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ **พระมหาสม กลยาโณ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นที่มีต่อการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล” ผลการวิจัยพบว่า มีข้อเสนอแนะสำคัญ ได้แก่ ต้องมีการจัดกิจกรรมในระหว่างเรียน มี

^{๑๕}รัตนศิริ เข้มราช และคณะ, “การประเมินหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ ในฐานะเป็นภาษาโลก”, **รายงานการวิจัย**, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๘), หน้า ค-ง.

^{๑๖}วรทัศน์ วัฒนชีวินปกรณ์, “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตร์บัณฑิตระดับปริญญาตรีของวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ”, **รายงานการวิจัย**, (วิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๖), หน้า ๖๖.

^{๑๗}วินัย ภูมิสุข, “การพัฒนาการบริหารหลักสูตรสาขาวิชา รัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ก-ข.

การศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหน่วยงานอื่น ๆ และเน้นมีการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ในรูปแบบที่มาตรฐาน^{๑๘}

๖.๒ แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

จากผลการวิจัย พบว่า แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ คือ (๑) ด้านการปกครอง ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ของรายวิชาในหลักสูตรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง และเพิ่มเติมวิชาเลือกที่มีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน (๒) ด้านการศาสนศึกษา ได้แก่ ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมฉบับปัจจุบัน และเพิ่มเติมรายวิชาที่เป็นภาษาที่สามเพื่อรองรับการจัดการศาสนศึกษาแก่ศาสนิกชนที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา (๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงไปโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านศึกษาสงเคราะห์ และเพิ่มเติมการเรียนรู้ภาคปฏิบัติการที่ส่งเสริมการสร้างคามเข้มแข็งของเครือข่ายการจัดการศึกษาสงเคราะห์ในเชิงพื้นที่ (๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ ปรับปรุงเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก และเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ภาคปฏิบัติการที่บูรณาการร่วมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกตามบริบทของพื้นที่โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านเผยแผ่ (๕) ด้านการสาธารณูปการ ได้แก่ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้เพื่อรองรับการพัฒนาาระบบสารสนเทศและนวัตกรรมเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณูปการ และเพิ่มเติมกิจกรรมนอกชั้นเรียนหรือการศึกษาดูงานนอกสถานที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของไทย (๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชาที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตอาสาแก่ชุมชนและสังคม และเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายสาธารณสงเคราะห์ที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านสาธารณสงเคราะห์ และ (๗) ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล ได้แก่ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธอุทยาน ๓ มิติ คือ อุทยานการศึกษา อุทยานการท่องเที่ยว และอุทยานศิลปวัฒนธรรม ดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ ป.บส. จำเป็นต้องปรับปรุงเพื่อให้

^{๑๘}พระมหาสม กลยาโณ, “ความคิดเห็นที่มีต่อการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๘-๑๒๙.

สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยพัฒนาเป็นหลักสูตรสมัยใหม่ ที่เน้นผลลัพธ์ที่เป็นส่วนหนึ่งของคณะสงฆ์หรือจิตสำนึกร่วมกัน เพิ่มทักษะการบริหารในเชิงปฏิบัติการ เน้นการเรียนรู้จากพื้นที่จริง อาจเป็นหลักสูตรเสริมในลักษณะหลักสูตรอบรมระยะสั้นสมัยใหม่ที่ในกิจกรรมหรือโครงการเป็นฐานในการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ เพื่อผลิตบัณฑิตให้สามารถเป็นผู้สร้างนวัตกรรมได้ อย่างไรก็ตาม การปรับปรุงหลักสูตร หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ ป.บส. ต้องให้ความสำคัญกับแนวทางการปฏิบัติงานคณะสงฆ์ตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาในปัจจุบันด้วย ดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับที่ พระมหาศรณชัย มหาปุณโณ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์” ผลการวิจัยพบว่า ในการพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์ พระสังฆาธิการจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รอบรู้ในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางโลก และทางธรรม รวมทั้งฝึกตนให้เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการบริหารบทบาทตามกิจการคณะสงฆ์ มีรูปแบบการพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ชัดเจน และเหมาะสมกับกระแสโลกาภิวัตน์ พร้อมยกระดับการศึกษาในตำแหน่งทางสังคมให้สูงขึ้น ให้เทียบเท่าระดับปริญญาตรีขึ้นไป ทั้งนี้ จำเป็นต้องกำหนดให้แสวงหาความร่วมมือและมีการรวมตัวกันเพื่อสร้างเป็นเครือข่ายของพระสังฆาธิการ ทั่วประเทศและต่างประเทศ^{๙๙} และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมมสุทโธ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวโน้มการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในทศวรรษหน้า” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ในทศวรรษหน้า จำเป็นต้องยึดตามพระธรรมวินัยเป็นหลัก กฎ ระเบียบ พระราชบัญญัติ และกฎหมายบ้านเมือง มีการบริหารกิจการตามรูปแบบเดิมแต่มีการปรับปรุงให้ทันสมัย มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาสนับสนุน^{๑๐๐} และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระมหาธฤติ วิโรจโน ได้ทำการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการทางด้านการศึกษา ยังต้องคงไว้ซึ่งพระธรรมวินัย เน้นการพัฒนาให้พระสังฆาธิการมีความก้าวหน้าในการเผยแผ่ และทักษะการใช้ภาษาของสมัยปัจจุบันด้วย^{๑๐๑} และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระทีฆทัตถ์สินีวงศ์ (วิรัช

^{๙๙}พระมหาศรณชัย มหาปุณโณ, “การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๓๐-๒๓๑.

^{๑๐๐}พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมมสุทโธ, “แนวโน้มการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในทศวรรษหน้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๒๐๑-๒๐๒.

^{๑๐๑}พระมหาธฤติ วิโรจโน, “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ข.

วสสิริ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ตัวแบบการบริหารคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานคณะสงฆ์ภาค ๔ ในการบริหารคนนั้น มีการสร้างและพัฒนาภาวะผู้นำบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น มีการดำเนินไปอย่างรวดเร็วสนองต่องานที่มอบหมาย ให้ทำการบริหารภาระงานมุ่งบริหารที่สนองต่อความต้องการของผู้มาติดต่อและการบริหารองค์กรได้เน้นในเรื่องสร้างศรัทธา โดยนำจุดเด่นของบุคลากรมาใช้ในการบริหารงานการบริหารภาระงาน คือ มีการประยุกต์เทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้ามาช่วยในการบริหารงาน^{๒๒} และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระครูปลัดอภิชาติ สุวณฺณโชโต ได้ทำการวิจัยเรื่อง “สภาพปัจจุบันและอุปสรรคในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า เน้นกระบวนการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง สิ่งการและควบคุมกิจกรรมของสมาชิกในองค์การรูปนัย เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำให้เป้าหมายและจุดมุ่งหมายของสถาบันประสบผลสำเร็จ สอดคล้องกับภารกิจของคณะสงฆ์^{๒๓}

๗. ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหาอุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย” มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๗.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. ควรปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ทุกรอบ ๕ ปี รองรับการเปลี่ยนแปลงของกฎหมาย สภาพแวดล้อม ข้อมูล และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่พัฒนาอย่างต่อเนื่อง

๒. ควรปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

๓. ควรปรับคุณสมบัติของผู้มีสิทธิ์เข้าศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยขยายโอกาสให้กับพระภิกษุสามเณรทั่วไปที่มีพื้นฐานการศึกษาระดับมัธยมศึกษาขึ้นไป

^{๒๒}พระทีฆทัตสุมณีวงศ์ (วิรัช วสสิริ), “ตัวแบบการบริหารคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๘), หน้า ก.

^{๒๓}พระครูปลัดอภิชาติ สุวณฺณโชโต, “รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๙๕-๑๙๗.

๔. ควรจัดโครงการหรือกิจกรรมเตรียมความพร้อมก่อนเข้าเรียนแก่ผู้เข้าศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๕. ควรจัดระบบอาจารย์ที่ปรึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยเทียบเคียงกับการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

๖. ควรเพิ่มช่องทางของการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ในระบบออนไลน์ หรือการเรียนทางไกล

๗.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ การสร้างเครือข่ายการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยโดยใช้หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นฐาน

๒. ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ นวัตกรรมทางการศึกษาของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

บรรณานุกรม

(๑) หนังสือ:

กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.

คณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **๕ ปี พุทธศาสตรมหาบัณฑิตบริหารการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

คณาจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม: พิธีเปิดการศึกษา ๒๕๔๙**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

คณาจารย์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และวิทยาเขตบาศีศึกษาพุทธโฆส ร่วมกับสำนักงานเจ้าคณะภาค ๑, ๒, ๓, ๑๔ และ ๑๕. **หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาจุฬาบรรณคาร, ๒๕๔๘.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ประวัติพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

_____. **มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๓.

บรรยงค์ โตจินดา. **การบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๔๓.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมสุธี (นรินทร์ นรินโท). **คู่มือศูนย์ปฏิบัติการพระวินยาธิการ คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **คู่มือพระสังฆาธิการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.

(๒) รายงานวิจัย/วิทยานิพนธ์:

พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมฺมสุโข. “แนวโน้มการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในทศวรรษหน้า”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระครูปลัดอภิชาติ สุวณฺโณ. “รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระทีฆทัสสีมนีนวงศ์ (วิรัช วสุสิริ). “ตัวแบบการบริหารคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๘.

พระมหาธฤติ วิโรจโน. “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระมหาศรณชัย มหาปุณฺโณ. “การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระมหาสม กลยาโณ. “ความคิดเห็นที่มีต่อการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล”. **รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

รัตน์ศิริ เข้มราช และคณะ. “การประเมินหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ ในฐานะเป็นภาษาโลก”. รายงานการวิจัย. คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๘.

วรทัศน์ วัฒนชีวินปกรณ์. “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิตระดับปริญญาตรีของวิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ”. รายงานการวิจัย. วิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๖.

วรพรรณี เผ่าทองสุข และคณะ. “การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาจุลชีววิทยาอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๔๙ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ”. รายงานการวิจัย. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๕๔.

วินัย ภูมิสุข. “การพัฒนาการบริหารหลักสูตรสาขาวิชารัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

(๓) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ ดร.เพ็ญพรรณ เพื่อองฟูลอย. รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ. ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง. รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์. หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธานันทคุณ, ดร. เจ้าคณะอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.). ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระเทพสาครมณี. เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร วัดเจษฎาราม จังหวัดสมุทรสาคร. ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระปิฎกโกศล, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. กรรมการมหาเถรสมาคม/รักษาการเจ้าคณะภาค ๒ วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร. ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระพรหมเวที. รักษาการเจ้าคณะภาค ๑๕ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร นครปฐม. ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ. เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.). ๑๙ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเมธี. เจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี วัดสุพรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี. ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระวิจิตรธรรมคณี. เจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี วัดหนองจอก จังหวัดสุพรรณบุรี. ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระวิสุทธีวรกิจ. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๓ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิรโสภณ, ดร. เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร/บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.). ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระสุวรรณเมธี. รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร. ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร. รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม. รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

แบบฟอร์มการนำผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ไปใช้ประโยชน์

งานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ เรื่อง

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา อุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย

ชื่อหน่วยงานที่นำผลงานไปใช้

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การนำไปใช้ประโยชน์

หน่วยงาน/บุคคล ได้นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ทางด้านใด (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

[✓] ๑. เชิงสาธารณะ (โปรดระบุรายละเอียด)

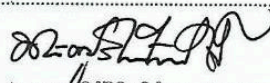
นำไปใช้เป็นสารสนเทศพื้นฐานด้านการศึกษา สำหรับบูรณาการร่วมกับการพัฒนาศักยภาพบุคลากรขององค์กรคณะสงฆ์ไทย โดยฐานะเป็นทรัพยากรการบริหารที่สำคัญที่สุดเหนือทรัพยากรอื่นใด ซึ่งถือเป็นหลักการสากลที่อารยประเทศให้ความสำคัญ

[✓] ๒. เชิงนโยบาย (โปรดระบุรายละเอียด)

นำไปใช้เป็นข้อมูลสำคัญสำหรับทบทวน/ปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ให้สอดคล้องกับความต้องการขององค์กรคณะสงฆ์ ความต้องการของท้องถิ่น ความต้องการของประเทศ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์และศาสตร์วิทยาการสมัยใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งมาจากข้อมูลเชิงประจักษ์ของนิสิต บัณฑิต อาจารย์ ผู้บริหาร ผู้ใช้บัณฑิต พระสังฆาธิการระดับสูง และผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอน โดยฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

[ ] ๓. เชิงพาณิชย์ (โปรดระบุรายละเอียด)

โปรดระบุถึงหลักฐานการนำไปใช้ประโยชน์ พร้อมแนบหลักฐานประกอบ (ถ้ามี)

(พระครูปริยัติกิตติธำรง, รศ.ดร.)

ผู้ให้ข้อมูล

คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓๐ เมษายน ๒๕๖๒

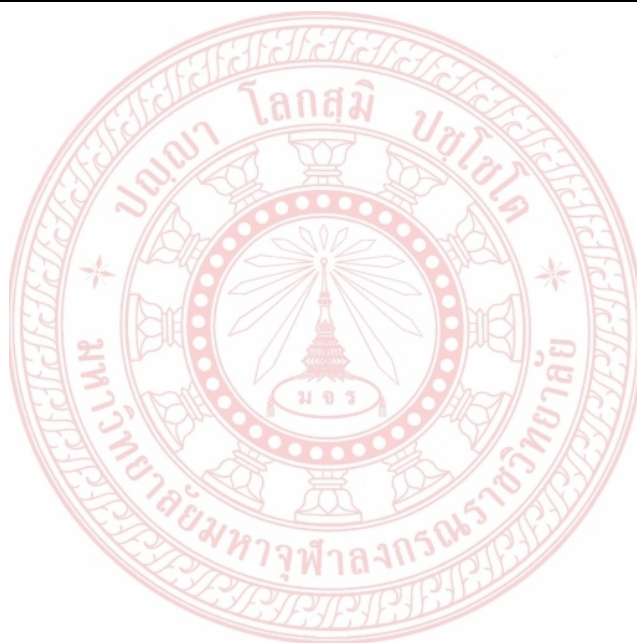
หมายเหตุ: ให้ประทับตราตำแหน่ง/หน่วยงานที่นำผลงานไปใช้ประโยชน์

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่
ดำเนินการมา และผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. การประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)	ข้อมูลเชิงประจักษ์ของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ตาม CIPP Model (Context-Input-Process-Product) ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ทั้ง ๒ ส่วน คือ เชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ	ข้อที่ ๑	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีข้อมูลสำคัญจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สำหรับปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการและตลาดงาน
๒. ผลวิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)	ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ตามตัวแบบ SWOT Analysis (Strengths-Weaknesses-Opportunities-Threats)	ข้อที่ ๒	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีข้อมูลสำคัญจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สำหรับปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ให้สอดคล้องกับสภาพสถานการณ์ปัจจุบัน
๓. ผลวิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)	แนวทางบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ที่สนับสนุนการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยโดยครอบคลุมทุกด้านภารกิจ	ข้อที่ ๓	ภาคคณะสงฆ์ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เพื่อขับเคลื่อนภารกิจของคณะสงฆ์ไทย

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๕. รายงานการวิจัยฉบับ สมบูรณ์	ได้รายงานการวิจัยตาม เป้าหมายของผลผลิต ผลลัพธ์ ตัวชี้วัด และความ คุ้มค่าตามที่กำหนดไว้	ข้อที่ ๑-๓	คณะสงฆ์ มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย และ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถนำผลการวิจัย ไปประยุกต์ในการพัฒนา ศักยภาพบุคลากรทาง พระพุทธศาสนา

ภาคผนวก ง
แบบสัมภาษณ์ / แบบสอบถาม

[สำหรับบัณฑิต / อาจารย์ / ผู้บริหาร]

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา อุปสรรค และ
แนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย

คำชี้แจง

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการ
คณะสงฆ์ (ป.บส.) ที่นำไปสู่กระบวนการวิเคราะห์แนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ซึ่ง
ผลการวิจัยในรูปแบบของเอกสารทางวิชาการนี้จะเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้
นำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ต่อไป

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ-ฉายา/นามสกุล .....

ตำแหน่ง .....

วัน/เวลาที่สัมภาษณ์ .....

ตอนที่ ๒ ข้อคำถามแบบสัมภาษณ์

๑. พระเดชพระคุณ / พระคุณท่าน / ท่าน เห็นว่า หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะ
สงฆ์ (ป.บส.) เมื่อวิเคราะห์ตามทฤษฎี CIPP Model เป็นอย่างไร

๑.๑ ด้านบริบท (Context)

๑.๒ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)

๑.๓ ด้านกระบวนการ (Process)

๑.๔ ด้านผลผลิต (Product)

๒. พระเดชพระคุณ / พระคุณท่าน / ท่าน เห็นว่า หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะ
สงฆ์ (ป.บส.) เมื่อวิเคราะห์ตามทฤษฎี SWOT Analyze เป็นอย่างไร

๒.๑ ด้านจุดแข็ง (Strengths)

๒.๒ ด้านจุดอ่อน (Weakness)

๒.๓ ด้านโอกาส (Opportunities)

๒.๔ ด้านอุปสรรค (Threats)

๓. พระเดชพระคุณ / พระคุณท่าน / ท่าน เห็นว่า “แนວໂນ້ມ” ในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยที่เหมาะสมและสอดคล้อง กับสภาพการณ์ปัจจุบัน ควรเป็นอย่างไร

๓.๑ ด้านการปกครอง

๓.๒ ด้านการศาสนศึกษา

๓.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

๓.๔ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๓.๕ ด้านการสาธารณูปการ

๓.๖ ด้านการสาธารณสงเคราะห์

๓.๗ ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล

พระครูวาทีวรวัฒน์, ดร.

รองเจ้าคณะอำเภอเมืองเพชรบุรี/ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุวรวิหาร เพชรบุรี

อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

(ผู้สัมภาษณ์)

[สำหรับผู้ใช้บัณฑิต / พระสังฆาธิการระดับสูง / ผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอน]

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา อุปสรรค และ
แนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย

คำชี้แจง

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการ
คณะสงฆ์ (ป.บส.) ที่นำไปสู่กระบวนการวิเคราะห์แนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ซึ่ง
ผลการวิจัยในรูปแบบของเอกสารทางวิชาการนี้จะเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้
นำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ต่อไป

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ-ฉายา/นามสกุล .....

ตำแหน่ง .....

วัน/เวลาที่สัมภาษณ์ .....

ตอนที่ ๒ ข้อคำถามแบบสัมภาษณ์

๑. พระเดชพระคุณ / พระคุณท่าน / ท่าน เห็นว่า เป้าหมายดั้งเดิมของหลักสูตรประกาศนียบัตรการ
บริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นอย่างไร

๒. พระเดชพระคุณ / พระคุณท่าน / ท่าน เห็นว่า จุดเน้นของการเรียนการสอนหลักสูตร
ประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เป็นอย่างไร

๓. พระเดชพระคุณ / พระคุณท่าน / ท่าน เห็นว่า “แนวโน้ม” ในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตร
การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยที่เหมาะสมและสอดคล้อง
กับสภาพการณ์ปัจจุบัน ควรเป็นอย่างไร

๓.๑ ด้านการปกครอง

๓.๒ ด้านการศาสนศึกษา

๓.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

๓.๔ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๓.๕ ด้านการสาธารณูปการ

๓.๖ ด้านการสาธารณสงเคราะห์

๓.๗ ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล

พระครูวาทีวรวัฒน์, ดร.

รองเจ้าคณะอำเภอเมืองเพชรบุรี/ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุวรวิหาร เพชรบุรี
อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
(ผู้สัมภาษณ์)

[สำหรับนิสิต]

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา อุปสรรค และ
แนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย

คำชี้แจง

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ประการหนึ่ง คือ ประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ซึ่งนำไปสู่กระบวนการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ต่อไป

แบบสอบถามนี้ แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบประเมิน

ตอนที่ ๒ การประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

เมื่อตอบแบบสอบถามเสร็จแล้ว กรุณาตรวจดูอีกครั้งว่าได้ตอบแบบสอบถามครบทุกข้อแล้วหรือไม่ แบบสอบถามที่ตอบทุกข้อแล้วเท่านั้น จึงจะเป็นแบบสอบถามที่สมบูรณ์และนำไปใช้ประโยชน์ในการวิจัยครั้งนี้ได้ ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้จากท่านในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะเก็บเป็นความลับ โดยจะนำผลมาใช้เพื่อการวิจัย เท่านั้น

ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ

พระครูวาทีวรัณณ, ดร.

รองเจ้าคณะอำเภอเมืองเพชรบุรี/ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุวรวิหาร เพชรบุรี

อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

(ผู้วิจัย)

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบประเมิน

คำชี้แจง: โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน หน้าข้อความที่แสดงปัจจัยส่วนบุคคลของนิสิตตามความเป็นจริง

๑. สถานภาพ

- พระสังฆาธิการ (ทุกระดับ) ครูสอนพระปริยัติธรรม (ทุกแผนก)

๒. อายุ

- ๒๐-๓๐ ปี ๓๑-๔๐ ปี
 ๔๑-๕๐ ปี ๕๑-๖๐ ปี
 มากกว่า ๖๐ ปี

๓. พรรษา

- น้อยกว่า ๑๐ พรรษา ๑๑-๒๐ พรรษา
 ๒๑-๓๐ พรรษา ๓๑-๔๐ พรรษา
 มากกว่า ๔๐ พรรษา

๔. วุฒิการศึกษาสามัญ

- ประถมศึกษา มัธยมศึกษา
 อนุปริญญา ปริญญาตรี
 ปริญญาโท ปริญญาเอก

๕. วุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

- ไม่มีวุฒิกการศึกษาแผนกธรรม นักธรรมชั้นตรี
 นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก

๖. วุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

- ไม่มีวุฒิกการศึกษาแผนกบาลี ประโยค ๑-๒ ถึง ป.ธ. ๓
 ป.ธ. ๔ ถึง ป.ธ. ๖ ป.ธ. ๗ ถึง ป.ธ. ๙

ตอนที่ ๒ การประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

คำชี้แจง: โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องระดับผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยกำหนดระดับคะแนน ดังนี้

๕ หมายถึง อยู่ในระดับ มากที่สุด

๔ หมายถึง อยู่ในระดับ มาก

๓ หมายถึง อยู่ในระดับ ปานกลาง

๒ หมายถึง อยู่ในระดับ น้อย

๑ หมายถึง อยู่ในระดับ น้อยที่สุด

ข้อ	หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)	ระดับผลการประเมิน				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
		๕	๔	๓	๒	๑
	๑. ด้านบริบท (Context)					
๑	ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตรข้อที่ ๑ (เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารกิจการคณะสงฆ์)					
๒	ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตรข้อที่ ๒ (เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้สามารถนำความรู้ด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาพระพุทธศาสนาและสังคม)					
๓	ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตรข้อที่ ๓ (เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้อุทิศตนและสามารถนำหลักทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา)					

ข้อ	หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ (ป.บส.)	ระดับผลการประเมิน				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
		๕	๔	๓	๒	๑
๑. ด้านบริบท (Context) (ต่อ)						
๔	ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตรข้อที่ ๔ (เพื่อให้พระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรม ได้มีคุณวุฒิทางการศึกษาที่สามารถศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีได้)					
๕	ความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ความต้องการของคณะสงฆ์ และความต้องการของสังคม					
๒. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)						
๑	ความเหมาะสมของระบบการศึกษาที่แบ่งเป็น ๒ ภาคการศึกษาปกติ และให้แต่ละภาคเรียนมีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า ๑๖ สัปดาห์					
๒	ความเหมาะสมของโครงสร้างของหลักสูตรที่มี ๒๔ หน่วยกิต ที่ประกอบด้วยวิชาบังคับ จำนวน ๑๘ หน่วยกิต และวิชาเลือก จำนวน ๖ หน่วยกิต					
๓	ความเหมาะสมของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จำนวน ๗ วัน ตามข้อบังคับว่าด้วยการฝึกภาคปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน พ.ศ. ๒๕๔๑					
๔	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๑ การปกครองคณะสงฆ์					
๕	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๒ กฎหมายคณะสงฆ์					
๖	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๓ พระสงฆ์กับภาวะผู้นำ					
๗	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๔ การบริหารการศึกษาคณะสงฆ์					

ข้อ	หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ (ป.บส.)	ระดับผลการประเมิน				
		มาก ที่สุด	มาก	ปาน กลาง	น้อย	น้อย ที่สุด
		๕	๔	๓	๒	๑
๒. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) (ต่อ)						
๘	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๕ การบริหารงานสาธารณูปการ					
๙	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๖ การบริหารศาสนสมบัติ					
๑๐	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๗ การบริหารงบประมาณ					
๑๑	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๘ สัมมนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์					
๑๒	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๙ การบริหารงานธุรการ					
๑๓	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๐ พระพุทธศาสนากับการศึกษาสงเคราะห์					
๑๔	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๑ พระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์					
๑๕	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๒ พระไตรปิฎกศึกษา					
๑๖	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๓ พุทธวิธีการสอน					
๑๗	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๔ ธรรมนิเทศ					
๑๘	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๕ พุทธศิลป์					
๑๙	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๖ เทศกาลและพุทธศาสนพิธี					
๒๐	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๗ พระพุทธศาสนากับสถานการณ์ปัจจุบัน					

ข้อ	หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ (ป.บส.)	ระดับผลการประเมิน				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
		๕	๔	๓	๒	๑
๒. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) (ต่อ)						
๒๑	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๘ นวัตกรรมทางการศึกษา					
๒๒	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๙ ภูมิปัญญาท้องถิ่น					
๒๓	ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๒๐ การศึกษาอิสระ					
๒๔	อาจารย์ผู้สอนมีความรู้ความสามารถ					
๒๕	อาจารย์ผู้สอนมีทักษะและประสบการณ์					
๒๖	อาจารย์ผู้สอนมีมุมมองหรือทัศนคติที่ดี					
๒๗	นิสิตที่เข้ามาเรียนมีความสนใจหรือมีนิสัยรัก การเรียนรู้และกระตือรือร้นในเล่าเรียน					
๒๘	นิสิตที่เข้ามาเรียนมีความรับผิดชอบตามบทบาท ในฐานะผู้เรียน					
๒๙	นิสิตที่เข้ามาเรียนมีการตอบสนองต่อการเรียนรู้ ตามหลักสูตร					
๓๐	นิสิตที่เข้ามาเรียนมีการตอบสนองต่อกิจกรรม การพัฒนานิสิต (กิจกรรมนอกชั้นเรียน)					
๓๑	นิสิตที่เข้ามาเรียนมีผลที่คาดว่าจะได้รับจาก การศึกษาและเรียนรู้ตามหลักสูตร					
๓๒	นิสิตที่เข้ามาเรียนมีความภาคภูมิใจในการเข้า มาศึกษาในหลักสูตรนี้					
๓๓	ความพร้อมของอาคารเรียน ห้องเรียน ห้อง ประชุม ห้องโสตทัศนอุปกรณ์และห้องปฏิบัติการ					
๓๔	ความพร้อมของห้องเรียน ห้องประชุม ห้อง โสตทัศนอุปกรณ์และห้องปฏิบัติการ					

ข้อ	หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ (ป.บส.)	ระดับผลการประเมิน				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
		๕	๔	๓	๒	๑
๒. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) (ต่อ)						
๓๕	ความพร้อมของการจัดบริการสถานที่ที่จำเป็น เช่น ห้องพยาบาล หอพัก					
๓๖	ความพร้อมของหนังสือ เอกสาร ตำรา วัสดุ อุปกรณ์และครุภัณฑ์ทางการศึกษา					
๓๗	ความพร้อมของสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัยและ นวัตกรรมที่เอื้อต่อการเรียนรู้					
๓. ด้านกระบวนการ (Process)						
๑	มีการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็น สำคัญ					
๒	มีการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการกับการ บริการวิชาการแก่ชุมชน การทำนุบำรุงศิลปะ วัฒนธรรม และ/หรือการวิจัย					
๓	มีการใช้เทคนิคการสอนที่เน้นการมีส่วนร่วม การปฏิบัติและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่าง ผู้สอนกับผู้เรียน และระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน					
๔	มีการใช้เทคนิคการสอนที่ทันสมัยและมีความ หลากหลาย					
๕	มีการวัดและประเมินผลที่หลากหลายและตรง ตามสภาพจริง					
๖	มีการวัดและประเมินผลสอดคล้องกับเนื้อหา และตรงตามวัตถุประสงค์ของรายวิชา					
๔. ด้านผลผลิต (Product)						
๑	บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผู้ทรงความรู้					
๒	บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผู้มีปฏิบัติหน้า เล่มมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด และอุทิศตนเพื่อพระพุทธร- ศาสนา					

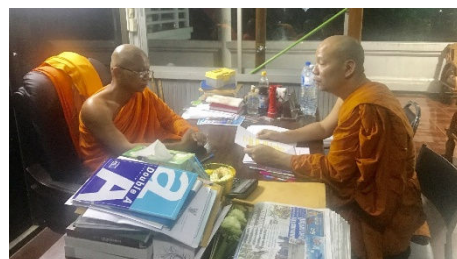
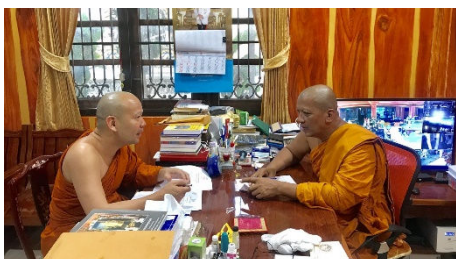

ข้อ	หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ (ป.บส.)	ระดับผลการประเมิน				
		มาก ที่สุด	มาก	ปาน กลาง	น้อย	น้อย ที่สุด
		๕	๔	๓	๒	๑
๔. ด้านผลผลิต (Product) (ต่อ)						
๓	บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผู้มีทักษะในการพัฒนาตนเองให้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมจริยธรรมและรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม					
๔	บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผู้มีทักษะในการนำความรู้ด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาและพัฒนาพระพุทธศาสนาและสังคม					
๕	บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับตนเอง					
๖	บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับพระพุทธศาสนา ชุมชน สังคม และประเทศชาติ					

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย)	พระครูวาทีวรวัฒน์, ดร. (กล้า วีรรัตน์)
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)	Phrakhruwateeworawat, Dr. (Klar Weraratano)
ประวัติการศึกษา	ศศ.บ. (การพัฒนาชุมชน) มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี ค.ม. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี พธ.ด. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี วัดหลวงพ่อสวดธรรมกายาราม หมู่ที่ ๗ ตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๓๐

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่	MCU RS 610759094
ชื่อโครงการ	หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหาอุปสรรค และแนวโน้มเพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย
หัวหน้าโครงการ	พระครูวาทีวรัฒน์, ดร. (กล้า วีรรัตน์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี โทรศัพท์ ๐๘๖-๖๕๕๖๔๒๘
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	
<p>คณะสงฆ์มีขึ้นเป็นรูปธรรมตั้งแต่สองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาจึงเกิดมีคณะสงฆ์ กระทั่งต่อมาราวเดือน ๑๒ พุทธศก ๒๓๕ คราวที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระธรรมทูต (สายที่ ๘) ซึ่งประกอบด้วย พระโสณะ พระอุตตระ พร้อมคณะ มาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ และได้รับการต้อนรับจากพระเจ้าสุวรรณภูมิราชาเป็นอย่างดี (ปัจจุบัน คือ ประเทศไทย เขมร พม่า เป็นต้น) สำหรับประเทศไทยนั้น เมื่อคนส่วนใหญ่ได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ไทยแต่ละพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ เอกลักษณ์ของชาติและวัฒนธรรมทุกสาขาจึงได้รับอิทธิพลและผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย และผ่านช่วงเวลามาพันกว่าปี พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทต่อการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและประชาชนเป็นอย่างมาก ตั้งแต่สุโขทัย อยุธยา กรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ และมีพัฒนาการโดยต่อเนื่องมาโดยลำดับ</p> <p>คณะสงฆ์ไทยมีความเป็นรูปธรรมในทางกฎหมาย ตามที่ตราไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๕ ทวี ความว่า “คณะสงฆ์ หมายความว่า บรรดาพระภิกษุที่ได้รับบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือตามกฎหมายที่ใช้บังคับก่อนพระราชบัญญัตินี้ไม่ว่าจะปฏิบัติศาสนกิจในหรือนอกราชอาณาจักร” ทั้งนี้ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ยังได้ระบุดำเนินการถึงการคณะสงฆ์หรืองานพระศาสนาที่จำเป็นต้อง “ควบคุมและส่งเสริมให้ดำเนินการไปด้วยดี” รวมทั้งสิ้น ๖ ภารกิจ ประกอบด้วย การรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการศึกษาสงเคราะห์ โดยวิธีดำเนินการทั้ง ๖ ประการนี้ บางประการมีกำหนดไว้ในระเบียบกฎหมายมหาเถรสมาคม แต่บางประการคงเป็นไปตามจารีตที่ถือปฏิบัติตามจารีต ก็มีอยู่ ดังนี้</p>	

๑. การรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม เป็นภารกิจที่วัดโดยพระภิกษุผู้เป็นเจ้าของอาวาสหรือเจ้าคณะปกครองดำเนินการสอดส่อง ดูแล รักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดหรือในปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งประกาศของมหาเถรสมาคม หรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นเจ้าคณะปกครองทุกระดับนับตั้งแต่ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาคเจ้าคณะใหญ่ (หน) นอกจากนี้ ยังรวมถึงการที่พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ในการอุปสมบทกุลบุตร

๒. การศาสนศึกษา เป็นภารกิจด้านการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ทั้งแผนกธรรม-บาลี แผนกสามัญ การอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นครูสอน เป็นกรรมการตรวจข้อสอบธรรมบาลีสนามหลวง เป็นเลขานุการสอบธรรม-บาลีสนามหลวง เป็นผู้อำนวยการหรือเป็นประธานจัดสอบธรรม-บาลีสนามหลวง และเป็นเจ้าสำนักเรียนในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส นอกจากนี้ ยังรวมถึงการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมทุก ๆ วิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น มอบทุนการศึกษา แก่พระภิกษุสามเณรที่สอบไล่ได้ จัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นต้น

๓. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นภารกิจด้านการดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้รับทราบในทุก ๆ วิธี ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจ ในหลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ หรือวีดิทัศน์ ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระภิกษุจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นในวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนเข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพระพุทธศาสนา เช่น การจัดงานเทศน์มหาชาติ การจัดงานในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การจัดงานในวันที่กำหนดเป็นวันสำคัญของไทย การจัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การจัดโครงการ บวชนกข์มัชฌจาริณี การจัดอุปสมบทหมู่หรือจัดให้มีการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ การจัดพิธีแสดงตนเป็น พุทธมามกะ การจัดให้มีการแสดงธรรมในวันอัมมสวณะ การจัดส่งพระภิกษุไปสอนศีลธรรมแก่นักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการเผยแผ่ธรรมที่คณะสงฆ์ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจัดให้ดำเนินการในรูปแบบหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) การอบรมจริยธรรมนักเรียน ข้าราชการและประชาชน การอบรม

ครูจริยศึกษา การส่งเสริมหน่วยเผยแพร่ศีลธรรม การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เป็นต้น

๔. การสาธารณูปการ เป็นภารกิจที่วัดหรือพระภิกษุดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม การบูรณปฏิสังขรณ์ในเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส หรือ กล่าวง่าย ๆ ก็คือ ภารกิจด้านการก่อสร้าง การซ่อมแซม การจัดให้มีการบำรุงดูแลรักษาถาวรวัตถุ หรือสาธารณสมบัติของวัด เช่น การสร้างอุโบสถ วิหาร อาคารเรียน ศาลาการเปรียญ หอธรรม กุฏิ เฌรุ การจัดการ ศาสนสมบัติให้เป็นไปด้วยดี การจัดทำบัญชีเสนาสนะและศาสนสมบัติของวัด

๕. การศึกษาสงเคราะห์ เป็นภารกิจด้านการดำเนินการจัดการศึกษาที่เน้นการปลูกฝัง คุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน ให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อ สามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นพลเมืองที่มีความรู้คู่คุณธรรม ของประเทศ ภารกิจด้านนี้ ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้เป็นเจ้าของวัดได้ บริจาคทุนทรัพย์ส่วนตัว เพื่อการศึกษาแก่เด็กในระบบโรงเรียนของรัฐหรือของเอกชน หรือสร้างหรือซ่อมแซมอาคาร สถานศึกษา หรือการดำเนินการใด ๆ ของพระภิกษุที่มีความสามารถโดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยที่เป็นไป เพื่อการส่งเสริมการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียน จัดว่าเป็นภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ทั้งสิ้น

๖. การสาธารณสงเคราะห์ เป็นภารกิจที่วัด หรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินการช่วยเหลือ สังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ทั้งนี้ โดยมุ่งเน้นเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ ประชาชนเป็นสำคัญ ได้แก่ การสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน การให้วัดเป็นสถานที่ประกอบการกุศลเกี่ยวกับเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่น การสวดศพ การเผาศพ การทำบุญอุทิศ การถวายสังฆทาน การให้วัดเป็นสถานที่จัดฝึกอบรมประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคร้ายหรือผู้ป่วยยากไร้ การจัดให้มีโรงทาน การบริจาคทรัพย์ส่วนตัว หรือ ชักชวนญาติโยมบริจาคทรัพย์จัดสร้างโรงพยาบาล การให้ความรู้ข่าวสารแก่ชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา การสาธารณสุขมูลฐาน การปกครอง การช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยหรือการบำเพ็ญ สาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เป็นต้น

ประการสำคัญ คือ การปฏิบัติภารกิจเกี่ยวกับการดำเนินงานทำนุบำรุง ส่งเสริมกิจการ พระพุทธศาสนา เพื่อให้การอุปถัมภ์คุ้มครองและส่งเสริมพัฒนางานพระพุทธศาสนานั้น จำเป็นต้อง ให้การสนับสนุนส่งเสริมพัฒนาบุคลากรทางศาสนาเป็นอันดับแรก トラบใดที่เรายอมรับความจริง ว่าทรัพยากรบุคคลนั้นสำคัญยิ่งกว่าปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ซึ่งแม้จะมีเครื่องจักรกลเข้ามามีบทบาทใน การดำเนินงานมากขึ้น ใช้วิทยากรสูงขึ้น และมีความสามารถยอดเยี่ยมเพียงใด ก็ยังไม่สามารถเข้า มาแทนที่คนที่มีวิสัยทัศน์ซึ่งเป็นผู้สร้างและผู้ใช้เครื่องได้ ดังวลีว่า “คนเป็นทรัพยากรการบริหาร (Administrative Resources) ที่สำคัญที่สุดเหนือทรัพยากรอื่นใด

การพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย จึงจำเป็นต้องเริ่มต้นที่ การพัฒนาศักยภาพบุคลากรทางพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันการศึกษา ระดับสูงแห่งหนึ่งของคณะสงฆ์ไทย ได้กำหนดวิสัยทัศน์ไว้อย่างชัดเจนว่า “ผลิตคนดีและเก่งอย่างมีสมรรถภาพ จัดการศึกษาและวิจัยอย่างมีคุณภาพ บริหารวิชาการดีอย่างมีความสุข และบริหารดีอย่างมีประสิทธิภาพ” และมีพันธกิจหลักในการผลิตบัณฑิตให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ๙ ประการ ได้แก่ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีความใฝ่รู้ใฝ่คิด มีน้ำใจเสียสละเพื่อส่วนรวม มีโลกทัศน์กว้างไกล มีความเป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา มีความมุ่งมั่นพัฒนาตนให้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม

โดยนัยนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้จัดให้มีการเรียนการสอนในหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ให้เป็นส่วนหนึ่งของพันธกิจหลัก โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยสนองงานคณะสงฆ์ในการให้การศึกษาอบรมงานในส่วนที่เป็นการบริการกิจการของคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์

หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) (Certificate in Sangha Administration) จัดระบบการศึกษาแบบหน่วยทวิภาค (Semester Credit System) โดยแบ่งเวลาการศึกษาในปีการศึกษาออกเป็น ๒ ภาคการศึกษาปกติ คือ ภาคการศึกษาที่หนึ่ง (First Semester) มีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า ๑๖ สัปดาห์ และภาคการศึกษาที่สอง (Second Semester) มีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า ๑๖ สัปดาห์ โดยกำหนดให้ลงทะเบียนเรียนในภาคการศึกษาที่ ๑ จำนวน ๑๒ หน่วยกิต และในภาคการศึกษาที่ ๒ จำนวน ๑๒ หน่วยกิต ส่วนรายวิชาที่ลงทะเบียนเรียนโดยไม่นับหน่วยกิตให้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของการจัดแผนการสอนของแต่ละแห่ง โดยโครงสร้างหลักสูตร ๒๔ หน่วยกิต ประกอบด้วยวิชาบังคับ จำนวน ๑๘ หน่วยกิต และวิชาเลือก จำนวน ๖ หน่วยกิต

ผลผลิตของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) มี ๔ ประการ คือ (๑) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (๒) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้สามารถนำความรู้ด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาพระพุทธศาสนาและสังคม (๓) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตรให้อุทิศตนและสามารถนำหลักทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ (๔) ผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมให้มีคุณวุฒิทางการศึกษาที่สามารถศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีได้

อย่างไรก็ตาม หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) นี้ ได้เปิดจัด การเรียนการสอนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ กระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๒) แม้มีพระสังฆาธิการ และครูสอนพระปริยัติธรรมให้ความสนใจเข้าศึกษาจำนวนมาก แต่ยังไม่ปรากฏมีการประเมิน หลักสูตร และการพัฒนาหรือปรับปรุงตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่วิวัฒน์ไปอย่างต่อเนื่อง กอปรกับแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ปี ๒๕๖๐-๒๕๖๑ ตามมติคณะรัฐมนตรี ในคราวประชุมเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ที่ได้รับทราบผลการพิจารณาหรือผลการ ดำเนินการตามที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเสนอ โดยมีมติเห็นชอบแผนการการปฏิรูป กิจการพระพุทธศาสนา ตามภารกิจ ๖ ด้าน + ๑ (ด้านการปกครอง, ด้านศาสนศึกษา, ด้านศึกษา สงเคราะห์, ด้านการเผยแผ่, ด้านสาธารณูปการ, ด้านสาธารณสงเคราะห์ + พัฒนาพุทธมณฑล) ดังนั้น หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) จึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนา และปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และทิศทางการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ ไทย

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงทำการวิจัยเรื่อง “หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.): ปัญหา อุปสรรค และแนวโน้มเพื่อ การพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย” เพื่อสังเคราะห์ผลการวิจัยในรูปแบบของเอกสารทางวิชาการ เพื่อ เป็นข้อมูลสำคัญสำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้นำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ ไทย ต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการ

๑. เพื่อประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
๒. เพื่อวิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการ บริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
๓. เพื่อวิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

สรุปผลการวิจัย

๑. ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ทั้งในเชิง คุณภาพและเชิงปริมาณ มีดังนี้
- ก. เชิงคุณภาพ
  ๑. ด้านบริบท (Context) พบว่า ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) สอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์ และสอดคล้องกับ ความต้องการของชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติ

๒. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) พบว่า รายวิชาในหลักสูตรครอบคลุมภารกิจงานคณะ
สงฆ์ ๖ ด้าน, รายวิชาในหลักสูตรมีสาระการเรียนรู้ศาสตร์สมัยใหม่ที่จำเป็นต่อการปฏิบัติภารกิจ
งานคณะสงฆ์, หลักสูตรยังขาดการกำหนดมาตรฐานคุณวุฒิของอาจารย์, ผู้เรียนมีความหลากหลาย
สูงทั้งในส่วนของช่วงอายุและพื้นฐานความรู้เดิม และสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้มีมาตรฐานเทียบเท่า
การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา

๓. ด้านกระบวนการ (Process) พบว่า การบริหารจัดการเรียนการสอนดำเนินการโดย
หน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรนี้ไปเปิดจัดการศึกษา, กระบวนการ
บริหารหลักสูตรมีคุณภาพเทียบเคียงมาตรฐานการศึกษาระดับอุดมศึกษา, ในทางปฏิบัติใช้อาจารย์
ผู้สอนที่มีคุณวุฒิเทียบเท่าการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี และมีกระบวนการบริหารหลักสูตร
เคร่งครัดตามรายละเอียดของหลักสูตรที่อนุมัติโดยสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. ด้านผลผลิต (Product) พบว่า บัณฑิตมีศักยภาพในการปฏิบัติงานคณะสงฆ์
ครอบคลุมภารกิจทั้ง ๖ ด้าน, บัณฑิตมีศักยภาพในการทำงานเป็นทีม, บัณฑิตมีทัศนคติที่ดีต่อการ
ปฏิบัติหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์ และบัณฑิตเป็นผู้มีคุณวุฒิ คุณภาพ และคุณธรรม

ข. เชิงปริมาณ

ผลการประเมินหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เชิง
ปริมาณ พบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๔ และเมื่อพิจารณาในราย
ด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ดังนี้

๑. ด้านผลผลิต (Product) พบว่า ด้านบริบท (Context) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย
เท่ากับ ๔.๕๕ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๔ ความ
เหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๔ (เพื่อให้พระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมได้มี
คุณวุฒิทางการศึกษาที่สามารถศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีได้) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๖๖ รองลงมา
ได้แก่ ข้อ ๓ ความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ข้อที่ ๓ (เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอน
ปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้อุทิศตนและสามารถนำหลักทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไป
ประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๕๘ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๕ ความ
สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ความต้องการของคณะสงฆ์ และความต้องการของสังคม มี
ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๕.๕๒

๒. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ และเมื่อ
พิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๑๕ ความเหมาะสมของ
รายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๒ พระไตรปิฎกศึกษา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๗๗ รองลงมา ได้แก่
ข้อ ๑๘ ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๑๕ พุทธศิลป์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ

๔.๖๙ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๘ ความเหมาะสมของรายวิชาและสาระการเรียนรู้ บส ๐๐๕ การบริหารงานสาธารณูปการ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๘

๓. ด้านกระบวนการ (Process) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๕ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๕ มีการวัดและประเมินผลที่หลากหลายและตรงตามสภาพจริง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๓ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๔ มีการใช้เทคนิคการสอนที่ทันสมัยและมีความหลากหลาย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๘ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๖ มีการวัดและประเมินผลสอดคล้องกับเนื้อหาและตรงตามวัตถุประสงค์ของรายวิชา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗

๔. ด้านผลผลิต (Product) อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗ และเมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอันดับแรก ได้แก่ ข้อ ๒ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผู้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด และอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๒ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๕ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับตนเอง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๙ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อที่ ๖ บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษสามารถสร้างคุณค่าใหม่ให้กับพระพุทธศาสนา ชุมชน สังคม และประเทศชาติ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๘

๒. สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

ผลการวิเคราะห์สภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เมื่อพิจารณาด้านจุดแข็ง (Strengths) ด้านจุดอ่อน (Weakness) ด้านโอกาส (Opportunities) และด้านอุปสรรค (Threats) มีดังนี้

๑. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดแข็ง (Strengths) พบว่า มีการศึกษาธรรมชาติในภาคปฏิบัติเพื่อกลมกลืนจิตใจ, ความพร้อมทางกายภาพของหน่วยงานในสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่นำหลักสูตรไปเปิดสอน, ผู้เรียนมีสภาพเป็นพระภิกษุผู้มีศีลาจารวัตรที่งดงาม, กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นวิชาการควบคู่กับวิชาชีพเพื่อต่อยอดในการทำงาน, อาจารย์ผู้สอนมีมาตรฐานสูงเทียบเท่ากับการจัดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรี และมีพระสังฆาธิการระดับสูงที่มาช่วยสอนและเป็นแม่แบบที่ดีในทางปฏิบัติ

๒. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านจุดอ่อน (Weakness) พบว่า จำนวนผู้เรียนลดน้อยลงเนื่องจากจำกัดผู้เข้าศึกษาเฉพาะกลุ่มพระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรม, ความแตกต่างของพื้นฐานความรู้เดิมของนิสิตผู้เข้าศึกษา, ภารกิจของนิสิตที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการมีมาก เป็นปัญหาของการจัดสรรเวลาเพื่อเข้าเรียน,

ขาดการปรับปรุงหลักสูตรมานานถึง ๑๕ ปี และขาดการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าศึกษาให้แก่ผู้เรียน

๓. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านโอกาส (Opportunities) พบว่า กระแสความต้องการในการพัฒนาคุณวุฒิทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน และองค์กรคณะสงฆ์ให้การสนับสนุน

๔. การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ด้านอุปสรรค (Threats) พบว่า พระสังฆาธิการและครูสอนพระปริยัติธรรมทั่วประเทศสำเร็จการศึกษาในหลักสูตรแล้วจำนวนมาก, ทักษะคติในเชิงลบต่อหลักสูตรที่นอกเหนือจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรม, สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและวิทยาการสมัยใหม่ และบุคลากรขององค์กรคณะสงฆ์ที่เป็นวัตถุดิบในอนาคตของหลักสูตรมีจำนวนลดน้อยลง

๕.๑.๓ แนวโน้มการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยด้วยหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)

๑. เป้าหมายดั้งเดิมของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พบว่า พัฒนาพระสังฆาธิการให้มีความรู้ความสามารถเฉพาะสำหรับการปฏิบัติงานคณะสงฆ์, ปรับวุฒิของพระสังฆาธิการให้มีคุณสมบัติสำหรับเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา และสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันของพระสังฆาธิการ

๒. จุดเน้นของการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) พบว่า ยึดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ และมติมหาเถรสมาคม เสมือนเป็นคู่มือการดำเนินงาน, เน้นการสนองงานภารกิจ ๖ ด้านของคณะสงฆ์ และเน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนเทียบเคียงกับการศึกษาระดับปริญญาตรีโดยอนุโลม

๓. แนวโน้มในการบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทยที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ทั้งในด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ มีดังนี้

๓.๑ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการปกครอง คือ ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ของรายวิชาในหลักสูตรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง, เจ้าคณะปกครองที่มีประสบการณ์สูงร่วมปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์ผู้บรรยายโดยมีสัดส่วนร้อยละ ๕๐ ร่วมกับอาจารย์ประจำของมหาวิทยาลัย, เพิ่มเติมวิชาเลือกที่มีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน และบูรณาการการจัดการเรียนการสอนในภาคปฏิบัติการร่วมกับภารกิจหรือกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

๓.๒ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศาสนศึกษา คือ เพิ่มเติมรายวิชาที่เป็นภาษาที่สามเพื่อรองรับการจัดการศาสนศึกษาแก่ศาสนิกชนที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา, รักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี แผนกธรรม และแผนกสามัญศึกษา แต่ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมฉบับปัจจุบัน, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างทักษะความรู้เกี่ยวกับการบริหารการศึกษา และบูรณาการการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติการร่วมกับกิจกรรมที่คณะสงฆ์ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัด

๓.๓ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือ เพิ่มเติมนักเรียนในภาคปฏิบัติที่ส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายการจัดการศึกษาสงเคราะห์ในเชิงพื้นที่, ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ที่รองรับภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้ทันต่อบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านศึกษาสงเคราะห์, รักษาสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการทำงานของศึกษสงเคราะห์โดยเชื่อมโยงการทำงานระหว่างสังฆมณฑลและพุทธศาสนิกชน และปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนให้เน้นภาคปฏิบัติและบูรณาการร่วมกับกิจกรรมสงเคราะห์ทางการศึกษาที่คณะสงฆ์ดำเนินการในปัจจุบัน

๓.๔ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ในภาคปฏิบัติที่บูรณาการร่วมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุกตามบริบทของพื้นที่โดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านเผยแผ่, ปรับปรุงเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก, เพิ่มเติมวิชาเลือกภาษาที่สามเพื่อรองรับภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่กลุ่มเป้าหมายไม่ความหลากหลายด้านเชื้อชาติและภาษา และและสงวนรักษาสาระการเรียนรู้พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎกเป็นแม่แบบทางความประพฤติ

๓.๕ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณูปการ คือ รักษาเนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลป์และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสำคัญ, เพิ่มสาระการเรียนรู้ด้านวิศวกรรมสมัยใหม่, ปรับปรุงสาระการเรียนรู้เพื่อรองรับการพัฒนาาระบบสารสนเทศและนวัตกรรมเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดที่สอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ และเพิ่มเติมกิจกรรมนอกชั้นเรียนหรือการศึกษาดูงานนอกสถานที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของไทย

๓.๖ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ คือ เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้รายวิชาที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกสาธารณะหรือจิตอาสาแก่ชุมชนและสังคม, เน้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เสริมสร้างคุณลักษณะของการทำงานเป็นทีมโดยสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มุ่งทำงานร่วมกับเครือข่ายทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน, เพิ่มกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เชื่อมโยงกับการดำเนินงานสงเคราะห์ชุมชนที่คณะสงฆ์ในพื้นที่ดำเนินงานอยู่ในปัจจุบัน และปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นภาคปฏิบัติหรือศึกษาดูงานจากสภาพการณ์จริง

๓.๗ การบริหารหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อการพัฒนากิจการคณะสงฆ์ไทย ด้านการพัฒนาพุทธมณฑล คือ เพิ่มเติมกิจกรรมกิจกรรมเสริมที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่ายในการทำงานเพื่อเป็นฐานในการขับเคลื่อนภารกิจโดยสอดคล้องกับแนวทาง การพัฒนาพุทธมณฑลตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้ในรายวิชาการบริหารงานสาธารณูปการหรือวิชาอื่นเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมหรือความตระหนักรู้ในความ สำคัญร่วมกันที่มีต่อพุทธมณฑลประจำจังหวัด, เพิ่มเติมสาระการเรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธอุทยาน ๓ มิติ คือ อุทยานการศึกษา อุทยานการท่องเที่ยว และอุทยานศิลปวัฒนธรรม และเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้เพื่อต่อยอดการดำเนินงานด้านการพัฒนาพุทธมณฑล

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีข้อมูลสำคัญจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สำหรับปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการและตลาดงาน

๒. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีข้อมูลสำคัญจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สำหรับปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ให้สอดคล้องกับสภาพสถานการณ์ปัจจุบัน

๓. ภาคคณะสงฆ์ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เพื่อขับเคลื่อนภารกิจของคณะสงฆ์ไทย

๔. คณะสงฆ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ในการพัฒนาศักยภาพบุคลากรทางพระพุทธศาสนา

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต <http://www.rbu.ac.th>

มีการประชาสัมพันธ์ทางสิ่งพิมพ์อยู่ระหว่างดำเนินการ